

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SİVAS'TA 1870-1970 ARALIĞINDA
MODERNLEŞME İZLEĞİNİN KATMANLARI
ÜZERİNE BİR ANALİZ: MEKÂNSAL VE
DÖNEMSEL AYRIŞTIRMAYA YÖNELİK
YÖNTEM ÖNERİSİ

Pınar KOÇ

DOKTORA TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Haziran-2020
KONYA
Her Hakkı Saklıdır

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Pınar KOÇ

Tarih:

ÖZET

DOKTORA TEZİ

SİVAS'TA 1870-1970 ARALIĞINDA MODERNLEŞME İZLEĞİNİN KATMANLARI ÜZERİNE BİR ANALİZ: MEKÂNSAL VE DÖNEMSEL AYRIŞTIRMAYA YÖNELİK YÖNTEM ÖNERİSİ

Pınar KOÇ

**Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı**

Danışman: Prof. Dr. Mehmet UYSAL

2020, 331 Sayfa

Jüri

**Prof. Dr. Koray ÖZCAN
Prof. Dr. Mehmet UYSAL
Prof. Dr. Dicle AYDIN
Doç. Dr. Uğur TUZTAŞI
Doç. Dr. Yavuz ARAT**

Batılılaşma reformlarıyla getirilen modernleşme güzergahı, ilk evresinde devletin çağdaşlaştırılmasına dayanan ve kentsel yenilemeleri/iyileştirmeleri tanzimat bürokratinin başlıca ilgi alanı haline getiren bir gündeme sahipti. 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kadroları ise sadece devleti değil toplumu da çağdaşlaştıran bir modernleşme pratiğini uygulamaya koymuşlardır. Tanzimat bürokratinin bir önceki yüzyılda uyguladığı göreceli modernleşmeye zıt olarak/koşut olarak yürütülen Cumhuriyet modernleşmesi, özellikle 1930'lardan sonra teknik ve ekonomik kalkınmayı ilerlemenin bir aracı olarak kendine düstur edinmiştir. Modernizm, yani uluslararası üslup ise tam da bu arakesitte uygun bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Modernizmin tanımladığı mimarlık ve yaşam biçimi, önce başkent Ankara'ya ardından tüm Anadolu kentlerine yayılan bir rota izlemiş ve geleneksel kent dokularına alternatif olarak ortaya çıkan prestijli arterler, modern kamu yapıları, fabrikalar ve apartmanlar, yeni kentsel kurmacaların yaratılmasını sağlamıştır. Ulus-devletin modernleşmesine koşut olarak yürütülen böyle bir pratik, modernizmin evrensel ilkeleriyle yerel ölçekli kültürel karşılaşmaların sentezlendiği bir ortam yaratmıştır. Ancak daha önemlisi bu tarz karşılaşmalar, kentsel mekânı keskin şekilde dönüştüren mimari müdahalelerin önünü açmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Türkiye'deki liberalleşme politikalarıyla birlikte modernizm, yeni dünya kavrayışının ürünü olarak kentsel mekânı sarmalamıştır. 1950 öncesindeki mimari ve kentsel müdahalelerin kurguladığı modernist iklim, 1950 sonrasında kentsel ölçeğin genişleyeceği yeni kentsel parçaların eklenmesinde hazırlayıcı bir altyapı sağlamıştır.

Yaygın literatür içerisinde daha çok 'Selçuklu' kimliğiyle bilinen Sivas, periferideki bir kent olarak hem batılılaşma reformlarının hem de ulus-devletin aktardığı modernleşme pratiğinin kentsel ve mimari ölçekte görsel ve arşive dayalı kanıtlarını taşımaktadır. Bu tez çalışmasının amacı, Sivas'ta modernleşme pratiğinin var ettiği yıkım ve yeniden inşa süreçlerini, mimari ve kentsel ölçekte ele almak ve modernleşme güzergahı üzerinden yere özgü değerleri ortaya çıkarmaktır. Yöntem, kendisi yoluyla özelleşmiş bir söylemsel pratik ekseninde ilerlemekte ve bilgikuramını temel alan, yere özgü dönemsel-mekânsal bir ayrıştırma yapmaktadır. Buna göre, "Sivas, 1870-1970" sürecine odaklanmak modernleşme güzergahında bir dönemsel tasniflemeyi de zorunlu kılmaktadır. Bu dönemsel tasnif, tez kurgusunda şu içerikle ayrıştırılmıştır. 1870-1913 aralığı, "kentsel yenileme" bağlamı içerisindeki tipolojik eklenme, konum ve üslup değişiminin anıtsallık ölçeğinden kamusal örgüsüne kadar getirdiği yapısal/kentsel değişiklikleri içermektedir. 1913-1930 aralığında ise, "yıkımın kararlılığı"na sahip aktörlerin etkin

kamusal faaliyetleri öne çıkılmaktadır. 1930-1950 aralığı, ulus-devlet modernleşmesinin kurucu bileşenlerinin baskın hakimiyet alanlarını tanımlamaktadır. 1950-1970 aralığı, içselleştirilen modernleşme sürecinin giderek geleneksel-modern ikilemini belirginleştiren kentsel gelişmeyi ihtiva etmektedir. Sonuç olarak tez, 1870'lerden 1970'lere uzanan süreci, kentsel-mekânsal üretimin yerellik/süreklilik/ayrışma/kopma dinamikleri ve düzeneği üzerinden yere özgü mekânsal pratiklerle ele almış ve bu doğrultuda bir söylemsel pratik geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anıtsallık, Batılılaşma, Kamusalılık, Modern Mimarlık, Modernleşme Pratiği, Sivas.

ABSTRACT

Ph.D THESIS

AN ANALYSIS ON THE STRATUMS OF MODERNIZATION TRACE BETWEEN THE RANGE OF 1870-1970 IN SİVAS: A METHOD PROPOSAL FOR SPATIAL AND PERIODICAL SEGREGATION

Pınar KOÇ

**THE GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCE OF
NECMETTİN ERBAKAN UNIVERSITY
DOCTOR OF PHILOSOPHY
IN ARCHITECTURE**

Advisor: Prof. Dr. Mehmet UYSAL

2020, 331 Pages

Jury

Prof. Dr. Koray ÖZCAN

Prof. Dr. Mehmet UYSAL

Prof. Dr. Dicle AYDIN

Assoc. Prof. Dr. Uğur TUZTAŞI

Assoc. Prof. Dr. Yavuz ARAT

The modernization route brought by westernization reforms, in its first phase, had an agenda based on the modernization of the state and also made urban renewals/improvements the primary interest of the reform's bureaucrat. Established in 1923, the new cadre of the Republic of Turkey, put the modernization practice into effect which contemporizes not only in the state but also in society. Republican modernization, which was carried out in contrast to/in parallel with the relative modernization applied by the Reforms bureaucrat in the previous century, has coded itself as a means of advancing technical and economic development, especially after the 1930s. Modernism, that is, international style, emerged as a suitable tool in this intersection. Architecture and lifestyle defined by modernism followed a route that spreads first to the capital Ankara and then to all Anatolian cities, and the prestigious arteries, modern public buildings, factories and apartments, which emerged as an alternative to traditional urban textures, created new urban constructions. Such a practice carried out in parallel with the modernization of the nation-state, created an environment where the universal principles of modernism and local-scale cultural encounters were synthesized. More importantly, however, such encounters have paved the way for architectural interventions that sharply transform urban space. In the aftermath of the Second World War together with the liberalization policy in Turkey, modernism has enveloped the conception of the world as the product of a new urban space. The modernist climate, which was designed by the architectural and urban interventions before 1950, provided a preparative infrastructure for the joining of new urban parts that will expand the urban scale after 1950.

Sivas, which is mostly known for its 'Seljuk' identity in the extensive literature, has visual and archive-based proofs of both westernization reforms and the modernization practice of the nation-state as a city in the periphery. The aim of this thesis is to reveal the demolition and reconstruction processes of modernization practice in Sivas, on an architectural and urban scale, and to reveal location-specific values on the route of modernization. The method proceeds through a specialized discursive practice axis and makes a site-specific periodical-spatial discrimination based on its epistemology. Accordingly, focusing on the "Sivas, 1870-1970" process also requires a periodic classification on the route of modernization. This periodic classification is distinguished with the following content in thesis fiction. The range of

1870-1913 includes the structural/urban changes brought by the typological articulation, location and style change within the context of "urban renewal" from the monumental scale to the public sphere. In the period between 1913 and 1930, effective public activities of actors with "determination of destruction" become prominent. The range of 1930-1950 describes the dominant areas of the dominance of the constituent components of nation-state modernization. The 1950-1970 range includes urban development, which gradually highlights the traditional-modern dilemma of the internalized modernization process. As a result, the thesis dealt with the process dating from the 1870s to the 1970s through the locality/continuity/disjunction/rupture dynamics and mechanism of urban-spatial production, and a discursive practice was tried to be developed in this direction.

Keywords: Modern Architecture, Modernization Practice, Monumentality, Publicity, Westernization, Sivas.

ÖNSÖZ

Danışmanım Prof. Dr. Mehmet Uysal başta olmak üzere tez sürecinde eleştirileriyle katkı koyan Prof. Dr. Dicle Aydın ve Doç. Dr. Uğur Tuztaşı hocama teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yine tez jürisine katkı sağlayan Prof. Dr. Koray Özcan'a ve Doç Dr. Yavuz Arat'a teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca destekleriyle her zaman yanımda olan aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

Pınar KOÇ
KAYSERİ-2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Amaç ve Kapsam	2
1.2. Yöntem.....	3
1.3. Kaynak Araştırması	9
2. KENTSELLİĞİN ANATOMİK SINIRSALLIĞI VE DEĞİŞKENLİK: KENTSEL MERKEZİLİKTE MEKÂNSAL ÖRGÜNÜN TARİHSELLİĞİ (1870- 1913)	14
2.1. Geleneksel Şehir Karakterinin Deformasyonu: Modernleşme Kurgusunda Eklemlenme/Bölünme/Yenilenme	16
2.1.1. Dönüşüm ve Modernleşme Sürecinde Kentsel Yenilenme.....	17
2.1.2. Kentsel Mekânın Değişiminde Merkez-Periferi Bağlamı: İstanbul ve Ankara ile Karşılaştırma	38
2.2. Anıtsal Bağlamın İçeriğinde Zamansızlık	45
2.2.1. Yaygın Örnekleme İçinde Anıtsallığa Genel Bir Bakış.....	45
2.2.2. Sivas Kentinde Anıtsallığın Historiyografik Bağlantıları: Mekânsal ve Yapısal Süreklilikler	51
2.3. Geleneksel Konut Mimarlığının Anıtsal İçerikle Ergenleştirilmesi: Anıtsal Bağlam ve Boyutsal Değişim	63
2.4. Bölüm Sonucu.....	76
3. KENTSEL VE MİMARİ DÜZENЕКTE MODERNİZMİN HAZIRLAYICI ARTEFAKTLARI (1913-1930)	80
3.1. Vazgeçişin Tedirginliğinde Eklektisizm Yerine Aşinalığın Ardıllığı: Milli Mimari Uzantıları/Neo-Klasik Mimari Dilin Etkinliği.....	81
3.2. Yeni Kentsel Düzenekte Etkin Kamusal Faaliyetlerin Önemli Bir Aktörü: Vali Muammer Bey	100
3.3. Bölüm Sonucu.....	105

4. SAHİCİLİĞİN GÖVDESİNDE MODERNLİĞİN İHYASI: 1930-1950 ARALIĞI	108
4.1. İngesel Modernlik: DDY Yerleşkesi ve Kentsel Saçaklanma	115
4.1.1. DDY Yerleşkesi ve Sivas Cer Atölyesi (Tüdemsaş)	119
4.1.2. İstasyon Caddesi ve 1936 İmar Raporu	149
4.2. Yeni Anıtsallık ve Kamu Binaları	161
4.3. Modernizm Pratiğinin Kentsel Açık Alan Tasarımına Yansıyan Kamusal İngeselliği: Sivas Kentinde Millet Bahçesi ve Parkların Mekânsal İşlevselliği	181
4.4. Yeni Konut Düzenegi	186
4.5. Bölüm Sonucu.....	220
5. ALEGORİK DÜZENEK/BİRLİKTELİĞİN ÇÖZÜMLENİŞİ/KABULLENİŞ: 1950-1970	225
5.1. Modernizm İçeriğinin Çözümlemesi; Kentsel ve Mimari Devingenlik: 1950-1960	227
5.2. 1960'lar-70'ler Modernizminin Kentsel ve Mimari İmajları: Ayrışma/Esneklik/Kırılganlık/Kabulleniş	250
5.3. Bölüm Sonucu.....	281
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	287
6.1. Değerlendirme	287
6.1.1. Araştırmanın Niteliği: Kavramsallaştırma Teorisi ve Modernite Olgusundan Modernizme Sivas Kentinde Mekânsal Örgünün Biçimlenişi ve Ayrıştırılması	288
6.1.2. Sivas Kentinde 1870-1970 Aralığında Kentsel Bulguların Dönemsel Tasnifi: Anlamsal-Morfolojik Analiz	290
6.2. Sonuç	301
KAYNAKLAR	306
EKLER	317
ÖZGEÇMİŞ	331

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

DDY: Devlet Demiryolları

KTVKK: Sivas Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

1. GİRİŞ

Bu doktora tez çalışması, en temelde 1870-1970 zaman aralığında Sivas'ta modernleşme pratiği ekseninde kentsel ve mimari dinamiklerin dönüşümünü ele almaktadır. Entelektüel, sosyal, teknolojik ve sanatsal açıdan önemli bir eşik ve sıçrama noktası olarak 20. yüzyıl, mimarlık mesleğinin kurumsallaştırılması ve mimarlık kültürünün yaygınlaştırılması üzerinden pek çok temsiliyet sistemleri geliştirmiştir. Geç ondokuzuncu yüzyıl ve erken yirminci yüzyılın dünya sergisi fuarları, savaş sonrası dönemin uzantılarında bienaller ve uluslararası katılımlı sergilere evrilerek sadece tasarım disiplini üzerinden şekillenen bir düzenek değil aynı zamanda düşünsel dünyanın da söz sahibi olabildiği yeni bir katılımcı paylaşım ortamı yaratmıştır. Özellikle savaş sonrası dönemde ortaya çıkan eleştirel süreçler, mimarlık mesleğinin teorik ve pratik tabanını besleyerek disiplinin önemli açılımlar yakalamasını sağlamıştır. Mimarlık disiplini ve tasarım eğitimi eleştiri üzerinden yeniden kurgulanmış ve yeni araştırma gündemleri saptanmıştır. Yeni araştırma gündemleri içerisinde erken yirminci yüzyılın “Uluslararası Üslup” olarak adlandırdığı modern mimarinin evrenselliği, yapı-bozumuna uğramıştır ve modern mimarinin yerel kimliklerin içindeki çözümleri etüt edilmeye başlanmıştır. Elbette bu süreç, Türkiye Mimarlığı açısından erken Cumhuriyet dönemi ile doğrudan topluma empoze edilen bir kültür olarak şekillenmiştir. Geç on dokuzuncu yüzyıl ve erken yirminci yüzyılın sosyal reformları ve mimari aktarımları Cumhuriyet İdeolojisi için hazırlayıcı bir ön evre olarak takip edilebilmektedir. Özellikle “Ankara’ya kavuşmak” gibi ideallerden beslenen genç Cumhuriyet’in kentleri, mekânları ve insanları “yeni mimari” ile tanışarak, bir önceki yüzyıldan farklı bir düşünsel dünya ve mimarlık biçimi ortaya koymuştur. Mimarlık disiplini içerisinde bilinen bir araştırma alanı olarak modern mimarinin yere özgü değerlerle etüt edilmesi yaygın bir yaklaşım olup, bu tez çalışması, daha önce bu kapsamda değerlendirilmemiş olan Sivas kentini araştırma gündemine almaktadır.

Tez, birincil olarak, modernleşme pratiğinin daha önce Sivas üzerinden ele alınmamış olması açısından ve ikincil olarak da bu modernleşme ikliminin var ettiği ortamın “yer”e özgü değerlerini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Kentsel reformların başladığı modernleşme güzergahı, kent Selçuklu çağından beri süregelen üstü örtük baskın kentsel tipolojisinin değişmesine ve parçalanmasına sebep olmuştur. Bu değişimle birlikte özellikle yerel unsurlar ve erken Cumhuriyet modernizminin

karşılaşma anları, tipik ve karakteristik içeriklerle çeşitlenerek kentte, modern fiziksel örüntünün geleneksel siluetten kopmasına ve ayrışmasına yol açmıştır.

1.1. Amaç ve Kapsam

Bu tez çalışmasının temel amacı, modernleşme pratiğinin var ettiği yıkım ve yeniden inşa süreçlerini mimari ve kentsel ölçekte ele almak ve modernleşme güzergahı üzerinden yere özgü değerleri ortaya çıkarmaktır. Kentsel ölçek aracılığıyla mimari temsiliyet/anıtsallık/yıkım-yeniden inşa süreçlerinin Sivas'a özgü koşullarının ele alınması ve yine bu süreçlerin modernleşme ekseninde Selçuklu çağına ait mekânsal izleğin anlamsal dizgelerini yer değiştirmeler ya da kopuşlar bağlamında sorgulamak çalışmanın açık hedeflerindedir. 1870-1970 tarih aralığında Sivas'ta gerçekleşen mimari ve kentsel değişim, diğer Anadolu kentleriyle yerel-modern ayracı bağlamında mukayese edildiğinde birtakım benzerlikler vardır. Ancak, diğer taraftan tarihselciliğin mimaride var ettiği düzeneğin aktarımlarında süreç, kopuş/değişkenlik bağlamında farklılıklar içermektedir dolayısıyla yere özgü bazı öznel durumlar devreye girmiş ve farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Kentsel dinamikler açısından en dikkat çekici sonuçlardan biri, 19. yüzyıl kent morfolojisinde anıtsal/sivil mimarlık etkileşimlerinin kent fizyonomisini etkilemiş biçimi ve geleneksel konuta ait geometrik-biçimsel düzeneğinin anıtsal mimari dile aktarımındaki biçimsel düzenektir.

19.yüzyılın ikinci yarısının sonlarına doğru ivmeli bir şekilde hız kazanan kentsel reformlarla birlikte nüfuz bulan modernleşme güzergahı, kentin Selçuklu çağından beri süregelen üstü örtük baskın kentsel tipolojisinin değişmesine ve parçalanmasına sebep olmuştur. Bu değişimle birlikte özellikle yerel unsurlar ve erken Cumhuriyet modernizminin karşılaşma anları, tipik ve karakteristik içeriklerle çeşitlenerek kentte, modern fiziksel örüntünün geleneksel siluetten kopmasına ve ayrışmasına yol açmıştır. Modernleşme projesinin bir parçası olarak yapılan sosyo-kültürel ve mimari aktarımlar aracılığıyla Sivas'ta bir yandan modern kamu binaları ve apartmanlar ortaya çıkmış, bu da beraberinde kentsel ölçekte yeni bir mekânsal düzeneğin oluşmasına vesile olmuştur. Öyle ki, bu düzenek aynı zamanda, saçaklanarak kentin modern mimarlık öyküsünün birer parçası haline gelen yeni mimari tasarım kavrayışlarını anlaşılır kılmıştır.

Genel bir çerçeveye bakıldığında çalışmanın ana kurgusu, 1870'lerden başlayarak 1970'lere kadar olan süreçte mekânsal izleğe dahil olan modern imajların

mimari ve kentsel ölçekteki sürekliliğe katkılarının ve yerellik bağıntılarının açığa çıkarılmasına dayanmaktadır. Sivas kentinin fiziksel dönüşümünde *'yeni mimari'*nin mekânsal kurgusu, topoğrafik kesiti değiştiren ve kentsel baskın imajların etrafını kuşatan yeni bir hinterland meydana getirmektedir. Daha açık bir ifadeyle, modernite projesinin aktarıldığı Sivas kentinde modern dizgelerin kentsel forma katılımları ve fiziksel çevrenin değişimi, kentin geçmişinden miras aldığı öğelerin etrafını kuşatarak aşamalı ve sıçramalı bir kentsel doku örüntüsü oluşturmuştur. Bu çalışma, bir bakıma sürecin mekânsal bağıntılarını deşifre etmekle meşgul olmuştur.

1.2. Yöntem

Sivas kentinin 1870-1970 zaman aralığındaki yüz yıllık kentsel ve mimari değişimi, temsiliyet/anıtsallık/yıkım-yeniden inşa süreçleri/bağlantıları üzerinden okumaya koşullanan bu tezde yöntemin en belirgin hedefi, *bilgikuramı* oluşturmaktır. Bilginin elde edilmesiyle ilgili olarak Michel Foucault'nun "Bilginin Arkeolojisi"nde gösterdiği söylemsel düzenler, ifade ve arşiv, arkeolojik betimleme gibi araçlar başvuru dayanağı olmuştur. Öyle ki, Foucault (2016, s. 230)'nun da vurguladığı gibi, bilgi, "kendisi yoluyla özelleşmiş bulunan bir söylemsel pratiğin içinde, kendisinden bahsedilebilen şeydir". Bu tez açısından bu retoriğin anlamı, kendisi aracılığıyla özelleşmiş bir zaman-mekân örgüsü içinde söylemlerden oluşan bir dizi betimlemenin yine özelleşmiş zaman-mekân örgüsünden söz etmeye olanak tanınmasıdır. Dolayısıyla modernleşme pratiği üzerinden kentsel ve mimari dinamiklerin okunmasına yönelik yöntem önerisi, salt, özelleşmiş bir zaman-mekân içinde öznel değerlerin, yani "kendine özgünlüğün" açığa çıkarılması anlamına da gelmektedir. Bunun temel yöntemi, nesneyi görünür kılan şartların sağlanmasıdır. Böylece başlangıçta bağlam ve onu var eden süreç belirlenmiştir. 1870-1970 zaman aralığında Sivas demek, bağlam bağımlı dönemselleştirme yapmaktır ki, bu doğrudan bilgi üretimi için özelleşmiş bir nesne koşulunu sağlamaktadır. Nesne koşulu, modernleşme pratiğini kapsamaktadır ve özgül mekânsal bağıntıları imlemektedir. Dolayısıyla *bilgikuramını* oluşturması gereken tek defaya özgü bilgi, söylemlerin kavramsallaştırılmasıyla elde edilmektedir ki, tez kurgusunda yer alan bölüm ve alt bölüm başlıklarının tamamı, söylemden edinilen kavramsallaştırmanın etiketlenmesiyle meydana getirilmiştir. "Merkezin yeniliğinden yeniliğin merkezine", "hazırlayıcı artefaktlar", "sahiciliğin gövdesi" ve "alegorik düzenek" gibi etiketler, özelleşmiş zaman-mekân örgüsünün mekânsal bağıntılarının

kavramsallaştırılmasıyla ilintili olarak tercih edilmiştir. Özellikle tezin ana kurgusunu oluşturan dönemsel ayrıştırmanın araçsallaştırılmasında tasnif edici bir işlevi üstlenen bu etiketler, aynı zamanda mekânsal düzeneklerin, başat öğeler/imesellik/farklılık/değişkenlik gibi durumları, sonuç ekseninde içeren bağıntıları da yüklenmektedir. Daha açık ifadeyle, sonucun bu bağlamsal kurmacayla doğrudan bağıntısı, dönemsel içeriğin taşıdığı/yöneldiği öznellik olgusuyla doğrudan ilişkilidir. Metinsel strüktürde bu etiketler, dönemsel ayrışmalarla bağıntılı olarak her bir dönemsel durum üzerinden ayrıksı sonuçlar içerdiği gibi yer bağlamında öznel bir mekânsal içeriğin tamamlayıcı kurgulamaları olarak da görülmelidir. Temel nokta ise, bu kurmacayla ilintili olarak geliştirilecek söylemin içeriği ve sonuçla bağıntısıdır.

Bu sonuca ulaşabilmek için açıkça bir söylem üretiminin gerçekleşmesi gerekmektedir. Söylem oluşumu, bir söylemsel olaylar serisi ile diğer dönüşüm, değişim ve süreçler arasındaki eklemlenme ilkesini ortaya koyarak birçok zamansal seri arasındaki uyum şemasını açığa çıkarmaktadır (Foucault 2016, s.100). Başlangıçlar ve bitişler arasında birtakım süreklilikler, süreksizlikler, kopma ve geri dönüşlerin bir akıntı içinde betimlenmesi, yani bir ilişkiler düzeneğinin kurulması, böylece söylem oluşumuna yol vermektedir. Bir tür arkeolojik kazı gibi düşüncedeki kazı da yeniliklerin kuruluşunu, çelişkileri karşılaştırarak betimler; dönüşümlerde eşzamanlılık olsa bile bu, sadece zamanın akma biçimindeki özelleşmiş eksenleri imler. Dolayısıyla 1870-1970 zaman aralığında Sivas kenti üzerinden üretilecek söylem, kentsel ve mimari öğelerin kent fizyonomisine eklemlenme dili bağlamında yapılan tasnifle ilintilidir ki bu, aynı zamanda modernite projesinin akışkan dili üzerinden devam ettirilen süreklilik, modernizmin rasyonel kurgusu, rasyonel dizin çözümlenmesine karşılık gelen ve bu dönemlerin barındırdığı kavramsallaştırmalara karşılık gelmektedir. Bu kapsamda “Sivas, 1870-1970” sürecine odaklanmada öncelikle bağlam bağımlı dönemselleştirmenin tasnifi, yani nesne koşulu aydınlatılmıştır.

Bir yöntem olarak bağlam bağımlı dönemselleştirme ekseninde Sivas’ın 1870-1970 zaman aralığını kapsayan yüz yıllık süreç 4 parçada analiz edilmiştir. Bilgin (1999, s. 247) tarafından 1839-1920 zaman aralığı görelî modernleşme, 1920-1946 radikal modernleşme ve 1945-1980 aralığı popülist modernleşme olarak nitelendirilmektedir. Buna benzer bir tasnif İlhan Tekeli tarafından da yapılmıştır. Buna göre, 19. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet’in ilanına kadar uzanan süre, sıkılğan modernite dönemidir; Cumhuriyet’in ilanından İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadarki dönem, köktenci modernite projesinin uygulamaya geçtiği dönemdir; İkinci Dünya

Savaşı'ndan 1960'a kadar popülist bir modernite dönemi vuku bulurken 1960'lardan 1980'lere hızlı bir kentleşme yaşanmış ve 1980 sonrasında modernite projesi aşınmaya başlamıştır (Tekeli 1998, s. 1-2). Yine Tekeli (2007, s. 16)'ye göre mimarlık pratiğinin evriminde 5 dönem bulunmaktadır; 1923-1927 arasındaki dönemde Birinci Ulusal Mimarlık Hareketi'nin devam eden etkileri, 1929-1939 arası, Ankara-Viyana kübizmi ya da işlevsel mimarlık dönemi, 1940-1950 arası, İkinci Ulusal Mimarlık Hareketi, 1950-1960 arası, Uluslararası Üslup, 1960 sonrasında mimarlıkta toplumsal bilinç ile karakterize olmaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak yere özgü dinamikler gözetildiğinde Sivas'ta modernleşme pratiği ekseninde 4 temel kırılma noktası bulunmaktadır. İlki, batılılaşma reformları doğrultusunda hükümet konağı gibi yeni yapı tiplerinin inşa edilmesine yönelik ilk girişimlerin vuku bulduğu süreçtir. Yaklaşık olarak 19. yüzyılın son çeyreğine denk gelen bu süreç, kentsel mekânda etkin yıkım faaliyetlerine kadar uzanmaktadır. Böylece, 1870-1913 zaman aralığı ortaya çıkmaktadır ki, 1913 tarihi, kentteki büyük çaplı yıkımlarda etkin faaliyet gösteren Vali Ahmet Muammer Bey'in Sivas'taki valilik döneminin başlangıcına gelmektedir. 1913'ten 1930'a uzanan süreç ise 1923'te Cumhuriyet ilan edilmesine rağmen kesintisiz bir mimari etkinlik alanı tanımlamaktadır. Asıl dönüşüm, 1930'ta demiryolunun kente gelmesiyle başlamıştır. 1920'lerin sonunda temeli atılan tren garı ve İstasyon Caddesi arteri gibi oluşumlar, 1930'tan sonra etkin şekilde kullanılmaya başlamış ve bu da Ankara modernizminin kente sızan damarlarını meydana getirmiştir. 1930-1950 arasındaki bu radikal süreç, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki liberalleşme, dışa açılma politikalarıyla paralel bir eksende ilerlemiştir. 1950 sonrasında içselleştirilen modern mimarlık, yer yer İkinci Ulusal Mimarlık döneminin etkileriyle yer yer de rejyonalist etkilerle biçimlenmiştir. 1970'lere uzanan bu süreç, yeni arterlerin açılması, apartmanlaşma gibi popülist imgelerle de çeşitlenmiş ve 1970'lerin sonundan itibaren kentsel mekânda modern pratik, aşınmaya başlamıştır. Bu bilgi ile “yer”e özgü değerlendirmelerin çakıştırılmasıyla Sivas'ta görülen modernleşme güzergahının ayrıştırıcı aşamaları aşağıdaki gibi tasniflenmiştir:

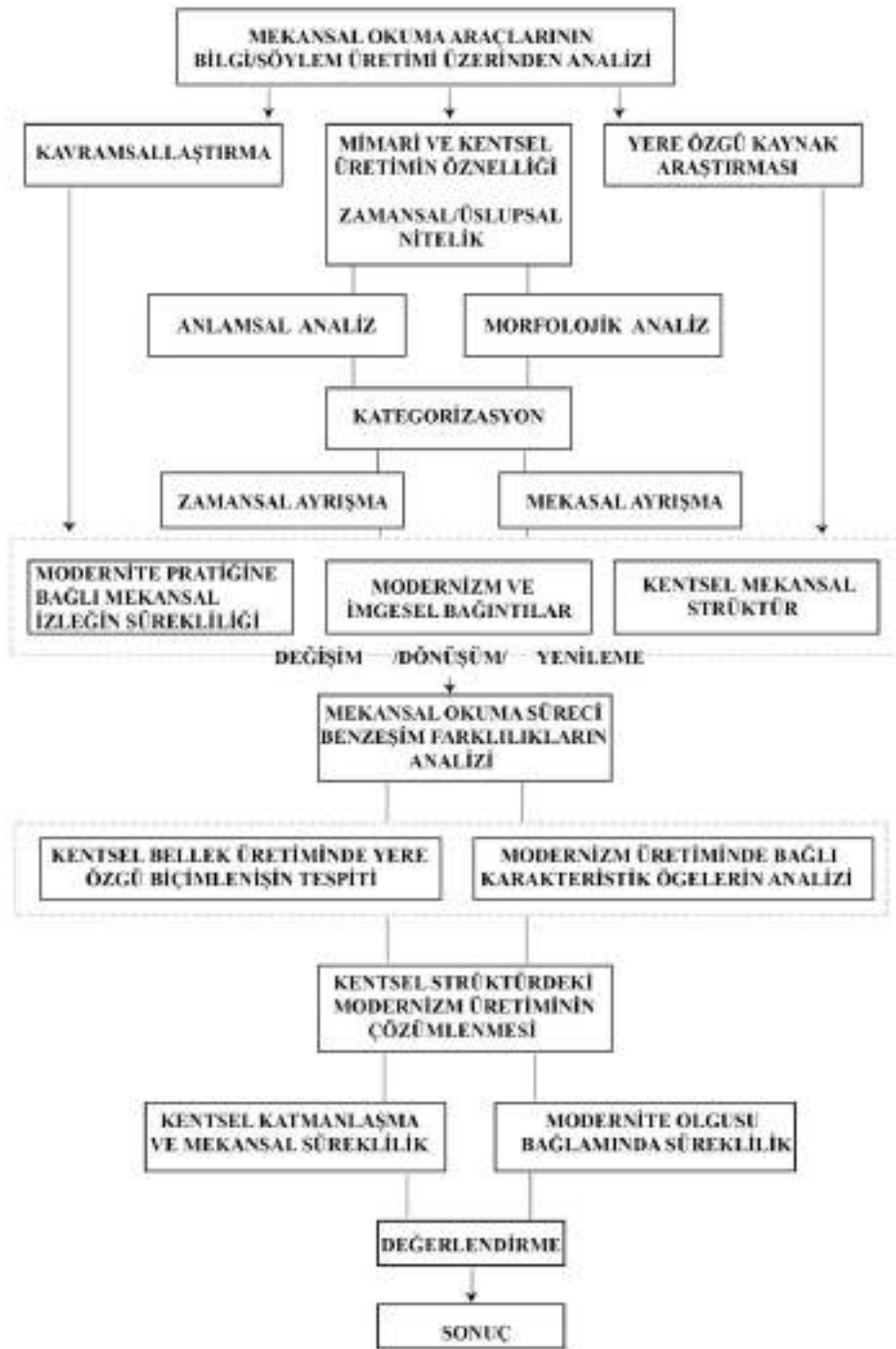
1. 1870-1913 zaman aralığı, modernleşmenin var ettiği “yeni” düzenek ve içeriği bağlamındaki dönemselleştirilme süreci olarak değerlendirilmiştir. Bu zaman aralığında kent morfolojisine eklemlenen yeni mimari dizgeler, “kentsel yenileme” bağlamı içerisindeki konum ve içeriğiyle birlikte anlamsal olarak da sorgulanmıştır. Sivas şehrinin ortaçağ uzantısından başlayarak yere özgü olarak mekânsal bir katmanlaşmayla şekillenen

“kentsel merkezilik” olgusu, mekânsal bağlamı güçlü ögeler (surlar, kale vb.) aracılığıyla morfolojik olarak analiz edilerek, 19. yüzyıl kent morfolojisine altlık teşkil eden kentsel topoğrafya katmanı değerlendirilmiştir. Bu, bir yönüyle başat kentsel sınırlayıcı ögelerin kentin mekânsal karakterini nasıl etkilediği sorusuna cevap aralamak anlamına gelmektedir ki, bu bağlamda kentsel müdahalelerin ‘merkez’i ya da ortaçağ çekirdeğini nasıl etkilediği/şekillendirdiği tartışılmıştır.

2. 1913-1930 zaman aralığı, modernizmin hazırlayıcı artefaktları ekseninde değerlendirilmiş ve modernleşme bağlamının var ettiği bir sürekliliğin izleği sorgulanmıştır. Bu izlekte özellikle mimari üslup incelemeleri yapılarak kent morfolojisinde belirginleşen karakteristik ögeler analiz edilecektir. Bu bağlamda yerel mekânsal kimliğin modernizm projesiyle değişikliğe uğrayan uzantıları tartışılmış ve 1930’lu dönemlerdeki uygulamaların nasıl bir altlık üzerinden şekillendirildiğinin ipuçlarına da gözatılmıştır. Belediye ve valilik gibi yerel otoritenin kentsel düzeneğin değişimindeki rolleri tartışılarak, ortaya çıkan mimari dilin yerel-merkezi bağıntıları kategorize edilmiştir. Aynı zamanda mimari ve kentsel üretimin kaynakları, etkileşim bağlamında merkez-periferi ilişkisinin niteliği, yerel kurumlar, merkezin temsilcileri, yerel aktörler bağlamında tartışılmıştır.
3. 1930-1950 zaman aralığı, rasyonel mimari düzeneğin, şehrin geleneksel formunu tamamen ayrıştıran bir forma dönüştürme aralığına tekabül eden bu zaman aralığı, karakteristik ve imgesel bir bağlamı da içermektedir. Fiziksel çevre örüntüsünde kentsel ve mekânsal girdilerle oluşan dönüşüm süreci, aynı zamanda Cumhuriyet ideolojisinin otoriter bir modernizm yapılandırmasının baskın ögelerini de barındırmaktadır. Genel olarak, erken Cumhuriyet döneminde kentsel değişkenliğin temel öznesi haline gelen demiryolu yerleşkeleri üzerinden inşa edilen İstasyon Caddeleri, eğitim, ticaret ve yönetim ile ilgili yeni donatılarıyla, kent merkezini besleyen bir yönelimle alternatif bir “çekim merkezi” haline gelmiş hatta, farklı dönemsel yapıların bir araya geldiği bu kentsel alanlar, “tarihsel ve işlevsel çok katmanlılığa” da katkı sağlamıştır. Bu sebeple özellikle imgesel modernliğin sahici bir aracı olarak DDY yerleşkesinin konumu üzerinden başlayarak yeni şehre doğru yol alan modernizm katmanlarının işlerliği ve pozisyonları belirlenmiştir.

4. 1950-1970 zaman aralığı, bu dönem kent fizyonomisinde artık yer değiştirmelerin ve erken Cumhuriyet döneminin var ettiği modernizm dinamiklerinin iççeliğini hissettiren bir dönemdir ki, toplumsal modernleşmenin besleyici unsurları da daha esnek bir katılımla dönemi şekillendirmeye çalışmıştır. Bu aralıkta temel çıktı, içselleştirilmiş modern kültürün ve mimari dizgelerin kent düzlemine yansıyan imajları açığa kavuşturulmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde modern mimari imajlar ve modern hayat Sivas'a devlet ideolojisi olarak aktarılırken, 1950'li yılların sonundan itibaren bu kurgulama çözülmeye başlamış ve modernite, yerel düzlemde toplum tarafından içselleştirilmiş bir düzeneğe doğru yol almaya başlamıştır. 1930'lardan 1970'lere varıncaya kadar yıkım ve yeniden yapım süreciyle oluşan modern dizgelerin sahnelendiği alanda modernleşme ikliminin var ettiği dayanakların değişkenliği, modernizm örüntüsünün rasyonel uzantılarının mimari-kentsel arayüzlerdeki yer değiştirmeleri sorgulanmıştır. Kısacası bu bölümde, modern dizgelerin alegorik bir temsiliyetle içselleştirilmesi/kabullenışı ve daha esnek bir zeminde sembolleşen mimari ve kentsel kurmacası deşelenerek, mimari yapıtlar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu tasnifleme pratiği ilk aşamada, nesne hakkında söylem oluşturabilmemiz için gereken altyapının kurgulanmasını sağlamaktadır. Kurgunun tümü kentsel ve mimari ölçekte morfolojik eklemlenmeye yönelik analiz, anlam ve içeriğin deşifre edilmesine yönelik analiz, üslup değişimlerinin irdelenmesine yönelik analizler bütünüdür ve tez, bu yöntemler aracılığıyla elde edilen bilgiden söylem üretmeye koşullanmıştır; bu noktada söylem, bir ilişkiler düzeneğini ortaya koymaktadır. Foucault (2016, s. 63-68)'nun ifade ettiği gibi nesnede zail olan ve nesnenin iç yapısını tanımlamayan ilişkiler kurumlar, ekonomik ve sosyal süreçler, davranış biçimleri, norm sistemleri, teknikler, sınıflama çeşitleri, belirginleştirme biçimleri arasında olup ancak nesnenin analizi yapıldığında görülmektedir ve bu, bir pratiğe içkin ve onu tanımlayan kurallar bütünüdür keşfedilmesiyle sonuçlanır; söylemler, şeyleri göstermek için işaretleri kullanır ve dolayısıyla, işaretlerden oluşur. Böylece özelleşmiş bir bilgi edinimi için tüm bölüm ve alt bölümler boyunca yapılan morfolojik eklemlenmeye yönelik analiz, anlam ve içeriğin deşifre edilmesine yönelik analiz, üslup değişimlerinin irdelenmesine yönelik analizler akıcı bir sorgulama rutini meydana getirmektedir (Şekil 1.1).

Şekil 1.1. Yönteme ilişkin bir açılım.

Buna göre, mekânsal okuma araçlarının söylem üretimi üzerinden analizinde ilk üç aşama kavramsallaştırma, mimari ve kentsel üretimin özneliğinde zamansal/üslupsal

nitelik ayrıştırması ve yere özgü kaynak araştırmasından oluşmaktadır. Mimari ve kentsel üretimin öznelliğinde zamansal/üslupsal nitelik ayrıştırması ise anlamsal ve morfolojik analize odaklanarak zamansal ve mekânsal ayrıştırma ile etüt edilmektedir. Buradan elde edilen kategorizasyon ve daha önceki kavramsallaştırma ve yere özgü kaynak araştırması süreci biraraya getirilerek modernleşme pratiğine bağlı mekânsal izleğin sürekliliği, modernizm ve imgesel bağıntılar ve kentsel mekânsal strüktür açığa çıkarılmaktadır. Sonuçta değişim/dönüşüm/yenileme şeklinde açığa çıkan mekânsal okuma süreci, benzeşim ve farklılıkların analizi ile devam etmiştir. Kentsel bellek üretiminde yere özgü biçimlenişin tespiti ve modernizm üretiminde bağlı karakteristik öğelerin analizi aracılığıyla kentsel strüktürdeki modernizm üretimi çözümlenmiştir. Kentsel katmanlaşma ve mekânsal süreklilik ile modernite olgusu bağlamında süreklilik kavrayışı üzerinden değerlendirmeler yapılarak *bilgikuramı* eksenindeki söylem üretimine ilişkin sonuçlar deşifre edilmiştir. Söylem üzerinden kurgulanan yöntemdeki amaç, açıkça, her yere özgü bir modernleşme pratiğinin ya da her yere uygulanabilecek teknik bir yöntemin peşine düşmek değildir. Daha ziyade bağlam içerisinde üretilen bilgiyi kavramsallaştırmak ve “yer”e özgü bir *bilgikuramı* oluşturmak hedeflenmektedir. Böyle bir rutin içerisinde elbette analizler bütününe ilişkin çeşitliliği sağlayan en önemli girdi, kaynak araştırmasıdır.

1.3. Kaynak Araştırması

Bu tez çalışması kapsamında başta modern mimarlık kuram ve teorisine ilişkin kaynaklardan başlayarak batılılaşma reformları ve çağdaşlaşma üzerinden mimari ve kentsel düzeneğe yansıyan her türlü bilgi, belge ve arşiv taraması gerçekleştirilmiştir. Bu süreci, erken Cumhuriyet döneminin rasyonel kurgusu ve 1950 sonrasındaki ayrışmaları konu alan kaynaklar takip etmiştir. Mimari kaynakların yanısıra sosyo-kültürel hayatın bir parçası olan dönemin *Ülkü*, *İnsan* gibi dergileri ve gazeteleri de önemli bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca yerel kaynakların incelenmesi de çalışmaya katkı koyacaktır. Örneğin, yerel yazarlar tarafından hazırlanan inceleme makaleleri, fotoğraf albümleri ve Ortayayla ve Su gibi yerel kültür dergileri bu çalışmaya katkı sağlamıştır. Tez çalışmasına katkı koyan kaynak araştırması şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. Modernleşme pratiği üzerine kaynak araştırması: Bu sürece ilişkin temel kaynaklar mimari literatürde yer etmiş Charles Jencks, Kenneth Frampton ve Leonardo

Benevolo gibi isimlerin eser incelemeleriyle başlamıştır. Örneğin Charles Jencks mimarlıkta modern hareketi incelediği “Modern Movements in Architecture” isimli eserinde *Zeitgeist* teorisine aksine çalışmasının süreksizliği olan hareketlerin bir serisini kapsadığını ifade etmektedir (Jencks 1985, s. 13). 1920-1970 arasındaki mimarlığın ana akımlarından başlayarak Mies, Gropius, Wright ve Corbusier’ye uzanan incelemesi Alto ile devam eden ve geç-modern ya da post-modern olarak adlandırılan dönemsel irdelemelere sıçramalı bir bakış açısı sunmaktadır. Benevolo ise modern hareketin süreci açısından daha tutarlı bir yöntem benimseyen “Modern Mimarlığın Tarihi” isimli eserinde sanayi devrimi ve mimarlık arasındaki ilişkiyi kurarak 19. ve 20. yüzyıla daha derinlikli bir bakış açısı sunmaktadır. “Modern Architecture A Critical History” başlıklı eserinde Kenneth Frampton ise 1750-1900 zaman aralığındaki mimari dönüşümden başlayarak 1836-1967 dönemsel aralığını ve 1925-91 zaman aralığından günümüze uzanan modern pratiğin eleştirel bir değerlendirmesini yapmaktadır. Ulrich Conrads “20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar” başlıklı eserinde 20. yüzyıl mimarlığına yön veren önemli isimlerin temel mottolarını, çıkış noktalarını düşünce pratiğinin özüne inerek açıklamaktadır ve böylece modern mimarlığın 1903-1963 yılları arasındaki ana akım hareketlerini ve ilkelerini ortaya koymaktadır. Hilde Heynen “Mimarlık ve Modernite” başlıklı eserinde modern harekette etkin olan modernite kavramının yetersizliği üzerinde durmaktadır. Mimarlığın modernitenin getirdiği toplumsal koşullarla nasıl ilişkilendirilmesi gerektiğiyle ilgili olarak ortaya çıkan farklı pozisyonları değerlendiren kaynak, temel olarak modernite, mesken ve mimarlık arasındaki bağıntıyı tartışmaya açmaktadır (Heynen 2011, s. 14). Enis Batur’un editörlüğünde hazırlanan “Modernizmin Serüveni” isimli kaynakta ise 1840-1990 yılları arasını kapsayan sürecin temel metinleri biraraya getirilmektedir. Batur (2015, s. 9) bir merkez-tasadan kaynaklanan eserde bağlamın belli bir oranda varsıllaşmasını amaçladığını belirtmektedir. Öte yandan Marshall Berman “Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor” isimli eserinde modernlik olgusu/ aidiyeti üzerinde durmaktadır. Berman (2017, s. 27)’a göre modernizm bir yandan kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat ederken bir yandan da bildiğimiz ve sahip olduğumuz herşeyi yok etmekle tehdit etmektedir. Modern olmanın yarattığı böyle bir ortamı Berman, Marx’ın “katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği” deyişiyle açıklamaktadır. 20. yüzyıl mimarisinin öyküleştirmesinde büyük katkısı olan Sigfried Giedion ise “Space, Time and Architecture” başlıklı eserinde yaratıcı dahi veya zamanın ruhu gibi söylemler yerine tasavvurundaki tarihin merkezine mekânı yerleştirmektedir (Lefebvre, 2014, s. 148).

Dışardan tasarlanan, iç mekânı ön plana çıkartan dönemlerden sonra günümüzün mimarlığı, Giedion'a göre, dış ve iç mekân arasındaki karşıtlığı aşmaya çabalamaktadır. Sigfried Giedion (2008, s. xlv) Le Corbusier'nin Ronchamps şapeli, Jorn Utzon'un Sidney Opera Binası, Kenzo Tange'nin Tokyo'daki stadyumu gibi tasarımları gözeterek çağının mimarlığının heykele yaklaştığını ve heykelin de mimarlığa yaklaştığını ifade etmektedir. Ayrıca Reyner Banham, Peter Collins, Colin Rowe, Robert Venturi gibi modern mimarlık kavrayışına eleştirel açılımlar getiren kaynaklar da bu tez çalışmasına katkı koymuştur.

2. Kurgulanacak model ve yönetime ilişkin kaynak araştırması: Bağlam içerisinde üretilen bilgiyi kavramsallaştırmak ve “yer”e özgü bir *bilgikuramı* oluşturmayı hedefleyen bu çalışmanın model ve yöntemi, modernleşme pratiğinin 1960'lardan sonra ortaya çıkan eleştiri kültüründen beslenen yeni araştırma gündemlerinden kaynaklanmaktadır. Öncelikle bu araştırma gündemlerinin ne olduğunu tespit etmek üzere hazırlanan ve bilgikuramı ekseninde gelişen 3 temel kaynaktan bahsedilecektir. İlki, “Theorizing A New Agenda For Architecture An Anthology of Architectural Theory 1965-1995” başlıklı ve Kate Nesbitt tarafından editörlüğü yapılan eserdir. Kate Nesbitt bu antolojisinde özellikle 1950 sonrası toplumsal-sosyal-kültürel-ekonomik değişkenlikler ve itirazlarla şekillenen düşünce akımlarının mimarlıkla, mekanla ve kentle kurduğu bağıntıları biraraya getirmektedir. Bu antolojinin temel fikri, böylece, mimarlığı etkileyen olayları yansıtmak değil, toplum repertuarında gerçekleşen dönüşümlerin mimarlığa nasıl yansıdığını, mimarlık düşüncelerini ve mekân kavrayışlarını nasıl değiştirdiğini ortaya çıkarmak olarak kabul edilebilmektedir. İkinci eser, “Architecture Theory Since 1968” başlıklı ve K. Michael Hays tarafından editörlüğü yapılan kitaptır. Bu eser de ilkinin benzer şekilde kurgulanmış ancak konu başlıkları altında gruplamalar yerine tarih aralıklarını kullanan bir kategorizasyon tercih edilmiştir. Hays (1998, s. x11) mimarlık teorisine yönelik antolojisini hem mimari söylem tarihinin bir rökonstrüksiyonu olarak hem de ve dahası, şimdilerde iyice uzmanlaşan mimarlık teorisi disiplininin başarılarının yanısıra çelişki ve çıkmazlarının, entelektüel başarısızlıkların da sunumu olarak görmektedir. Bilgikuramı temelli diğer kaynak ise A. Krista Sykes tarafından editörlüğü yapılan ve Türkçeye 2017'de çevrilen “Yeni Bir Gündem İnşa Etmek Mimarlık Kuramı 1993-2009” başlıklı kaynaktır. Sykes (2017, s. 16, 28) 1960'lar ve 1990'lar arasındaki dönem ile günümüz arasındaki farkın, mimarlık disiplini tanımlayan ve mimarlığa bir alan yaratmaya çabalayan söylemler alanını var eden kuşatıcı bir kavramın bugün olmamasında yattığını ve sorduğu “tam şu

anda mimarlığın son hamlesi ne?” sorusuyla değişim halinde olan mimarlık ve teorinin eski rollerini oynamalarının mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Teorinin bu doğal hali, öz-eleştiri yapabilmeye ve kendi dönüşümünü etkilemeye hazır bir pratik olmasından kaynaklanmaktadır (Hays, 1998, s. xiv). Dolayısıyla böyle bir eleştiri kültürü içerisinde modern mimarlık farklı özgül durumlarda farklı modernleşme pratikleri sergileyen bir kavrayışla yeniden çerçevelenen bağlamlar içerisinde etüt edilmiştir. Her farklı toplumsal katmanda farklı zamansal içeriklerde ortaya çıkan özgül modernleşme pratikleri tarihselci tutumlar, anlam arayışları, uluslaşma çabaları, teknik ilerleme için yeni mimarlığın adaptasyonu gibi konular üzerinden yeniden ele alınmıştır. Bu durumun en iyi yansımalarından biri Cumhuriyet Türkiye’sindeki mimari kültürü inceleyen Sibel Bozdoğan’ın “Modernizm ve Ulusun İnşası” isimli eseridir. Bozdoğan (2008, s. 19) cumhuriyet mimarlarının uluslararası yananamları olmayan bir modernizm istediklerini ve ‘modern’ olan ‘milli’ olanla uzlaştırmaya çabaladıklarını ifade etmektedir. Bunun anlamı, evrensel olarak kabul gören kaynakların daha küçük bir düzleme ithal edilme sürecinde modernleşme pratiğinin kendine özgül sonuçlar açığa çıkardığıdır. Bu eseri izleyen diğer literatür araştırmaları da bu bağlamda “yer”e özgül bilgiyi belgeleyen bir yaklaşım sergilemektedir. Örneğin Ali Cengizkan’ın editörlüğünü yaptığı “Fabrika’da Barınmak” isimli eserinde Cumhuriyet’in ilk yatırımları olan Sümerbank Bez Fabrikaları, Kömür İşletmeleri ve Demir-Çelik İşletmelerinin kurulmasıyla bu fabrikaların küçük kasaba ölçeğinde olan kentleri nasıl dönüştürdüğünü, kente barınma kültürünün yansısı sosyal-kültürel açıdan hangi yenilikleri getirdiğini ele almaktadır. Göksun Akyürek’in “Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek Tanzimat Döneminde Mimarlık, Bilgi ve İktidar” başlıklı eseri ise modernleşmeyi daha farklı bir noktadan gündeme taşımaktadır. Eserde Tanzimat dönemi ile birlikte gelişen olayların mimariye yansımaları etüt edilirken 19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesindeki sosyal-kültürel aktarımları da içeren bir tutum benimsenmektedir. Yine Osmanlı modernleşmesinin kentlere yansımaları ele alan bir diğer önemli kaynak da Sevgi Aktüre’nin “19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi” isimli eseridir. Aktüre Ankara, Tokat ve Afyon örneklerinden yola çıkarak kentsel mekânı dönüştüren Tanzimat reformlarının morfolojik analizini yapmaktadır. Cumhuriyet dönemi modernleşme pratiğinin izlenebileceği en iyi kaynaklardan biri de “Arkitekt” dergisinin tanıklığıdır. 1931’den 1980’e kadar yayım hayatına devam eden dergi aracılığıyla dönemin mimarlık kültürü ve düşünce ortamı hakkında bilgi edinilebilmektedir. Sonuçta bilgikuramına giden yolda bu tarz eserlerden çıkarsanacak

bilgiler ve “yer”e özgü mimari pratiklerden elde edilecek veriler kavramsallaştırma modelini/yöntemini destekleyecektir.

3. Sivas kentine ilişkin kaynak araştırması: Bu kapsamda özellikle yerel yazın önem taşımaktadır ve bu literatür iki yönlüdür. Bunlardan ilki sempozyum, tez, kitap gibi bilimsel kaynaklarda Sivas’ı Selçuklu çağından başlayarak 19. yüzyıl ve 20. yüzyılı ele alan kaynaklardır. Örneğin Sivas İl Kültür Müdürlüğü tarafından düzenlenen “Selçuklular Döneminde Sivas”, “Osmanlılar Döneminde Sivas” ve “Cumhuriyet Döneminde Sivas” gibi sempozyumlar yerel pratiklerle ilgili bilginin sağlanacağı kaynaklardır. “Kent Merkezlerinde Meydanların Gelişimi “Sivas Hükümet Meydanı Örneği” ve “Sivas’taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları” başlıklı tezler ise dönemsel bir analiz sunmakla birlikte “yer”le ilintilenen bakış açılarıyla bilgi elde etmede önemli birer kaynaktır. Hikmet Denizli’nin “Sivas Tarihi ve Anıtları” ve Oğuz Ceylan’ın “Sur ve Kaleleri ile Tarihte Sivas” isimli kitaplar da kentin tarihsel gelişiminin kavranmasına yönelik önemli birer başvuru eserleridir. Benzer şekilde günümüzde yayın hayatına devam eden “Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü” dergisi de önemli bir başvuru kaynağıdır. Öte yandan yerel kaynak araştırmasındaki ikinci yön doğrudan yerel gazete, dergi ya da salname gibi kaynaklardan elde edilecek verilerdir. Örneğin 1930’ların “Ortayayla” dergisi, 1960’ların “Su” dergisi gibi yayınlar yerel tarih araştırmasının bir parçasıdır.

2. KENTSELLİĞİN ANATOMİK SINIRSALLIĞI VE DEĞİŞKENLİK: KENTSEL MERKEZİLİKTE MEKÂNSAL ÖRGÜNÜN TARİHSELLİĞİ (1870- 1913)

Bu bölümde, ortaçağ uzantısından başlayarak Osmanlı'nın son dönemine kadar olan süreçte Sivas şehrinin yere özgü mekânsal biçimlenişinde baskın mekânsal karakterler üzerinde durularak, kentsel topoğrafyanın analizi yapılacaktır. Kentsel sınırlayıcı öğelerin kentin mekânsal karakterini etkileme biçimi, mekânsal bağlamı güçlü öğelerin (surlar, kale vb.) morfolojisi üzerinden sorgulanmıştır. Öyle ki; Sivas, Yukarı Kale, Aşağı Kale ve kent surları aracılığıyla bilinen ilk kentsel çekirdeğini ve karakterini 13. yüzyılda kazanmıştır. Sonraki yüzyıllar boyunca aşamalı ve yavaş bir kentsel gelişmeye maruz kalan kent, bu süreçte baskın fakat örtük olan bir morfoloji etrafında biçimlenmiştir (Şekil 2.1).

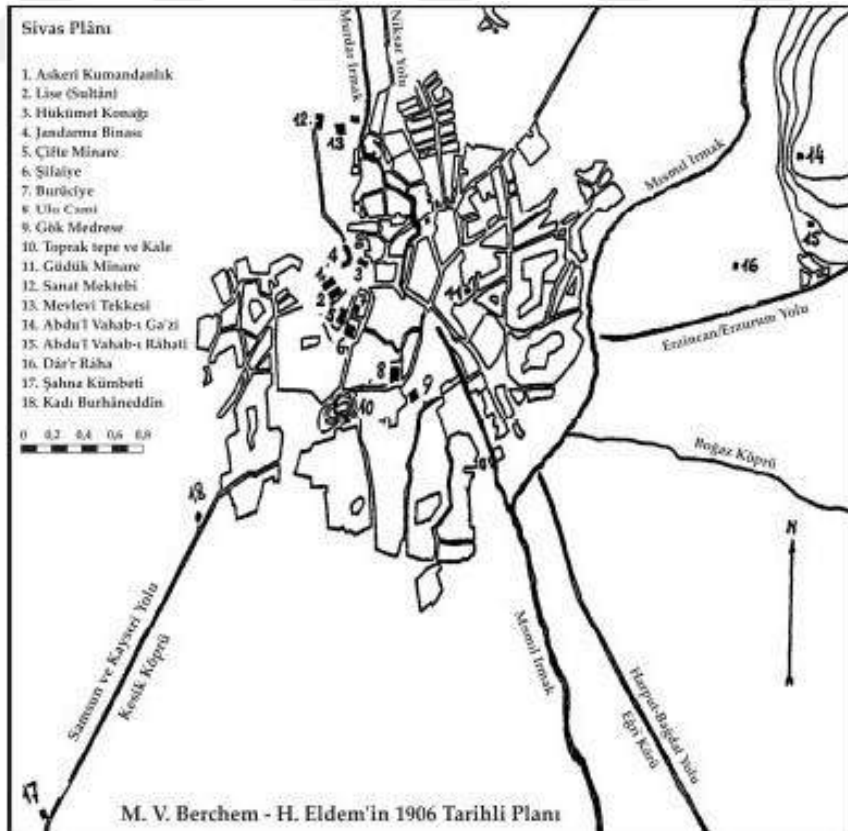
18-19. yüzyılın reform hareketlerine kadar yerel ve kesintisiz bir mimari uygulamalar yoluyla kente eklenen yapılar, geleneksel şehir dokusunu oluşturmuştur. Her şeyden önce kentin yerleşim karakterini belirleyen sur, kale gibi mekânsal sınırlayıcıların işlevini iyiden iyiye kaybetmesiyle birlikte kentsel düzeneğin sınırlayıcı örgütlenme grameri değişmiş dolayısıyla yeni bir kentsel düzenek meydana gelmiştir. Şehrin mekânsal örgütlenmesinde var olan diyalektik ilişkinin görüngüsel/olgusal olarak kaybolması beraberinde geleneksel inşa kültürünün de başka bir rotaya çevrilmesine neden olmuştur. Bu durum, şehirde duvarlar, avlular, hazireler, meydanlar, geçitler, gizli bahçeler, vs. gibi mekânsal öğelerin yüzyıllar boyunca meydana getirdiği örtüşük anlamının da kaybolması demektir. Öyle ki, iç ve dış kentsel sınırların yüzyıllar içerisinde örgülediği mekânsal katmanlaşma, kimi zaman akarak kimi zaman da tortulaşarak karakterize olurken, özellikle 19. yüzyılın şehir mekânına yeni düzende eklenen rasyonel kurmacayla, kentsel morfolojiye ait girift mana başka bir hale bürünmüştür. Özetle bu bölümde 19. yüzyıl kent morfolojisi, kentsel topoğrafyaya parçalar halinde sızan mekânsal uzantıların değişkenliği bağlamında etüt edilmiş, yine bu dönemde kentsel müdahalelerin kentsel çekirdeği nasıl şekillendirdiği üzerinde durulmuştur.

Şekil 2.1. Sivas'a üst ölçekten bakış.

2.1. Geleneksel Şehir Karakterinin Deformasyonu: Modernleşme Kurgusunda Eklemlenme/Bölünme/Yenilenme

Bu alt başlık, 19. yüzyıl kent fizyonomisinden yola çıkarak, geleneksel mekân karakterinin değişimine yönelik analizleri içermektedir. Öyle ki, kent fizyonomisinde geleneksel örüntünün karakteristik öğelerinin modernleşme süreciyle birlikte “yeni”nin var ettiği düzende konumlanışı ve dönüşümünü sorgulama süreciyle başlayacak analiz, sonrasında kentsel mekânın değişimi bağlamında merkez-periferi ilişkileri ile değerlendirilmeye çalışılacaktır. Özellikle 1870-1913 aralığında yeni kentsel düzeneğin var ettiği biçimlenişin mimariye yansıyan kurgusu, yapılar üzerinden değerlendirmeye alınacaktır. 19. yüzyılla beraber başkent İstanbul’dan taşraya yayılan sosyo-kültürel aktarımlar, genel olarak Sivas’ta geleneksel kent morfolojisini çok güçlü bir şekilde karakterize etmeye çalışsa da süreç içerisinde geleneksel dokuya eklenen mimari pratikler, bu içeriği zamanla kentsel ölçekte daha farklı bir dönüşüm pratiğinin içine sokmuştur (Şekil 2.2). Bir sonraki başlıkta kentsel ölçeğin morfolojisi ve bunun dönüşümü irdelenecektir.

Şekil 2.2. Sivas'ın 1906 tarihli M. V. Berchem ve H. Eldem tarafından hazırlanan planı (Aydın, 2015).

2.1.1. Dönüşüm ve Modernleşme Sürecinde Kentsel Yenilenme

Sivas kentinin mekânsal karakterini tanımlayan başat coğrafi öğeler, yer düzleminin boşluk olarak kavranan yüzünde karakteristik bir kentsel bileşen sunar ki, o da kent içi akarsu kollarının izleğidir (Şekil 2.3). Kentin güneyinden geçen Kızılırmak, yerleşimle doğrudan bir temas kurmamakla birlikte ikamet alanının sınırlarını belirlemektedir. Şehir, Kızılırmak'ın sınırladığı geniş bir ova üzerinde kuzeye doğru konumlanmaktadır. Meraküm yaylasının kuzey yamaçlarına kurulan yerleşim, Kızılırmak'ı besleyen kent içi dere yataklarına sahiptir. Yerleşim sistemi Mısmılırmak, Murdarırmak, Pünzürük deresi ve Tavra deresi gibi akarsularla bölüntülenmiştir. Öyle ki, kent surlarının, mahallelerin, çarşıların ve anıtsal binaların konumlarının akarsu sistemleri tarafından belirlendiğini iddia eden görüşler bulunmaktadır (Özguven ve Doyduk 2005, s. 494).

Şekil 2.3. Kentin yerleşim dokusunu belirleyen kent içi ırmak düzeni (Sivas Belediyesi, 2016; birzamanlarsivas, 2018).

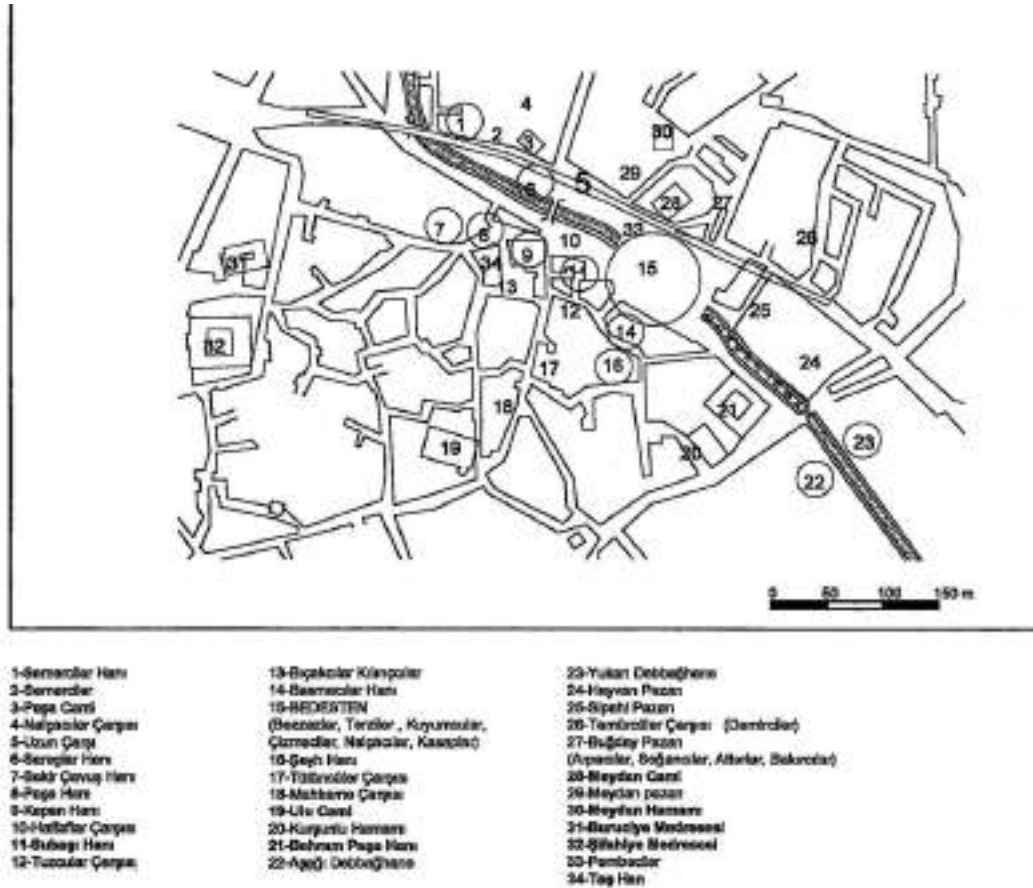
Kentsel ölçekte Sivas'ın mekânsal izleğinin en karakteristik örgüsününün 13. yüzyıla tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde kent, iki önemli bileşen etrafında çevrelenmektedir. Bunlardan ilki, Topraktepe adı verilen doğal yükselti üzerinde Yukarı Kale'nin konumlanmasıdır. 1946'da Tahsin Özgüç tarafından yapılan arkeolojik kazılar Topraktepe'nin M.Ö. 2000'den beri iskan edildiğini ortaya koysa da Türk dönemi öncesine ait herhangi bir yapı günümüze gelememiştir (Ceylan 1988, s. 60-61). Diğer önemli kentsel bileşen ise Yukarı Kale'nin 500 metre kuzeyinde yer alan Aşağı Kale'dir. Yukarı Kale kentin savunma alanı olarak nitelenirken Aşağı Kale ise idari merkezdir ve içerisinde Paşa Sarayı olarak bilinen ve kentin yöneticisinin ikamet ettiği bir yapı bulunmaktadır. Öte yandan Aşağı Kale'nin biçimi ve sınırları konusunda çeşitli tartışmalar süregelmiştir. Örneğin Kuban, Aşağı Kale'nin Murdar Irmak kıyılarına kadar ulaştığını iddia ederken Denizli, Aşağı Kale'nin Keykavus Şifahanesini, Buruciye

Medresesini, Çifte Minareli Medreseyi, Kale Camiyi içine alan dikdörtgen bir yapı olduğunu ifade etmektedir (İller Bankası, 1965, s. 30 ve Denizli, 1990, s. 43-44). Yukarı Kale ve Aşağı Kale şehir surları ile çevrenmektedir ve şehir surları Kayseri, Dolap, Tokma, Concun, Selpür, Bağdat ve Tokat adı verilen yedi adet kapıdan oluşmaktadır (Denizli 1990, s. 43-44). Ayrıca şehir surları içerisinde Yukarı Kale, Aşağı Kale ve ikisi arasındaki alan yerleşim dokusunu meydana getirmektedir (Şekil 2.4).

Şekil 2.4. Şehir surlarını ve kalelerini gösteren bir restitüsyon (Hersek, 2006).

Yukarıda kentsel ölçekte Sivas'ın mekânsal izleğinin en karakteristik örgüsünün 13. yüzyıla tekabül ettiği vurgulanmıştır. Bu kentsel çekirdek, dahası kentin bilinen ilk çekirdeği geç 19. yüzyıla kadar varlığını korumuş ve Aşağı Kale daima yönetim merkezi rolünü üstlenmiştir. Diğer yandan idari fonksiyona ek olarak kentin belirginleşmiş bir ticaret bölgesi de bulunmaktadır. Hersek (2006, s. 277) Selçuklu döneminde kentin ticaret bölgesinin Ulucami'nin kuzeyindeki alanda konumlandığını belirtmektedir. Geleneksel çarşı sistemi için iki temel çatki bulunmaktadır. Demirel (2006d, s. 105)'e göre bunlar Uzunçarşı ve Mahkeme Çarşısı'dır. Uzunçarşı, Aşağı Kale'nin doğu kapısında başlayarak güneydoğuya yönelmekte ve Palas kapısında sona ermektedir. Mahkeme Çarşısı ise Ulucami'nin güneyinden başlamakta ve bedestenin batısından geçerek Uzunçarşı ile kesişmektedir (Şekil 2.5).

Şekil 2.5. Kentin geleneksel çarşı sistemi ve hanlar (Uysal, 2004).

Görüleceği üzere geç 19. yüzyılda kentsel morfolojide belirginleşmiş iki öge bulunmaktadır. Bunlardan ilki, idari merkez olarak bilinen bölge, diğeri ise geleneksel ticaret aksıdır. Bu kemikleşmiş morfoloji, mekânsal örgünün saçaklanmasını sağlamış dolayısıyla da bu merkezilik etrafında dokusal olarak da baskın bir kentsel tipoloji oluşmuştur. Yalnız ortaya çıkan kentsel okunaklılık, doğrudan baskın bir yaratı aracılığıyla değil, pek çok bina tarafından biçimlendirilen ve bir kentsel alan tanımlayan öğelerle pekiştirilmiştir. Kentsel örgüde yaygın topoğrafik kesit son derece tutarlı ilişkilerle örüntülenmiş ve bu örgü içerisinde işlevsel alanlar da sabit kalmıştır. Kısaca 1196-97'de Ulucami'nin inşasıyla başlayan süreç, 14. yüzyılın sonuna gelindiğinde artık kalıtsal niteliklerin yerleşime eklemlendiği bir kimliğe bürünmüştür. Geç 19. yüzyıla kadarki Osmanlı dönemi yapı aktiviteleri kentin büyümesini sağlamıştır fakat bu dönemde kente eklenen hiçbir yeni yapı ya da mahalle, işlevsel merkezleri yeniden tanımlayan, dönüştüren ya da değiştiren bir imaj yaratmamıştır (Şekil 2.6). Bu durum geç 19. yüzyılda sadece yeni yapılarla değil aynı zamanda Batılılaşma reformlarının getirdiği kültürel dönüşümle de kesintiye uğramaya başlamıştır.

Şekil 2.6. Erdman tarafından yapılan şehir planı (Blessing, 2012).

Dönüşüm böylece ilk olarak işlevsel merkezde gerçekleşmiştir. Bu dönüşümün iki temel yönü bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Batılılaşma reformları sonucunda kamusal hayata angaje edilen yeni yaşam biçimleri ve yapı tipleridir. Gündelik hayattaki bu ritim değişikliği, doğrudan, payitaht İstanbul'da 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla başlayan süreçle ilintilidir. 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde başkentte başlayan bu sürecin etkileri ancak 1870'lerden sonra Sivas'ta hissedilebilmiştir. Batılılaşma girişimlerinin merkez-periferi bağıntısına bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

İşlevsel merkezin dönüşümündeki ikinci yön ise yerel gereksinimler doğrultusunda kentsel mekânın kalitesini artırmak üzere yapılan inşa programlarıdır. Bu inşa programları Tanzimat döneminin yarattığı Batılılaşma girişimleri ve yerel ölçekteki gereksinimlerle ilintilidir. Öncelikle 19. yüzyılda kentin en dış çeperini saran surlar da dahil olmak üzere Yukarı Kale, Aşağı Kale, Paşa Sarayı tümüyle harabe haline gelmiş ve kent, doğal sınırlarını aşmıştır. Aşağı Kale, 19. yüzyılı harabe haline gelmiş bir yapı kurgusuyla karşılaşmıştır. Ortaçağ görünümüne sahip idari merkez ve yakın çevresi sıkışık bir doku ile çevrelenmiştir; Çifte Minareli Medrese gibi bazı yapılar

kullanılmaz duruma gelmiş ve idari çekirdeği sınırlayan sur duvarları yıkılmıştır. Evliya Çelebi'nin bahsettiği dikdörtgen biçime sahip olan Aşağı Kale 20 kulesi, 2 kapısı ve haftada dört kez dolup taşan Paşa Sarayı ile artık eski ihtişamlı günlerini geride bırakmıştır (Kahraman ve Dağlı 2010, s. 271). Diğer taraftan yine dönemde yerel gereksinimler sonucu eski yapılar onarılmış ve yeni bir idari bina inşa edilmiştir.

Günümüzde Cumhuriyet Meydanı ya da Hükümet Meydanı olarak bilinen o dönemde ise "Sarayönü" adı verilen (Sakaoğlu 2006, s. 29) alanda bulunan Paşa Sarayı'nın o günkü durumu 3 Nisan 1881 tarihli ve 53 sayılı "Sivas" adlı yerel bir gazetede şu şekilde yer almaktadır:

Vilayet merkezinde bulunan hükümet konağı nice senelerden beri çürüyüp bir tarafı sekiz on sene evvel tamamen yıkılarak yalnız arsası kalmış ve bir tarafı da temelinden oynamıştır. Öteden beri süvari hayvanlarının bağlandığı büyük tavluya güvenilmediğinden dolayı geçen sene başka bir yer kiralanarak hayvanlar oraya kaldırılmıştır. Bunun üzerine mezkûr konağın bazı yerlerine geçici olarak payandalar vurularak bir dereceye kadar takviyet verilmişti. Bu seneki kışta yağın kar ve yağmur (binayı) bütün bütün harap ederek içinde oturulmak iyice emniyetsiz bir hale gelmiştir. Merkezde çalışan memurlar her an tehlike içinde havf ve haşyet (korku) etmektedirler. Daha önceleri şöyle dursun vilayetin kuruluşundan şimdiye değin zikrolunan konağın tamirine büyük paralar sarf olunduğu halde yeni kurulan adliye teşkilatı iktizasınca (gereğince) lüzumlu daireler ve açık celseli mahkeme salonu henüz bulunmamaktadır (Mert 2013, s. 64).

Diğer taraftan alanının odak yapısı, yeni Hükümet Konağı için ilk teşebbüs Vali İsmail Hakkı Paşa döneminde olmuştur (Mert 2013, s. 64). Bu amaçla Sivas İdare Meclisi, Dahiliye Nezareti'ne bir mazbata göndermiştir:

Sivas merkezinde bulunan hükümet konağı uzun yıllardan beri çürüyüp temeli ve binası çatlamış olup tamire muhtaçtır... Bu konağın yeni baştan tesis ve inşasına hazinenin durumu müsait görünmese bile... Vilayette çalışan memurların böyle tehlike içerisinde bırakılması devletin şanını takdir ve i'la eden (yücelten) resmi dairelerin dost ve düşmana karşı harap ve köhne kalması hamiyete (gayret, devlet ve milletin şanını koruma) uygun değildir. Bunun hazineye yük getirmeden yapılabilmesi düşünülmüş ve bu konağın yeniden yapılmasına karşılık olmak üzere bazı güzel suret ve sebepler mecliste müzakere olunmuş ve ilin başmühendisine bir de keşif yaptırılarak planı (resm-i musattahı) ve maketi (resm-i mücessemi) ile birinci keşif defteri ekte arz ve takdim kılındı (Mert 2013, s. 65).

İsmail Hakkı Paşa'nın görev süresinin dolmasının ardından Sivas Valiliği'ne 10 Ocak 1882'de Halil Rıfat Paşa atanmıştır ve yeni bir hükümet konağının inşası için devam ettirilen tüm yazışmalar Halil Rıfat Paşa tarafından yapılmıştır (Mert 2013, s. 66). Mevcut yönetim binasının bir kısmının yıkılmış olması ayakta kalan bir kısmının da tehlike arz etmesine istinaden mülkiye daireleri Abdurrahman Ağa Konağı'na, adliye daireleri de başka bir konağa geçici olarak nakledilmişlerdir. Bu süreçte planı ve maketi hazırlandığı anlaşılan yeni hükümet konağı için merkezle çeşitli yazışmalar

sürdürülmektedir. Yazışmalardan anlaşıldığına göre yeni binanın yapılması için gereken bütçe, yerel kaynaklar aracılığıyla sağlanmıştır. Örneğin, kentteki harap durumda olan diğer binalara ait arsaların satılması ile kaynak elde edilmiştir. Bu amaçla mevcut idari binadan artacak bir miktar arsa ve bu idari birimin karşısındaki hapishanenin satılması ön görülmüş ve buna ek olarak Subaşı Han, Saraç Han ve Kapan Han'ın arsaları da kaynak olarak değerlendirilmiştir. Ancak Subaşı Han'ının mütevellî ya da kullanıcısının olmamasına rağmen vakıf olarak varolduğu ve karşılık gösterilen diğer iki hanın inşa bütçesini karşılayabileceği düşünüldüğünden Subaşı Han'a ait arsaların satışından vazgeçildiği bilinmektedir (Mert 2013, s. 68). Saraç Han ve Kapan Han'a ait arsaların mülkiyetinin hazineye ait olduğu, uzun yıllardır çarşının mezbeleliği olarak kullanıldığı için satışında herhangi bir sakınca görülmemiştir. Aksine Saraç Han ve Kapan Han arsalarının satışıyla hem gelir elde edilmesi hem de mezbelelik olarak kullanılan alanın kötü koşullardan arındırılarak ıslah edilmesi hedeflenmiştir. Öte yandan, Sarayönü mevkiindeki hapishane olarak bahsedilen yer ise Kale Cami ve Çifte Minare Medresesi arasındaki alandır. Cami ve medrese arasında cezaevi işlevi gören bir zindanın bulunduğu ileri sürülmektedir (Yasak 2005, s. 27).

Şekil 2.7. Hükümet Konağı'nın erken 20. yüzyıla ait bir görünümü. (Fotoğrafın 1915 yılına ait olduğu ileri sürülmektedir ancak bir yandan da Hükümet Konağı'na 1913'te üçüncü katın ilave edildiği bilinmektedir) (Günaydın, 2012).

Özetle, yeni idare binası (Hükümet Konağı), İsmail Hakkı Paşa'nın valilik yaptığı dönemde hazırlanan projesine göre daha küçük ölçekte (Mert 2013, s. 64) ve Paşa Sarayı olarak bilinen alanda değil, bu alanın kuzeyinde 2 katlı ve 42 odalı olmak üzere, Vali Halil Rifat Paşa tarafından 1885 yılında inşa edilmiştir (Bulut 2006, s. 18). Böylece idari merkez, ortaçağ çekirdeğinden uzaklaşarak yeni bir konum elde ederken yine Sarayönü mevkiinde aynı işlevle farklı bir yapı tipolojisi olarak tasarlanmıştır (Şekil 2.7-2.8). Düz damlı Hükümet Konağı'na Vali Muammer Bey döneminde 1913'te ahşap

bir üçüncü kat eklenmiş olup bu eklenti katla birlikte yapı, I. Milli Mimari döneminin üslup özelliklerine bürünmüştür. 1974'te bir yangın geçirmiş olan yapı, ayrıca 1975-1981 tarihleri arasında büyük bir onarım geçirmiştir (Bulut 2006, s. 18). Hükümet Konağı'nın inşai süreci, kentin çöküntü bölgelerinin satışından gelir elde edilmesi ve çöküntü alanlarının yenilenmesi bağlamında önemli bir kentsel aktivite olmuştur. Böylece bir yandan yeni kamusal yapılar inşa edilirken bir yandan da kentin çöküntü bölgeleri yeni odak noktaları oluşturarak bir tür rehabilitasyona tabi tutulmuştur.

Şekil 2.8. Hükümet konağı ve geçirdiği değişimler (birzamanlarsivas, 2018; yazar arşivi, 29.11.2018).

Öte yandan idari merkeze bir İdadi de bu süreçte eklenmiştir. Vilayet ve sancak merkezlerinde idadi mekteplerinin açılmasıyla ilgili 1884 tarihli hükümet genelgesine göre açılması planlanan idadiler için üç tip proje hazırlanmış, bu projelerden uygun olanını mahalli idarelerin onu tercih etmesi gerektiği belirtilmiş, inşaat tekniğinin kagir olması ve yapım maliyetinin de 6000 Osmanlı altınını geçmemesi gerektiği ifade edilmiştir (Mert 2009b, s. 50). Buna göre 1884'ten itibaren Anadolu'da sayısı hızla artan idadilerden biri de Sivas'ta açılmıştır. Aslında Sivas'ta idadinin varlığı 1887'ye götürülmektedir. 1865'te kurulan Rüştüye'de 1887'den beri eğitim verdiği ileri sürülen İdadi'nin 1892'de kendi binasında hizmet vermeye başladığı ifade edilmektedir (Mert 2009b, s. 50). Bulut (2006, s. 22)'a göre ise Sivas İdadisi, 1887'de tayin edilen Vali Sırrı Paşa döneminde planlanmış ve temeli atılmış olup yapı, 1892'de Vali Memduh Bey zamanında tamamlanmıştır. 1893'te yeni binasında eğitime başlayan Sivas İdadisi'nin yatılı bölümü de bulunmaktadır (Şekil 2.9).

Şekil 2.9. Sivas İdadisi (sivasresimleri, 2018).

Sivas İdadisi'nin yapıldığı alan üzerinde durulacak olursa, idadiye ait arsanın bir kısmında çeşitli kaynaklarda Aşağı Kale'ye ait surların varolduğu belirtilir ki, hatta İdadi çevresinde yapılan kazılarda rastlanılan duvar temellerinin Aşağı Kale'nin sur duvarlarına ait olduğu iddia edilmektedir (Yasak 2005, s. 27). Öte yandan 1913'te Sivas Mekteb-i Sultanisi adını alan bina, 1924'ten sonra Sivas Lisesi olarak adlandırılmıştır. Binanın 1912-13 yıllarında bir onarım geçirdiği ve çatı saçaklarının düzeltildiği bilinmektedir (Duymaz 2007, s. 126). Ayrıca yapı önemli bir anı değerine de sahiptir. Mustafa Kemal Atatürk ve beraberindeki temsil üyeleri bu binayı 2 Eylül-18 Aralık 1919 tarihleri arasında Milli Mücadele Karargahı olarak kullanmıştır (Bulut 2006, s. 22). Bina 1990'dan beri ise Atatürk Kongre ve Etnografya Müzesi olarak hizmet vermekte olup günümüzde Atatürk Kongre Müzesi adını almıştır.

Ortaçağ çekirdeğinin bu dönüşümü, Jandarma Dairesi binasının yapıyla devam etmiştir. 1908 yılında inşa edilen yapı, günümüzde Jandarma Alay Komutanlığı'nın sosyal tesisi olarak hizmet vermektedir (Bulut 2006, s. 47). L biçimli yapı kütleli Sarayönü mevkiinde inşa edilen yeni Hükümet Konağı ile birlikte yeni bir idari merkez tanımı geliştirmiştir (Şekil 2.10). Jandarma Dairesi binası, 1899'da Sivas'a vali olarak atanan Reşit Akif Paşa döneminde inşa edilmiştir (Törnük 2005, s. 79). Yapı özellikle köşe tanımıyla dikkat çekmektedir. Köşe yüzeyi, alttaki uzun kütlede koparak yükselmekte ve Neo-klasik bir üslupla tanımlanan biçimsel bir organizasyona yönelmektedir. Yapı 1922'de yangın geçirmiştir ve sonrasında yapılan onarımlarla bazı değişikliklere uğramıştır.

Şekil 2.10. Jandarma dairesi binası (sivasresimleri, 2018; yazar arşivi, 29.11.2018).

Geleneksel idari merkeze eklenen bu kamusal yapıların dışında hem kentin kamusal yüzünü oluşturan hem de alanın önemli parçasını meydana getiren diğer yapılardan da bahsetmek gerekmektedir (Şekil 2.11). Bunlardan ilki Batılılaşma reformları sonucunda taşra kentlerine de aktarılan vakit mevhumunu kamusal alanda görünür kılan saat kuleleridir. Sivas'ta Yukarı Kale üzerine bir saat kulesi yapılmıştır. 1803'te Alaattin Paşa ya da 1847'de Vali Ali Aşkar Paşa tarafından yaptırıldığı ileri sürülen saat kulesi, ahşap malzemedен inşa edilmiş olup herhangi bir üslupsal değeri bulunmamaktadır (Üredi 2005, s. 31). 19. yüzyılın kent imajında önemli bir yer tutan saat kulesi, Yukarı Kale ve civarının 1944-45'teki istimlakı sırasında yıkılmıştır. On dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyılın başında yönetici merkeze eklenen bir diğer yapı da Vilayet Matbaası'dır ve yeni Hükümet Konağı'nın kuzeydoğusunda konumlanmaktadır. Vali İzzet Paşa döneminde kurulan bu yerel matbaa, 1867-68 yıllarında salname basabilecek seviyeye ulaşmıştır (Üçer 2007, s. 78).

Şekil 2.11. 1944'ten önce Yukarı Kale'de Saat Kulesi ve idari merkezde Vilayet Matbaası (Anonim, 2015).

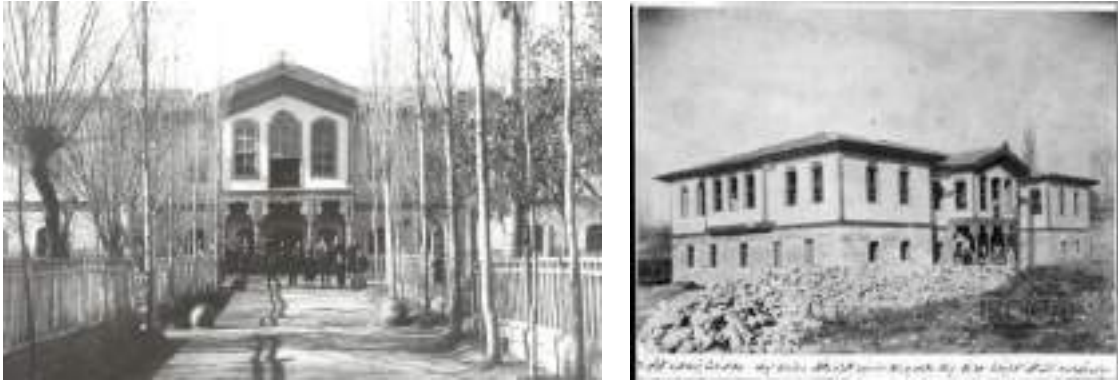
Aynı süreçte idari merkezin yönetim pozisyonunu pekiştiren bir diğer yapı da posta-telgraf binasıdır. Ortaçağ çekirdeğinin başat yapıları sayılacak medreselerin kuzeyinde, yeni Hükümet Konağı'nın güneyinde konumlanan ve geleneksel konut kültürünün biçimsel özelliklerini içeren yapı, bir yandan merkezin yeniliğini

vurgularken bir yandan da değişen yaşam ritmini temsil etmektedir (Şekil 2.12). İdari merkez olarak yenileme çalışmalarına maruz kalan ve yeni yapı tipleri ile yeni kamusal alanlar tanımlayan alanda ise bir yapı daha bulunmaktadır. Sivas Valisi Ahmet İzzet Paşa dönemine tarihlenen bu yapı, Hacı İzzet Paşa Camisi'dir. Eski bir caminin enkazı üzerinden yeniden inşa edilen Hacı İzzet Paşa Camisi 1858'de yaptırılmıştır (Üçer 2007, s. 79). Hacı İzzet Paşa Camisi, Sivas İdadisi ve Jandarma Dairesi arasında kalan alanda konumlanmaktadır ve kentsel bileşen olarak idari merkezin kuzey hattındaki sınırı teşkil etmektedir. Hacı İzzet Paşa Camisi'nin 1927-28 yılında Hükümet Meydanı'nın genişletilme çalışmaları sırasında yıkıldığı bilinmektedir (Üçer 2007, s. 75) (Şekil 2.12).

Şekil 2.12. Postahane ve Telgraphhane binası ve Hacı İzzet Paşa Camisi, 1900'lü yıllar (sivasresimleri, 2018; Kuzucu, 2013).

Hükümet Konağı, Sivas İdadisi ve Jandarma Dairesi binasının inşa edilmesiyle birlikte idari merkez daha karakteristik bir kentsel kimliğe bürünmüştür. Öyle ki, Aşağı Kale ile çevrili alanda artık kamusal reformların görünür yüzü olan binalar yer almaktadır. Aslında bu sürece yol açan en büyük etkenlerden biri de fonksiyonlarını kaybeden yapılarla birlikte harap bir yapıyı çevrenin ortaya çıkmasıdır ki, özellikle medreselerle çevrili alan en belirgin olanıdır. Örneğin 19. yüzyılda Çifte Minareli Medrese'nin ön yüzü dışında herhangi bir yapı gövdesinin kalmadığı ve dahası medrese avlusunda 1882'de bir okulun inşa edildiği, okulun 1922'den itibaren İsmet Paşa Mektebi adıyla anıldığı ve 1960'ta yıkıldığı bilinmektedir (Şekil 2.13).

Şekil 2.13. 1882’de Çifte Minareli Medrese’nin avlusunda inşa edilen okul (Anonim, 2015; sivas-eski fotoğraflar, 2018).

Aynı şekilde idari merkezde egemen olan ve bir ortaçağ çekirdeğini tanımlayan Buruciye Medresesi, Şifaiye Medresesi ve Çifte Minareli Medrese ile Osmanlı döneminden kalan Kale Cami ve hamam gibi yapılar da bir tür yıkım-yeniden inşa pratiğine maruz kalmıştır. Öyle ki, bu yapılar ve çevreledikleri alan, 19. yüzyıl boyunca yeniden tanımlanan bir kentsel mekân haline dönüşmüştür. Çifte Minareli Medrese’nin avlusuna inşa edilen İsmet Paşa Mektebi’nden yukarıda bahsedilmişti. Benzer şekilde Buruciye Medresesi ve Şifaiye Medresesi de kısmi yıkımlar geçirerek beden duvarlarına bitişik başka yapılarla bütünleşmiş bir kentsel imajın parçası olmuşlardır (Şekil 2.14). 19. yüzyılda William Lewis Sachtleben adlı bir gezginin çektiği fotoğraflar, bu yapıların ana eyvanlarının yok olduğunu ve etraftaki diğer yapıların bu medreselerin neredeyse avlusuna kadar girdiğini göstermektedir. Aslında bu durum, kentin idari merkezinin yenilenmesinin aciliyetini de göstermektedir. Batılılaşma reformları kapsamında ele alındığında kente bir düzen getirmek girişimi, içiçe geçmiş farklı katmanların ayıklanmasını da kapsamaktadır. Yıkım ve yeniden inşa pratiği üzerinden bir yap-boz parçası gibi sökülen ve takılan kentsel parçalar, aynı zamanda yeni yaşam kültürünün de habercisi olup kamusal mekânın planlı, programlı şekilde yeniden karakterize edildiği bir sürecin taşradaki örneklerindedir. Özellikle 24 Mart 1913-1 Şubat 1917 tarihleri arasında Sivas’ta valilik yapmış olan Vali Ahmet Muammer Bey döneminde yapılan imar çalışmalarıyla Sarayönü mevki, yeni bir görünüme kavuşmuştur (Altuncuoğlu 2009, s. 24). Aslında Vali Muammer Bey döneminde yapılan çalışmalar, modernleşme pratiğinin rasyonel ayağındaki temelini oluşturmaktadır. Vali Muammer Bey’in girişimleriyle yapılan imar faaliyetlerine üçüncü bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Şekil 2.14. 1891’de William Lewis Sachtleben tarafından çekilen fotoğraflar, Buruciye Medresesi, Şifaiye Medresesi (sivas-eski fotoğraflar, 2018).

Modern öncesi dönemden bir diğer sahne hazırlayıcı etken ise, batılılaşma hareketleri sonucu kentlerde çeşitli okulların açılmasıdır. Sivas’ta da benzer bir kavrayışla hem idari işlev merkezinde hem de bu merkezin periferisinde yeni okul binaları inşa edilmiştir. İdari merkezde bir idadının açıldığından yukarıda bahsedilmiştir. Meydanın periferisinde inşa edilen yeni okullar ise yeni mahalle alanlarının kurulumunu sağlayarak, merkeze açılan yeni yolların ve küçük noktasal merkezlerin oluşumuna yol açmıştır. Bilindiği gibi geleneksel yaşam ritmi içerisinde medreseler dışındaki okullar, buna en iyi örnek sıbyan mektepleridir ki, genellikle bu yapılar geleneksel yerleşelerde kentsel peyzajın görünür öğeleri değildir. Eğitim daha çok yetkili kişinin ikametgahında ya da mahallede eğitim için ayrılan bir başka mekânda gerçekleştirilmekteydi. Örneğin Sivas’ta 1864’e kadar bilinen okulların Darurraha Vakfı’na ait Darurraha Cami bitişiğindeki mektep, Kale-i Atik Mahallesi Mektebi, Çukurpınar Mahalle Mektebi, Mahkeme Çarşısı yakınında bulunan bir mektep ve Sarıseyh Mahallesi Mektebi olduğu ifade edilmektedir (Mert 2009a, s. 4). Yani kentsel alanda eğitim mekânının güçlü bir kamusal imajı bulunmamaktaydı. Batılılaşma reformlarıyla beraber aktarılan bu kamusal örgüsünün Sivas’taki görünür yüzlerinin erken temsilcisinden biri de Sivas Rüşdiyesi’dir. Çay Mahallesi’nde 1864-65’te eğitime başlayan Sivas Rüşdiye

Mektebi'nin Sivas halkının talebiyle açıldığı ve masraflarının da yerel kaynaklardan karşılandığı anlaşılmaktadır (Mert 2009a, s. 4-5, 8) (Şekil 2.15).

Şekil 2.15. Sivas Rüşdiyesi (Mert, 2009a).

Sivas Rüşdiyesi'nin bir süre İdadi'ye ev sahipliği yaptığı, İdadi'ye ait binanın inşasının tamamlanmasından sonra İdadi ile birlikte aynı binaya taşındığı, mevcut binasının önce askeri rüşdiye olarak ve daha sonra 1893'te kız rüşdiyesi olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir (Mert 2009a, s. 4). Dahası bir süre yapının birinci katında sivil rüşdiyenin, ikinci katında ise askeri rüşdiyenin yer aldığı ileri sürülmektedir (Parmaksız 2007, s. 98). Öte yandan rüşdiye'nin İdadi binasına nakledilmesi sonucunda hem boşalan binanın kullanımı hem de Sivas İnas Rüşdiyesi olarak da bilinen kız ortaokulunun açılması ile ilgili olarak dönemin yazışmalarından biri aşağıdaki gibidir:

...Sivas'ta yeni inşa olunan idadi (lise) binasının bitmesiyle [erkek rüşdiyesi ve idadi] oraya nakledileceğinden mektep binası boşalacaktır. Askeri rüşdiye binası ise mevcut talebeye yetmediğinden burasının askeriye devri askeri mektepler nezaretince istenmiş bulunmaktadır... Bu konuda saraydan Sadaret'e gelen tezkire mütalaa olundu. İdadinin nakliyle boşalacak olan mektep esasen rüştiyeye ait olup öğrenci azlığı sebebiyle burası [rüşdiye ile beraber] idadi olarak kullanılıyordu. Sivas'ta şimdiye kadar kız rüşdiyesi te'sis olunamamasına ve buna ise ihtiyaç olmasına binaen orada bu mektebin açılması gerekmektedir. Ve bu konuda vaktiyle padişaktan emir (irade) de çıkmıştı. Padişah iradesi gereğince boşalan bina inas rüştiyesine tahsis edilip geçenlerde resmi açılışı da yapılmıştı...Dolayısıyla buranın askeriyeye terkine mahal kalmamıştır... (Mert 2010, s. 81-82).

Yine o dönemdeki önemli eğitim kurumlarının başında gelen "Darulmallimin-i İbtidai (İlk Öğretmen Okulu) diğer adıyla Sivas Öğretmen Okulu, ilkokul öğretmeni yetiştirmek amacıyla 1882'de açılmıştır (Mert 2012, s. 9). Ayrıca konuyla ilgili araştırmalarda bulunan Bulut (2006, s. 51) ise Erkek Öğretmen Okulu'nun Askeri Rüşdiye'nin yani Kız Ortaokulu'nun üst katında 1889'da açıldığını ve birkaç yer değişikliğinden sonra Çayyurt Mahallesi Rahmi Günay Caddesi'nde inşa edilen ve

1913'te, bugün Selçuk Anadolu Lisesi olarak bilinen binaya taşındığını ifade etmektedir (Şekil 2.16). Öte yandan Sivas Darulmuallimatı yani Kız Öğretmen Okulu'nun açılması için 1914'ten itibaren çeşitli girişimlerde bulunulduğu ve 1917'de kız öğretmen okulunun eğitim verdiğinin kesin olduğu belirtilmektedir (Mert 2012, s. 17).

Şekil 2.16. Sivas Erkek Muallim Mektebi (sivasresimleri, 2018; Bulut, 2006).

Bu sürecin öne çıkan önemli okullarından biri de sanayi mektepleridir. Sivas'ta da 1902'de Kabakyazısı olarak bilinen bölgede bir sanayi mektebi açılmıştır. Çayyurt Mahallesi'nde konumlanan sanayi mektebi, Vali Reşit Akif Paşa döneminde yaptırılmıştır. Sanayi mektebinin ilk binası 1951'den beri açık cezaevi olarak kullanılmaktadır (Bulut 2006, s. 31). 1911'de sanayi mektebinin bulunduğu alana demircilik, marangozluk ve halı atölyeleri de yaptırılmıştır (Bulut 2006, s. 48). Zamanla bu geniş bahçe alanı Rahmi Günay Caddesi adı verilen bir yol ile bölünmüş ve sonraki dönemlerde tüm binalar demircilik atölyesinin bulunduğu tarafa inşa edilmiştir (Şekil 2.17). Ayrıca 1879'da iki adet iptidai mektebi, 1903'te sanayi mektebi, 1913'te ticaret mektebi ve 1864-65'te mekteb-i aklam adında memurları eğitmek üzere bir okul açılmıştır (Mert 2009a, s. 4-5).

Şekil 2.17. Sivas Sanayi Mektebi ve Demircilik Atölyesi (Bulut, 2006; Anonim, 2015; yazar arşivi, 2018).

Kabakyazısı olarak bilinen Çayyurt Mahallesi'nde yoğunlaşan bu eğitim odaklı yapılaşma organizasyonu sonrasında başka bir alanda konumlanan kütüphane binası ile devam etmiştir. Çarşıbaşı Mahallesi'nde konumlanan Ziya Bey Kütüphanesi 1908'de hizmete açılmıştır (Bulut 2006, s. 38). İdari merkezin güneydoğu hattında kalan Çarşıbaşı Mahallesi, kentnin geleneksel ticaret bölgesinin bir parçasıdır. Böyle bir alanda inşa edilen kütüphane binası, kentnin ileri gelenlerinden olan Mütevelliogulları ailesinin bir üyesi olan Ziya Bey tarafından yaptırılmıştır (Şekil 2.18). Kütüphane, Darü'r Raha Vakfı'nın gelirleriyle inşa edilmiştir (Saritepe 2007, s. 235). Ziya Bey Kütüphanesi'nin inşa edildiği arsa ise, Garipler Mezarlığı'nın bir parçasıdır. Özgün kullanımında alt katın yemekhane, üst katın kütüphane olarak tasarlandığı ancak zaman içerisinde alt katın ticari dükkanlara dönüştürüldüğü ve 1981'de alt kattaki dükkanların önce Güzel Sanat Galerisi Müdürlüğü, daha sonra kütüphane ve kitap satış yeri olarak düzenlendiği bilinen (Çetinkaya 2007, s. 652) yapı, günümüzde yazma eserler kütüphanesi olarak işlevi sürdürmektedir.

Şekil 2.18. Ziya Bey Kütüphanesi (Anonim, 2015; sivasresimleri, 2018).

Bu okul binaları, geleneksel kent morfolojisinin bir parçası olmayan, merkezin hinterlandında kalan bölgede konumlanmakla birlikte güçlü bir kentsel izlek oluşturamamıştır. Kentsel mekânda dönemi içinde silik ancak bir sonraki süreç için yönlendirici bir katkı belirlemiştir. Özellikle Çayyurt Mahallesi'nde kurulan okullar 19. yüzyıl boyunca biçimsel olarak yenilenen idari merkeze alternatif fakat iddiasız yeni bir kentsel odak noktası ortaya koymuştur. Bu yapılar, daha çok yakın çevresinin dönüşümünü sağlamıştır. Kentsel ölçekte yeni bir hinterland belirlemekle birlikte bu okullar, yapılı çevrede keskin bir dönüşüm yaratmamıştır. Bu bölgeye yönelik en kapsamlı müdahale, Rahmi Günay Caddesi'nin açılmasıdır. Caddeyle birlikte, geniş bir bahçe içerisinde yer alan sanayi mektebi ve atölyeler birbirinden ayrılmıştır. Öte yandan bu okullar, makroformda kentin idari merkezinden sonra eğitimle tanımlanan işlevsel bir merkezciğini meydana getirmiştir.

Sivas kentinde Batılılaşma hareketinin etkisi bağlamında söylenecek bir nokta da mevcut ticaret alanının yani geleneksel çarşı sisteminin dönüşümüdür. Uzunçarşı olarak bilinen alan, sarayönü bölgesinden başlayıp Halfelik yönüne doğru uzanan ve “Bağdat Cadde-i Kebiri” olarak bilinen bölgedir ve Behram Paşa Hanı'nın doğusunda kalan alan, Kepçeli olarak anılmaktadır (Üredi 2007, s. 87-88). Yani Uzunçarşı ve Kepçeli mevki, bugünkü Atatürk Caddesi olarak bilinen ve kent meydanından güneydoğuya doğru yönelen bölgedir. Taşhan ve Paşa Cami'nin belirgin imge olarak ortaya çıktığı bölge ise Dört Yol olarak adlandırılmaktadır. Dört Yol'da Uzunçarşıyı dik olarak kesen ve Ulu Cami'ye kadar devam eden bölge ise Mahkeme Çarşısı'dır (Üredi 2007, s. 88). Birbirine dik iki çatkıdan oluşan Uzunçarşı ve Mahkeme çarşısı geleneksel ticaret sisteminin ve üretim ağının süregeldiği alanlar iken hanlar, sur kapılarına yakın konumlanarak kentin dışarıyla iletişiminin gerçekleştiği mekânlardır. Kentte bu sistemin en bilinen örneği Behram Paşa Hanı'dır ve Osmanlı döneminde kentin uç noktasında

yer olarak bu noktadan kente doğru saçaklanan bir alışveriş ritmi oluşturmuştur (Şekil 2.19).

Şekil 2.19. 1900'lerde Uzunçarşı ve dönüşüm ve Behram Paşa Hanı (sivasresimleri, 2018; birzamanlarsivas, 2018).

Daha açık ifadeyle 19. yüzyılda sur duvarlarının aşılmasıyla genişleyen kentin ticaret alışkanlıklarının hanlar vasıtasıyla yeni bir çehreye dönüştüğü gözlemlenmektedir. Üredi (2011, s. 74) Sivas'taki hanların Dikilitaş, Kepečeli, Nalbantlarbaşı ve Mahkeme Çarşısı'nda toplandığını ifade etmektedir. 19. yüzyıl boyunca Taşhan, Altınoğlu Han, Hızıroğlu Han, Küçük Han gibi yeni yapılar, geleneksel çarşı sistemine eklenerek Selçuklu döneminden beri süregelen ticaret bölgesi çatısını yenilemeye başlamıştır. Daha kompakt ve kendi içine kapalı kütle biçimleriyle hanlar, çoğul ve ayrık işlevleriyle birbirlerinden ayrılmaktadır. Örneğin, Subaşı Han'ında sebze-meyve ticareti yapılırken Taşhan'da ise ipekli kumaşlar satılmaktaydı. Ayrıca 19. yüzyıl boyunca kente düzen getirme çalışmalarının bir sonucu olarak Sarayönünden Kepečeli mevkiine kadar olan alanın Reşit Akif Paşa döneminde alınan lüks lambalarla aydınlatıldığı ileri sürülmektedir (Üredi 2007, s. 91).

Batılılaşma reformlarının periferideki uzantısı olan bu kamu yapılarına ek olarak Sivas'ta misyonerlik faaliyetleri ile açılmış olan çeşitli okullar da bulunmaktadır. Bunlardan biri 1920'de Memleket Hastanesi, 1925'te Numune Hastanesi, 1952-1976

yılları arasında Göğüs Hastanesi, 1976-2001 yılları arasında İl Sağlık Müdürlüğü ve 2001'den sonra Sivas Valiliği Çevre Kültür ve Sanat Evi olarak kullanılan yapıdır (Bulut 2006, s. 13). Özgün kullanımında yapının Cizvitler tarafından bir okul olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında sonra inşa edildiği ifade edilmektedir (Üçer 2005, s. 72) (Şekil 2.20).

Şekil 2.20. Cizvit Okulu olarak kullanılan yapı (Anonim, 2015; Bulut, 2006).

Bu dönemin kent peyzajında yer tutan diğer imajları ise Amerikan Koleji, Aramyan Mektebi ve kent silüetine giren kiliselerdir. Bu süreç, özellikle misyonerlik faaliyetleri aracılığıyla çeşitlenen bir nüveye dönüşmüştür. Sivas'ta 1890'lardan itibaren Fransızlar'ın, 1879'da İngilizler'in ve son olarak da Amerikan misyonerlerinin faaliyet gösterdiği bilinmektedir (Gökbel 2005, s. 83-84). Amerikan Koleji bu süreçte ortaya çıkan bir kentsel imajdır (Şekil 2.21). Höllüklük semtinde kurulan koleje ek olarak bir Amerikan Hastanesi kurulduğu da bilinmektedir. Hastane binasının Ülkü İlkokulu'nun ilk binasında 1860-1920 yılları arasında hizmet verdiği ileri sürülmektedir (Üçer ve Mahiroğulları 2005, s. 70, 72).

Şekil 2.21. 1914'te Amerikan Koleji ve Hastanesi (sivasresimleri, 2018; sivas-eski fotoğraflar, 2018).

Öte yandan Aramyan Okulu ve kiliseler gibi kent panoramasında yer edinen yapılar sebebiyle demografik çeşitliliğe de değinmek gerekmektedir. II. Mahmud döneminde 1831’de yapılan ilk nüfus sayımına göre Sivas’taki mahallelerin genelinde müslim ve gayrimüslimler birlikte yaşamaktaydı ve nüfus sayımıyla tespit edilen erkek nüfus oranı gözetildiğinde kentin %67,21’i Müslümanlardan, %32,78’i de gayrimüslimlerden meydana gelmekteydi (Gökçe 2007, s. 227). Gayrimüslim nüfusun kentsel alandaki farklılığı kiliseler aracılığıyla görünür olmaktadır. 19. yüzyıl boyunca Sivas’ta 4 adet Gregoryen, 2 adet Protestan, 1 adet Katolik ve 1 adet Cizvit mezhebine ait 8 kilisenin olduğu ifade edilmektedir (Akpolat 2007, s. 3). Kent silüetinde yer alan kiliseler, 19. yüzyılda yapılı çevrenin yatay yönde gabarisini artıran ve düşey yönde ritmik yönelimler sağlayan öğeleridir (Şekil 2.22). Aramyan Okulu’nun ise 1890’ların sonunda yaptırıldığı, I. Dünya Savaşı sırasında ordu tarafından kullanıldığı, bir süre Kız Öğretmen Okulu olarak faaliyet gösterdiği, 1950-57 yılları arasında Erkek Orta Okulu olarak kullanıldığı ve 1959’da yıkıldığı ileri sürülmektedir (sivas-eskifotoğraflar, 2018).

Şekil 2.22. Sivas Aramyan Okulu, Surp Asdvadzadzin Manastırı, Surp Anabad Manastırı (sivasresimleri, 2018; sivas-eskifotoğraflar, 2018).

Yukarıda kentsel katmanlaşması tarihsel olarak ayrıntılanan üç bölge, yani merkez olarak meydan, yeni okullarla gelişen noktasal dokular, ticaret bölgesinin yeni artefaktları, Cumhuriyet döneminin modernite projesine kentsel morfolojiyi

biçimlendirme ve yönetme anlamında katkı sağlamışlardır. Keskin olmayan alan tarifleri, kentte modernizm izleklerinin daha güçlü topoğrafik kesit dönüşümlerine izin vermiştir. Yenilenen idari merkez, kuzeyinde okullarla tanımlanan merkezcik ve güneyinde geleneksel çarşı sisteminin hanlarla dönüştürüldüğü yeni ticaret noktalarıyla çevrelenmiştir. Böylece 1870-1913 yılları arasında kentte değişim yeni kamu yapıları aracılığıyla gerçekleşmiştir (Şekil 2.23). Çağa ayak uydurmak isteyen payitaht, başkentinde başlattığı reform uygulamalarını taşraya kadar nüfuz ettirmiştir. Bu bağlamda Sivas'ta öncelikle yeni bir Hükümet Konağı'nın inşa edilmesiyle devletin kamusal görünürlüğü artırılmıştır. İdadi, rüştiye, sanayi mektebi ve öğretmen okullarıyla eğitim alanında yapılan yenilikler periferiye sızarken bir yandan da çağın teknolojik gelişmeleri kentsel peyzajda yeni mekânsal birimler ortaya çıkarmıştır. Örneğin, iletişim ağının farklılaşmasıyla kent için postahane ve telgrafhane binası yeni bir kamusal yüz meydana getirmiştir. Benzer şekilde sanayi mektebi de gündelik yaşam ritmini değiştiren fabrikalara eleman yetiştirmek için kurulmuştur. Böylece kent, sanayi örgütlenmesinin küçük bir modelini bu tarz mekteplerde deneyimleyebilmiştir. Geleneksel çarşı morfolojisinin deformasyonu ile Cumhuriyet döneminde Bankalar Caddesi olarak adlandırılan bölgenin kurgusu hazırlanmıştır. Geleneksel ticaret bölgesinde işlevsel farklılaşma yerine biçimsel ve kesitsel bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Bir sonraki başlıkta taşraya sızan reform uygulamalarının merkezle ilişkisi ve iki başkent, Osmanlı'nın başkenti İstanbul ve Cumhuriyet'in başkenti Ankara ile karşılaştırması ele alınacaktır.

Şekil 2.23. 1870-1930 aralığında kentsel mekâna eklenen yapılar ve konumları.

2.1.2. Kentsel Mekânın Değişiminde Merkez-Periferi Bağlamı: İstanbul ve Ankara ile Karşılaştırma

Bu bölümde 1870-1913 tarihleri arasında Sivas şehrinde yaşanan süreçler, merkez-periferi akışkanlığı/dinamikleri doğrultusunda ele alınarak, ideolojinin mekânsal anlamda kuruluşunun ipuçları sorgulanacaktır. Modern düşüncenin hedefine ulaşabilmesi için modernleştirici iradenin merkezde olduğu kadar periferide de etkin bir modern yapı kurgulayabilmesi, başka bir deyişle, modern düşüncenin ülke genelindeki etkinliğiyle ilintilidir. Çalışmada periferinin modernliği üzerinden kurgulanan üretim ağının bileşenleri sorgulanarak “yer”e özgü karakteristik bir tavrın olup olmadığı da değerlendirilecektir. Öte yandan temsiliyet bağlamı ile moderniteyi yerel kurum ve aktörlerin algılama biçimi şehirdeki inşa faaliyetleri üzerinden değerlendirmeye alınacaktır.

1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan tüm halkların yaşam biçimini değiştiren önemli bir kırılma noktasıdır. Çadircı (2011, s. 13) III. Selim'le başlayan ve II. Mahmut'la kapsamlı şekilde devam eden yenileşme çabalarının Tanzimat Fermanı'yla yeni bir evreye girdiğini belirtmektedir. Öncelikle askeri reformlarla başlayan bu süreç, 19. yüzyılla birlikte modernleşme ya da batılılaşma güzergahına iyiden iyiye girmiştir. Dünya ölçeğinde sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni yaşam biçimleri, yeni kentsel düzenler (fabrikalar, kentin ıslah edilmesi sorunu, barınma sorunu, göç, pasajlar ve dünya fuarları vb.) ve kamusal faaliyetler (ücretli işçi sınıfının hak talepleri vb.) modernite projesinin bir parçası olarak işlev görmektedir. Aynı zaman diliminde batının Paris, Londra gibi modern öncü kentleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun etkileşimi ve daha pek çok diğer sebeplerden ötürü payitaht İstanbul da bir modernleşme ya da batılılaşma faaliyeti içerisine girmiştir. Akyürek (2011, s. 2) batılılaşmanın 18. yüzyıldan başlayarak kaynağı Batı Avrupa olan sosyal, kültürel ve estetik benzeşmeye dayanan bir değişim olduğunun altını çizerek modernleşmenin ise, gelişmenin gerekçesi olarak gelenek ve cemaatin karşısına bireyi ve soyut bir devlet kavramını ortaya koyan toplumsal dönüşüm süreci olduğunu ifade etmektedir. Herhangi bir sanayi atılımı gerçekleştirmeden girilen modernleşme deneyi, İmparatorluk'ta modern devlet anlayışı üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Aktüre (1981, s. 11) de 19. yüzyılda İmparatorluk'ta büyük toprak sahipliği, sosyal tabakalaşma ve ticaret sermayedarlığı olduğu halde endüstrileşme olgusunun ortaya çıkmadığını belirtmektedir. Yerasimos (1999, s. 2) reformların hedefinin Batı'nın

kazanımlarını kullanarak onunla mücadele etmek olduğunu ve devletin ve toplumun modernleştirilmesi için yine Batı'nın tekniğinden ve kültüründen yararlanmanın öngörüldüğünü ifade etmektedir. Yeniden kurgulanan tüm sosyal, kültürel ve toplumsal alanlar öncelikle payitaht İstanbul'da denemeye açılmış, ardından taşraya doğru yayılmıştır. Öte yandan idari, eğitim, iletişim ve ulaşım olanaklarıyla ilgili kurumların düzenlenmesi, yeni sokak ve meydanların açılmasına ait yasalar imparatorluğun farklı kentlerinde benzer modern parçacıklar ortaya çıkarmıştır (Çelik 2012, s. 11). Sonuçta İstanbul'da uygulanan bir model, periferide benzer kentsel mekanların oluşumuna tesir etse de merkezdeki kurgu, taşraya doğru yavaş yavaş ve farklı etki oranlarıyla sızmıştır.

Diğer taraftan şu da gözden kaçmamalıdır ki, süreçle birlikte kentsel mekâna bir düzen getirme endişesi de ortaya çıkmıştır. Tanzimat dönemindeki reformcuların başlıca istekleri, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi, ulaşım, su, konut ve sağlık sorunlarının çözümlenmesi olarak bilinmektedir (Aktüre 1981, s.94). Bu tarz endişelerin giderilmesi amacıyla 1848'de Nafia Nezareti kurularak ülke genelindeki imar işleri denetim altına alınmıştır (Akyürek 2011, s. 52). Bu durum, Osmanlı'nın geleneksel mahalle örgüsünü parçalayarak yeni aktarımlar için hareket alanı sağlamıştır. İstanbul'da ve büyük kentlerde kamu binaları ve parklar gibi yeni yapı tiplerinin kent sistemlerine eklenmesi, eski kurumları kaldırmadan kentin kamusal yapısındaki değişim sürecini başlatmıştır ve böylece, 1839'dan sonra kamusal görünürlük açısından külliye, yerini yeni kamu binası anlayışına bırakmıştır (Cerasi 1999, s. 282). 19. yüzyılda değişimin en temel ayağı 'yönetici merkez' olgusunun ortaya çıkmasıdır ve bu merkezin öğeleri belediye binası, telgraf ve postahane, hükümet konağıdır (Aktüre 1981, s. 97-98). Sivas ölçeğinde konu değerlendirildiğinde kentte yeni Hükümet Konağı'nın ve idadi gibi okul binalarının inşa edilmiş olması periferideki bu kentin kamusal biçimini dönüştüren etkenlerdir. Ortaçağ döneminden beri süregelen idari merkezin 'yer' olarak baskınlığı aynı kalmış ancak alana yeni bir Hükümet Konağı'nın inşa edilmesi ve mekân kalitesinin artırılması için yapılan yenileme çalışmaları kentte kamusal anlamını değiştirmiştir. Artık sarayönü adı verilen alanda 20. yüzyılın başlarında Hükümet Konağı'nın yanısıra İstanbul'dan ithal edilen üslupla inşa edilmiş bir idadi binası, jandarma binası, vilayet matbaası ve yerel konut geleneğini devam ettiren bir binada yer alan bir telgraf-postahane bulunmaktadır. Bu, reform uygulamalarıyla yaratılmak istenen soyut devlet kavrayışının Sivas'taki tezahürüdür. Artık birey, yeni oluşturulmuş kamusal alanda kamusal bir görünürlük içerisinde bulunarak yeni yaşam biçimine adapte olmaktadır.

Geleneksel kent sistemi, yani 16. yüzyılla 19. yüzyılın başına kadar geçen süreçte mahalle fiziki bir bütün tanımlamaktan öte birbirini tanıyan, davranışlarından sorumlu tutulan ve dayanışma içerisindeki insanların birarada yaşadığı, bir cami ya da mescid etrafında birkaç sokaktan oluşan muğlak bir alandır (Çadırcı 2011, s. 45-46). Cerasi (1999, s. 72) ise mahalle adı verilen alanın kendine ait merkezini ve coğrafi yerini çeşme, mescit, okul ya da kahvehane gibi öğelerle işaretlediğini belirtmektedir. Ancak bu alan 19. yüzyılla birlikte aşınmaya başlamıştır. Artan nüfus, merkez tarafından dayatılan reform uygulamaları ve değişen toplumsal düzene ayak uydurma çabaları kentsel mekânı yenilenmeye maruz bırakmıştır. Tekeli (1999a, s. 20) 19. yüzyılda Osmanlı kentlerindeki sorunların merkezi bir iş bölgesinin yeniden yapılanması, konut alanlarında farklılaşma ihtiyacı, yeni konut alanlarına duyulan ihtiyaç, yeni kente hizmet edebilecek bir altyapının kurulması ve ahşap binalardan oluşan mahallelerdeki yangınların önlenmesi olduğunu ifade etmektedir. Bunun anlamı, 19. yüzyılda kent bütününde temel bir mekânsal kavrayış değişikliğinin gerçekleştiğidir. Merkezi bir iş bölgesinin yeniden yapılanması bağlamında çarşı içindeki işlevlerin orta büyüklükteki kentlerde klasik tiplerle devam ettiği, büyük kentlerde ise batılı mimari tiplerle zenginleştiği ve alt katı dükkan, üst katı büro ya da konut olan yeni tipolojilerin kent sistemine aktarıldığı bilinmektedir (Cerasi 1999, s. 282). Öyle ki Sivas'ta da geleneksel çarşı sistemi varlığını devam ettirirken, bu sistem içerisine Taşhan gibi yeni yapılar dahil edilmiştir. Özellikle payitaht İstanbul'da batılılaşmanın etkisiyle geleneksel ticaret merkezine alternatif bir yeni ticaret merkezinin oluşması ve bedesten sistemine karşıt olarak büro binaları ve pasajların ortaya çıkması kentin ticari dokusundaki dönüşümlerdir (Gülenaz 2016, s. 78). Sivas'ta Taşhan'ın kentsel dönüşüme olan katkısı ise kentin ortaçağdan beri süregelen ticaret dokusuna alternatif bir alan sunmamakta aksine yerel ölçekten kaynaklanabilecek etkenlerden dolayı geleneksel çarşı sisteminin bir parçasında yer almaktadır. Başka bir konu da değişen ekonomik koşullar sebebiyle geleneksel han mimarisinin kitle, hacim ve planlardaki değişimi klasik Osmanlı ticaret hanlarından büro hanlarına geçişi temsil etmektedir (Gülenaz 2016, s. 79). Taşhan da kütleli organizasyonu, geleneksel çarşı sisteminin içerisindeki hacmi ve açık avlulu-koridorlu-iki katlı plan tipolojisiyle yeni bir bina tipini ve ticaret biçimini kente nakletmektedir.

Tanzimat reformlarının kentsel mekândaki bir diğer etkisi de yeni okul binalarının yapılmasıdır. 1860'lardan itibaren yaygın şekilde inşa edilmeye başlanan okul yapım etkinliği, rüştiye ve askeri okullarla başlamış, idadi, iptidai ve sanayi

mektepleriyle devam etmiştir (Özgüven 2016, s. 45). Sivas'ta da rüştiye, idadi ve sanayi mektebi kurulmuş ve kentsel mekânda yeni yapı tipolojisi olarak yeni üslupsal ve biçimsel özellikleriyle yer almıştır. Özellikle idadi binası ve sanayi mektebi binası bir yandan dönemin üslup yönelimini temsil eden karakteristik öğeler içermektedir bir yandan da bu yapılar, yönetici merkez olgusuyla gelişen yeni kamusallık biçiminin ve yaşam ritminin sürekliliğini sağlayan noktasal merkezler olarak hizmet vermektedir. Kentsel alanda toplumsal ve mekânsal yenilenmenin bir aracı olarak bu okul binaları çoğunlukla Tanzimat dönemi kentlilerinin ve yöneticisinin girişimleriyle sonuçlandırılmıştır. Okul binalarının yapılacağı arsanın vilayetin ileri gelenleri tarafından hibe edilebildiği ya da mütevellileri tarafından terkedilmiş bazı atıl binalar ve yakın çevresinin kentin valisi tarafından yıktırılarak yeni alan açtığı bilinmektedir (Özgüven 2016, s. 46). Örneğin, Sivas'ta Kabakyazısı olarak bilinen bölgede kurulan sanayi mektebi eski bir mezarlık alanına inşa edilmiştir. Benzer şekilde yönetici merkezde inşa edilen İdadi de iç kale surlarının temelleri üzerinde konumlanmaktadır.

Tanzimat döneminde payitaht İstanbul ve taşra kentleri arasındaki etkileşim bir rol model kurgusu üzerinden gelişmektedir. Bu dönemde İstanbul'da en önemli kentsel gelişmeler liman, rıhtım, istasyonların yapılması, 1880'lerde demiryolu güzergahında sayfiyelerin oluşması ve yine 1880'lerde sıraevlerin ve apartmanların ortaya çıkmış olmasıdır (Tekeli 1999a, s. 27). Sivas'a ise demiryolu ancak 1930'larda ulaşabilmiştir. Yine başkent İstanbul'un dönüşümünde Ebniye Nizamnamesi ve İstimlak Nizamnamesi önemli bir rol oynamış olup geniş cadde ve rıhtımların açılması, dar sokak ve çıkmazların kaldırılması gibi Batılı kent görüntüsüne göre kabul edilmiş müdahaleler çerçevesinde kentsel alanı değiştirecek parsellemelere girişilmiştir (Yerasimos 1999, s. 1-2). Tanzimat dönemi boyunca İstanbul, merkez olmanın getirdiği avantajlarla yeniliklerin ilk defa uygulandığı bir kentsel mekândır ve kentin kozmopolit karakteri, yönetici ve entelektüel sınıfın burada toplanmış olması gibi faktörler sonucunda kent, fiziksel görünümü ve yaşam standartları açısından sorgulanır hale gelmiştir. İstanbul'da 1848 ve 1882 yılları arasında çeşitli düzenlemelerle imar faaliyetleri ve yol ağının gelişimi denetim altına alınmış olup inşaat faaliyetlerini düzenleyen 1848 tarihli Ebniye Nizamnamesi'nden sonra çıkan Hocapaşa yangını da bu dönemin İstanbul'unda kentsel yenilenme için önemli dönemeçlerden biri haline gelmiştir (Akyürek 2011, s. 167-168). Aslında kentin yeniden imarına öncelikli bir mekândan başlanmıştır. Geleneksel kent dokusuna bir alternatif yaratan Galata-Beyoğlu bölgesinin ayrıcalıklı statüsü sebebiyle bu alan, devlet garantisi altında imar edilmiştir ve böyle bir bağlamda bölgenin

kadastral haritasının yapılması, yolların düzenlenmesi ve aydınlatılması, su ve kanalizasyon sisteminin kurulması gerçekleştirilmiştir (Akyürek 2011, s. 170). Öte yandan İstanbul için söylenebilecek bir nokta da yoğun ticaret faaliyetlerinden dolayı uzmanlaşma ve ücretli emek kavramlarının ortaya çıkmış olmasıdır. Akın (2010, s. 25)'a göre yüzyıl dönümünde İstanbul'da büyüyen iş hacmi uzmanlaşmış ücretli emeğin kent nüfusu içinde artmasını sağlamış ve buna bağlı olarak da apartmanlar ortaya çıkmıştır. Sivas'ta ise apartmanların ortaya çıkması ancak Cumhuriyet döneminde gerçekleşecektir. Fakat Sivas'ta bu dönemde konuta ait kütleli ölçeğin irileştiği söylenebilmektedir. Bu konu bölüm 2.3.'te ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Cumhuriyet'in başkenti Ankara ise 1892'de demiryolu ile tanışmış olup bu durum, Ankara'ya, Sivas ve benzeri taşra kentleri karşısında üstünlük sağlamıştır (Georgeon 1999, s. 114). Aslında Tanzimat döneminde en azından taşra kentleri açısından kentsel mekândaki dönüşümün en önemli göstergelerinden biri kent surlarının durumu olarak kabul edilebilir. Kentsel ölçeğin boyutu, kent surlarının aşılması ya da aşılmaması üzerinden anlaşılabilir. 19. yüzyılda Ankara'nın da tıpkı Sivas gibi kent surlarının çoğunu kaybettiği ve sınırlarını aştığı bilinmektedir (Georgeon 1999, s. 101). Ankara'nın geleneksel ticaret bölgesi ise 16.-17. yüzyıllardaki Atpazarı çevresi ve Hasanpaşa Hanı çevresindeki konumlarını ve işlevlerini sürdürmekle birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu aksa İstanbul ve İzmir kapıları yönünde alternatif bir yeni ticaret merkezi ortaya çıkmıştır (Aktüre 1981, s. 125). Sivas'ta ise herhangi yeni bir ticaret bölgesi oluşmamıştır ve yeni tipolojiden meydana gelen yapılar, aynı ticaret aksı içerisinde yer almıştır. Bu farklılığın oluşmasında Ankara ve Sivas'ın dış ticaret etkinlikleri önemli rol üstlenmektedir. Böylece Ankara'da 19. yüzyıl sonlarında yerel ölçekte hizmet veren eski ticaret bölgesi, batı ile gelişen ticaret ilişkileri sonucunda ortaya çıkan yeni ticaret merkezi, yönetici merkez, göçmen mahallesi ve demiryolu kentsel mekânı dönüştürmüştür. Sivas'ta ise yukarıdaki yeni kentsel alanlardan sadece yönetici merkez olgusu ortaya çıkmıştır. Kentte gelişkin bir ticaret ağının olmaması ya da bir ticaret burjuvazisinin oluşmaması kentsel mekânın dönüşümünü, tümüyle devlet kanalıyla gerçekleştirilen reform uygulamalarına bırakmıştır. Genellikle yerel kaynaklar aracılığıyla gerçekleştirilen bu uygulamalar sınırlı kalmıştır.

İstanbul'da Avrupa görmüş bürokrat ve aydınların kentsel mekân üzerine etkilerinin taşra kentlerinden farklı olduğunun altına çizmek gerekir. Elbette bu farklılıkta, İstanbul'un başkent/merkez olmasının katkısı şüphe götürmez. Özellikle

altıncı dairenin kurulması ve onun rol model çalışmaları, yine Darülfünun'un kurulması, Tanzimat anıtı projesi gibi projelerin hayata geçmesinin yanısıra geçmişini keşfeden kentte Ayasofya'nın tamiri ve dünya fuarlarından esinlenerek oluşturulan 'Sergi-i Umumi-i Osmani' için inşa edilen binalar gibi etkinlikler İstanbul'un Tanzimat sürecini tüm diğer Anadolu kentlerinden farklılaştırmaktadır. Akyürek (2011, s. 208-209)'e göre Tanzimat dönemi tahakküm kurucu bir merkez olan ve hiyerarşik bir ilişkisellik öneren Batı kavrayışının erken bir evresidir ve değişimin tartışıldığı zengin bir bağlam sunmaktadır. Yerasimos (1999, s. 5, 17-18) ise Tanzimat'ın toplumsal uzlaşmaya dayanmadığını ve devletin topluma müdahale alanını genişletmeyi hedeflediğini belirtmekte olup, Tanzimat'ın örf hukukunun düzenli kanunlar haline getirilmesi ve geleneksel toplum yapısının, yani cemaatin bozgunu anlamına geldiğini ifade etmektedir. Yani Tanzimat süreci kentlerde göreceli bir yenilenme girişimlerine ön ayak olsa da toplum tarafından tam olarak içselleştirilememiştir. Öyle ki Ortaylı (2000, s. 31)'ya göre kent sakinleri geleneksel dokunun örgütsüzlük ya da düzensizliğini önemsememekte ve beledi hizmet olarak yöneticiler kadar istekli görünmemektedir. Kentsel mekândaki yenilenmeler ve düzen getirme girişimleri, tümüyle, valilerin ön ayak olmasıyla gerçekleştirilmiştir.

Tanzimat döneminin Sivas'ında da Ahmed İzzet Paşa, İsmail Hakkı Paşa ve Halil Rıfat Paşa gibi önemli valilerin girişimleriyle pek çok kentsel düzenleme gerçekleştirilmiştir. Ahmed İzzet Paşa'nın Sivas'taki birinci valiliği 1866-1871 arasındayken, İsmail Hakkı Paşa Sivas'ta 1880-1882 yılları arasında, Halil Rıfat Paşa ise 1882-1885 tarihleri arasında görev yapmıştır (Kuzucu 2007, s. 335-336, 342). İsmail Hakkı Paşa ve Halil Rıfat Paşa kentin eğitim kalitesinin artırılması, ulaşım ağının iyileştirilmesi, çevre temizliği ve sokakların düzeni ve kamu binalarının iyileştirilmesi konularında raporlar hazırlamıştır. Ahmed İzzet Paşa'nın valiliği döneminde ilk şose yol çalışmaları başlamış olup vilayet merkezindeki yollara kırma taş döşenmiş ve kaldırım yapılmıştır (Kuzucu 2007, s. 342). Vali İsmail Hakkı Paşa döneminde kentin bozuk yol ve kaldırımları onarılmış, harabe ya da riskli binalar yıktırılmış, mezbelelik olarak kullanılan alan temizlenerek millet bahçesi haline getirilmiştir ve kent içinden geçen akarsuların kenarlarına set duvarlarının inşa edilmesi de planlanmış ancak ödenek yokluğu sebebiyle uygulanamamıştır (Kuzucu 2007, s. 340). Vali Halil Rıfat Paşa ise yeni yapılaşmalar konusunda İsmail Hakkı Paşa gibi daima İstanbul'a danışarak hareket etmiştir. Kentte otorite figürü olarak bu valiler, kentin ileri gelenlerini seferber ederek örneğin, okul vb. yapımında kentin gereksinimini anlatan dilekçelerin yazılmasını, yeni

binalar için arazilerin temin edilmesini ve inşaat için gerekli bütçe kaynaklarının bulunmasını organize etmiştir. Halil Rıfat Paşa, bir önceki vali İsmail Hakkı Paşa döneminde başlayan hükümet konağı, adliye ve hapishane binalarının tamamlanmasını sağlayarak kentsel mekândaki dönüşümün sürekliliğini ve reform uygulamalarında otorite figürünün kararlılığını ve kesintisiz rolünü ortaya koymuştur.

Aktüre (1981, s. 221-222) 19. yüzyıl sonunda kentlerde sosyal tabakalaşma, merkez işlevleri, kent içi ulaşım ve konut alanlarında ikili bir yapının ortaya çıktığını belirtmektedir. Örneğin, ticaret kentlerinde çökmekte olan zanaatlar ve perakende ticaretle uğraşan esnaf ve zanaatkarlar geleneksel ticaret merkezinin sürekliliğini sağlarken, bölgenin ürünlerini düşük vergilerle dış pazarlara satan ve zenginleşen tüccarlar ise yeni ticaret biçimini meydana getirmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra çıkarılan nizamnamelere uygun olarak yeniden düzenlenen kentsel mekânın ulaşım, su ve kanalizasyon hizmetlerinin gerçekleştirilmesine olanak veren düzgün yollarla donatıldığı ve kent içi ulaşımında yaygınlaşan at arabasının kullanımını kolaylaştıran birbirini dik açı ile kesen düzgün yolların yapıldığı ifade edilmektedir (Aktüre 1981, s. 222). Sivas'ta başkent kadar etkin bir süreç yaşanmamış olsa da yönetici merkezin ıslah edilmesi ve yeni yapı tipleriyle donatılması öncelikle kentin kamusallık biçimini değiştirmiştir. Kent içinde görünür bir mahalde konumlanmasa da Yukarı Kale'de inşa edilen saat kulesi, gündelik yaşam dilimlerinin zamanlara bölündüğünü kent sakinlerine hatırlatmaktadır. Ticaret ağının yeterince güçlü bir izlek sunmaması sebebiyle bir ticaret burjuvazisi gelişmemiş, herhangi yeni bir ticaret aksı kentsel mekânda tanımlanmamıştır. Birbirini dik açı ile kesen bir düzende planlama yapılmamış olup, daha çok mevcut yapıyı çevrenin ıslahı önemsenmiştir. Kız ve erkekler için açılan rüştiyelerden kütüphaneler de dahil olmak üzere öğretmen okulları ve sanayi mektebine kadar kent sistemine eklemlenen her yeni yapı tipi kentsel mekânın anlamını ve kentli tarafından kavranış biçimini değiştirmiştir. Artık kendini sadece yaşadığı 'yer' ile tanımlayan bir birey yoktur, mahallesinin sınırlarını aşan kentli, hükümet konağı aracılığıyla devletin görünürlüğünü özümsemekte, telgraf-postahane binası ile bilgi ağını genişletmekte ve yönetici merkezin bir parçasını oluşturan ortaçağ çekirdeğini hüznüyle şekilde seyretmektedir. Bir sonraki başlıkta değişen kamusal ve anıtsallık örgüsü irdelenecektir.

2.2. Anıtsal Bağlamın İçeriğinde Zamansızlık

Bu bölümde kamusal etkinlik alanı olarak yeninin var olmaya çalıştığı kentsel odaklamada yüzyıllardır sürdürülen bir anıtsal bağlamın kurgusunun aktarımları sorgulanarak, özellikle anıtsal mimari dilin keskin ve otoriter içeriği “yer” bağlamında deşelenecektir. Konu bağlamında Selçuklu döneminden itibaren kent düzleminde var olan anıtsal yapıların mimari düzeneklerinin Osmanlı dönemine oradan da geç Osmanlı dönemine varıncaya dek uyuşumlar/farklılıklar bağlamında nasıl bir güzergah ilerlediği sorgulanacaktır. Anıtsallığın var ettiği tekil mekânsal kurmacalar üzerinden yeni kentsel iletkenliklerin var edilmeye çalışıldığı 19.yüzyıl kent morfolojisindeki anıtsal dilin üslupsal bağıntılarının da sorgulanacağı bu bölüm, ayrıca, 1850–1917 yılları arasında inşa edilen Cizvit Okulu (Göğüs Hastanesi), Hükümet Konağı, Sivas İdadisi, Sanayi Mektebi, Ziya Bey Kütüphanesi, Jandarma Dairesi, Sanat Okulu Demircilik Atölyesi ve Erkek Öğretmen Okulu gibi yapılar üzerinden yerel mimari öğelerin anıtsallığa sızan ardıl zamanlarda anıtsallık düzeyinde bir öykünme ve yeniden icat edilen gerekliliğin ortaya çıkışını irdelemektedir.

2.2.1. Yaygın Örnekleme İçinde Anıtsallığa Genel Bir Bakış

Herşeyden önce mimaride anıtsallık neyi ifade eder? Dahası bir mimari düzeneğin biçimsel portresi olarak anıtsallığın ipuçları nelerdir? Evet, *Anıtsallık* ifadesi çağrışım olarak tarih boyunca gücün uzamsal ve simgesel bir karşılığına denk düşer; aynı zamanda “Monümentalite” kelimesi ise “anıtsal” Türkçe kelimesiyle eşdeğerdir. Bütün Romen dillerinde kullanılan ve İngilizceye de geçmiş olan “monument, monumento” sözcüğü de Latince “monere” (hatırlamak) kökünden gelir ve benzer anlam taşır. Türkçede “büyük ve önemli olayı gelecek kuşaklara tarih boyunca anlatmak için meydana getirilen, göze çarpacak büyüklükte simge niteliğinde yapı” şeklinde tanımlanmıştır (Sözen 1973, s. 7). Fakat anıt sözcüğü çok daha geniş kapsamlıdır ve farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. Anıt/abide” büyüklük kuramı çerçevesinde oluşmuş kavramlardan biridir. Örneğin; Koolhaas’a göre büyüklük oluştuğunda oluşan strüktür bir anıt niteliğindedir. Hatta binanın programa yönelik niteliği bile onun anıtsal hale gelmesi için yeterlidir (Koolhaas 1997, s. 81-82, 87). Diğer taraftan anıtsallığı var eden temel güdülerden biride muhakkak ki kalıcılık olgusudur. H. Arendt’e göre kalıcı işler yapmak, arkasında silinmez izler bırakmak,

ölümlüler için kendilerinden başka her şeyin ölümsüz olduğu ebedi kozmosta yer edinmeyi bilmenin, kendi ölümsüzlüklerine ulaşmanın yolu ve ölümlü insanın sonsuzluğa kazıdığı izdir (Korkmaz 2001, s. 11). Mimari bağlamındaki dayanaklara örnek vermek gerekirse, Rossi, Grassi, Aymonino üçlüsü mimarlığı her şeyden önce düşüncenin ifadesi olarak görmekte ve mimari bir kategori olarak kalıcılığın ve anıtsallığın bellek anlamına geldiğini ve kente bir yapı kazandırdığını ileri sürmektedir (Dostoğlu 1984, s. 19-20). Öyle ki, A. Rossi “Şehrin Mimarisi” kitabında, kentin formasyonunda kalıcılığın önemi üzerinde durur ve mimarlık pratiğini rasyonel ve sürdürülebilir kılan da budur teziyle destekler. Kentin zamana direnen yapısı ve sürekliliği ile mimarlık için başlangıç noktası ve her zaman başvurabileceği kaynak olarak gören Rossi, aynı zamanda kentin bir insan yapıtı olarak kalıcılığı (anıtlar ve kentin genel planı (kentin genel strüktürü), bunların zihinde bıraktığı izlerin kalıcılığı olarak iki kalıcılıktan söz etmekte ve kentin kalıcılık ve değişim konusundaki dengeleri kurabildiği ölçüde canlı kalabileceğini belirtmektedir (Rossi 1984, s. 44-45). Yine, Rossi kalıcı öğeler ile patolojik olanlar arasındaki ayrımı göstermek için, Padova’daki Palazzo della Ragione’yi örnek göstererek, Palazzo’nun anıtsallığındaki kalıcılığı deşifre eder. Ona göre, kalıcılıktan, geçmişin biçiminin bu anıtta bugün de yaşantılanabileceğini değil, geçmişin fiziksel biçiminin farklı işlevler edinmiş olmasını, içinde bulunduğu kentsel alanı belirleyerek ve önemli bir kentsel odak oluşturmaya devam ederek işlev görmeyi sürdürüyor olmasına bağlamaktadır. Binanın hayatılığını kanıtlayan durumun işlevsellik örüntüsüyle olan ilintisine bağlayan Rossi’nin teorisinin başka kuramsal boyutu, mimaride anıtsallığın, bir strüktüre, ruhani olarak insanları etkilemiş bir gerçeğin yansımaları ekleyerek hayatın faniliğine karşı başlatılan bir direnişin kurmacasıdır da. Görüleceği üzere kalıcılık tam tersinde ise geçicilik olgusu mimari ve kentsel düzenek bağlamında ele alındığında anıtsallığın mutfağında tarihselliği, bir yönüyle de eskiliği içeren tatlara sahiptir. Bir abidenin “tarihi değerini” onun hem “eskilik değerinden” hem de inşa edildiği zamanki niyet edilmiş anlamından ayıran Alois Riegl, yüzyıldan da fazla bir zaman önce geçmişten bugüne kalanın sadece zamanın tortularını bugüne taşıyan, ya da tarihi belge işlevini gören taş ve tuğla değil, aynı zamanda o abidenin yaşamı süresince toplum tarafından farklı anlamlar yüklenen bir varlık olduğunu iddia etmiştir. Ama Riegl’dan uzun zaman önce de bazı mimarlar, tasarımlarında tarihi binaları zamanın kent içinde biriktirdiği abideler olarak dikkate almaya değin bir mimarlık kuramı geliştirmişlerdi. Fransız ihtilalinin getirdiği liberal ortamdan faydalanan Léon Vaudoyer, Félix Duban gibi mimarlar, sadece ilk tarihselci mimarlık kuramını

geliştirmemiş, belki de geçmiş zamanı muhafaza etme, zamanın imgeleri içerisinde gezintiler yapma düşüncesine de vesile olmuşlardır.

Konuyu tekrar anıtsallık bağlamında değerlendirdiğimizde, yukarıda bahsettiğimiz gibi monumental ifadesini biraz daha deşelemek gerekecektir. Monümentalın taşıdığı anlamsal bağıntılarının mimari güzergâhtaki karşılığına bakılacak olursa, monümental ifadesi, normal biçimlerin dışındaki kabullere dayanarak, gözün her zaman görmeye alışmadığı daha belirgin biçimleri yan yana getirerek veya gruplar oluşturarak yaratılan mimari anlamlandırmadır diyebiliriz. Ancak burada şunun da altını çizmekte yarar vardır, anıtsal öğeleri oluşturan elemanların her biri tek tek anıtsal bir içerikte olmasa da bu elemanlar düzenli bir dizi halinde toplu bir görüntü sağladığı zaman monümental ifade doğabilir. Doğabilir diyoruz çünkü doğmayabilir de. Bu elemanları yan yana getirmekteki ustalık ve acemilik o bir araya gelen kompozisyonu monümental yapabilir veya yapmayabilir de. Yani monümental bir kompozisyonu yaratmak belli bir görenek, bilgi veya ustalık isteyebilir. Ancak şunu da söyleyelim ki, monümental diye yan yana dizilen her mimari eleman her zaman anıtsal ifade ortaya çıkarmaz. Doğa içinde büyük kompozisyonların tasarımında insan ölçüsü belirleyici bir ölçeği oluşturur. Tasarım süreci içerisinde mimari elemanın, insan ölçüsü karşısında onu ezici, yok edici, ürkütücü bir ifade taşıyacak büyüklükte olması tabii ki sakıncalıdır. O yüzden mimari ve heykelde gözetilen ölçek her zaman için insan ölçeği olmuştur. Öte yandan monümental karakter taşıyan yapı malzemesi de çok önemli bir unsurdur. Diğer yanıla mimaride monümental ifadenin subjektif tarafları da yok değildir. Kişilere göre mimari ifadedeki karakter ve değerlendirme değişebilir. Zamansal yayılım içinde konuya bakıldığında anıtsallık konusu farklı kültür ve coğrafyalarda kendini farklı şekillerde göstermektedir. Eski zamanlardan günümüze kadar sosyo, ekonomik ve kültürel yapının etkileriyle oluşan/belirlenen/adlandırılan değişen fikirlerin çarpıcı mimariye dönüştüğü görülmektedir.

Konu mimarlık tarihi döngüsü içeriğiyle değerlendirildiğinde anıtsallık ifadesi tarihler boyunca boyutsal bir düzenek olarak ihtişamı da barındıran içeriğiyle farklı işlevlerdeki bina ya da bina gruplarında kendini göstermiştir. Konut (köşk, kasır vb.), dini yapılar (kilise, cami vb.), saraylar, gösteri merkezleri, idari binalar vb. olarak sıralanmaktadır. Özellikle simgeselliği, anıtsallığı, kalıcılığı olan mekânlar farklılıklarıyla ihtişamı oluşturabilmektedir. Aynı zamanda bu bina türleri saygınlık-prestij, güç gereksinmelerini öncelikli olarak karşılanması istenilen mekânlar olmaktadır. Yani bina tipolojisi de çalışmada ele alınan konu bağlamında önemli temel

boyutlardandır. Mimarlıkta boyutsal içeriğin anıtsallığa doğru evrilen hattı, klasik mimarının modern mimarlıkla yüzleştiği sahnelerde de yine anlam dizgelerindeki geçirgenlik sebebiyle tartışma konusu olmaya devam etmiştir.

19. yüzyılda anıtsallığın klasik mimariye dayalı biçimsel dili, klasik mimarlıkta strüktürel rasyonalitenin mimari ilerlemesiyle başka bir pencere açmıştır. Klasik mimari unsurlarının ahşaptan taşa dönüşmüş olmasının farkındalığıyla ortaya çıkmış olan ilerleme fikri, uzun zaman teknik alanda donduktan sonra, belki de Perrault, Soufflot gibi mimarların ve köprü mühendislerinin uygulamalarında taştan yapılara yeni boyutlar veren inşaat demirinin ortaya çıkmasıyla yeniden canlanmış bulunmaktaydı. Ancak 19. yüzyılda, hala şiddetle savunanları olsa da ilerlemenin illaki klasik mimarlık geleneği içerisinde olmasının lüzumu bulunmadığını ileri sürenler beliriverdi. Alman mimar Carl Botticher bunlardan biridir. 1846 yılında yazdığı bir makalede bir üsluplar karmaşası içerisinde olan Almanya’da çağdaş mimari üslubunun ne olması gerektiğini sorgulayan Botticher, demirin mühendislerin elinde ne gibi yeni biçimler aldığı bilinciyle hareket etmiştir, yani bir mimari üslubun ancak yeni bir yapı malzemesinden doğacağını, bunun da demirden başka bir şey olmadığını iddia etmiştir. Aynı zamanlardan itibaren Fransa’da Gotik mimarlığın en önemli savunucusu haline gelmiş Eugene Emmanuel Viollet-le-Duc ise, Gotik mimarlıkta görülen az ve hafif malzemeyle geniş iç-mekânlar oluşturma tekniğinin demir strüktürlerle gerçekleştirilebileceğini savunmuştur. Yine 19. yüzyılın tarihselciliği içinde “anıt” fikrinin özellikle antik Yunan ve Roma devrinin anıtsal yapılarıyla kıyaslanabilir “milli” değerler bağlamında ortaya çıktığı gerçeğine ayrı bir yer açmak gerekmektedir. Öyle ki, tarihselciliğin içerisindeki anıtsallık düşüncesi, koruma düşüncesi ya da pratiğinin içerisinde başka bir bünyeye trans etmiştir. Avrupalıların toplumların tarihe yapmış oldukları katkının en bariz ifadesi olarak kamu yapılarını anlamaya ve korumaya özen göstermesi bunun göstergesidir. Aslında anıtsallığa duyulan ihtiyaç büyük bir arzunun tarihsel kanıtıydı. Milli kimliğin rekonstrüksiyonunda ayrı bir aidiyet aksına sahip bu örüntü tarihselciliğin içerisindeki büyüsunü yadsınamaz bir şekilde mimarlıkta üslup arayışlarının gelecekçi hattında bile daima muhafaza etmiştir. Zaten öyle olmasaydı, siyasî otoritenin, özel girişimcilerin ve nihayetinde Baron Haussmann’ın Paris’in sivil mimari geçmişinin yok edildiği 18. ve 19. yüzyıllar boyunca birçok yeni Roma tarzı zafer takları, kolonlar (obelisk) ve Neo-Klasik meydanlar yapılmış olması, ama aynı zamanda da birçok ortaçağ kilise ve kalesinin restore edilmeleri manidardır. Gene 19. yüzyılda Viyana’nın eski kale surlarının yıkılmasıyla oluşan Ringstrasse’nin Neo-

Klasik, Neo-Gotik gibi tarihselci-diriltmeci üslupta anıtsal yapılarla donatılması, sivil mimarının (hatta askeri mimarının) anıtsallık anlayışının hala dışında kaldığına işaret etmektedir (Tuzaş ve Civelek 2011, s. 276).

Öte yandan 20. yüzyıl sonrası mimarlık döneminde ise teknolojinin gelişmesiyle anıtsallık başka birçok girdiyle ilişkilendirilmiştir ki, özellikle ölçek bağlamında değerlendirildiğinde boyut (yatay ve düşeylikler) kolaylıkla aşılma fırsatına kavuşmuştur. Örneğin bu tasarım girdileriyle kurgulanan Petronas Kulesi, etkileyiciliğiyle anıtsallığı başka bir sahneye taşımaktadır. Görüldüğü üzere Antik Dönem, Ortaçağ, Rönesans, 17.-18. yüzyıl Aydınlanma Dönemi mimarisi, 19. yüzyıl mimarisi ve 20. yüzyıl sonrası mimarlık dönemlerinde anıtsallık bazen biçimin bazen de ölçü/oran, teknoloji gibi kalitelerinin etkili olduğu farklı neden, derece ve biçimlenmelerle mimarlıkta yer almaktadır. Otoriter gücün temsiliyeti noktasında çağlar boyunca başvuru kaynağı olan mimaride anıtsallık sembolik içeriği tamamlayan bir zırh gibidir. Mimarlık eyleminin en önemli iki müşterisi politik ve dini gücü elinde tutanlar daima büyük yapı faaliyetlerinde anıtsal mimariyi metalaştırmaya çalışmışlardır. Anıtsal mimarının, dinsel ve kralı yücelten tapınak, mezar ve saray yapımında ortaya çıktığı, baskın ideolojilerin ve grupların değerlerini simgelediği ve devlet propagandası için bir araç olarak kullanıldığı ortadadır. İki dünya savaşı arasında Avrupa'da yönetime gelen totaliter rejimler de yalnız inançlarını sembolize etmek için değil, yerlerini ülke içinde ve dışında güçlendirmek için de mimariye ve kent planlamaya dikkate değer bir özen göstermişlerdir. Toplumsal ve politik açıdan çalkantılı dönemlerden sonra yönetime gelen bu hükümetler, anıtsal ve gösterişli mimarlık ürünleri ile güçlü devlet imajı yaratmayı, bu sayede toplumda güvenlik duygusu ve bundan kaynaklanan bir saygı uyandırmayı amaçlıyorlardı. Gerek insan ölçeği üzerindeki boyutları gerekse kullanılan dil ile anıtsallığı vurgulayan mimari, devlet otoritesini göstermenin yanı sıra, bireylere toplumun parçası olarak önemli olduklarını hissettirerek halkın desteğini kazanma görevini de yükleniyordu (Ceylan 2003, s. 18-19).

Mimarlık eleştirmeni Siegfried Giedion'un 1946 yılının Eylül ayında Londra'daki Britanyalı Mimarlar Kraliyet Enstitüsü'nde yaptığı konuşmanın konusu *Architectural Review* dergisinin yayımcıları tarafından o kadar önemli bulunmuştu ki, söz konusu yayımcılar Yeni Mimari akımının ileri gelen bazı mimar ve teorisyenlerini Giedion'un "Yeni Bir Anıtsallığa Duyulan İhtiyaç" konuşmasındaki savlarını tartışmak üzere davet etmişlerdi. Tartışma etkinliğine Walter Gropius, Henry Russel Hitchcock, Gregor Paulsson, William Holford, Lucio Costa ve Alfred Roth'un yanı sıra Giedion da

katılmıştı. Tartışmanın temel konusu, klasik modern mimari tarihinde temel oluşturan ilk öz eleştirisi idi (Schivelbusch 2014, s. 9). Bir önceki yüzyılda baş gösteren tarihselcilik ve eklektisizm akımları ile mücadelede mimarının teknik ve işlevsel boyutlarına belki de gereğinden fazla tek taraflı bir şekilde yoğunlaşıp, mimariyi ezelden beri teknoloji ve mühendislikten farklı kılan hususun, yani günlük yararlı şeylerin ötesinde, ihtiyaç ve duygulardan oluşan bütünün ihmal edildiğinin idrak edilmesi. Giedion'a göre;

İnsanlar, baktıklarında kendilerini görebilecekleri ve sadece amaca uygun olmaktan fazlasını sunabilen yapılar istiyor. Mimarının kendileri için önem arz eden hususları ifade etmesini arzuluyor. Zengin, heybetli ve duygusal olmasını diliyor. *Anıtsallık*, büyük sosyal simgeselliğe duyulan kadim ihtiyacın yerine getirilmesinden başka bir şey değildir. Bu isteği sürekli bastırmak mümkün değildir (Schivelbusch 2014, s. 9).

Evet, Giedion'un bahsettiği şekliyle mimaride anıtsallığı çevreleyen esas şey duygusal ihtiyaçla şekillenen bir simgesel içeriktir. Her ne kadar Vittorio Gregotti'nde dediği gibi mimari anıt ile mimarlığın özgün morfolojik niteliği arasında bir ayrım yapmak zor olsa da temelde simgesellik, mimari anıt ile mimarlığın morfolojisindeki temel sıyrılışı göstermektedir (Gregotti 2015, s. 87).

Başka bir bağlamda değerlendirilecek olursa anıtsallık gerçekte hiçbir forma tabii olmayıp ancak bir ölçek problemdir. Örneğin modern mimarının benimsediği ve ufak ölçüğe bağlılığıyla ifade ettiği hümanist ideal (Rönesans düşüncesi uzantısındaki bu idealin Le Corbusier'den el alarak geliştiği iddia edilebilir) ister istemez anıtsallık problemini de etkilemiştir. Belki de bu durum, modern mimariden anıtsallığı kaldırmak gibi görünebilir; fakat anıtsallık ya da anıtsal içerik diyelim mimaride gerçek ve ebedi niteliklere sahip bir mimari ölçüğün tezahürüdür. Fakat burada şu da yadsınamaz ki; mimarlık içinde belleğin değeri üzerine gerçekleştirilen son otuz yılın tartışmaları ile anıt kavramı arasında reddedilemez bir ilişki vardır. Öyle ki; belleğin yitirilen yüzü anıtın sürekliliğindeki bir kopuşu da beraberinde getirmiştir. Vittorio Gregotti bellek ve anıt arasındaki ilişkinin daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu belirtir. Ona göre,

tarihsel avanta-garde'lar bellekle açıkça polemige girerek olağanüstü heybetli anıtlar dikmişlerdi. Bunlar hem temaları ve morfolojik değerleri hem de belirgin kolektif anlamlarından ötürü etkileyicidirler. Söz edilen anlam ister tekrar edilemez ve biricik sayılsın, isterse yeniden yorumlanması ve tekrarı umulan kayda değer bir örnek olarak görülsün, bu böyledir (Gregotti 2015, s. 91).

Öte yandan, anıt düşüncesi konusunda modern hareketten bazı mimarların sergiledikleri polemik yaklaşımı tamamen bir kenara iten moda tutumu benimsemek de zorlaşır. En azından bir konuda haklıydılar: Anıt, bir anıtsallık meselesi değildi ve bir

yapıtın muhatapları üzerinde yaratacağı etkiyi kurma çabası, kitsch yaratmak için kullanılan klasik yollardan birisiydi. Walter Gropius, anıt ve işlevselcilik geleneği üzerine 1948 yılında *The Architectural Review* tarafından başlatılan bir tartışmaya verdiği cevapta Tennessee Valley Authority tarafından gerçekleştirilen bir dizi arazi dönüşümünü ısrarla büyük bir anıt olarak değerlendirdiğini belirterek anıt konusundaki modern kavramsallaştırmanın ne kadar geniş ve alışılmamış olabileceğini göstermişti. Dahası, kullanım amacını ya da anlamını bilmediğimiz bazı nesnelere bile, nadirliklerini kanıt ya da ipucu olarak kabul ederek ya da isimlendirdikleri, erişimini kısıtladıkları ve böylelikle dönüştürdükleri araziye çok özel ilişkileri nedeniyle anıt mertebesine çıkardığımız olmuştur. Burada anıt, harika, olağanüstü, şaşırtıcı kavramına yaklaşır. Marcel Duchamp'ın bizi öğrettiği gibi, yeni bir yorumlanışından kaynaklanıyorsa, sıradan bir nesne bile bir müzenin içinde olduğu takdirde bir anıta dönüşebilir.

Buraya kadar anıtsallığın anlam dizgelerine ilişkin saptamalar mimarlık tarihinin devingen akıntısı içerisinde anıtsal mimarinin ifadelendirilmesi bağlamında değerlendirilerek tektonik içeriğe yönelik yorumlar yapıldı. Otoriter statünün kentsel ve mimari düzenek içerisinde başat başvuru kaynaklarından olan anıtsallık ifadesi üslupsal kayganlığın ötesinde özellikle boyuta/ölçeğe bağlı yapısal kurgusuyla zaman ötesi bir kavrayışın da ürünüdür. Özellikle mimaride anıtsallığı var eden girdiler kimi zaman daha örtük anlamlar içerse de bir yapıtın ete kemiğe bürünen simgeselliği doğrudan onun anıtsallık payesi almasını mümkün kılmaktadır. Anıtsallık kalıcılığı refere eden bir düzenekte ele alındığında ise tipolojik örgüye bağımlı kalmadan mimaride çeşitliliğe fırsat veren çok geniş bir perspektif sunmaktadır. Bir sonraki bölümde Sivas kentinde Ortaçağ'dan başlayarak mimaride anıtsallığın süreklilik arz eden dinamik örüntüsünün modern mimariye varıncaya kadar nasıl bir strüktürel kurguyu barındırdığı deşelenecektir. Anıtsallığın araçsallaştırılma rotasında kullanılan dizgelerin deşişkenliğinin de sorgulanacağı bölümde kalıtsal bir izleğin varlığı da gözden geçirilmiş olacaktır.

2.2.2. Sivas Kentinde Anıtsallığın Historiyografik Bağınıları: Mekânsal ve Yapısal Süreklilikler

Anıtsallığın dinamik etkileri mimari ifade ve teknikler bağlamında ayrıştırıldığında kentsel kimliğin var ettiği düzenek içerisindeki konumlanış tabi ki önemli bir girdidir. Anıtsallığın var ettiği tekil mekânsal kurmacalar üzerinden kentsel

iletkenliklerin Sivas kentinde mimari aracılığıyla nasıl bir güzergahta yol aldığı bu bölümün temel kurmacasıdır. 13. yüzyıl ortaçağında mimari düzenekte anıtsallığı var eden örgülerin nasıl bir biçimsel dille sahnelendiği, sonrasında bu anlamsal dizgelerin zamansal akıntıyla başka bir anlama bürünüp bürünmediğinin sorgulanması gerekmektedir. Yani Selçuklu çağında bir mimari yapının anıtsallığını refere eden koşulların, Osmanlı çağında nasıl tanımlandığı ya da 19. yüzyıl kent morfolojisindeki anıtsal dilin üslupsal içeriğinin köşe taşlarının neler olduğu yine modern mimarlık örüntüsü içerisinde bütün bu zamansal örgüleri dışlayan bir kavrayışın olup olmadığı tartışma konusudur.

Sivas'a ait kentsel kimliğin pekiştirilmesinin 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonraki döneme denk düştüğü iddia edilebilir. Bilindiği kadarıyla o döneme kadar Yukarı Kale ve Aşağı Kale'den oluşan kent sistemi içerisinde Ulucami ve İzzettin Keykavus Şifahanesi ve Medresesi'nden başka herhangi önemli bir yapı bulunmamaktadır. Bu sürecin en önemli zamansal noktası 1271/72 yıllarıdır. Aynı zamansal düzenekte 3 farklı bani tarafından 3 farklı medresenin inşa edilmiş olması, Sivas için anıtsallık bağlamının tanımlanma mekanizmasını başlatmaktadır. Ortaçağ döneminde Sivas için anıtsallık olgusunun aranması böylece Çifte Minareli Medrese, Gökmedrese ve Buruciye Medresesi için konumları ve yakın çevreleriyle ilişki düzeyleri kapsamında değerlendirilmelidir.

Buruciye Medresesi ve Çifte Minareli Medrese yönetim işlevinin yürütüldüğü Aşağı Kale sınırları içerisinde kalmaktayken Gökmedrese, Aşağı Kale sınırları dışında bulunmaktadır. Kentsel görünümde bu üç medresenin konumu, anıtsallığın öncelikle otorite figürlerinin politik gücü üzerinden kurgulandığını ortaya koymaktadır (Şekil 2.24). Örneğin, 1217/18'de yapımı tamamlanan Keykavus Şifahanesi'nin tam karşısında konumlanan Çifte Minareli Medrese, kentin geçmiş anılarına bir meydan okuma histerisi yaratırken bir yandan da kentin idari merkezindeki İlhanlı hakimiyetini temsil etmektedir. Benzer şekilde kentin yönetici merkezinde konumlanan Buruciye Medresesi de kentteki hakimiyet üstünlüğünün ve otorite figürünün önceliğini dillendirmektedir. Baniliğini bir Selçuklu vezirinin yaptığı Gökmedrese ise otorite figürü olarak artık ikinci sıraya gerilediğini ifade edencesine kentin yönetim merkezi dışında, Yukarı Kale yakınlarında inşa edilmiştir. Gökmedrese banisinin, güç iddiasını etrafında kurmaya çalıştığı mahalle aracılığıyla gerçekleştirmeye çabaladığı ve kentte ikili bir merkez oluşturma gayreti içinde olduğu iddia edilebilir.

Şekil 2.24. Medreselerin konumu ve Matrakçı Nasuh tarafından hazırlanan kent görünümü (Hersek, 2006; Kuban, 2008).

Öyle ki, Gökmedrese ve çevresinin 15. yüzyıl belgelerinde Medrese-i Sahip adıyla anılması, medresenin bu bölgede yeni bir yerleşim alanının oluşumuna sebebiyet verdiğini göstermektedir (Yavaş 2010, s. 412). Kent sisteminde anıtsallık bağlamında medreselerin konumlarının ortaya çıkardığı sonuç, otorite figürlerinin hakimiyet alanlarına bağlı bir etkinlik düzeyinin varlığıdır. 1271/72'den sonra artık kent silüetinde Kayseri kapısından gelenler için Gökmedrese'nin minareleri ölçü ve yakınlık olarak daha baskınken, kente Selpür kapısından, yani doğudan, girenler için Çifte Minareli Medrese daha baskındır (Wolper 1995, s. 44). Bunun anlamı, İlhanlı yöneticilerinin baniliğini yaptığı Buruciye Medresesi ve Çifte Minareli Medrese'nin kenti yöneten yeni otoriteleri simgelerken şehre güneyden gelenlerin, yani Selçuklu'nun başkenti Konya aksından gelenlerin ilk karşılaştığı yapı olan Gökmedrese'nin Ulucami etrafındaki ticaret alanını kendi etrafına yayarak yeni bir merkez tanımladığıdır. Otorite figürleri tarafından medreseler aracılığıyla yaratılan rekabete dayalı bu durum, 13. yüzyılda anıtsallık örgüsünün kentsel doku içerisinde ne anlama geldiğini ifade etmektedir. Medreselerin konumları üzerinden yapılan bu çıkarım, Sivas'ta Selçuklu dönemi yapılarının kentsel bağlamda parçalı ve yüzeysel algılamaya olanak tanıdığı düşüncesiyle de örtüşmektedir (Özgüven ve Doyduk 2005, s. 497) (Şekil 2.25).

Şekil 2.25. Yönetici merkez ve Gökmedrese civarı (sivasresimleri, 2018).

Kentin Selçuklu dönemindeki anıtsallık içeriği ile ilgili olarak bir diğer konu da medreselerin plastik etkisidir. 13. yüzyılın kamusal yapılarını biçimlendiren plastik tavır, boyut ve cephe organizasyonu açısından ele alınabilmektedir. Öyle ki, alt ölçekte ise medreselerin kent silüeti içindeki görsel değeri, kent ve yakın çevresinde algılanması ile ilgili olarak daha çok yapıların kütle formasyonu ve ölçeğiyle ilgilidir. Aslında medreselerin kent ölçeğinde algılanabilirliği diğer bir deyişle anıtsallığı önemli bir tasarım girdisidir. Şehrin mekânsal fizyonomisinde kütle düzeneğiyle var edilen katmanlaşmalar anıtsal ölçeğin bir sonucudur. Daha açık ifadeyle gerek büyüklük gerekse de kütle organizasyonunun getirdiği anıtsallık kent ve yakın çevre ölçeğindeki sembolizmin bir sonucudur. Sonuçta anıtsal medreselerin büyüklükleri ve mekânsal katmanlaşma sonucu oluşan organizasyonlar sayesinde anıtsallık bağlamı içerik olarak güçlü bir bağlama evrilmiştir. Dönemin kamusal yapıları arasında en geniş boyuta Keykavus Şifahanesi sahiptir (Şekil 2.26). Gökmedrese ve Çifte Minareli Medrese üzerinde yapılan araştırmalardan bu yapıların iki katlı olabileceği ileri sürülmektedir. Ancak yukarıda yapıların konumu üzerine yapılan tartışma, boyut ve kütleli gabarinin anıtsallığı tanımlamak için yeterli bir imaj sunmadığını ortaya koymaktadır.

Şekil 2.26. Buruciye Medresesi ve Şifaiye (yazar arşivi, 26.12.16).

Bu dönemde anıtsallığı tanımlayan daha belirgin tavır, konumlarına ek olarak kamusal yapıların cephe düzeneklerinde de aranmalıdır. Gerçi, Norberg-Schulz'un tanımıyla "tekil unsurların bütün bağlam tarafından dönüştürüldüğü birleştirici bir yaratıcı süreç (Schulz 1968, s. 201)"in kompozisyonel sonuçları olarak değerlendirilse de 13. yüzyıl kent görünümünde yer alan medreselerin dışı kapalı masif kütle etkisi, giriş cephesindeki elemanlarla parçalanmaktadır. Bunların en başında Anadolu'da Ortaçağ Türk mimarlığının ana motifi olarak tanımlanan taç kapılar yer almaktadır ki, taç kapılar giriş cephesinde algısal seçiciliği artıran elemanlar olmuştur; buna, bazen bir pencere düzeni, minare, köşe payandası ya da bir çeşme düzenlemesi de eşlik edebilmektedir. Dönemin kamusal yapıları arasında minareleri ve bezeme unsurlarıyla kentte anıtsallığın anlamını pekiştiren yapılar Çifte Minareli Medrese ve Gökmedrese'dir (Şekil 2.27). Çifte Minareli Medrese'nin taç kapı organizasyonunda görülen ve Divriği Ulucami ve Darüşşifası'ndaki uygulamaları andıran bezeme unsurları, giriş cephesine yerleştirilen pencere düzenlemeleri ve tezyini elemanlarla işlenmiş köşe payandaları, tuğla ve çini dekorasyonu yapı kabuğunu estetize eden plastik öğelerdir. Gökmedrese'de karşımıza çıkan mermer portal yüzeyi, mimari üslup açısından Konya etkisi gösteren köşe payandaları, giriş cephesinin pencere ve çeşme öğeleriyle düzenlenmesi yapıyı anıtsal kılan değerlerdir. Bunun anlamı 13. yüzyılda Sivas'ta patronaj tarafından tanımlanan ve değerlendirilen bir anıtsallık mekanizmasının kurulmuş olduğudur.

Şekil 2.27. Çifte Minareli Medrese ve Gökmedrese (yazar arşivi, 26.12.16; sivasresimleri, 2018).

Tabi ki, buraya kadar daha çok boyutsal strüktüre ilişkin kentsel algı ve biçimsel düzenekle birlikte yine cephe dizgelerinde kullanılan anıtsal öğelerin var ettiği anıtsallık boyutu tartışıldı. Estetize edilen anıtsal strüktürel biçimlenişte mekânsal anlam ve ona ilişkin düzeneğin sürekliliği de önemlidir. Yani plan organizasyonlarında anıtsallığı strüktüre eden eklemlenmede cephesel kurmaca kadar parlak bir görünürlükte yer

almasa da mekânsal strüktüre tektonik içeriğiyle dahil olan eyvan gibi egemen bir motif de gözden kaçırılmamalıdır. İç mekânın konstrüktif uzantılarının var ettiği anıtsal biçim dilinin dinamizminde eyvan başat öge olmuştur. Aynı zamanda hacimsel strüktürün anıtsallığa evrilen ayağında bir eşik görevi gören mekânsal bağıntılar her ne kadar iç-dış strüktürde zıt unsurlar (dekoratif-pürist) içerse de boyutsal anlamın tamamlayıcılarıdır. Örneğin kilise mimarlığının merkezi plan şemasına paralel olarak tasarım, merkezden dışarı doğru akmaktadır. Kilise kubbesinin kent içindeki anıtsal algısının ve cephe tasarımının önde tutulduğu bir mimarlık ortamında tasarıma mekândan başlanması mekâna verilen önemin bir göstergesidir. Burada kilisedeki mekânsal strüktür kadar içten dışa masif aktarımlar olmasa da, medreselerdeki mekânsal strüktürün anıtsallık boyuta mafsallık veren ayağı bir yönüyle iç mekân strüktüründeki bileşmelerin tamamlayıcı öge olarak iç-dış strüktüründe var ettiği tektonik içeriktir. Anadolu Selçuklu kapalı ve açık avlulu medreseleri, orta avlunun iki yanındaki öğrenci/egitim hücreleri, genellikle yapının giriş kapısının yanında konumlandırılmış bir mescid ve bazen de ana eyvanların ya da yan kanatların bitişiğinde/içinde yer alan bir türbeden oluşmaktadır. Bu uzamsal strüktürde mekân organizasyonları dışardan itibaren portalin taşıdığı anıtsal strüktürü kademelendirerek içeriye akıtmaktadır, iç mekân örgütlenmesinde ise açık-yarı açık-kapalı mekânsal düzenekle birlikte anıtsallığı kompakt bir noktaya taşınmaktadır.

Diğer yandan medreseler yoluyla kentsel düzenekte deşifre olmaya başlayan anıtsallık düzeneğinin tarihsel uzantısında yeni mekânsal kurmacalar meydana çıkmıştır. Bu sürecin ardalanında gelişen bir diğer konu da dervişlere ait tekkelerin kurulması ve bunların kent sisteminde dergah, türbe, cami, hamam gibi servis yapılarıyla beraber bir mahalle sistemini meydana getirmesidir. Bu, anıtsallığın, büyük ölçekli yapılardan türbe, mescid gibi küçük ölçekli yapılara geçtiği anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle kentte, büyük kütleli gabarileri karakterize etmek amacıyla kullanılan pencere, köşe payandası, çeşme, taçkapı, minare gibi yapı kabuğunu estetize eden öğeler yerine artık daha küçük boyutların malzeme ve biçimsel organizasyonla plastize edildiği dönem başlamıştır.

Bu dönemin anıtsallığın anlamını değiştiren öğeleri, derviş tekkeleri ve türbelerdir. Gökmedrese'nin bitişiğindeki derviş tekkesine ek olarak 1275-1300 yılları arasında Şemsi Sivasi adı verilen dergâh kurulmuştur; bu süreç Darülrâha adı verilen üçüncü tekke ile devam etmiş ve 1325-1350 yılları arasında derviş tekkelerinin yakınında Güdük Minareli Türbe ve Ahi Emir Türbesi inşa edilmiştir (Wolper 1995, s.

45). Derviş tekkelerinin mahalle kurma niteliklerinin yanısıra bir özelliği de ticaret bölgelerine yakın konumlanmış olmalarıdır. Böylece artık kamusal yapıları güçlü ve iddialı imajlarla estetize etme faaliyeti son bulmuştur ve bu kavrayış yerini daha mütevazi ölçekte biçimlenen ve ticari akslarda konumlanmayı tercih eden bir kentsel anıtsallık nüvesine dönüşmüştür (Şekil 2.28).

Şekil 2.28. 14. yüzyılda derviş tekkeleriyle kurulan anıtsallık ölçeği ve Güdük Minareli Türbe (sivasresimleri, 2018).

Osmanlı döneminin kent görünümünde yer alan en önemli yapısı, yönetici merkezde inşa edilen Kale Cami'dir denebilir. Ortaçağ medreselerinin yanibaşında konumlanan Kale Cami, küçük ölçeği ve diğer plastik unsurlarıyla medreselerin yanında daha düşük bir prestij kademesi olarak durmaktadır. Öte yandan Osmanlı döneminde gelişen kentin çarşı sistemi ve hanları kentin anıtsallık kurgusunu yeniden dönüştürmüştür. Örneğin bedesten sisteminin tek katlı, küçük boyutlu ve yatay yönde genişleyen niteliği ticaret faaliyeti üzerinden gelişen yeni bir anıtsallık anlayışını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde 16. yüzyılda inşa edilen ve sur kapılarına yakın konumlanan Behrampaşa Hanı da yine ticaret faaliyeti üzerinden kazanılan prestije işaret etmektedir. Böylece bu süreçte anıtsallık kavrayışının öncelikle yine konumlanma ve işlevsel etkinlik açısından bir kere daha yer değiştirdiği ileri sürülebilirken, 14. yüzyıldan 16. yüzyıla hatta 19. yüzyıla kadar uzanan süreçte anıtsallığın mimari ölçek açısından mütevazi bir estetik sunduğu kabul edilebilir.

19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl dönemlerinde ise anıtsallık, Tanzimat reformlarıyla şekillenen yeni gündelik hayatın akışına uygun bir ritimle yeniden çerçevelenmiştir. Bu çerçevelenmede en etkin durum, yeni kamu yapılarının kente angaje edilmesidir. Dolayısıyla dönemin anıtsallık kavrayışı, kamusallığın yeniden tanımlanmasıyla doğru orantılı olarak biçimlenmiştir. Başlangıçta kent dokusunda rüştiye gibi okulların biçimsel, mekânsal ve üslupsal açıdan geleneksel konutun model

alınmasıyla ortaya çıkardığı ürkek bir kamusal yer olsa da, özellikle, 1870'lerden sonra idadi, hükümet konağı, jandarma binası, sanayi mektebi ve demircilik atölyeleri gibi yeni yapı türleriyle, kentte, belirgin şekilde kamusal farkındalığı oluşturan bir kavrayış zamanla etkin olmuştur. Yeni bir yapı tipolojisi tanımlayarak yeni bir üslupla, çoğunlukla Neo-klasik etkilerle biçimlenerek kentsel dokunun kamusal örgüsü değişime uğratılmıştır. Neo-klasik mimarlığının en karakteristik özelliği 16. yüzyılın Rönesans döneminin gücü, ciddiyeti, anıtsallığı simgeleyen ve 'dev düzen' olarak bilinen yüksek sütunlu cephe biçimlendirilmesidir. Simetrik düzenlenmiş büyük kütleler, yüksek sütunlu merdivenli giriş düzeni, yapı malzemesi olarak taş kullanımı ve her şeyden önce ezici ölçek, yapılarıdaki ortak özellikler olarak öne çıkmaktadır (Aslanoğlu 2001, s. 67). Burada anıtsallığı yeniden çerçeveleyen en önemli noktalardan birisi yeni kamu yapılarının konumlarıdır. Bir önceki sürecin mütevazı ölçeği ile konum ve işleve bağlı olarak yer değiştiren anıtsallık öyküsü, 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl boyunca kente eklenen her yapı türü ile içerik açısından süreksiz fakat bağlam açısından sürekliliğe sahip bir alan yaratmıştır. Anıtsallığın bağlam açısından sürekliliğe sahip olması kent dokusunda günlük yaşam ritminde görünürlüğü artan ögenin yine bir işlev değişimi olmasına bağlıdır. Ortaçağdan erken 20. yüzyıla gelinceye kadar kentte anıtsallık önce yönetsel hakimiyet, ardından dervişler ve tekkeleriyle perçinlenen sosyo-kültürel durum, sonrasında ticari faaliyetlerin baskınlığı ve 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra kamusal etkinlik tarafından tanımlanmıştır. Böylece anıtsallıkta bağlam açısından süreklilik işlevsel değişimle birlikte gelen kentsel mekândaki yeniden konumlanmaları da bünyesinde barındırmaktadır. 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyılın anıtsallığında içerik açısından süreksizlik durumunda ise yeni yapı tipolojilerinin kente angaje edilmesi ve bu tipolojilerde belirgin bir üslup değişiminin varlığı söz konusudur.

Tanzimat reformlarının merkezden taşraya uzanan hattında devletin çağdaşlaşma girişiminin ve kente bir düzen getirme gayretinin bir göstergesi olarak mimari biçimlenme açısından daha net sapsmalara yol açan yeni kamu binaları böylece dönemin Sivas'ı için anıtsallık kavrayışını daha önceki dönemlerinden ayırmıştır (Şekil 2.29). Örneğin yönetici merkezin en güçlü öğeleri ortaçağ dönemi medreseleri yerine aynı alanın hemen kuzeyinde inşa edilen hükümet konağı ve özellikle Vali Muammer Bey dönemindeki alan düzenlemeleri, kamusal olgusunu belirgin şekilde öne çıkarmaktadır. Böylece anıtsallıkta konum açısından yapılan sığrayış hem yönetici merkezin yenilenmesiyle hem de yeni bir tipolojinin yeni bir üslupla ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Şekil 2.29. Kent morfolojisinde yeni yapı tipolojileri.

Dahası yönetici merkezde üretilen bu anıtsallık kavrayışı, Tanzimat reformlarına bağlı olarak gerçekleştirilen ve kamusal etkinlik alanının tanımlandığı diğer projelerle kent dokusunda noktasal birimlerle parçalanmıştır. Örneğin yönetici merkezin artalanında bulunan ve Kabakyazısı olarak bilinen alanda eski mezarlıkların yerine yapılan sanayi mektebi ve demircilik atölyeleri anıtsallıkta işlev değişimini, yer değiştirmeyi, yeni tipolojiyi ve yeni üslubu tanımladığı kamusal örgüsüyle ortaya koymaktadır (Şekil 2.30).

Şekil 2.30. Kabakyazısı'na eklenen yeni yapı tipolojileri ve tanımladıkları kamusal yapıların güncel durumu.

Benzer şekilde yönetici merkezi çevreleyen alanın kuzey ve doğu hattında inşa edilen jandarma binası ve idadi binası da anıtsallık kavrayışını, kamusal etkinliğin içerildiği yeni alana taşımaktadır. Bu süreçte kamusal o denli baskındır ki, PTT, Osmanlı Bankası, Zühreviye Hastanesi, Sıhhiye Mektebi gibi yapılar geleneksel konuttan devşirilen elemanlarla inşa edilmiş olsa da anıtsal bir içeriğe sahip olmayı başarmıştır. Öyle ki vilayet matbaası, Ziyabey kütüphanesi gibi Neo-klasik etkilerin ya da ‘milli’ bir üslup arayışlarının temsili olarak inşa edilen yapılarda da öne çıkan unsur, kamusal etkinliğe bağlı olan bir anıtsallık mekanizmasının varlığıdır. Öte yandan 1920’lerden itibaren modernleşmenin mimari ifade biçimi Sibel Bozdoğan’ın “moderni millileştirme” diye ifade ettiği bu yönelim, her kamu binasında anıtsal ve klasikleşmiş formların tercihine sebep olmuştur.

Kamu yapılarıyla yeniden çerçevelenen anıtsallık kavrayışı, özellikle 1930’dan sonraki modernleşme pratiği ile yine kamu yapıları üzerinden gelişmeye devam etmiştir. Ancak bu sürecin 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıldan farkı, kamu yapılarının kentsel dokuda açtığı yarılmalar ve kazandırdığı prestijdir. Örneğin, demiryolunun kente ulaşmasıyla birlikte ortaçağdan beri süregelen kentin topoğrafik kesiti keskin bir mekanizmayla değiştirilmiştir (Şekil 2.31). Bu dönüşüme yol açan şey, hükümet konağı ve tren garını birbirine bağlamak için açılan İstasyon Caddesi’dir. Caddenin açılmasıyla kentsel dokuda prestij ve anıtsallık, artık arterler aracılığıyla tanımlanmaya başlamıştır.

Şekil 2.31. 1930’larda kent görünümü ve DDY yerleşkesi (sivasresimleri, 2018).

Bu prestijli arterler üzerine inşa edilen kamu binaları ise modernist estetiği temsil eden anıtsallık mekanizmaları yaratmıştır. Örneğin, Çayyurt Mahallesi’nde konumlanan sanayi mektebi ve atölyelerini birbirinden ayıran Rahmi Günay Caddesi’nin açılmasıyla kentin ilk modern atardamarlarından biri oluşturulmuştur. Öyle ki bu alan, Tanzimat reformlarıyla kentsel yenilenmeye tabi tutularak kentin alternatif bir odak noktası haline gelmiştir. Rahmi Günay Caddesi üzerine 1950’lerde inşa edilen

Numune Hastanesi ile devam eden bölgedeki bu kentsel yenilenme modernist estetiğin yerleştiği güçlü bir anıtsallık imajı sunmaktadır. Şekil 2.32'den de okunabileceği gibi Numune Hastanesi kütesi ile yönetici merkezden algılanabilmektedir. Yine konumsal parçalanma ve sıçrayışlarla görülen anıtsallık kamusal bir yüze bürünmüş ve prestijli arterler boyunca modern mimarinin ortaya koyduğu biçimlerle değerlendirilmiştir.

Şekil 2.32. Modernist estetiğin yönetici merkez üzerindeki baskın anıtsallık imajı (sivasresimleri, 2018).

Özetle anıtsal mimari dilin keskin ve otoriter içeriği Sivas bağlamında deşelendiğinde kentsel dokuda öncelikle hakimiyet iddiası üzerinden düşey yönde vurgulanan imaj örüntüsünün sosyo-kültürel dönüşümlerden beslenerek yerini yatayda genişleyen ve dingin bir mimari pratiğe bıraktığı anlaşılmaktadır.

Tanzimat reformlarıyla kente angaje edilen yeni yapı kurguları ise bir yandan kamusal iddiasını gündeme getirirken bir yandan da yeni üslupların uygulamalarıyla dönüşen bir anıtsallık nüvesi ortaya çıkmıştır. 1850–1917 yılları arasında inşa edilen Hükümet Konağı, Sivas İdadisi, Sanayi Mektebi, Ziya Bey Kütüphanesi, Jandarma Dairesi, Sanat Okulu Demircilik Atölyesi ve Erkek Öğretmen Okulu gibi yapılar üzerinden yapılan anıtsallık soruşturmasında kentte konum ve işlev değişimine dayalı anıtsallık anlayışının devam edegeldiği ancak 19. yüzyıl kent morfolojisine eklemlenen yeni yapıların günlük yaşam ritmiyle bağıntısı ve merkez-taşra arasındaki üslup aktarımı açısından tekil mekânsal kurguların yeni kentsel iletkenliklerle var edildiği ortaya çıkmıştır. Yerel mimari öğelerin anıtsallığa sızan düzeylerinde öykünme ve yeniden icat edilen bir gereklilik oluşmuştur. Yerel mimari öğeler anıtsallığı besleyen kaynak olmaya devam ederken kentsel iletkenlik bu süreçte kamusal görünürlük ve kente bir düzen getirme anlayışı etrafında pekişmiştir; anıtsallığın beslendiği kentsel iletkenlik 1930'lardan sonra prestijli arterler ve bu arterler boyunca konumlanan modern pratiklerle yeniden çerçevelenmiştir.

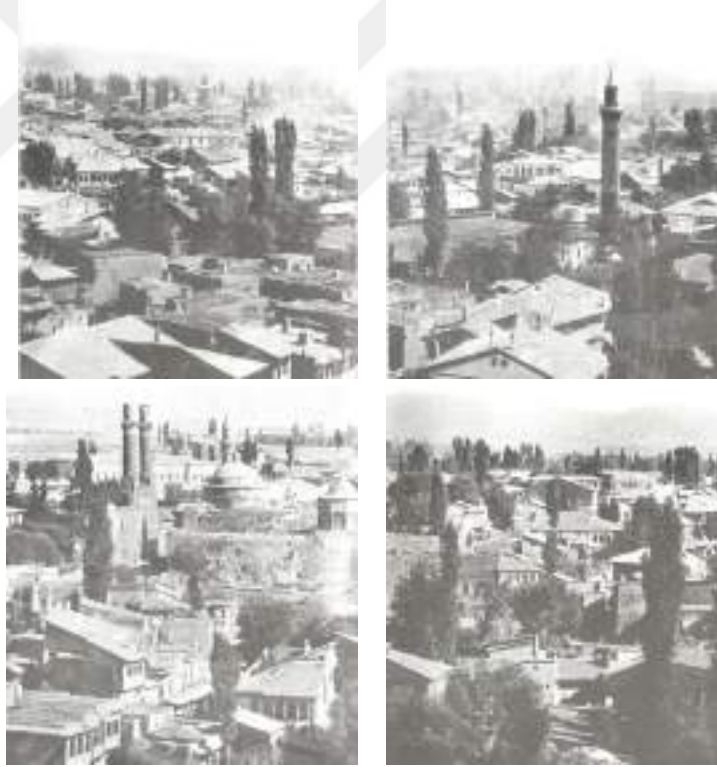
2.3. Geleneksel Konut Mimarlığının Anıtsal İçerikle Ergenleştirilmesi: Anıtsal Bağlam ve Boyutsal Değişim

Bu bölümde temelde 19. yüzyıl kent formunda öne çıkan anıtsal mimari dilin konut kültürüne yansımaları değerlendirilecek olup, özellikle biçimsel düzeneğin çeşitliliğine bağlı olarak akışkan bir üslupla hibrid bir kentsel bağlama evrilen konutun geometrik düzeneği ve boyutsal içeriğiyle ergenleşen strüktürü sorgulanacaktır. Öyle ki, 19. yüzyıl konutu, sadece konuta ait mekânsal bileşenleri bağlamında değil çok katmanlı anıtsal-sivil mimari dil birlikteliği bağlamında da yeni bir çehreye dönüşmüştür. Bu dönemde Anadolu konut tipolojisinde egemen olan temel dinamikleri değişen ve özellikle ölçek olarak da belirgin bir değişime uğrayan konutun, plan ve cephe öğelerinin mekânsal uzamı değişmiştir. Mekânsal dil bağlamında asimetrik plan ve cephe örgüleriyle daha örtülü anlamlar içeren dönemin konutları, kentsel düzenekte anıtsal mimari yapıtlarla kentsel diyalogunu daha farklı bir bağlamsal içerikle temellendirmeye başlamıştır. Kısaca, bu bölümde geleneksel evin egemen mekânsal bağlamı ve 19.yüzyıla kadar var olan karakteristik unsurları tartışılarak inşai pratikler bağlamında anıtsal mimari yapıtlarla olan mekânsal ve yapısal etkileşimler, mekânsal örgütlenme biçiminin değişkenliği bağlamında sorgulanacaktır.

Bu sorgulama biçimi, üç temel eksen etrafında gerçekleşecektir. Bunlardan ilki, 19. yüzyılda Sivas'ta konut pratikleri ve barınma standartları üzerinden yapılacak olan durum tespittir. İkinci temel eksen, başkentteki moda akımların ya da batılılaşmanın taşraya sızmasıyla yerellik dozunun ne denli aşıldığı hakkındaki yorumlamalar olacaktır. Üçüncüsü ise, kamu binaları ve konut arasındaki geçişlerin tanımlanmasına bağlı olarak şekillenen yeni bir anıtsallık ölçeğinin bulgularının deşelenmesidir. Aslında geleneksel konut üzerine bir anlatı geliştirmenin zorluğu, yukarıda ifade edilen üç temel eksenin yanısıra yaygın literatür içerisindeki kavrayış durumunun baskınlığından da kaynaklanmaktadır. Gültekin (2010, s. 47)'e göre geleneksel konut üzerine yapılan yaygın çalışmalarda en çok Türk evinin tarihsel bağlamı, coğrafi konumu, yerleşiklerin sosyal ve ekonomik nitelikleri, yerleşme geleneği ve deseni, konutlarda mekân organizasyonu, konutların fiziksel özellikleri ve tipolojik özellikleri açısından değerlendirmelere rastlanmaktadır. Öte yandan geleneksel konuta ait bu kavramsallaşmış bakış, yerini, zorunlu olarak yerel barınma standartlarının evrimine ve bu değişimin konutu nasıl dönüştürdüğünün incelenmesine bırakmalıdır. Daha açık bir ifadeyle geleneksel konutta ayrıştırıcı ya da bütünleştirici etmenler üzerinden

gerçekleşen belirli bir indirgeme süreci, konutu meydana getiren mimari bileşenler ve bu mekânsal bağının oluşumuna katkı sağlayan ilişkilerin birlikte okunmasına doğru yönelmelidir. Kullanıcının iskan etme/meskun olma davranışı üzerinden yeni barınma stratejilerinin geliştirilmesi, hem kentsel ölçeğin kavranmasını hem de tek yapı bağlamını daha anlaşılabilir kılacaktır.

Barınma standartları ve iskan etme/meskun olma davranışları doğrudan kültürel altyapıyla ilintilidir. Tanyeli (1999, s. 164)'ye göre Osmanlı kültür sisteminde üst sınıfların imparatorluk ölçeğinde geçerli olan 'büyük gelenek'i ve yönetilenlerin 'küçük gelenek'i bulunmaktadır ve bu ikili yapı, barınma kültüründe de geçerlidir. Bunun anlamı, barınma biçimlerinin bu kültür formatına göre ölçek açısından çeşitliliğe sahip olduğudur. Öyle ki bu çeşitliliğin izleri, 19. yüzyıl ya da erken 20. yüzyıla ait Sivas fotoğraflarında da görülebilmektedir (Şekil 2.33). 1900'lerin başında bu manzaranın Sivas'ta İstanbul ya da Ankara boyutunda bir gelişkin ölçek tanımlamadığı ve bu mütevazı ölçeğin arasına büyük gabarili konutların serpiştirildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 2.33. 1900'lerin başında Sivas'a ait görünümelerde konutlar (Anonim, 2015).

Bu noktada yukarıda bahsedilen sorgulama ekseninin ilkinden başlanacak olursa, 19. yüzyılda Sivas'ta barınma kültürü ve konut pratiklerini daha iyi kavrayabilmek açısından konuta ait mekânsal düzenekten kısaca bahsetmekte yarar bulunmaktadır. Oda, tipolojik ya da tektonik herhangi bir indirgemeye başvurmadan konuta ait

mekânsal düzenekte her kültürel katman için geçerli olan bir mekânsal ögedir. Kuban (1995, s. 229)'a göre değişik bölgesel konut geleneklerini birbirine yaklaştıran şey iki oda, aralarındaki açık hacim ve bunların önünde uzanan saçak altı kısımlarıdır. Bunun anlamı, zaman-mekân-kültür ayrımı olmaksızın konuttaki yapısal biçimlenmeyi sağlayan bir arketipik imgenin olmasıdır. Yani ortak bir mekânsal birim üzerinden konutun çeşitlemeleri bölgesel aktarımlar doğrultusunda kurulmaktadır. Gerçekte burada konuta ait içkin bir kabuktan bahsedilmekte dahası, kültürel düzenekler referanslanmaktadır. Turgut (1995, s. 70) da Türk evinde ortak mekânın normatif yansımalarının, sofa etrafında biraraya gelen odalar olduğunu ve bu ilişkinin merkezi mekânın biçimlenmesine ve oda ölçeğindeki kullanımına yansıdığını belirtmektedir. Böylece konutun inşa ve iskanında temel odak noktası, arketipik imgeyle başlayan sürecin sosyo-kültürel ve yerel/yerel dışı aktarımlarla angaje olarak konut kabuğunu nasıl biçimlendirdiğidir.

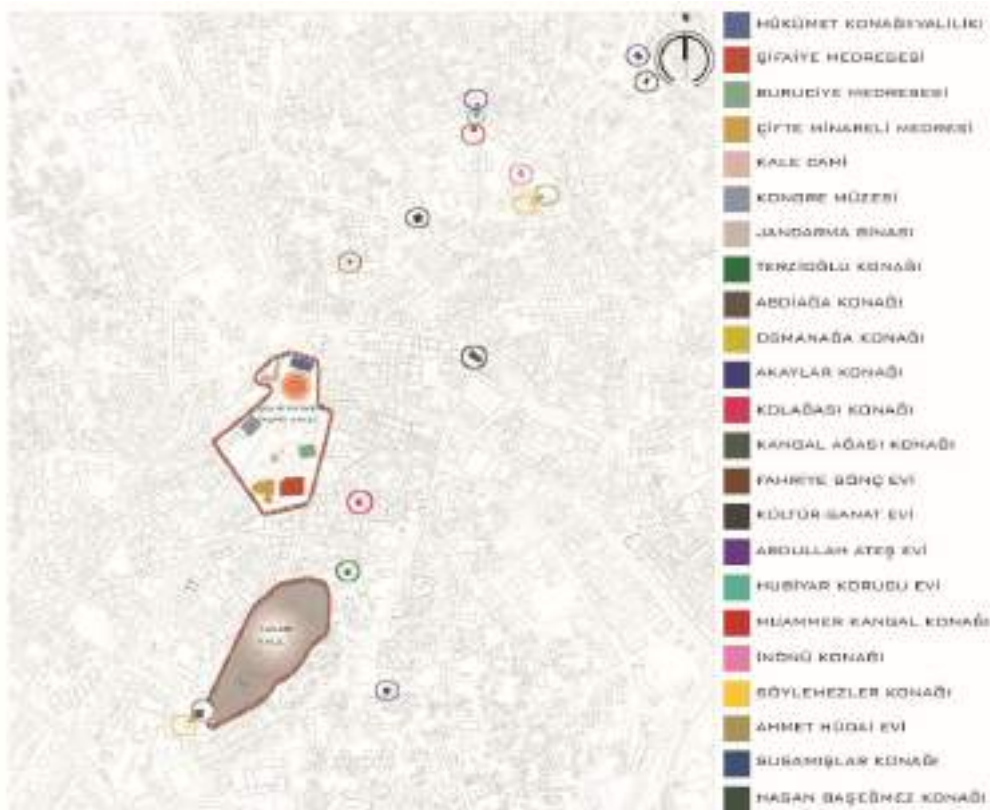
Öte yandan Tanyeli (1996, s. 57) konutun reel tarihini ele aldığı bir çalışmada barınma bağlamında iki tür toplumsal katmanlaşmadan bahsederek ilkini, mahallede yaşayan ve üst sınıfın dışında kalan aile toplulukları ve ikincisini, sistem içinde ötekiler şeklinde adlandırılan bekarlar olarak tanımlamaktadır; böylece, “mülksüz marjinalden varlıklıya uzanan alanın barınma kültürü bağlamında” çeşitliliği vurgulanmaktadır. Bunun anlamı, herhangi bir Osmanlı kent panoraması içinde standart bir konut tipoloji/leri ekseninde üretilen barınmaya ait standartlaştırılmış bir inşa pratiğinin olmadığıdır. Daha ziyade klasik dönemden 19. yüzyıla kadarki dönemde en azından ikili bir konut ve barınma pratiği olduğu anlaşılmaktadır. Barınma üzerinden saptanan bu bilgi aslında bir aile düzeninde ve bir mahalle içinde yaşayan bir grubun konutunu ve genellikle kentin işgücünü sağlayan öteki grubun çoğunlukla çalışma alanına yakın konumlanan odasını ya da odalardan oluşan çoklu barınma pratiğini öne çıkarmaktadır. Tanyeli (1996, s. 60-61)'ye göre hücre, hücerat ya da oda olarak nitelenen konut türünün kiralandığı, tek katlı ve eşboyutlu-eşbiçimli diziler halinde inşa edildiği, tuvalet gibi ortak kullanım alanlarının olduğu, sakinlerinin yemeklerini imaretlerden temin edebildiği, bu sistemin olağan mahalle örgütlenmesinin dışında tutulduğu ve bu tarz bir barınma kültürünün sadece sefaletle değil aynı zamanda mütevazı bir yaşam bileşeni olarak da tanımlanması gerektiği açıktır. Tüm bunlar Osmanlı kentinde barınma pratiğinin çeşitliliğini göstermektedir. Böyle bir kültürel alan, elbette, yaşam dizgelerini yansıttığı konutunu da farklılaştırmaktadır. Konutlara ait standartlar genellikle oda sayısı, avlu, kat sayısı ya da servis mekânları üzerinden değerlendirilebilmektedir.

Örneğin, Suraya Faroqi'nin "Orta Halli Osmanlılar/17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evler" başlıklı çalışması önemli bir başvuru, öğrenme ve barınma pratiği üzerine bilgi üretme kaynağı olarak Kayseri ve Ankara'daki evler ve ev sahipleri üzerine tarihsel bir perspektif sunmaktadır. Sivas'ta barınma kültürü bağlamında örgütlü bir mahalle düzeni içerisinde inşa edilmiş olan konutlara ise kronolojik dizgede belgelenebilen en erken tarihli örnek olarak 19. yüzyılda rastlanmaktadır. Bu bölümün kendi içindeki zorluğu, böylece, değerlendirilen konutların 19. yüzyıla tarihlenmesi, 19. yüzyılın reform hareketlerinden gelen yeni akımların merkezden taşraya sızdığıının bilinmesi ve yapılan aktarımların boyutunu aydınlatan herhangi bir arşiv belgesinin bulunmayışıdır.

Tanyeli'nin bahsettiği tarzda Sivas'ta bir oda ya da odalar topluluğunun bulunduğu ilişkin herhangi bir durumdan bahsetmekte temkinli olmakta yarar vardır. Ancak bu konuda verilebilecek birkaç örnek konuyu açıklamakta yararlı olacaktır. Örneğin 1280 tarihli Gökmedrese Vakfiyesi'nde bahsedilen yapılar arasında 6 adet han, 1 adet hanikah, 1 adet dar-ı ziyafet ve 1 adet hamamın bulunması kentteki barınma kültürünün oluşumuna yönelik spekülasyon üretimine olanak vermektedir (Denizli 1990, s. 103). Bu yapılar sadece medreseye gelir getiren yapılar olarak algılanmamalıdır; vakfiyede yer alan ve ticaret odaklı diğer yapı/yer gruplarının aksine han, hamam, imaret gibi yapılar hem bir mahallenin ortak kullanıma ait mekânlarını meydana getirmekte hem de örneğin en azından medreseye öğrenci olarak gelmiş olanların barınma, temizlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan bir servis imkanı da sunmaktadır. Vakfiyede adı geçen yapıların ne kadar süre kullanıldığı bilinmemekle birlikte Gökmedrese'nin oluşturduğu bu yaşam ritminin en azından 19. yüzyıla kadar süregeldiği düşünülebilir. Benzer şekilde 14. yüzyıl boyunca Sivas'ta derviş localarının kurulduğu ve zamanla bunların etrafında mahallelerin oluştuğu bilinmektedir. Örneğin, Şemsi Sivasi gibi dervişler çarşıya yakın ve nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu alanlarda konumlanan ve hamam, cami, türbe, derviş locası gibi yapılardan oluşan komplekslerin inşa edilmesini sağlayarak kenttin barınma kültürüne katkıda bulunmuşlardır.

Tanyeli'nin deyimiyile marjinallerden oluşun bu grubun dışında kenttin barınma kültürünü oluşturan önemli bir grup da bir mahalle organizasyonu içerisinde yaşayan kentli sakinlerdir. Yukarıda bahsedildiği gibi Sivas'ta bu gruba ait en erken tarihli örnekler 19. yüzyıla aittir. 19. yüzyılın sonu-erken 20. yüzyıla tarihlenebilen ve günümüze kadar gelebilen konutlar şunlardır: Hasan Başeğmez Evi (1870-80), Abdi

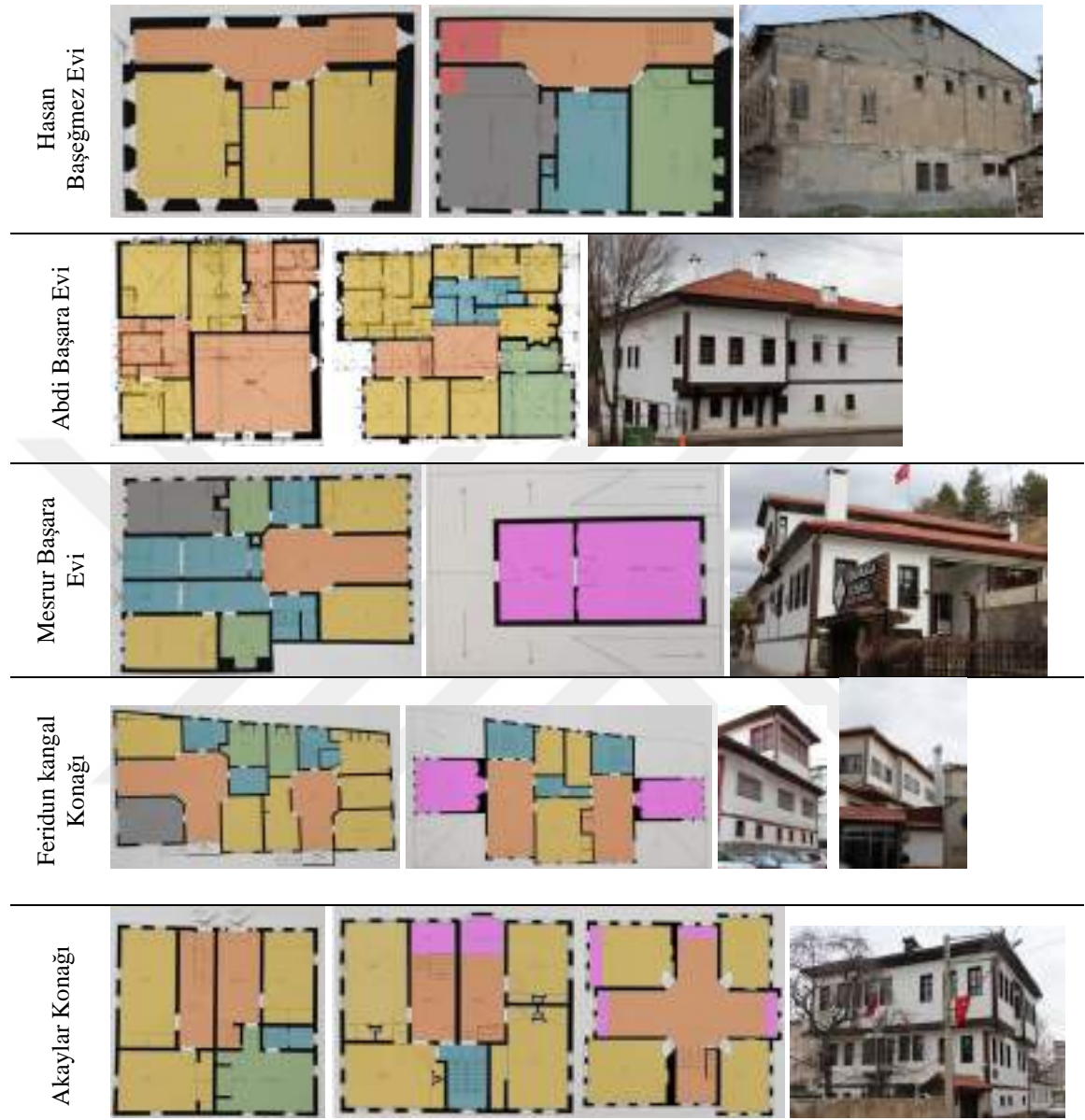
Başara Evi (1870), Mütevelliöglü Mesrur Başara Evi (1870'ler), Feridun Kangal Konağı (1877), Akaylar Konağı (1880'ler), Ahmet Hüdai Evi (19. yüzyıl sonu), Fahriye Gönç Evi (19. yüzyıl sonu), Abdullah Ateş Evi (erken 20. yüzyıl), Hubiyar Korucu Evi (19. yüzyıl), İnönü Konağı (19. yüzyıl), Kolağası Konağı (19. yüzyıl), Susamışlar Konağı (19. yüzyıl), Terzioğlu Konağı (19. yüzyıl sonu), Muammer Kangal Evi (1890-1900), Muharrem Söylemez Evi (19. yüzyıl). Bu konutlar günümüzde kent dokusu içerisinde birbirinden ayrık ve tekil bir bağlam içerisinde yer almaktadır (Şekil 2.34).

Şekil 2.34. Günümüzde Sivas'ta bulunan geleneksel konutların konumu.

Batılılaşma aracılığıyla merkez-periferi ilişkisinin konut bağlamında nasıl biçimlendiğini sorgulayacak olan ikinci temel eksene geçmeden önce adı geçen konutlardan kısaca bahsetmek gerekmektedir. Genel bir bakış açısıyla bu konutlar ölçek olarak büyük gabarili, çok katlı, ahşap strüktür sistemli ve belirgin cephe öğelerine sahiptir. Ayrışmalarını sağlayan parametre ise büyük gabarilerine rağmen yapı kabuğunun biçimlenişindeki mimari ölçek ve planimetrik kuruluşlarındaki modeldir (Şekil 2.35, 2.36 ve 2.37). Konutlar dış biçimlenme açısından yalındır; sokak-bahçe-yapı ilişkisi ve iç mekân organizasyonu rasyoneldir. İncelenen konutlarda sofanın mekân örgüsüne bağlı ortak bir tasarım dili olduğunu kabul etsek de ihtiyaçlara göre (servis mekân birimlerinin gerekliliği) şekillenen ve plan organizasyonu ile kurgulanan

mekânsal düzenekler aynı oranda kütle biçimlenişine de yansımaktadır (Tuzaş ve Koç 2018, s. 86).

Şekil 2.35. İncelenen konutlara ait plan ve fotoğraflar (Bilget, 1993; Sivas KTVKK; yazar arşivi, 03.03.18).

Şekil 2.36. İncelenen konutlara ait plan ve fotoğraflar (Bilget, 1993; Sivas KTVKK; yazar arşivi, 03.03.18).

Şekil 2.37. İncelenen konutlara ait plan ve fotoğraflar (Bilget, 1993; Sivas KTVKK; yazar arşivi, 03.03.18).

Bu bölümün sorgulama biçimindeki ikinci temel eksen, başkentteki moda akımların ya da batılılaşmanın taşraya sızmasıyla yerellik dozunun ne denli aşıldığı hakkında spekülasyonlar üretilmesi olarak tasvir edilmişti. Yerellik dozunun aşınmasında hiç kuşkusuz en önemli etken moderniteyle değişen iletişim olanaklarının farklılaşmasıdır. Tanyeli (1999, s. 226) barınma kültürünün değişimini kapalı ekonomik yapının kırılması, iletişim olanaklarının artışı ve başkent dışında da yerel birikimin belirşi gibi sebeplere bağlamakta olup her konuda model olarak alınan İstanbul'un konut pratiği açısından gereksinen modelleri de sağladığını ve bunun, taşrada bir statü göstergesi olduğunu ifade etmektedir. Bu lüksün taşıyıcılarından/aktarıcılarında biri eğitilmiş Tanzimat bürokratıdır. 19. yüzyıl boyunca vilayetlere atanan valiler sadece yönetim görevinin değil aynı zamanda Tanzimat reformlarının uygulanmasından da sorumlu olarak bilinmektedirler. Avrupa'da eğitim görmüş ve başkentte üst sınıfa ait katmanlarda bulunmuş Tanzimat bürokratları hiç kuşkusuz taşraya gelirken beraberlerinde dönemin ruhunu da getirmişlerdir. Buna ek olarak bazı yerel ileri gelenlerin de başkentle ya da diğer büyük şehirlerle kurduğu ilişkiler sonucu yeni modellere öykündüğü ve yeni biçim sözlüklerini kendi yerel ortamına taşıdığı ileri sürülebilir. Böylece kentlerde makroskopik değişimler olmadan konutların tipolojik özellikleri başkalaşmıştır (Cerasi 1999, s. 60). Kimi zaman da cephe dizgelerinde belirgin üslupsal düzenler ortaya çıkmıştır.

İncelenen konutların hemen tümünde en dikkat çeken nitelik, görünümündeki ‘iri’liktir. Bu durumun ipuçlarını 19. yüzyılın değişim ikliminde aramak yararlı olabilir. Payitaht İstanbul’dan aktarılan yeni biçim sözlüklerinin özümsemesiyle konutların irileşmesi, yani ölçek olarak hamam, cami, medrese gibi kamusal yapılarla yarışır seviyede bir kütsel büyüme başlaması gerçekleşmiş olabilir. Aynı sürecin bir diğer etkeni ise İstanbul’dan gelen üst sınıf bürokratların etkileridir. Örneğin bir çalışmada Halil Rıfat Paşa’nın Sivas’ta valiliği döneminde konutların oldukça büyük inşa edilmesini salık verdiğinden bahsedilmektedir (Kuzucu 2007, s. 342). Yani yerellik dozunun aşınmasında ortaya konacak ilk durum, 19. yüzyılda Sivas’ta konut inşasında bir ölçek büyümesinin gerçekleşmiş olduğudur.

Günümüze kadar gelebilmiş örnekler bize konutların plan şemalarında belirgin bir düzenleme ilkesinin olduğunu göstermektedir. Öyle ki, planimetrik kuruluşta merkezi mekân ve haçvari plan arayışının yanısıra sıra eve benzemeyen fakat ikiz plan düzeneğiyle inşa edilen örnekler bulunmaktadır. Muammer Kangal Evi zemin kattaki merkezi mekânı ve simetrik kuruluşuyla diğer konut tipolojilerinden ayırırken üst kattaki haçvari plan şemasıyla yerel yapım sözlüğünde genellikle tek yön boyunca açığa çıkan kütsel birimi dört yönde vurgulayarak farklılaşmaktadır. Aynı konutun bir bahçenin orta hattında konumlanması ise avlu kullanımının en azından bu örnekte ortadan kalktığını göstermektedir. Yani konut, avlu aracılığıyla sokağa açılmamakta aksine, yapı-bahçe-sokak ilişkisiyle giriş biçimindeki belirgin bir değişim aksını vurgulamaktadır (Şekil 2.37). Bahçe içerisinde konumlanan diğer örnek ise Ahmet Hüdai Evi’dir (Şekil 2.36).

Feridun Kangal Konağı ise iki ayrı giriş hattıyla tanımlanan iki kütselin bitişik olarak ve benzer mekânsal artikülasyonla inşa edildiği bir 19. yüzyıl konut örneğidir. Parsel sınırlarına uygun şekilde inşa edilen konutların mekân organizasyonu simetrik değildir ve fakat bitişik konutların planimetrik kuruluşunda merkezi mekân belirgindir (Şekil 2.35). Aynı merkezi mekân imgesine Mesrur Başar Evi’nde de rastlanılmaktadır (Şekil 2.35). Muammer Kangal Evi, Feridun Kangal Konağı ve Mesrur Başara Evi’nde belirginleştirilmiş bir merkezi mekân olgusu karşımıza çıkmaktadır. Buna benzer bir mekânsal dizgenin diğer konutlarda olmayışı hem 19. yüzyılda Sivas’ta sıradan ve varlıklı insanın konutu arasındaki fark açısından hem de başkent modalarının taşradaki konut tipolojisini nasıl dönüştürdüğü açısından spekülative bir örneklem sunmaktadır. Bu konutlar arasında çok katlılığı ile öne çıkan Akaylar Konağı’nda bile sözü geçen 3 konakta olduğu gibi bir merkezi mekân imgesi bulunmamaktadır. Akaylar Konağı da iki

ayrı girişiyle öne çıksa da en üst katta ilk iki kat boyunca ayrıık olan birimlerin birleşmesi ve en üst katın dört sofalı bir plan şemasıyla kurulması söz konusudur (Şekil 2.35). Öte yandan Akaylar Konağı, incelenen tüm konutlar arasında çok katlı olması ile belirgin bir düşey yönde kütleli büyümei temsil etmektedir.

Susamışlar Konağı ise daha farklı bir tipoloji sunmaktadır (Şekil 2.36). Yapı, Ali Baba Cami yanında konumlanan Ali Baba Tekkesi ile birlikte kullanılmaktadır. Konutun giriş aksı oldukça belirginleştirilmiş bir merkezi mekâna götürmektedir. Bu alan, incelenen diğer konutlardaki merkezi mekândan farklı olarak salt toplayıcı-dağıtıcı bir sirkülasyon tanımlamak yerine büyük kalabalıkları biraraya getiren kendine özgü bir düzenek sunmaktadır. Bu merkezi mekân temel bir birim olarak geleneksel Divriği evlerinde görülen toyhane ya da divanhaneler gibi mekânlarla içerik olarak akrabalık göstermektedir. Dolayısıyla diğer konutlarda ortaya çıkan merkezi birim ile Susamışlar Konağı'ndaki merkezi birim planlaması farklı etkiler bağlamında değerlendirilmelidir.

19. yüzyılda Sivas'ta konut üretiminde moda akımların etkilerine ilişkin bir diğer konu da cephe düzeninde girişin tanımlanmasıdır. Yukarıda bazı konutların yapı-sokak ilişkisinin değiştiği ve avlunun yerini bahçenin aldığı belirtilmişti. Buna ek olarak konutta giriş aksının bazen doğrudan sokakla bağlantılı olduğu örnekler de saptanmıştır. Kolağası Konağı'nın kuzey cephesindeki giriş hattı doğrudan sokakla bağlantılıdır (Şekil 2.36). Konut ve sokak arasındaki giriş doğrultusunun heterojenleşmesine ek olarak Sivas'ta 19. yüzyıl konutunda girişin tanımlanması da dikkat çekmektedir. Özellikle sokaktan doğrudan ya da bahçe aracılığıyla geçiş sağlanan konutlarda giriş cephesinin standart bir tanıma kavuşturulduğu ileri sürülebilir.

Cephe düzeneğinde belirgin bir simetri kuruluşu, birkaç basamakla zemin kotundan ayrılan yükseltilmiş bir merdiven sahanlığının yaratımı ve bu sahanlığın kütle hattından içeri doğru çekilmiş bir giriş aksıyla bütünleşmesi benzer yapıım sözlüğünün kullanıldığını ortaya koymaktadır. Başkent İstanbul'dan aktarılan moda akımların taşraya yayılımı konusunda ise yerellik dozunu aşındırmanın merkez-periferi arasındaki mesafe olduğu bilinmektedir. Merkezden uzaklaştıkça etkisi azalan aktarımların yerel pratiklerle daha fazla evrildiği açıktır. Örneğin bu bölüm boyunca incelenen konutlarda doğrudan başkent modalarından aktarılmış biçim dağıncığının zayıflığı dikkat çekmektedir. Başkent İstanbul'da saray ve sivil mimarlık örneklerinde görülen Barok, Rokoko, Ampir ve Neoklasik gibi üsluplardan Sivas'a sadece Neoklasik üslup ancak birkaç öge ile gelebilmiştir (Tuztaş ve Koç 2018, s. 80). Planimetrik kurguya kimi zaman haçvari şema olarak yansıyan kimi zaman da tek yönlü bir kütleli vurgu olarak

ortaya çıkan cephe düzenegi 19. yüzyıl Sivas konut pratiğinde kendine yer bulabilmiştir. Bu düzenek genellikle giriş cephesinde okunabilmektedir; zemin kat kütesinin içinden düşey yönde bir yükselti ile özelleştirilen köşk ya da çatı arası mekânlarının cephe düzenine yansımaları, Neoklasik üslubun yerel bir çeşitlemesi olarak uygulanmıştır (Şekil 2.38).

Şekil 2.38. 19. yüzyıl Sivas konut pratiğinde sıklıkla rastlanan giriş cephesi düzenegi sırasıyla Ahmet Hüdai Evi, Hubiyar Korucu Konağı, Mütevellioğlu Mesrur Başara Evi (Osmanağa Konağı olarak da bilinmektedir), Susamışlar Konağı, Feridun Kangal Konağı (Kangalağası Konağı olarak da bilinmektedir) (Sivas KTVKK).

Sonuçta merkezi mekân olgusunun belirginleştirilmesi, çok katlılık, ölçek olarak irileşme, sokak-konut ilişkisinin değişmesi, planimetrik kuruluşları aynı olmasa da bitişik olarak inşa edilen konut düzenegi, giriş cephesinin benzer şemalarla düzenlenmesi 19. yüzyıl Sivas konut pratiğinde yerellik dozunun aşındığı alanlar olarak kabul edilebilir. Tanyeli (1999, s. 244) konuta ait tanımlı bir mimariyi ve standartlaşmış pratikleri içeren çağın sona erdiğini ve modernitenin de bu olduğunu ifade etmektedir. 19. yüzyıl Sivas konut pratiğinde de irdelendiği üzere artık bu dönemde yerel düzlemde kendiliğinden tanımlı bir mimari pratik yoktur; daha ziyade kentli sakinlerin statülerini yansıtabileceği bir yeni biçim dağarcığı uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni biçim dağarcığına erken 20. yüzyılda bir konut pratiği daha eklenmiştir. Bugünkü Hükümet Meydanı ve Atatürk Caddesi'nin kesişiminde yer alan bölgenin iki yakasında cephe düzenegi ve muhtemelen plan şeması olarak da birbirinin kopyası olan iki adet konut inşa edilmiştir. Aşağıdaki fotoğrafta da görüleceği üzere kent meydanında güneye doğru Atatürk Caddesinin başladığı yerde konumlanan ve Halis Bey'in Konağı olarak adlandırılan bu konutlardan önce soldakinin sonra ise sağdakinin yapıldığı bilinmektedir ve bu konutlardan soldaki İstiklal Mahkemesi olarak kullanılırken sağdaki Askerlik Şubesi olarak hizmet vermiştir (Şekil 2.39).

Şekil 2.39. İkiz konaklar (Yönel, 2009).

Bu bölümün sorgulama biçiminin üçüncü eksenini ise Halis Bey'in konağı olarak bilinen yapı ile konum itibariyle ikiz bir tipolojideki konut oluşturmaktadır. Bu, iki örnek bize, kamu binaları ve konut arasındaki geçişlerin tanımlanması ve yeni bir anıtsallık ölçeğinin tanımı bakımından önemli bir izlek sunmaktadır. Bilgin (1999, s. 280) 1839-1920 zaman aralığını görece modernleşme olarak niteleyerek kentin bir yandan yeni konut biçimleriyle dönüştürüldüğü bir yandan da kamu yapılarıyla strüktür kazandırıldığı bir ortama işaret etmektedir. Ölçek olarak irileşen konutların karşılığında reformlar sonucunda inşa edilen okul, hastane gibi kamu yapılarının Sivas'taki takibinde konuta ait biçimsel ve üslupsal öğelerin kamu yapılarına geçirildiği ve konut olarak inşa edilen bir yapının kamu yapısı olarak işlevlendirildiği gözlemlenmektedir (Şekil 2.40). Bu noktada ifade edilmesi gereken, batılılaşma reformlarıyla yaşam ritminin değişmesi sonucu daha önce kent sisteminde olmayan işlevlerle tanımlı bina tiplerinin yeni bir kamusal strüktürü yarattığıdır. Anlamı değişen kamusalın temsiliyetinin, en azından kamu binalarının yeni bir üslupla inşa edilemediği taşra ekseninde varolan yapı tipleriyle, çoğunlukla da konut tipolojileriyle sağlandığı ileri sürülebilir.

Bu süreç hem kentsel ölçekte değişen aks ya da arterlerin durumunu hem de konut-kamu yapısı arasındaki üslup etkileşimlerini içeren çok yönlü bir sonucu da doğurmuştur. Cerasi (1999, s. 275) bunu, Osmanlı özellikleri ve batı üsluplarının birbirine karıştığı kent mimarisinde kendi imgesinin evlerden büyük olmayan ve karmaşık bir üslupla oluşturulan kamu yapılarının yaratımı olarak nitelemektedir.

Şekil 2.40. Sivas'ta konut tipolojisi ve üslubundan türeyen kamu yapıları sırasıyla PTT, Osmanlı Bankası Şubesi, Zühreviye Hastanesi, Sıhhiye Mektebi, Kuduz Hastanesi, Kazım Bey Numune Mektebi (sivasresimleri, 2018; sivas-eski fotoğraflar, 2018).

Bunun birkaç anlamı vardır: ilki, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kent sisteminde kamusal noktaların ortaya çıktığıdır. İkincisi, başkent İstanbul'daki mimari modellerin aktarımıyla yerel düzeneklerin karışımından yere özgü yeni bir mimari dil oluştuğudur. Üçüncüsü, kamu yapılarının bir kısmının doğrudan ithal edilen düzenlerle inşa edildiği, bazılarının da yerel konut pratiğinden beslendiğidir. Dördüncüsü, başkent-taşra üslupları ve yerel düzlemde konut-kamu yapıları arasında tipolojik ve üslupsal geçişlerin yaşandığıdır. Bu karmaşık düzen 3. bölümde ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

2.4. Bölüm Sonucu

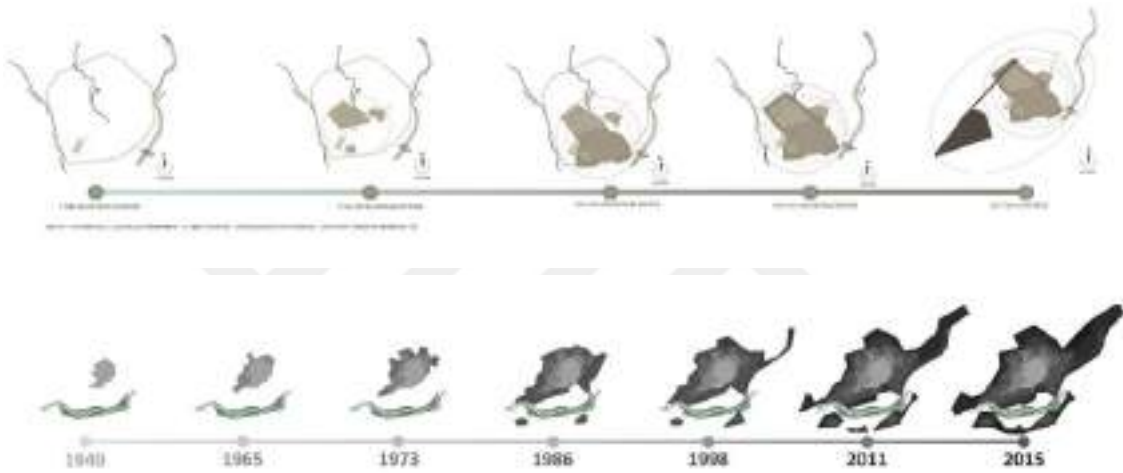
Bu bölümün kurgusal çatkısı, en temelde Sivas şehrinin ortaçağ uzantısından başlayarak Osmanlı'nın son dönemine kadar olan süreçte kentsel topoğrafyanın mekânsal örgüsünün irdelenmesi olup, ardından da kentsel merkeziliğin karakteristik donatılarının zamansal döngüsü üzerine yapılan saptamalara dayanmaktadır. Herşeyden önce böyle bir arkeolojik bilgi deşelemesi, kentsel sınırlayıcı öğelerin kentin mekânsal karakterini nasıl etkilediği sorusunun cevabını aralamak anlamına da gelmektedir. Bu yüzden, kentin karakteristik mekânsal bağlamı içerisinde baskın öğelerin (surlar, kale vb.) morfolojik analizi, mekânsal uzantıların değişkenliği ve özellikle 19. yüzyıl kent morfolojisine altlık teşkil eden kentsel topoğrafya katmanı analiz edilerek bulgular ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Öyle ki, bu altlık özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren kentsel müdahalelerin ortaçağ çekirdeğini kentsel merkezilik üzerinden nasıl şekillendirdiği tartışmalarına da ışık tutmuştur. Yine 1870-1913 zaman aralığında kent morfolojisine eklenen yeni mimari dizgeler, “kentsel yenileme” bağlamı içerisindeki konum ve içeriğiyle birlikte anlamsal olarak da sorgulanmış ve aşağıda belirtilen saptamalar yapılmıştır.

Kentsel ölçekte değerlendirildiğinde Sivas'ın mekânsal izleğinin en karakteristik örgüsü 13. yüzyıla tekabül etmektedir ki, kentsel çekirdek, dahası kentin bilinen ilk çekirdeği geç 19. yüzyıla kadar varlığını korumuş ve kentsel mekân dizgelenişi bakımından Aşağı Kale daima yönetim merkezi rolünü üstlenmiştir. Diğer yandan idari fonksiyona ek olarak kentin belirginleşmiş karakteristik bir ticaret bölgesinin Ulucami'nin kuzeyindeki alanda Uzunçarşı ve Mahkeme Çarşısı olarak iki geleneksel çarşı kümesi örgülenmiştir. Öte yandan kentsel örgüde yaygın topoğrafik kesit son derece tutarlı ilişkilerle örüntülenmiş ve bu örgü içerisinde işlevsel alanlar da sabit kalmıştır. Öyle ki, 1196-97'de Ulucami'nin inşasıyla başlayan süreç, 14. yüzyılın sonuna gelindiğinde artık kalıtsal niteliklerin yerleşime eklenildiği bir kimliğe bürünmüştür. Şunu da vurgulamak gerekir ki, geç 19. yüzyıla gelene kadar Osmanlı dönemi yapı aktiviteleri kentin büyümesine katkı sağlasa da bu dönemde kente eklenen hiçbir yeni yapı ya da mahalle, işlevsel merkezleri yeniden tanımlayan, dönüştüren ya da değiştiren bir imaj yaratmamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise artık kentsel morfolojide belirginleşmiş iki öğe dikkat çeker ki, bunlardan ilki, idari merkez olarak bilinen bölge, diğeri ise geleneksel ticaret aksıdır. Bu kemikleşmiş morfoloji, mekânsal örgünün saçaklanmasını sağlamış dolayısıyla da bu merkezilik etrafında

dokusal olarak da baskın bir kentsel tipoloji oluşmuştur. Batılılaşma reformlarının getirdiği kültürel dönüşümün mekânsal izlekteki yansımaları olarak değerlendirilebilecek dönüşümler ortaya çıkmıştır. Dönüşüm ilk olarak işlevsel merkezde gerçekleşmiştir. Öncelikle 19. yüzyılda kentin en dış çeperini saran surlar da dahil olmak üzere Yukarı Kale, Aşağı Kale, Paşa Sarayı tümüyle harabe haline gelmiş ve kent, doğal sınırlarını aşmıştır. Ortaçağ görünümüne sahip idari merkez ve yakın çevresi sıkışık bir doku ile çevrelenmiştir; Çifte Minareli Medrese gibi bazı yapılar kullanılamaz duruma gelmiş ve idari çekirdeği sınırlayan sur duvarları yıkılmıştır. Hükümet Konağı, Sivas İdadisi ve Jandarma Dairesi binasının inşa edilmesiyle birlikte idari merkez daha karakteristik bir kentsel kimliğe bürünmüştür. Aynı şekilde idari merkezde egemen olan ve bir ortaçağ çekirdeğini tanımlayan Buruciye Medresesi, Şifaiye Medresesi ve Çifte Minareli Medrese ile Osmanlı döneminden kalan Kale Cami ve hamam gibi yapılar da bir tür yıkım-yeniden inşa pratiğine maruz kalmıştır. Ortaçağ döneminden beri süregelen idari merkezin mekânsal baskınlığı aynı kalmış ancak alana Hükümet Konağı'nın inşa edilmesi ve mekân kalitesinin artırılması için yapılan yenileme çalışmaları kentte kamusal alanın anlamını değiştirmiştir. Öyle ki, özellikle yeni bir Hükümet Konağı'nın inşa edilmesiyle başlayan kamusal görünürlüğün ardından, idadi, rüştiye, sanayi mektebi ve öğretmen okullarıyla eğitim alanında yapılan yenilikler periferiye sızarken bir yandan da çağın teknolojik gelişmeleri kentsel peyzajda yeni mekânsal birimleri ortaya çıkarmıştır. Örneğin, iletişim ağının farklılaşmasıyla kent için postahane ve telgrafhane binası yeni bir kamusal yüz meydana getirmiştir. Benzer şekilde sanayi mektebi de gündelik yaşam ritmini değiştiren fabrikalara eleman yetiştirmek için kurulmuştur. Böylece kent, sanayi örgütlenmesinin küçük bir modelini bu tarz mekteplerde deneyimleyebilmiştir. Batılılaşma hareketinin etkisi bağlamında söylenecek bir nokta da mevcut ticaret alanının yani geleneksel çarşı sisteminin dönüşümüdür. 19. yüzyılda sur duvarlarının aşılmasıyla genişleyen kentin ticaret alışkanlıklarının hanlar vasıtasıyla yeni bir çehreye dönüştüğü gözlemlenmektedir.

Özetle, kentsel katmanlaşmanın yaygın mekânsal örgüsü içinde karakteristik olarak 19.yüzyıl kentsel odakları, merkez olarak meydan, yeni okullarla gelişen noktasal dokular, ticaret bölgesinin yeni artefaktlarıdır ki, bu fiziksel örgü, Cumhuriyet döneminin modernite projesine kentsel morfolojiyi biçimlendirme ve yönetme anlamında katkı sağlamışlardır. Keskin olmayan alan tarifleri, kentte modernizm izleklerinin daha güçlü topoğrafik kesit dönüşümlerine izin vermiştir (Şekil 2.41). Yenilenen idari merkez, kuzeyinde okullarla tanımlanan merkezci ve güneyinde

geleneksel çarşı sisteminin hanlarla dönüştürüldüğü yeni ticaret noktalarıyla çevrelenmiştir. Geleneksel çarşı morfolojisinin deformasyonu ile Cumhuriyet döneminde Bankalar Caddesi olarak adlandırılan bölgenin kurgusu hazırlanmıştır. Geleneksel ticaret bölgesinde işlevsel farklılaşma yerine biçimsel ve kesitsel bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Öyle ki Sivas'ta da geleneksel çarşı sistemi varlığını devam ettirirken, bu sistem içerisine Taşhan gibi yeni yapılar inşa edilmiştir. Özellikle payitaht İstanbul'da batılılaşmanın etkisiyle geleneksel ticaret merkezine alternatif bir yeni ticaret merkezinin oluşması ve bedesten sistemine karşıt olarak büro binaları ve pasajların ortaya çıkması kentin ticari dokusundaki dönüşümlerdir.

Şekil 2.41. Kent merkezinin dönemsel gelişimi (Sivas Belediyesi, 2016).

Diğer taraftan anıtsal mimari dilin sürekliliğindeki değişkenliklerden de bahsetmek gerekir. Tanzimat reformlarıyla kente angaje edilen yeni yapı kurguları bir yandan kamusal iddiasını gündeme getirirken bir yandan da yeni üslupların uygulamalarıyla dönüşen bir anıtsallık nüvesi ortaya çıkmıştır. 1870–1913 yılları arasında inşa edilen Hükümet Konağı, Sivas İdadisi, Sanayi Mektebi, Ziya Bey Kütüphanesi, Jandarma Dairesi, Sanat Okulu Demircilik Atölyesi ve Erkek Öğretmen Okulu gibi yapılar üzerinden yapılan anıtsallık soruşturmasında kentte konum ve işlev değişimine dayalı anıtsallık anlayışının devam edegeldiği ancak 19. yüzyıl kent morfolojisine eklenen yeni yapıların günlük yaşam ritmiyle bağıntısı ve merkez-taşra arasındaki üslup aktarımı açısından tekil mekânsal kurguların yeni kentsel iletkenliklerle var edildiği ortaya çıkmıştır. Yerel mimari öğelerin anıtsallığa sızan düzeylerinde öykünme ve yeniden icat edilen bir gereklilik oluşmuştur. Yerel mimari öğeler anıtsallığı besleyen kaynak olmaya devam ederken kentsel iletkenlik bu süreçte

kamusal görünürlük ve kente bir düzen getirme anlayışı etrafında pekişmiştir; anıtsallığın beslendiği kentsel iletkenlik 1930’lardan sonra prestijli arterler ve bu arterler boyunca konumlanan modern pratiklerle yeniden çerçevelenmiştir. Sivas’ta barınma kültürü bağlamında örgütlü bir mahalle düzeni içerisinde inşa edilmiş olan konutlara ise kronolojik dizgede belgelenebilen en erken tarihli örnek olarak 19. yüzyılda rastlanmaktadır. Sonuçta merkezi mekân olgusunun belirginleştirilmesi, çok katlılık, ölçek olarak irileşme, sokak-konut ilişkisinin değişmesi, planimetrik kuruluşları aynı olmasa da bitişik olarak inşa edilen konut düzeneği, giriş cephesinin benzer semalarla düzenlenmesi 19. yüzyıl Sivas konut pratiğinde yerellik dozunun aşındığı alanlar olarak kabul edilebilir. 19. yüzyıl Sivas konut pratiğinde de irdelendiği üzere artık bu dönemde yerel düzlemde kendiliğinden tanımlı bir mimari pratik yoktur; daha ziyade kentli sakinlerin statülerini yansıtabileceği bir yeni biçim dağarcığı uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni biçim dağarcığına erken 20. yüzyılda bir konut pratiği daha eklenmiştir (Tablo 2.1).

Tablo 2.1. Bölüm sonucuna ilişkin bir değerlendirme.

Dönemsel/Mekânsal Ayrışma: 1870-1913 zaman aralığı		
Morfolojik Eklemlenme:	1.Yönetici merkezin yenilenmesi. 2.Ticaret bölgesinin yeni hanlar ile tekil ölçekte kısmi dönüşüme uğraması. 3.Eğitim merkezinin oluşması.	
Üslup Değişimi:	Birinci aşamada yerel konut pratiğinin, doğrudan yeni yapı tipleri için işlevlendirilmesi söz konusudur. İkinci aşamada, neo-klasik üsluba ait fragmanlar ortaya çıkmıştır. Üçüncü aşamada, yerel konut pratiği ve neo-klasik üslup arasında kamu binaları ve konut ekseninde geçişler yaşanmıştır. Böylece yerel biçim sözlüğü içinde çözünmüş baskın bir neo-klasik üsluptan I. Milli Mimarlık akımına aşamalı olarak geçiş yaşanmıştır.	
Anlamsal Analiz:	“Merkezciliğin Yeniliğinden; Merkezin Yeniliğine”	Ana tema, yeni yapı tiplerinin inşa edilmesiyle yönetici merkezin yeni bir kamusal içeriğe bürünmesini kapsar.
Yeni Yapı Tipleri:	1.Hükümet Konağı 2.Sivas İdadisi 3. Jandarma Dairesi 4.Vilayet Matbaası 5.Postahane-telgrafhane 6.Sanayi Mektebi 7.Demircilik Atölyesi	8.Kütüphane 9.Erkek Öğretmen Okulu 10.İbtidai mektepleri 11.Rüştiye 12.Banka binaları 13.Hastane binaları 14.Yeni hanlar

3. KENTSEL VE MİMARİ DÜZENЕКTE MODERNİZMİN HAZIRLAYICI ARTEFAKTLARI (1913-1930)

Erken Cumhuriyet döneminde periferide modernist eklemlenmeler çerçevesinde temsil edilen karar ve uygulamalar, şehrin yerel potansiyelini temsil ettiği veya merkezsel bakış açısını sürdürme eğiliminde olduğu için üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bu bağlamda bu bölümde, yerel mekânsal kimliğin modernizm projesiyle değişikliğe uğrayan uzantıları tartışılacaktır. Aynı zamanda 1930'lar sonrası uygulamaların nasıl bir altlık üzerinden şekillendirildiğinin ipuçlarına da gözetilmiş olacaktır. Belediye ve valilik gibi yerel otoritenin kentsel düzeneğin değişimindeki rolleri tartışılarak, ortaya çıkan kentsel mimari dilin yerel-merkezi bağıntıları kategorize edilecektir. Aynı zamanda mimari ve kentsel üretimin kaynakları, etkileşim bağlamında merkez-periferi ilişkisinin niteliği, yerel kurumlar, merkezin temsilcileri, yerel aktörler bağlamında tartışılacaktır. Öyle ki, özellikle Cumhuriyet ideolojisinin Anadolu'ya saçaklanmasında Ankara'nın kentsel imgesi dolayısıyla "Yeni Şehir" imajı etkili bir imgeselliğe sahiptir. Cumhuriyet'le birlikte Ankara'nın yeni kentsel düzeneği, imarı ve yaşama biçimleri, Anadolu kentleri için bir model önerisi olmuştur. Özellikle mimari imgeler aracılığıyla ortaya çıkan Cumhuriyet ideolojisinin kentsel örüntüsü, temsiliyet noktasında araçsallaştırılmıştır. Burada şu noktanın da altını çizmek gerekir ki, o da her ne kadar miladi olarak Cumhuriyetin ilanını kapsayan dönem, mimari içerik olarak özellikle Ankara'nın modernleşme pratiği bağlamındaki keskin dönüşüne işaret etse de milli mimarlık arayışlarının da dahil olduğu bu dönemde, merkezde inşa olunan örneklerin Anadolu'ya sızması daha geç olduğu için çok katmanlı bir üslupsal ortam oluşmuştur. Zaman-periferi bağlamında tarihselliğe dayalı mimari üretim modelleriyle daha taze modeller kimi zaman topyekûn kentsel düzenekte var olmuştur. Bu inşai süreç, kentsel dolgunun karmaşıklığına referans verse de bir yanıyla da çeşitliliği içine dâhil eden bir uygulama ortamı sunmuştur. Batılılaşma döneminde İstanbul'dan taşraya yayılan merkezi form ve biçimler Cumhuriyetle birlikte modernizm şemsiyesi altında bu sefer Ankara merkezli bir yayılma alanına dönüşerek Anadolu kentlerinde daha farklı bir kurguda pratik alanı bulmuştur.

3.1. Vazgeçişin Tedirginliğinde Eklektisizm Yerine Aşinalığın Ardıllığı: Milli Mimari Uzantıları/Neo-Klasik Mimari Dilin Etkinliği

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kent düzlemine eklemlenen anıtsal yapılarda üslupsal varlığını güçlü şekilde hissettiren neo-klasik mimari dil, sonrasında belirli bir üslupsal akıntıyla Milli Mimari döneminde (1908-1929) inşa edilen yapılara da biçimsel olarak sirayet etmiş olup, bu üslupsal akıntı, örnekler üzerinden değerlendirmeye alınacaktır. Tarihselcilik bağlamında seçmeci yani eklektik üslup, kentte mimari dile sızışını bazı tekil örnekler üzerinden hissettirse de neo-klasik mimari dil daha etkin bir alana sahip olmuştur. Hatta şu da söylenebilir ki, modernleşme kurgusundan başlayarak modernizme devredilen kentsel düzlenekte neo-klasik mimari dilin uzantıları karakteristik olarak daha okunaklı/belirgin unsurlar içermektedir. Tarihsel kent mekânına eklemlenen mimari dizgelerde anıtsallığı telmih (anımsatan) eden unsurları fazlasıyla bünyesinde barındıran neo-klasik mimari dil, merkez-periferi bağlamını hem batılılaşma döneminin yapılarında hem de sonrasında yine I. Milli Mimarlık dönemi olarak da adlandırılan dönemdeki yapılarda sürdürmüştür. O yüzden bölüm başlığında bu sürekliliğin ardıllığı, bir aşinalık düzlemiyle ilişkilendirerek kurgulanmıştır ki, neo-klasik mimari alıntılarının eklektisizme bulaşmış kaynaklarında saflaştırma/arınma her ne kadar keskin bir vazgeçişin tedirginliğini sunmasa da mimarlık tarihi içerisinde kaotik olarak rasyonel bir damarı olan neo-klasik mimarlığa geçiş, tezyinatı dışlayan hatta üslupsal olarak farklı bir tedirginlik sunmaktadır.

Neo-klasik mimari dil, Batı'da hümanizmin geliştiği ve antikite öykünmesinin doruğa ulaştığı bir sürecin ardıllığında ortaya çıkan bir üsluptur. Düzenlerin gerçek karakterleri ve bunların modern yapılardaki kullanım yolları, 17. yüzyılın ortalarında sorgulanmaya başlamış olup ilkel evi dikmelerden, kirişlerden ve dik bir beşik çatıdan oluşan bir strüktür olarak tanımlayan Laugier tarafından mimari düzenler, işlevsel ve akılcı bir ön-model olarak ortaya konmuştur (Summerson 2005, s. 96, 98). Tarihe dolayısıyla tarihselciliğe referans veren 19. yüzyıl süreci, inşa kültürü bağlamında, klasik mimari düzenlerden türeyen pek çok yapıyı barındıran bir dilin oluştuğu dönem olmuştur. Bu Batılı dil, bütün dünyayı etkilediği gibi Osmanlı dünyasına da sızmıştır; özellikle 19. yüzyılın reform hareketleriyle birlikte gelen yenilikçi dalga hareketi Avrupa kültürünün edinilmesini, yabancı mimarların etkinliğini ve yapı ustalarına bağlı olarak bölgesel ekollerin ortaya çıkışını kolaylaştırmıştır. 19. yüzyıl boyunca payitaht İstanbul ve diğer büyük kentlerde Batı modeli ile yapılmış yönetim binaları, Batı tarzı

parklar ve kamu kullanımına açık binalar hem Batılı üslup imgesini yaratmış hem de kentin kamusal yapısındaki değişim sürecini başlatmıştır (Cerasi 1999, s. 282). Öte yandan Eldem (1984, s. 54)'e göre bu dönemin mimarisi bir yandan genel hatlara sadık kalan fakat yabancı bir dekor içinde devam eden bir mimari bir yandan da yerli mimari üsluplarla ilişkisi olmayan tümüyle ithal mimari olarak nitelendirilmiştir. Merkez-periferi ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde ise payitahttan yayılan moda akımların taşraya sızması mesafe ile oldukça yakından ilişkilidir. Ayrıca moda akımların yayılım alanı genişledikçe Batılı üslupların ithaline yol açan sızıntılar zayıflamaktadır. Sivas'ta bu mesafe arkının uzağında mesafelendiğinden payitahttaki üslup çeşitliliği yerine neo-klasizmin etkinliği hakimdir.

Neo-klasik mimari dilin işlerliği, Sivas ölçeğinde anıtsallık mekanizmasını dönüştüren bir hakimiyet alanı tanımlarken aynı zamanda 19. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak 20. yüzyılın ilk çeyreği boyunca, yani Cumhuriyet'in ilanına kadarki süreçte kente eklenen yapıların hiyerarşik ardılığını da göz önüne sermiştir. Burada temel doktrin, neo-klasik dilin baskınlığından başlayarak I. Milli Mimarlık dönemi uzantılarının sezilendiği hatlar boyunca uygulanan üslup çerçevesinin eklettik bir ithal aktarım yerine "yer"e özgü ya da bilinen pratiklerle biçimlenen bağıntılarının sorgulanmasıdır. Bu aşama aynı zamanda ürkek bir kılıfa sahip modernizm sürecinden rasyonel düzene evrilme hattındaki vazgeçişin tedirginliğine de işaret eder. Böyle bir müphem kavrayışta özellikle kamusal etkinlik alanının çeşitlenmesiyle tarif edilen bir kentsel alan kurgulanmıştır. Kentsel alanın en belirgin öğeleri, yeni gündelik yaşam ritminin öykülendiği kamu binaları olmuştur. Sivas kent çeperinde tarihselci bir üslupla inşa edilmiş kamu binalarındaki üslup etkinliğinde, böylece, iki temel sorgulama eksenini bulunmaktadır. İlki mimari üsluptur; ikincisi, üsluba dayalı bir hiyerarşik konumlanmanın olup olmadığıdır.

Bu dönemin yönetici merkezinin başat ögesi Hükümet Konağı'dır. 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen yapı başlangıçta iki katlıdır ve erken dönemli fotoğraflarından birinde henüz çatısı olmadığı anlaşılmaktadır. Yapı, ampir üslubuna benzer şekilde rijid bir kütle bitimiyle sonlandırılmış olup sonradan bir çatı sistemi eklenmiştir. Simetrik bir düzende biçimlenen yapı kütesinden giriş aksı dışı doğru taşırılmıştır ve pencere düzeninden katlar arasındaki ayırma, sütunlarla desteklenen ve üç parçaya bölümlenen kemerli giriş açıklığından giriş aksının çerçevelenmesine kadar kütleyle ait biçimsel öğeler etkin bir neo-klasik dilin simgeleridir (Şekil 3.1).

Şekil 3.1. Neo-klasik Hükümet Konağı ve 1913'te eklenen 'milli' unsurlar (sivasresimleri, 2018).

Öte yandan daha önceki bölümde de bahsedildiği gibi, 1913'te binaya ilave edilen üçüncü kat, cephe dizgelenişi bağlamında I. Milli Mimarlık döneminin imajlarını barındırmaktadır. Örnekleme gerekirse, elbelindelerle desteklenen geniş saçaklar, zemin kattaki giriş açıklığını biçimsel olarak tekrarlayan balkonla birlikte dönemin üslupsal özellikleri pekiştirilmiştir. Yönetici merkeze 19. yüzyılın son çeyreğinde eklenen İdadi binası ise her ne kadar Hükümet Konağı'na nazaran daha eklettik bileşenlere sahip olsa da avlulu prizmatik gövdesiyle bina, benzer bir anıtsallık ölçeğine sahiptir. Simetrik bir düzende ele alınan yapı cepheleri katlar arası ayrımı belirginleştiren silmelerle ve üçüncü kattaki pencere düzenine eklenen üçgen alınlıklarla neo-klasik üslubun baskın öğelerini barındırmaktadır. Güneydoğu cephesinde yer alan ve yönetici merkeze açılan giriş aksı zemin kotundan birkaç basamakla yükseltilerek oluşturulan bir giriş sahanlığına sahiptir. Giriş sahanlığı, prizmatik gövdeli bir saçakla tamamlanmıştır ve bu saçak, sütunlarla taşınmaktadır (Şekil 3.2). Cephe düzenini meydana getiren tüm parçalar neo-klasik üslubun etkinliğini gösterirken yönetici merkez konumu içerisinde aynı üslubun sürekliliğini de vurgulamaktadır.

Şekil 3.2. Neo-klasik öğelerle İdadi binası (sivasresimleri, 2018; yazar arşivi, 29.11.2018).

Yine 1908 yılına tarihlenen Jandarma dairesi binası da bir kamu etkinliğine ait bir yapı olarak tam da yönetici merkezde milli mimari arayışlarının başladığı bir süreçte inşa edilmiştir. L biçimli kütleleriyle yönetici merkez için bir sınır tanımı sunan yapı, simetrik düzeni ve köşe vurgusu ile dikkat çekmektedir. Yapının köşe vurgusu, dışa taşkın poligonal bir kule ile biçimlendirilmiştir. Yapının köşe hacmini tutan sekizgen kulenin, kentsel imajın sürekliliği açısından ortaçağ çekirdeğinde yer alan Şifahiye Medresesi'nin türbe kısmına atıfta bulunduğu ya da onu referans aldığı söylenebilir. Yapımından yaklaşık 5 yıl sonra hemen yanı başındaki Hükümet Konağı'na 'milli' mimari unsurlar eklenmiş olsa da Jandarma dairesi kütle ve cephe düzeneği açısından kentte neo-klasik üslubun sürekliliğini vurgulayan öznel bir yapıdır (Şekil 3.3).

Şekil 3.3. Neo-klasik öğelerle Jandarma Dairesi ve köşe vurgusu (sivasresimleri, 2018).

Böylece yönetici merkez başlangıçta Hükümet Konağı, İdadi binası ve Jandarma dairesi ile birlikte neo-klasik dilin hüküm sürdüğü etkin bir kamusal işlev ile belirginleştirilmiştir. Başka bir ifadeyle yönetici merkezi belirgin bir dil birliğiyle tanımlayan neo-klasik üslup, aynı alan içerisinde baskın kamusal bina imajlarıyla örüntülendirilmiştir.

Neo-klasik üslup, 20. yüzyılın başlarıyla birlikte eklektik bir Osmanlı canlandırıcılığına doğru yol almıştır. 1930'lara kadar egemen olan ve "milli mimari rönesansı" ya da "birinci milli üslup" olarak adlandırılan bu üslupta temel fikir, klasik Osmanlı mimarisinden alınan unsurların yeni inşaat teknikleriyle birleştirilmesidir (Bozdoğan 2008, s. 31). Özellikle 1908-1918 zaman aralığında etkin olan Jön Türk hareketi millileşme ve laikleşme üzerinden etkinleştirilmeye çalışılan bir tür modernleşme idi. Zürcher (2002, s. 187, 193), Jön Türk hareketi liderlerinin ortak bir ideolojik programı uygulamaktan çok ortaklaşa bir tutumlar bütünü üzerinden eylemde bulduklarını ve Avrupa unsurları ile Müslüman Osmanlı uygarlığının bireşimini nasıl meydana getireceklerine odaklandıklarını belirtmektedir. Mimaride bunun anlamı,

Avrupa'daki neo-klasizm ile milliyetçilik akımlarının Osmanlı mimarlarını etkilediğidir (Kuban 1984, s.7). Dolayısıyla Batı'da gerçekleşen eski üslupların yeniden canlandırılmasının Osmanlı'ya uyarlanması fikri, klasik Osmanlı mimari öğelerindeki biçimsel dilin yeniden canlandırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. 19. yüzyılın tarihselci tutumu üzerinden Edhem Paşa, Montani Efendi ve Bogos Şaşıyan Efendi tarafından hazırlanan Usul-u Mimari-i Osmani adlı kitabın sunduğu seçmeci/eklektik biçim sözlüğünün güncel mimari pratikle teması, I. Milli Mimarlık döneminin düşünce kalıbını oluşturmuştur. Tanju (1999, s. 38)'ya göre bu akımın temel sorunsalı, batılı biçimleri sorgulamadan kabullenen 19. yüzyıl Osmanlı mimarlığının aksine, hem tasarım yöntemi olarak batıdan ithal edilen seçmeci/historisist yöntemin hem de batının toplumsal dinamikleri ve üretim biçimiyle ilgili işlevlerin farklı bir toplumsal bağlama uyarlanma halidir. Bu durum, Türk mimari kültüründeki ilk 'modern' söylem olarak nitelendirilmektedir; öyle ki yeni bina tipleri, inşa teknikleri ve tasarım ilkeleri ile bir hesaplama yapılırken aynı zamanda mimarlık, kimlik inşa etme ve ulus kurma amacıyla ilk defa bu dönemde seferber edilmiştir (Bozdoğan 2008, s. 33). Birinci Milli Mimarlık dönemi üslubu Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait değişik biçimli kemerlerin cephelerde uygulanmaları, girişlere özel önem verilerek mermer sütunlar ve çini panolarla zenginleştirilmesi, köşelerin yuvarlatılması ve bu görünüşün bir kubbeyle bitirilmesi gibi temel karakteristik özelliklere sahiptir (Sözen 1984, s. 36-37). Bu temel özelliklere, Aslanoğlu (1984, s. 42), köşelerin ya da simetri aksı üzerindeki kubbelerin Osmanlı görüntüsünü sağlamak üzere kullanıldığını belirterek simetrik kütlelerin kornişlerle üçe ayrıldığını, orta-yan-köşe aksların dışa taşırılıp yükseltilerek ayrı çatılarla ifade edildiğini, simetri aksındaki girişin Osmanlı dönemi portikleri gibi düzenlendiğini ve desteklerle taşınan geniş saçakların alt yüzlerinin geleneksel örneklerle benzer şekilde yapılandırıldığını da ilave etmektedir. Sonuçta I. Milli Mimarlık dönemi, aynı eklektik ve kozmopolit mimari kültür tarafından biçimlendirilen Osmanlı mimarlarının kozmopolit üsluplar karmaşasına verdikleri vatanseverce tepki olarak nitelendirilmektedir (Bozdoğan 2008, s. 41).

Konuyu Sivas özelinde deşifre etmeye devam edecek olursak, 19. yüzyılın sonlarından itibaren kentsel katmanının merkezci bir odakla ve rasyonel bir mekânsal katmanla şekillendirmeye çalışıldığı dönemde mimari düzeneğin başat üslubu neo-klasik üslup iken 1913'ten sonra 'milli' unsurlarla biçimlenen ve karakteristik bir anıtsal ölçeği refere eden okunaklı yapılar ortaya çıkmıştır. Örneğin Hükümet Konağı'nın kuzey ekseninde konumlanan vilayet matbaası küçük ölçeğine rağmen I. Milli Mimarlık

döneminin kentteki habercisidir. Yapı, cephe örgüsünün simetrik düzeneğinde yer alan kemerli pencereler, dar giriş nişinin kemerli açıklığı ve subasman kotuyla zemin kat yüzeyini birbirinden ayıran silmesiyle Hükümet Konağı'nın üçüncü katına benzer üslupsal yaklaşımı içerir ki, her iki örnekte 'millî' dönemin Sivas'taki ilk öznel uygulamalarıdır. Vilayet matbaasının hemen yanbaşında yer alan Sıhhiye binası ise yine elibelindelerle desteklenen geniş açıklıklı saçağı, katlar arası ayrımı vurgulayan silmeleri, zemin kat cephe düzeneğindeki kemerli pencere ve kapı açıklıklarıyla 'millî' mimarinin izleklerini taşımaktadır (Şekil 3.4). Buradan şu sonuca ulaşmak mümkün o da, başlangıçta neo-klasik üslupla biçimlenen ve işlev-konumlanma açısından belirgin bir izlek taşıyan yönetici merkezin kamusal örüntüsünün, 1913'lerden itibaren aynı işlevsel-konumsal süreklilikte biçimlenmeye I. Milli Mimarlık döneminin uzantılarıyla devam ettiği.

Şekil 3.4. 'Millî' unsurlarla biçimlenen vilayet matbaası, sıhhiye binası ve en sonda Hükümet Konağı (sivas-eski fotoğraflar, 2018).

Şunu da belirtmek gerekir ki, İdadi binasıyla başlayan Jandarma dairesi ve Hükümet Konağı'na oradan da vilayet matbaası ve sıhhiye binasına kadar olan mimari tarihsellikte, yönetici merkezin batı ucundan güneye ve doğuya yönelen çizgisel-kıvrımlı bir hat tanımlamaktadır. Yönetici merkezin bu çizgisel-kıvrımlı hattının hemen karşısı ise daha farklı etkilerle biçimlenmektedir. Bu etkide düğüm noktası bugünkü Atatürk Caddesi ile Hükümet Meydanı'nın kesişiminde yer alan köşe alanıdır. Osmanlı kentlerinde 18. yüzyıldan itibaren kamu binalarındaki işlevsel ve tipolojik değişimlere bağlı olarak bir üsluptan diğerine alıntılarının sıklaşması ve külliye programının dışında kalan işlevsel tiplerin konut mimarisinin tarzlarını benimseyerek konuta ait biçimsel öğelerin üslupsal bir etkileşimle yeni yapı tiplerinde kullanılması ortaya çıkmıştır (Cerasi 1999, s. 238-239). Erken 20. yüzyılın Sivas'ında Atatürk Caddesi ile Hükümet Meydanı'nın kesişiminde caddenin doğu-batı girişlerini tutacak şekilde konumlanan

birbirine eş iki konak yer almaktadır. Bölüm 2.3.'te bahsedilen bu konaklardan önce Halis Bey'in konağı daha sonra ise sağ taraftaki yapılmıştır. Kübik gövdeleri, kütle yüzeyinin üçe bölünmesi, simetrik cephe düzeneği, içe doğru çekilerek oluşturulan giriş nişi, giriş aksının zemin kat yüzeyindeki yine üçe bölünmüş kemerli açıklığı ve bu alanın üst katta sütunlarla bölüntülenen balkonlu düzeneği ve elibelindelerle taşınan geniş açıklıklı saçaklarıyla konaklar 'milli' mimarinin unsurlarıyla biçimlenmiştir. İkiz konaklardan soldaki İstiklal Mahkemesi binası olarak kullanırken sağda yer alan ise Askerlik Şubesi binası olarak kullanılmıştır. Yerel konut pratiğinden edinilen öğeler ile 'milli' mimarlık akımından sızan unsurların biradallığıyla biçimlenen bu konaklar hem kamusal bir işlevin konut pratiği içerisinde çözümlenmesini temsil etmekte hem de yönetici merkezde kamusalılığı tanımlayan üslubun değiştiğini muştulamaktadır (Şekil 3.5).

Şekil 3.5. İstiklal Mahkemesi binası ve Askerlik Şubesi olarak kullanılan ikiz konakların 'milli' üslubu (sivasresimleri, 2018; sivas-eski fotoğraflar, 2018).

Aslında yönetici merkezin güney sınırını tutan posta-telgraf binası da bir kamu binası olarak var olsa da yapı, üslubu açısından son derece yere özgü konut pratiğinden motifler içermektedir. Öyle ki hemen yanbaşında konumlanan ve Cumhuriyet döneminde fırka binası olarak kullanılan ahşap iskeletli-kerpiç dolgulu yapı çok katlılığı, geniş saçak yüzeyi, balkon fragmanı ve neo-klasik giriş hattıyla yerel konut pratiğinin bir diğer örneği olarak durmaktadır (Şekil 3.6).

Şekil 3.6. Posta-telgraf binası ve fırka binası (sivasresimleri, 2018).

1928’de bu konutun hemen arkasına gelecek şekilde yönetici merkeze eklenen Vali Konutu ise başlangıçta yine ‘milli’ mimari unsurlarla biçimlenmiştir. Aslında kentin ortaçağ çekirdeğini arkasına alarak saklayan bu sınır hattı, bir anlamda yönetici merkezin ideolojik yönelimleriyle kabuk değiştiren bir mimari panorama sunar. Prizmatik gövdeli yapı kütleleri üç parçaya ayrılarak simetrik bir eksen etrafında biçimlenen yapının her bir parçası ‘milli’ mimariyi tanımlayacak şekilde inşa edilmiştir. Özellikle yapı yüzeyine geçirilen süslemeler dönemin tarihselci tutumunu güçlendirmiştir. Yapı 1932’de halkevine dönüştürüldüğünde ise yüzeyinden süslemeler arındırılmış olup kütle düzeninde yer alan biçimsel öğeler aynı kalsa da daha arı bir görünüme kavuşturulmuştur (Şekil 3.7).

Şekil 3.7. Önce vali konağı sonra halkevi olarak kullanılan bina (sivasresimleri, 2018).

Halis Bey’in konağından başlayan ve posta-telgraf binası, vali konutu ile devam eden aks, artık kullanım dışı kalmış ve çoktandır harabe halinde olan Çifte Minareli Medrese’nin avlusunda inşa edilen okul binası ile tamamlanmaktadır. 1922’de İsmet Paşa Mektebi adıyla hizmet veren bu okul binası, 1960’ta alınan yıkım kararı sonucunda yeni bir binada eğitime devam etmiştir. Çifte Minareli Medrese’nin avlusunda bulunan özgün yapı ise neo-klasik giriş alınlığı ve simetrik cephe düzeni ile yönetici merkezin yerel konut pratiğinden beslenen kamu binaları geleneğinin bir temsilcisidir. Öte yandan 1932’de inşa edilecek olan Tan Sineması binası ise aynı alan üzerinde yine ‘milli’

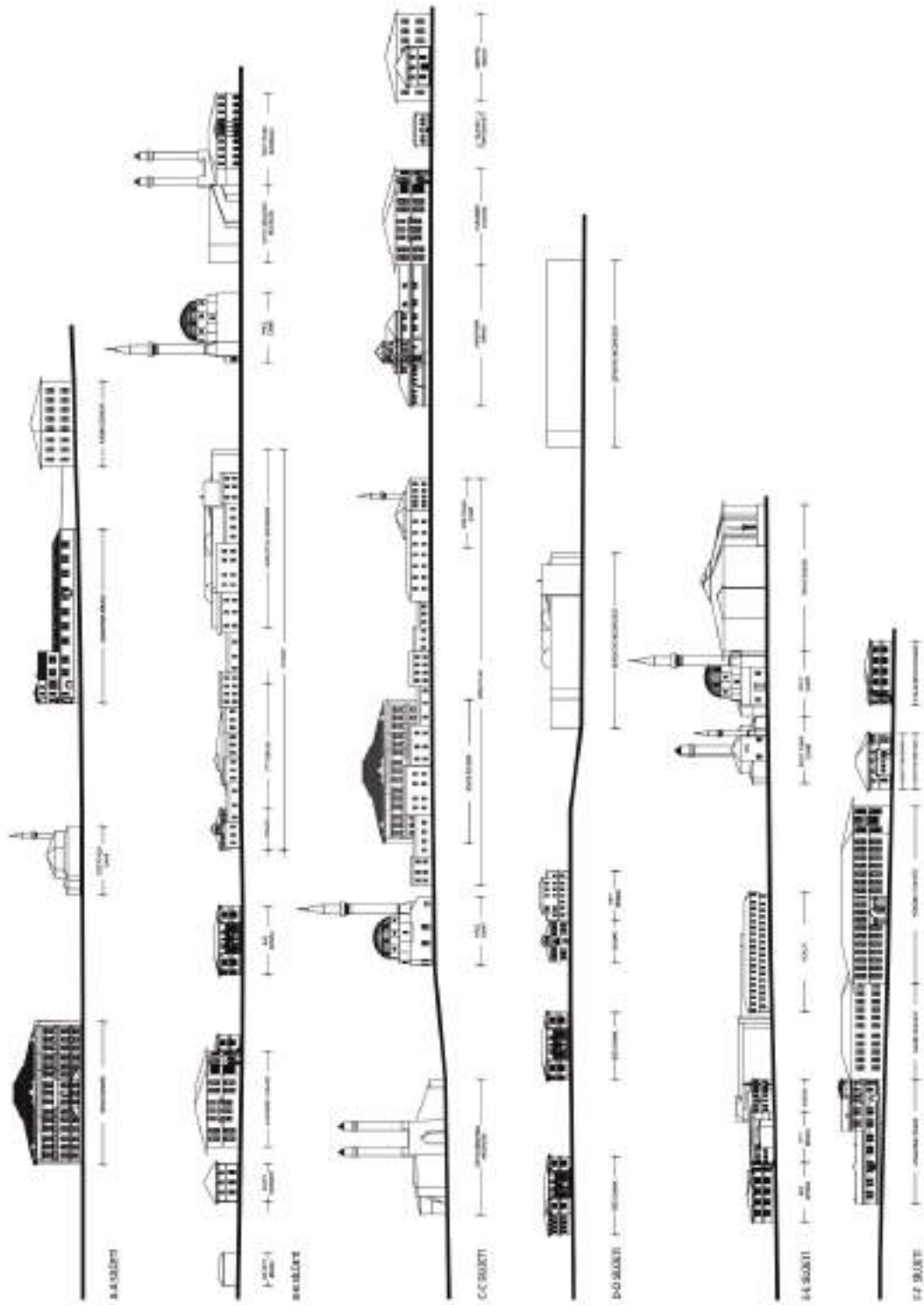
unsurlarla şekillenen üslubun bir başka imgesidir. Osmanlı canlandırmacılığı üzerine kurulu ‘milli rönesans’tan vazgeçilip başkent Ankara’daki ideolojik örüntünün ‘yeni mimari’nin heyecanına kendini bıraktığı anda bir taşra kenti olan Sivas’ta yeniden ‘milli’ unsurlarla şekillenen bir yapı ortaya çıkmıştır. Tan Sineması, özellikle giriş cephesi açısından karakteristiktir ve ön cephe düzeni hemen karşısında konumlanan İdadi binasına referans veren kemerli açıklıklarıyla dikkat çekmektedir (Şekil 3.8). I. Milli Mimarlık döneminin bir uzantısı olarak ortaya çıktığı varsayılabilir Tan Sineması’nın, aynı zamanda, II. Milli Mimarlık döneminin arifesinde inşa edilmiş olduğunu vurgulamakta yarar vardır.

Şekil 3.8. Yönetici merkezin batı ucunu tutan okul binası ve Tan Sineması (Anonim, 2015; sivasresimleri, 2018).

Kısaca yönetici merkezin kuzeybatı ucundan güneye ve doğuya yönelen çizgisel fakat kıvrımlı hat boyunca neo-klasik ve I. Milli Mimarlık döneminin üslup akıntılarıyla konsolide edilen bir kamu binaları düzeneği yaratılmışken, bu düzeneğin karşı hattı, yani ikiz konaklarla başlayan doğu ucundan ortaçağ çekirdeğine sırtını vererek güney aksı oluşturan ve sonrasında batıya yönelen hat boyunca yerel konut pratiğinden beslenen kamu binalarının etkin dili hakimdir; yine bu alanda valilik konutu gibi yapılarda ise I. Milli Mimarlık döneminin üslup izlekleri takip edilebilmektedir (Şekil 3.9-3.10).

Şekil 3.10. 1900-1915 zaman aralığında yönetici merkezin restitüf bir görünümü.

Yönetici merkezin ardalanında konumlanan ve batılılaşma reformlarıyla kente angaje edilen eğitim yapıları ise doğrudan neo-klasik mimari öğeler içermektedir. Kabakyazısı olarak bilinen bölgede inşa edilen sanayi mektebi ve demircilik atölyesi ve erkek öğretmen okulu gibi yapılar dönemin mimari dilini yansıtacak şekilde tasarlanmışlardır. Örneğin bugün açık ceza evi olarak kullanılan sanayi mektebi, U biçimli düzeneği ile yeni bir plan tipolojisi tanımlarken cephe düzeneğine getirdiği yeni mekânsal birimlerle sonradan yerel barınma pratiğine aktarılacak olan imajları taşımaktadır. U biçimli yapı üç temel parçaya ayrılarak simetrik bir düzenek halinde inşa edilmiştir; yapının öne çıkan iki yan kolu boyunca subasman kotu ve çatıya geçiş kısmı silmelerle geçilerek katlar arası ayırım vurgulanmış, kemerli pencere açıklıkları ve giriş tanımının yeniden çerçevelenmesiyle neo-klasik üslubun öğeleri etkinleştirilmiştir. Yine bu kısımda zemin kotundan birkaç basamakla ayrılan merdiven sahanlığının oluşturduğu ve kemerli kapı açıklığı ile vurgulanan giriş nişi sonradan konut pratiğini etkileyecek bir neo-klasik öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapının içe doğru çekilen uzantısı ise sütunlarla bölüntülenen revaklı kısım ve üçgen alınlıklı giriş aksı ile öne çıkmaktadır. Bütün bu neo-klasik etkileri, o dönemde aynı bahçe içerisinde yer alan ve sonradan bir cadde ile ayrılan demircilik atölyesinin plan ve cephe kuruluşunda da görebiliriz. Demircilik Atölyesindeki U biçimli bir plan organizasyonunda ortaya çıkan neo-klasik tipoloji, cephe örgüsüne de benzer temalarla yansımış olup, elinbelindelerler desteklenen geniş açıklıklı saçağı, I. Milli Mimarlık dönemin karakteristik cephe örgülenişine referans vermektedir (Şekil 3.11).

Şekil 3.11. Neo-klasik ve ‘milli’ unsurlarla şekillenen sanayi mektebi ve demircilik atölyesi (Anonim, 2015; Bulut, 2006).

Benzer bir mimari kurgunun mekânsal ve cephesel yansımasına örnek teşkil edecek bir örnek de erkek öğretmen okuludur. U biçimli mekân organizasyonunda görülen simetrinin cephe düzeneğinde de okunması, katlar arası ayırımın vurgulanması ve kemerli pencere açıklıklarına ek olarak yapının arka cephe hattına yerleştirilmiş iki adet poligonal kule ile erkek öğretmen okulu, sanayi mektebi ve demircilik atölyelerine

benzeyen temalarla biçimlendirilmiştir (Şekil 3.12). Benzer neo-klasik etkilerle biçimlenen bu üç yapı, hem okul binası olarak yüklendikleri işlevsel düzenek hem de aynı konum üzerinde tanımladıkları tutarlı üslupsal tavırları ile yönetici merkezde ortaya çıkarılan üslup akıntısının kentteki yayılımının yeni rotasını oluşturmaktadır.

Şekil 3.12. Neo-klasik üslubun etkinliğinde erkek öğretmen okulu (sivasresimleri, 2018; Bulut, 2006).

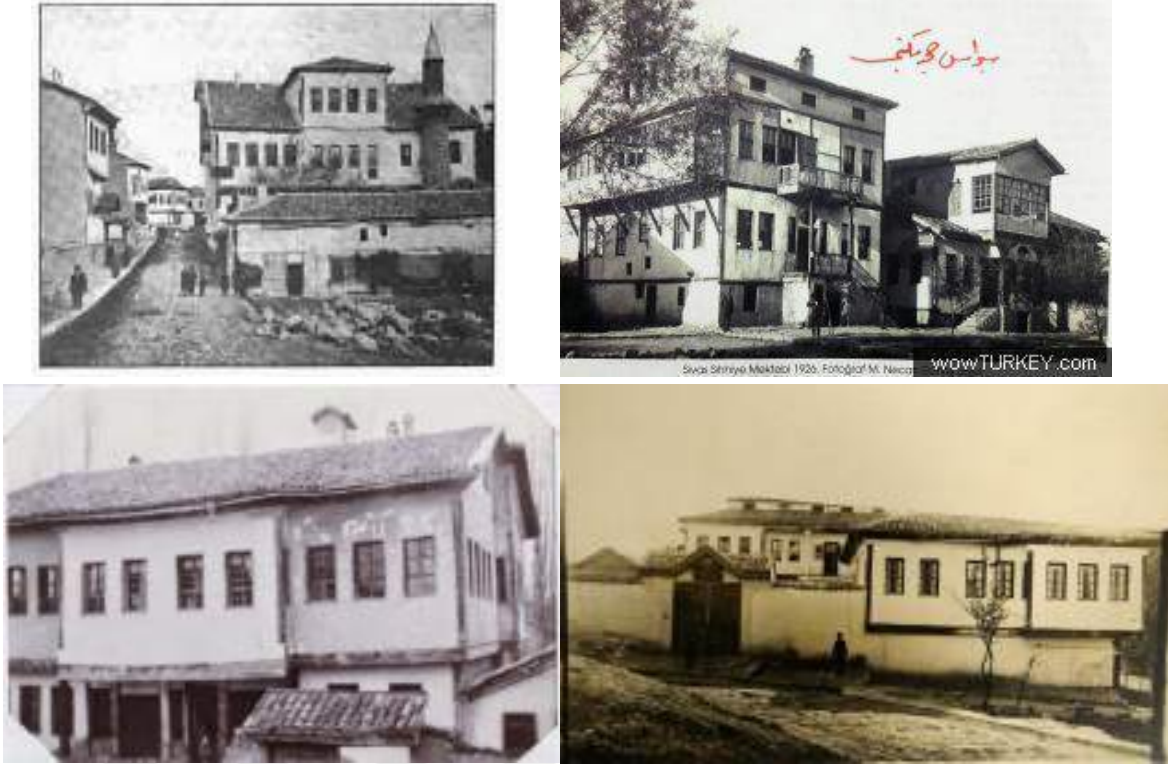
Böylece 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Sivas'ta yönetici çekirdeğin yenilenmesiyle başlayan işlevsel-konumsal üslup tutarlılığının yeni bir kentsel odak alanında da ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Eğitim fonksiyonu üzerinden biçimlenen kentsel alan, tıpkı yönetici merkezde olduğu gibi aynı konum etrafında baskın neo-klasik dizgelerle ve eklemlemelerle oluşan yapısal izleğe sahiptir. Gerçi eğitim fonksiyonu üzerinden kente yapılan eklemlemelerde Ziyabey Kütüphanesi konumu açısından Çayyurt Mahallesi düzeneğinin dışında kalarak ticaret bölgesi içinde yeni bir üslupsal tavır sergilemiş olsa da kütüphane, eğitim yapılarındaki neo-klasik üslup tutumunu devam ettirmiştir (Şekil 3.13).

Şekil 3.13. Neo-klasik etkilerle biçimlenen Ziyabey Kütüphanesi (sivasresimleri, 2018)

Öte yandan dönemin reform uygulamalarıyla çeşitlenen eğitim binaları arasında doğrudan yerel konut pratiği içerisinde hizmet veren kurumlar da bulunmaktadır. Rüşdiye, Sıhhiye Mektebi, Kazımbey Numune mektebi ve Nalbantlarbaşı mektep

olarak adı geçen okul yapıları konut pratiği içerisinde çözümlenen ve zaten çoğu zaman bir konutun okul binası olarak tahsis edilmesiyle farklı konumlarıyla kentsel alanda varlık gösteren yapılardır (Şekil 3.14).

Şekil 3.14. Rüşdiye, Sıhhiye Mektebi, Kazımbey Numune Mektebi ve Nalbantlarbaşında mektep (sivasresimleri, 2018).

Bunun iki anlamı bulunmaktadır. İlki, sanayi mektebi, öğretmen okulu gibi batılılaşma reformlarının etkisiyle yapılan ve çoğunlukla payitaht İstanbul'un doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olduğu okul binalarında görülen üslupsal tutarlılık ile üslup tutarlılığının dizgelendiği hattaki konumsal sürekliliktir. İkincisi ise aynı batılılaşma reformlarının etkisiyle çeşitlenen okul binalarında rüşdiye ya da iptidai mektepleri gibi daha düşük seviyedeki okul binalarında herhangi bir üslupsal tutarlılık/baskınlığa dayanmayan, bunun yerine daha çok yerel konut stokunun kullanılarak ya da ondan beslenerek ortaya konan imajların kullanılmasıdır. Bu noktada bu kentsel/mimari üretim ağının işlevsel bir kanadının olduğu da gözönünde bulundurulmalıdır ki, dönemin ihtiyaçlarına hızlı çözüm üreten bu kavrayış, kentsel odaklanmada herhangi bir noktada yoğunlaşmamış, aksine, kentsel topoğrafyada dağınık bir şekilde kalmıştır. Öyle ki bu dağınık yapılanma içerisinde ayrı bir yer tutan Ziyabey Kütüphanesi'nin neo-klasik üslup baskınlığı yapıyı finanse eden Ziyabey'in mali olanakları olmalıdır.

Devlet ideolojisinin muğlak müdahalesiyle biçimlenen ve yüksek bir eğitim-öğretim kurumu olarak kente eklenilen yapılarla yine daha düşük seviyedeki okul binalarının ise konuttan devşirilmesinin sonucunda işlevsel, üslupsal ve konumsal olarak belirgin bir kentsel süreklilik görülmektedir bu uygulamaların dışında kalan tekil örneklerde karşımıza çıkmaktadır. Bunların başında misyonerlik faaliyetleri sonucunda inşa edilen ve Cizvit Okulu olarak bilinen yapı örnek verilebilir ki, yukarıda sözü geçen iki durumun bir karışımıdır. Prizmatik gövdeli yapının cephesi son derece rasyonel bir neo-klasik cephe düzeneği sergilerken, prizmatik gövdeden fırlayan kulesi ve çatı örtüsünü yırtan ve genellikle konut pratiğinde rastlanan haçvari kütle organizasyonu ile dönemin diğer eğitim binalarından son derece ayırık bir tipoloji sergilemektedir (Şekil 3.15).

Şekil 3.15. Neo-klasik öğeler ve konut pratiğinde rastlanan biçimsel dilin karmasıyla oluşturulmuş Cizvit Okulu binası (Anonim, 2015).

Özellikle klasik Osmanlı dönemi olarak adlandırılan dönem boyunca çatkısı pekiştirilen ticaret bölgesi ise neo-klasik akıntıdan I. Milli Mimarlık sürecine geçişi daha zayıf etkilerle karşılamıştır. Uzunçarşı ve Mahkeme çarşısı olarak bilinen geleneksel ticaret bölgesi yatay uzanım gösteren bir kentsel tipolojinin öğeleri olarak kısmi bozulmalara maruz kalmış olsa da 19. yüzyılın son çeyreğinden erken 20. yüzyıla bu dejenerasyon, birkaç belirgin imaj ile yeni üslubun imajlarıyla donatılmıştır. Bunlardan ilki yukarıda bahsedilen Ziyabey Kütüphanesi'dir; çarşı bölgesi içerisinde bir eğitim yapısı olarak konumlanan yapının neo-klasik üslubu, Nalbantlarbaşı Mahallesi'nden Mahkeme çarşısı yönüne doğru yaygınlaşmış ve yeni bir üslupsal akıntısı oluşturmuştur. Bu akıntının ilki Ziraat Bankası binası olarak kullanılan yapıdır; ikiz konaklara benzer şekilde iki adet inşa edilen yapı, prizmatik gövdesi ve ön cephe yüzeyi ile geleneksel ticaret sisteminden farklılaşmaktadır. Bu hem ticaret biçiminin değiştiğini muştularken hem de değişimin aynı zamanda farklı bir üslupla da ifade

edildiği anlamına gelmektedir. Ziraat Bankası olarak kullanılan yapı, neo-klasik üslubun aşına olunan temalarıyla yeni bir cephe düzeni sunarken, zemin kat yüzeyindeki camekanlı kısım yeni bir alışveriş ritmini temsil etmektedir. Aynı aksta uzanan ve hemen Ziraat bankası binasının yanibaşında konumlanan Vakıf han ise geleneksel ticaret örgüsündeki tek katlı düzeneğe neo-klasik üslubuyla yeniden tanımlanmış bir tek katlılığın baskınlığını ve camekanlı kısımlarıyla yeni alışveriş ritmini kentsel mekâna dayatmaktadır (Şekil 3.16).

Şekil 3.16. Geleneksel ticaret bölgesinde neo-klasik üslupta inşa edilen yapıların katılımı (sivasresimleri, 2018).

Uzunçarşı ve mahkeme çarşısının kuzeydoğu ucu Nalbantlarbaşı'ndaki neoklasik etkilerle hiyerarşik bir üslup ardıllığıyla biçimlenirken Uzunçarşı-Mahkeme çarşısı kesişiminin kuzeybatı ucunda Taşhan inşa edilmiştir. Taşhan avlu tipolojisiyle içedönük bir ticaret imajı sergilerken, Uzunçarşı yönündeki cephesi boyunca doğrudan sokağa açılan camekanlı yüzeyleri ile yine kentsel mekândaki ticaret izleklerini çeşitlendiren bir değişim sunmaktadır. Üçgen alınlıkları ve cephe yüzeyini bölüntüleyen güçlü pilastrlarıyla Taşhan, Nalbantlarbaşı'ndan gelen neo-klasik üslup akıntısının işlevsel-konumsal sürekliliğini sağlamıştır. Öte yandan aynı işlevsel-konumsal süreklilik ekseninde inşa edilen Subaşı Han ve Çorapçı Han ise konuta ait yerel biçim sözlüğü ve yapım tekniklerinden beslenerek gelişen bir üslup akıntısı oluşturmuştur (Şekil 3.17).

Şekil 3.17. Subaşı han ve Çorapçı han (yazar arşivi, 2019; sivasresimleri, 2018).

Ticari aktiviteyi karşılayan yapılarla ilgili olarak söylenmesi gereken bir diğer konu da banka gibi yeni bir tipolojinin mimari temsili ve kente eklenme biçimidir. Örneğin, Ziraat bankası neo-klasik bir mimari dilin anlatıcısı iken Osmanlı bankası konuttan devşirilen ya da doğrudan bir konutun banka binası olarak işlevlendirilmesiyle sonuçlanan bir durumu göstermektedir. Benzer şekilde konut tipolojisinin yeni işlevlerle tanımlanması durumu Zühreviye Hastanesi ve Kuduz Hastanesi binalarında da devam etmiştir. Dahası, bugün Atatürk Caddesi olarak kullanılan aks boyunca bir yandan ticaret aktivitesi devam ederken bir yandan da 1870’te belediye teşkilatının kurulmasıyla aks üzerindeki bir yapı belediye olarak işlevlendirilmiştir. Yerel konut pratiğinden devşirilen biçimsel sözlük aracılığıyla yapılandırılan binada irileşen bir ölçek ve neo-klasik mimari dile rastlanmaktadır (Şekil 3.18-3.19).

Şekil 3.18. Erken 20. yüzyılda Atatürk Caddesi aksı ve Belediye binası (sivasresimleri, 2018).

Şekil 3.19. 1900-1930 zaman aralığında Atatürk Caddesi'nin restitüf bir görünümü.

Toparlayacak olursak, Sivas kent çeperinde tarihselci bir üslupla inşa edilmiş yapılarda etkinliğini sürdüren neo-klasik dilin işlerliği kentsel katmanın şekillenmesinde de etkili olmuştur. Örneğin I. Ulusal Mimarlık üslubunda inşa edilmiş Sıhhiye Binası, Vilayet Matbaası Binası, Askerlik Şubesi gibi binalar alandaki konumlanışı itibariyle bu mekânsal izleği sunmaktadır. Vali Konağı olarak eklektik bir tarzda yapılan yapı ise sonrasında üslupsal olarak dönüşüme uğrayarak Halkevi binasına dönüştürülecektir. Yine Atatürk Caddesi'ne açılan köşede yer alan İstiklal Mahkemesi'ne tahsis edilmiş olan tarihi bina (Halis Bey'in konağı) da I. Ulusal Mimarlık döneminin karakteristik unsurlarını içermektedir ki yapıldığı dönemde kent meydanında iki köşeyi tutacak şekilde bir benzeri de karşısında inşa edilmiştir.

Cerasi (1999, s. 284)'ye göre Osmanlı modelinin bozulması üslupsal niteliklerin değişmesinde değil, onu karakterize eden çizgilerin terkedilmesinde okunmalıdır. Bunun anlamı, Osmanlı'ya ya da yerele ait tipolojik kavramlara ve mekân anlayışlarına sadık kalarak Batı'ya ait üslupsal fikirlerin benimsendiği fakat bu içselleştirilme sürecinin kentsel alanda süregelen yapım etkinliklerinde klasik kent düzeninden tümüyle vazgeçmeden uygulanmış olduğudur. Bu, Osmanlı fikrinin kent biçimi açısından sonu demektir (Cerasi 1999, s. 285). Ancak bu süreçte mekânsal anlamda planlaması, kentsel ölçekte bütünleşik rasyonel bir kent düzeneğinin oluştuğunu söylemek güçtür. Öyle ki, Batı'da uluslararası üslup olarak heyecanını yitirmekte olan modern mimarının ve kent planlamasının başta yeni başkent Ankara olmak üzere diğer Anadolu kentlerine aktarımı için 1930'lara kadar beklemek gerekecektir. Öte yandan konuyu mimarının tarihsel döngüsü üzerinden değerlendirmekte fayda vardır. Birinci Milli Mimarlık dönemi boyunca etkin olan Vedat ve Kemalettin Bey'ler Avrupa'da edindikleri seçmeci mimarlık doğrultusunda çalışarak yabancı kaynaklı olmayan Türk tarihine dönük bir derlemecilik üzerinden bir mimari üslup tanımlamışlardır (Aslanoğlu 2001, s. 30). Ancak 1920'lerin sonlarında ortaya çıkan bunalımlar ve yeni gelişmeler Osmanlı canlandırıcılığı üzerinden devam eden mimari kültürü değişime yöneltmiştir. Kemalettin Bey'in ölümü, batıya açılma gayretlerinin artması, eğitim kurumlarında yapılan değişiklikler, yabancı mimarların ilk ürünlerini vermeleri ve batıya yetişme isteği I. Milli Mimarlık dönemini sonlandırmıştır (Sözen 1984, s. 39). I. Milli Mimarlık döneminin sonunu hazırlayan etmenler arasında en etkilisi kuşkusuz yeni kurulan cumhuriyetin ilerlemeci tahayyülleridir. Tanju (1999, s. 46)'ya göre erken cumhuriyet döneminde doğu/batı sorunsalının batı lehine çözülmesiyle ulus tanımının içerdiği Osmanlı öğelerin ayıklanması gerekmiştir; buna bağlı olarak yeni bir milliyetçiliğin

tanımlandığı kültürün mimarlıkla teması üzerinden I. Milli Mimarlık dönemi bıçak ile kesilmişçesine bir kopma ile sona ermiştir. Böylece Osmanlı canlandırmacılığına yönelik üslup 1927’de çöküşe geçerek 1931’de ömrünü tamamlamış ve bu tarihten sonra cumhuriyetin mimarları arasında Osmanlı mimarisine yapılacak göndermeler reddedilmiş ve Avrupa modernizminin bezemesiz, kübik kompozisyonları ‘yeni mimari’ olarak karşılanmıştır (Bozdoğan 2008, s. 61).

3.2. Yeni Kentsel Düzenekte Etkin Kamusal Faaliyetlerin Önemli Bir Aktörü: Vali Muammer Bey

Sivas erken yirminci yüzyılı bir dizi yeni yapı tipolojisi ve üslubuyla karşılamıştır. Batılılaşma reformlarının etkisiyle kente, özellikle yönetici merkeze eklenen Hükümet Konağı, İdadi ve Jandarma Dairesi binası, posta-telgrafhane ve vilayet matbaası gibi yapılar hem kamusal örüntünün anlamını değiştirmiş hem de tutarlı bir bütün halinde rasyonel modernizmden önce kent meydanının oluşumuna altlık hazırlamıştır. Reformların doğal bir sonucu olarak kendiliğinden ortaya çıkan bu kamusal altlık Vali Ahmet Muammer Bey döneminde yeniden yapılandırılmıştır. Aslında Muammer Bey döneminde yapılan kentsel müdahaleleri, içiçe geçmiş iki olguyla tanımlamak mümkün, bunlar ‘yıkımın kararlılığı’ ve ‘inşanın arzusu’ olarak yorumlanabilir.

Vali Ahmet Muammer Bey Sivas’ta 24 Mart 1913-1 Şubat 1917 tarihleri arasında görev yapmıştır (Altuncuoğlu 2009, s. 24). Kentte şimdiye kadar tek yapı ölçeğindeki inşalar, Muammer Bey’in görev süresi boyunca kentsel alana müdahale haline bürünmüştür. Kentsel alanın yeniden organize edilmesi ekseninde en belirgin düzenleme 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yeni yapıların angaje edildiği yönetici merkezin kapsamlı bir yıkıma maruz bırakılmasıyla başlamıştır. Konuya daha açık bir ifadeyle yaklaşılacak olursa alanın eski fotoğraflarından yararlanmak gerekmektedir. Şekil 3.20’de görülebileceği gibi 2 katlı neo-klasik üsluplu Hükümet Konağı’nın güneyi, yani ortaçağ çekirdeğine bakan kısmı geniş ve düzensiz bir açıklıktan meydana gelmektedir. Bu açıklığı batı yönünden sınırlayan kısımda ise Şifaiye ve Çifte Minareli Medrese’nin arasındaki özgün boşluktan gelen sokak aksı ve bu aks boyunca uzanan konut dokuları bulunmaktadır. Alan o denli yoğun bir yapılaşma içindedir ki medreseler ve Kale Cami sadece minareleri aracılığıyla algılanabilmektedir.

Şekil 3.20. Müdahale öncesi yönetici merkez (sivasresimleri, 2018; bircamanlarsivas, 2018).

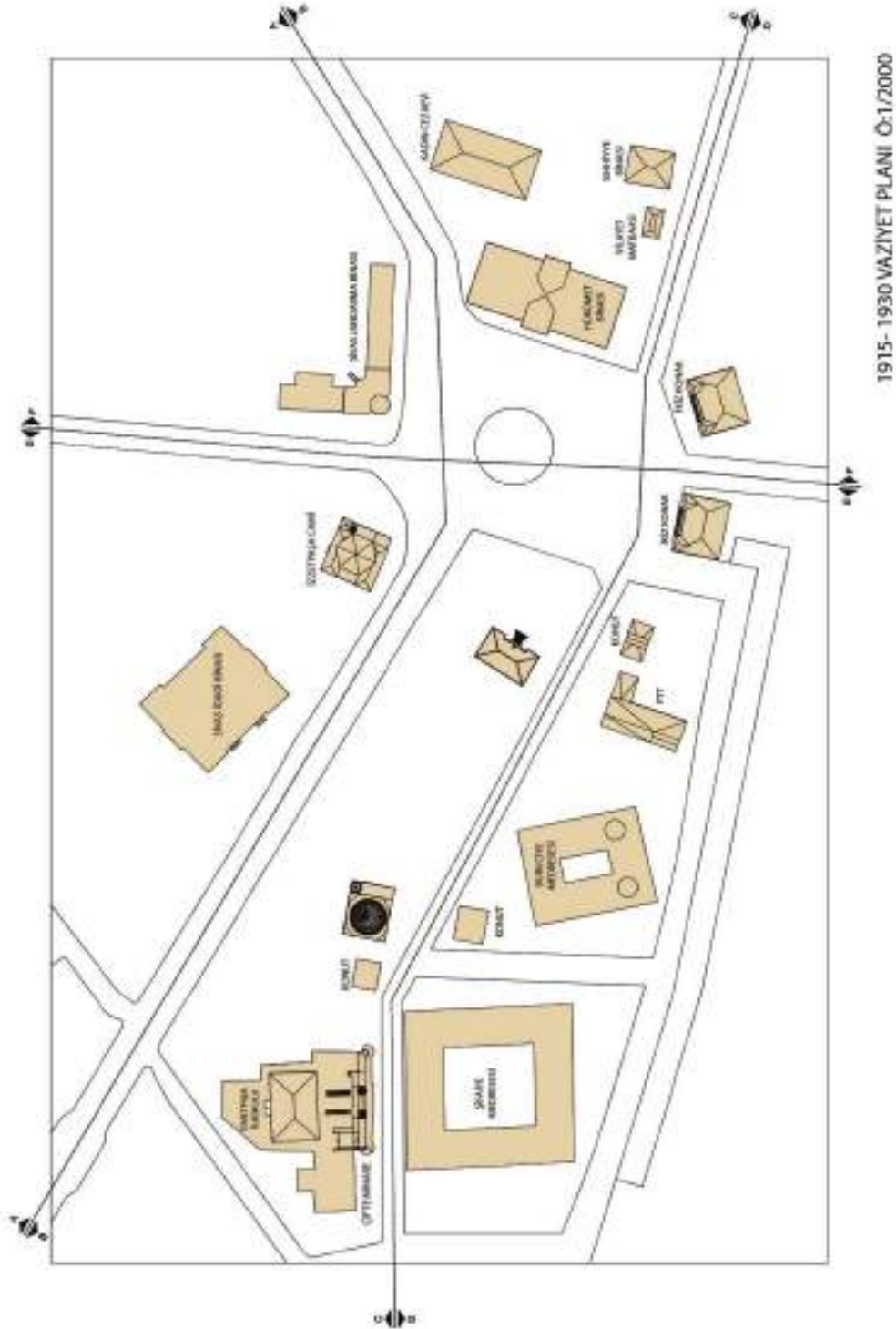
Vali Muammer Bey'in girişimleriyle bu alan sistematik bir yıkıma maruz kalmıştır. Ortaçağ döneminden kalan medreselerin ve Osmanlı döneminden kalan Kale Cami'nin önünü kapatan tüm binalar, dükkanlar ve ağaçlar tümüyle ortadan kaldırılarak kentte en geniş açık alan elde edilmiştir (Üredi 2009, s. 35). Bu açık geniş alana ön cephesini veren Hükümet Konağı'na daha öncede bahsedildiği gibi cephe kurgulanışı itibariyle 'milli' mimari yönelimi refere eden üçüncü kat ilave edilmiştir. Ayrıca yapı çevre içinde artık görünür hale gelen medreseler ve camiye doğru çıkan yol taşla kaplanmış ve Hükümet Konağı'nın önü bir çeşme ile belirlenen büyük bir bahçe olarak yapılandırılmıştır (Üredi 2009, s. 35). Yine döneme ait eski fotoğraflarda görülebileceği gibi Muammer Bey'in girişimlerinden sonra alan olabildiğince yapılardan ayrıştırılmıştır (Şekil 3.21). 1918'de asker alma çalışmalarının görüntülediği sağdaki fotoğrafta da okunabildiği gibi artık tüm medreseler ve Kale Cami yapı gövdeleriyle birlikte algılanabilmektedir ve bu açık alan, Hükümet Konağı'nın önündeki boşlukla birlikte bütünlük bir meydanlaşma imajı sunmaktadır.

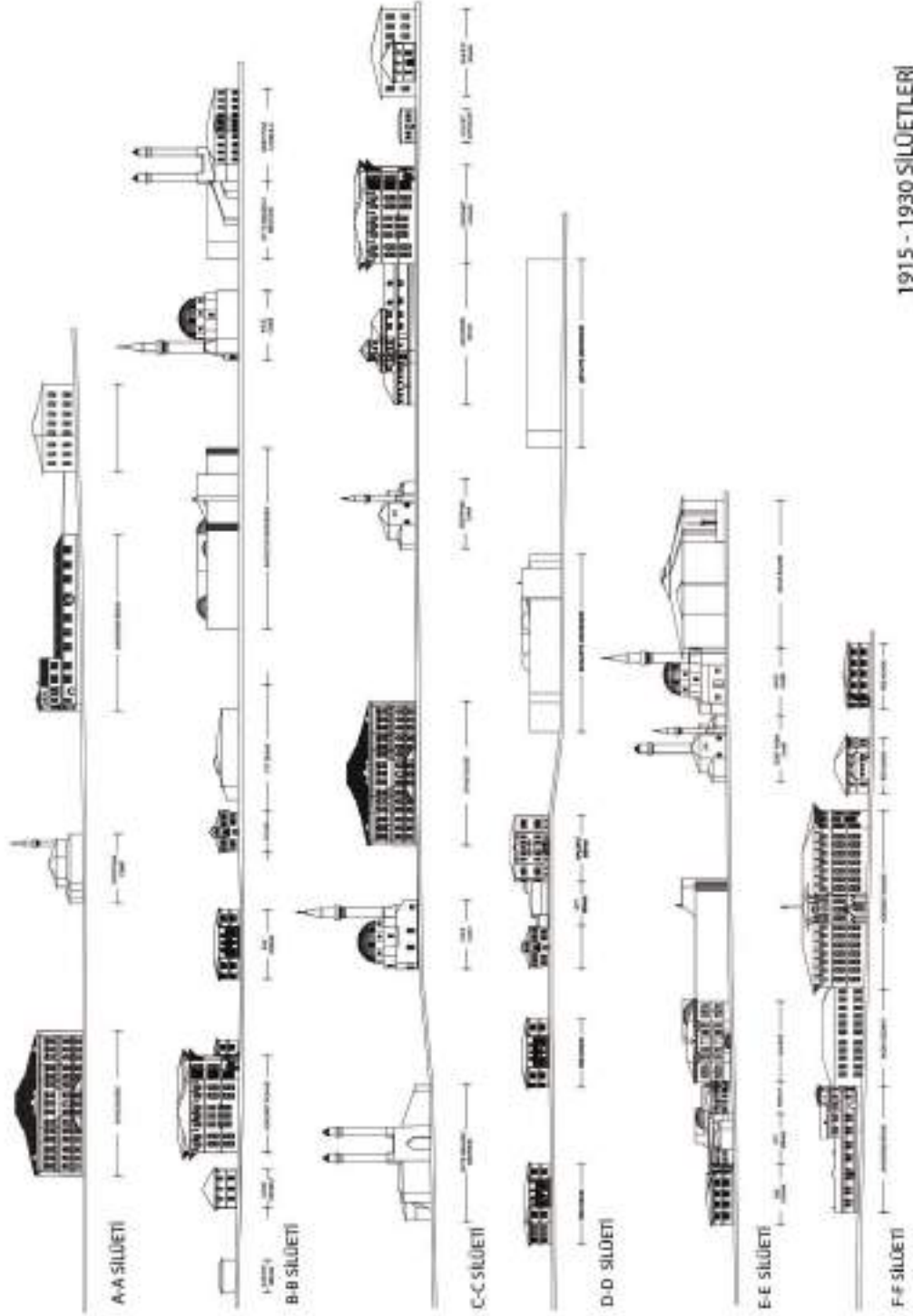
Şekil 3.21. Hükümet Konağı'na üçüncü katı ilave edilirken ve müdahaleden sonra yönetici merkez (sivas-eski fotoğraflar, 2018).

Vali Muammer Bey'in kentsel alanda oluşturduğu bu baskın tipoloji gerçekte rasyonel modernizmin aktarılacağı hatlar için temel bir sahne hazırlamıştır. Örneğin

Osmanlı'yla bağlarını kopartıp daha eski kökenlerini görmek isteyen Cumhuriyet ideolojisi için Selçuklu çağı medreselerinin önünün açılmış olması önemli bir müdahaledir. Üstelik müdahale edilmiş bu alan 1930'larda tren garına açılan en kısa aks ile doğrudan birliktelik içerisinde. Bu birliktelik 1930'lardan sonra kentin geleneksel topoğrafyasını değiştiren bir kesit haline gelmiştir (Şekil 3.22-3.23).

Şekil 3.22. 1915-1930 zaman aralığında yönetici merkeze restitüf bir yaklaşım.

Şekil 3.23. 1915-1930 zaman aralığında yönetici merkezin restitüf bir görünümü.

Muammer Bey'in yönetici merkezdeki bu baskın etkinliğinin yanısıra tek yapı ölçeğindeki çalışmalarda da aktif rol oynadığı bilinmektedir. Örneğin kentte bir askeri hastanenin açılmasının yanısıra merkez komutanlığı ve kolordu binalarını inşa ettirdiği ifade edilmektedir (Altuncuoğlu 2009, s. 25). Şekil 3.24'den anlaşıldığı üzere askeri hastane I. Milli Mimarlık döneminin biçimsel sözlüğü ile inşa edilmiştir. Ana kütlede dışa taşırılan giriş açıklığı yükseltılarak ayrı bir çatı örtüsüyle geçilmiştir. Yapı, giriş nişindeki kemerli kapı açıklığı ve muhtemelen simetrik olarak yerleştirilmiş giriş aksı ile I. Milli Mimarlık döneminin karakteristik üslubunu yansıtmaktadır.

Şekil 3.24. Muammer Bey'in girişimleriyle yapılan askeri hastane (sivas-eski fotoğraflar, 2018).

Ayrıca sanayi mektebine ait demircilik, marangozluk ve halı atölyelerinin yapımı ve 1889'dan beri askeri rüştiyenin üst katında hizmet veren erkek öğretmen okulunun Çayyurt Mahallesi'ndeki binasının inşası da Vali Muammer Bey dönemine denk gelmektedir. Sivas'taki ilk parkın Vali Muammer Bey döneminde kendi adıyla oluşturulduğu da ileri sürülmektedir (Altuncuoğlu 2009, s. 25). Kısaca 13. yüzyılın çekirdeğini oluşturan merkez alanda hükümet konağının yapımıyla birlikte Jandarma Binası, İdadi (Kongre Binası) gibi yeni toplumsal hayatın gereksinimleri olan yapıların inşa edilmesi ve buna bağlı olarak bir meydan düzenlemesinin gerçekleştirilmesi bu dönemde yapılan kamusal alanın fiziksel dönüşümünde nirengi noktası olmuştur. Vali Muammer Bey'in girişimleriyle 1913-1917'de etraftaki harap binaların yıkımı ve alanın yeniden düzenlenmesi dönemin etkin faaliyetleridir. Aynı alanda, Selçuklu dönemi eserlerinin önünü kapatan harabe binalar yıkılmış, yollar taş döşenmiş, Hükümet Konağı'nın önü, ortasında bir havuzun olduğu bahçe şeklinde düzenlenerek geniş bir açıklık kazanılmıştır. Bunun anlamı 13. yüzyıldan beri idari işlevle tanımlanan Hükümet Konağı'nın konumlandığı alanın, güçlü bir idari merkez olarak yeniden yapılandırılmış olmasıdır ki, böylece Cumhuriyet döneminin Hükümet Meydanı için bir altlık hazırlanmıştır.

3.3. Bölüm Sonucu

Kurgusal olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sivas kentinde kentsel morfolojiyi baskın bir örgüyle etkileyen kentsel düzeneklerin 1913-1930 aralığındaki mekânsal uzantılarının aralandığı bu bölümde etkin kamusal faaliyetlerle birlikte ortaya çıkan mimari üretim ağı üslupsal olarak etüt edilmiş ve Neo-klasik mimari dilin mekânsal ve cephesel olarak etkileşim safhaları sorgulanmıştır. Aynı zamanda Belediye ve valilik gibi yerel otoritenin kentsel düzeneğin değişimindeki rollerinin tartışılarak yeni kentsel düzenekte etkin kamusal faaliyetler ve önemli bir aktör olan Vali Muammer Bey'in süreçteki konumu değerlendirilmiştir.

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Sivas'ta yönetici çekirdeğin yenilenmesiyle başlayan işlevsel-konumsal üslup tutarlılığının yeni bir kentsel odak alanında da kendini gösterdiği görülmektedir. Eğitim fonksiyonu üzerinden biçimlenen kentsel alan (Kabakyazısı), tıpkı yönetici merkezde olduğu gibi aynı konum etrafında baskın neo-klasik dizgelerle ve eklemlenmelerle oluşan bir yapısal izlek sunmaktadır. Aslında Sivas kent çeperinde tarihselci bir üslupla inşa edilmiş yapılarda etkinliğini sürdüren neo-klasik dilin işlerliği kentsel katmanın şekillenmesinde de etkili olmuştur. Örneğin I. Ulusal mimarlık üslubunda inşa edilmiş Sıhhiye Binası, Vilayet Matbaası Binası, Askerlik Şubesi gibi binalar alandaki konumlanışı itibariyle bu mekânsal izleği güçlendirir niteliktedir. Her ne kadar eklektik bir tarzda yapılmış olsa da sonrasında Halkevi binasına dönüştürülecek olan Vali Konağı bile üslupsal olarak bu değişim/etkileşimi refere eder. Yine Atatürk caddesine açılan köşede yer alan İstiklal Mahkemesi'ne tahsis edilmiş olan tarihi bina (Halis Bey'in konağı) da I. Ulusal mimarlık döneminin karakteristik unsurlarını içermektedir. Kısaca yönetici merkezin kuzeybatı ucundan güneye ve doğuya yönelen çizgisel fakat kıvrımlı hat boyunca neo-klasik ve I. Milli Mimarlık döneminin üslup akıntılarıyla konsolide edilen bir kamu binaları düzeneği yaratılmışken, bu düzeneğin karşı hattı, yani ikiz konaklarla başlayan doğu ucundan ortaçağ çekirdeğine sırtını vererek güney aksı oluşturan ve sonrasında batıya yönelen hat boyunca yerel konut pratiğinden beslenen kamu binalarının etkin dili hakimdir; yine bu alanda valilik konutu gibi yapılarda ise I. Milli Mimarlık döneminin üslup izlekleri takip edilebilmektedir. Ancak bunun yanısıra klasik Osmanlı dönemi olarak adlandırılan dönem boyunca çatkısı pekiştirilen ticaret bölgesi neo-klasik akıntıdan I. Milli Mimarlık sürecine geçişi daha zayıf etkilerle karşılaşmıştır. Uzunçarşı ve Mahkeme çarşısı olarak bilinen geleneksel ticaret bölgesi yatay uzanım gösteren bir

kentsel tipolojinin öğeleri olarak kısmi bozulmalara maruz kalmış olsa da 19. yüzyılın son çeyreğinden erken 20. yüzyıla bu dejenerasyon, birkaç belirgin imaj ile yeni üslubun imajlarıyla donatılmıştır. Başka bir vurgu yapılması gereken nokta da bugün Atatürk Caddesi olarak kullanılan aks boyunca bir yandan ticaret aktivitesi devam ederken bir yandan da 1870'te belediye teşkilatının kurulmasıyla aks üzerindeki bir yapı belediye olarak işlevlendirilmiştir. Yerel konut pratiğinden devşirilen biçimsel sözlük aracılığıyla yapılandırılan binada irileşen bir ölçek ve neo-klasik mimari dile rastlanmaktadır.

Öte yandan neo-klasik mimari dilin etkinliğinde merkez-periferi saçaklanması ve yerel mimari unsurların katılımına ilişkin sonuçlar değerlendirilmeye alındığında şu saptamalar yapılabilir. İlk olarak, sanayi mektebi, öğretmen okulu gibi batılılaşma reformlarının etkisiyle yapılan ve çoğunlukla payitaht İstanbul'un doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olduğu okul binalarında görülen üslupsal tutarlılık ile üslup tutarlılığının dizgelendiği hattaki konumsal süreklilik açıkça görülmektedir. İkinci olarak yine batılılaşma reformlarının etkisiyle çeşitlenen okul binalarında rüşdiye ya da iptidai mektepleri gibi daha düşük seviyedeki okul binalarında herhangi bir üslupsal tutarlılık/baskınlığa dayanmayan, bunun yerine daha çok yerel konut stokunun kullanılarak ya da ondan beslenerek ortaya konan imajların kullanılmasıdır. Bu noktada bu kentsel/mimari üretim ağının işlevsel bir kanadının olduğu da gözönünde bulundurulmalıdır ki, dönemin ihtiyaçlarına hızlı çözüm üreten bu kavrayış kentsel odaklanmada herhangi bir noktada yoğunlaşmamış aksine kentsel topoğrafyada dağınık bir şekilde kalmıştır.

Kısaca 13. yüzyılın çekirdeğini oluşturan merkez alanda hükümet konağının yapımıyla birlikte Jandarma Binası, İdadi gibi yeni toplumsal hayatın gereksinimleri olan yapıların inşa edilmesi ve buna bağlı olarak bir meydan düzenlemesinin gerçekleştirilmesi bu dönemde yapılan kamusal alanın fiziksel dönüşümünde nirengi noktası olduğu bir önceki bölümde sıkça vurgulanmıştı. Vali Muammer Bey'in girişimleriyle 1913-1917'de etraftaki harap binaların yıkımı ve alanın yeniden düzenlenmesi dönemin etkin faaliyetleridir. Aynı alanda, Selçuklu dönemi eserlerinin önünü kapatan harabe binalar yıkılmış, yollar taş döşenmiş, Hükümet Konağı'nın önü, ortasında bir havuzun olduğu bahçe şeklinde düzenlenerek geniş bir açıklık kazanılmıştır. Vali Muammer Bey'in kentsel alanda oluşturduğu bu baskın tipoloji gerçekte rasyonel modernizmin aktarılacağı hatlar için temel bir sahne hazırlamıştır. Örneğin Osmanlı'yla bağlarını kopartıp daha eski kökenlerini görmek isteyen

cumhuriyet ideolojisi için Selçuklu çağı medreselerinin önünün açılmış olması önemli bir müdahaledir. Üstelik müdahale edilmiş bu alan 1930’larda tren garına açılan en kısa aks ile doğrudan birliktelik içerisinde. Bu birliktelik 1930’lardan sonra kentin geleneksel topoğrafyasını değiştiren bir kesit haline gelmiştir (Tablo 3.1).

Tablo 3.1. Bölüm sonucuna ilişkin bir değerlendirme.

Dönemsel/Mekânsal Ayrışma: 1913-1930 zaman aralığı		
Morfolojik Eklemlenme:	1.Yönetici merkezde harap yapıların yıkılması ve kentte geniş açıklıklı bir alan elde edilmesi.	
Üslup Değişimi:	Yerel biçim sözlüğü içinde çözülmüş baskın bir neo-klasik üsluptan I. Milli Mimarlık akımına geçiş yaşanmıştır.	
Anlamsal Analiz:	“Yıkımın Kararlılığı/ İnşanın Arzusu”	Ana tema, bir önceki süreçte görselleşen kamusal-anıtsal temsilin görünürlüğünü artırmak üzere harabe yapıların yıkılmasını ve geniş açık alanların elde edilmesini kapsar.
Yeni Yapı Tipleri:	1.Hükümet Konağı 2.Sivas İdadisi 3. Jandarma Dairesi 4.Vilayet Matbaası 5.Postahane-telgrafhane 6.Sanayi Mektebi 7.Demircilik Atölyesi 8.Kütüphane	9.Erkek Öğretmen Okulu 10.İbtidai mektepleri 11.Rüştiye 12.Banka binaları 13.Hastane binaları 14.Yeni hanlar 15.Vali Konutu 16.Millet Bahçesi

4. SAHİCİLİĞİN GÖVDESİNDE MODERNLİĞİN İHYASI: 1930-1950

ARALIĞI

‘Modern’in bir nitelme sıfatı olarak kullanıldığı çalışmalar ile kavramsal bir kurguyla modernizm, modernite, modernleşme gibi türetilmiş adlandırmaları deşeyen çalışmalar çoğunlukla ‘modern’in ne olduğu sorusuna öncelik verecek şekilde yol almaya çalışır. Marx’ın Komünist Manifestosu’ndan ilhamla alıntıladığı “katı olan her şey buharlaşıyor” mottosuyla modernizme ait kapsayıcı ve dokunaklı bir çerçeve çizen Marshall Berman, ise ‘modern’in ne’liği ve nasıl’lığı hakkındaki saptamasını ‘modern’e ait bağlama ilişkin naif bir içselleştirilmiş mekanizmayla sorgulamaktadır. Berman’ın kurmacasında modern ve modernden türetilen her türlü kavramsal yaklaşımda temel insanlık hali bir ergime metaforu üzerinden tariflenerek insanlık halinin tüm üretimleri ve üretim sonuçlarının, ortak bir kavramsallaştırma aracılığıyla açığa çıkarılacağı öngörülmektedir. Berman (2017, s. 27) ‘modern olmak’ olgusunu bir yandan kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden bir durum olarak görürken diğer yandan da sahip olduğumuz her şeyi yoketmekle tehdit eden bir ortam olarak tariflemektedir; dahası, modern ortamlar coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçip bölünmüşlüğün birliğini yaratmaktadır. Bir başka deyişle, her özgül ortamda meta üretim ortamının başdöndürücü hızı tanımladığı tüketim mekanizması üzerinden ortak bir gelip geçicilik algısı oluştururken aynı zamanda bu ortaklık algısını, yol açtığı birden fazla geçicilik hali üzerinden bağlamsal parçalanmalarla bölüntülemektedir. Öyle ki Adorno (2017, s. 227)’ya göre de niteliksel bir kavram olan modernlik soyut biçime indirgenemezdir; yüzey tutarlılığına ve uyum görüntüsüne ya da kopyalamayla sağlanan düzene de sırtını dönmek zorundadır.

“Modern” çatkısını hem modernleşme hem de modernitenin anlamsal/ zamansal bağıntısıyla bir elekten geçirerek deşeyen teorilere bakmakta yarar vardır. Örneğin, Latour (2008, s. 17) yeni bir rejim, bir hızlanma, bir kopukluk, zamanın bir devrimini belirten ‘modern’in, zamanın düzenli geçişindeki bir kırılmayı imlediğini ifade etmektedir. David Harvey (2012, s. 24-25) içirse modern hayat, gelip geçicilik ve anlık olanla içiçe geçmiş bir durumu tasvir ediyorsa bu durumda modernitenin hem kendinden önceki tarihsel durumlarla acımasız bir kopuş gerektirmesi hem de kendi içinde de bitmek bilmeyen iç kopuşlar ve bölünmeler süreci yaşaması kaçınılmazdır. Yani ‘modern’ ve ‘modernite’ demek, zamanın bir noktasında ortaya çıkan geridönülemez bir kırılmayı ve nihayetinde bir kopuş durumunu bünyesinde barındırır.

Bunun yanısıra modern olanın içinde ve modernite deneyiminin kendisinde de kırılmalar, kopuşlar, parçalanmalar meydana gelmektedir.

Öte yandan Paul Connerton (2014, s. 14) moderniteyi kapitalist dünya pazarının oluşmasıyla toplumsal dokuda meydana gelen nesnel dönüşümü ve psikolojik açıdan da yaşamsal fırsatların genişlemesini imleyen bir kavram olarak tanımlamaktadır. Sermaye birikimi üzerinden gelişen ekonomik durumların toplumsal hayatı dönüştürdüğü bir modernite deneyimi tanımlayan Connerton, yukarıdaki diğer açıklamaların yanısıra yaşamsal fırsatlara da özel bir yer açar. Hilde Heynen (2011, s. 14) ise modernite deneyiminin gelenekten kopmayı barındırdığını belirterek modern, modernleşme, modernite ve modernizm üzerine ayrı ayrı açıklama getirir. Ona göre, modern mevhumu anlık ve gelip geçici olana ilişkin yan anlamlar kazanarak belirsiz bir ebediyeti temsil ederken; modernleşme ise daha rasyonel bir içeriği refere edecek şekilde teknolojik ilerleme, endüstrileşme, nüfus patlamaları, ulus devletin yükselişi, kitle iletişim sistemlerinin büyümesi ve kapitalist dünya pazarı gibi temel özellikleri barındıran toplumsal gelişim sürecidir. Modernin belirsiz/geçici bir zamansal kurmacaya işaret eden insicamsız örgüsü ile daha belirgin bir zamansal döngünün teknolojik ve toplumsal payandasıyla desteklenen modernleşmenin aksine modernite, geçmişten ve bugünden farklı olacak bir geleceğe yönelen yaşam tavrı olarak ifade edilmektedir. Heynen, en duru tanımı modernizm için yapar ki, ona göre modernizm, modernite deneyiminin kültürel eğilimler ve sanatsal hareketler halinde kışkırttığı tepkilerin ilerleme heveslileriyle duygudaşlığını açığa vuran soysal bir terim olarak açıklanmaktadır (Heynen 2011, s. 22-24). Ünlü kentbilimcisi ve kuramcı David Harvey (2012, s. 120) ise modernizmi, özgül bir modernleşme sürecinin yarattığı modernite koşullarına cevap veren sıkıntılı ve yalpalayan bir estetik olarak kabul etmektedir. Kısaca modern, modernizm, modernite ve modernleşme dendiğinde birbirine geçen anlam kurmacası peydah olur, çoğunlukla da daima ilerleme, hız ve sermaye birikimi üzerinden şekillenen yeni ve fırsatları çoğalmış hayat koşulları akla gelmektedir. Daha önemlisi, yeni hayat koşulları içerisinde metaların hızlı dolaşimleri sonucu çabucak tüketilen birşeyler vardır; Berman bunu, “katı olan her şey buharlaşıyor” metaforuyla açıklamaktadır. Dolayısıyla dünya tarihinin hiçbir evresinde daha önce görülmemiş olan bu gelip geçicilik hali, açıkça, bir ‘kopma’ya yol açmaktadır; bu, sadece geçmişten kopmak anlamını taşımamaktadır aksine, yaşadığı zaman-mekân deneyimini de parçalara ayıran çoklu bölünmeler ‘modern’liği ihya etmektedir. Hatta Gay (2017, s. 24) tarafından ifade edilen modernizmin hangi kültürel semptomunda olursa olsun tikel

olanın, geneli baskın çıkmakla tehdit ettiği yönündeki söylemi de kopma ya da kopuş fikrinin modernite deneyiminin kendisinde de yarılmalar, çatlaklar ve iç kopukluklar meydana getirdiğini desteklemektedir.

Yine de ihya edilen ‘modern’liğin ve ‘modernleşme’nin açık amacı, doğa yasalarıyla toplum uzlaşmalarını ayırt etmektir (Latour 2008, s. 155). Uygarlaşdırıcı adımları atarak ilerleme metaforu üzerinden geçmişten kesin bir kopuş düşüncesi içinde ‘modern’lik kurgulanır. Bu kurguda ilerleme metaforu mekânın yeniden keşfini, bütün mekânsal engellerin yıkılmasını ve zaman aracılığıyla mekânın yok edilmesini içermektedir (Harvey 2012, s. 232). Walter Benjamin (2012, s. 104) tarafından ifade edildiği gibi her çağ, bir sonrakini düşleyerek uyanışı zorlar yorumu aynı zamanda geçmişten kopma ve geleceğe yönelmeye bağlı bir ‘modern’liğin anlamlı içeriklerinden birisine kapı aralar.

19. yüzyıl boyunca ortaya çıkan tüm yeni koşullara bir cevap olarak ortaya çıkan modernizmin 1910-1914 tarihleri arasındaki süreci önemli bir evrilme eşiğidir. Artık tarihin küçümsendiği dönemde, yeni kültürel ve mimari içeriklerin araştırılması öne çıkmıştır. Harvey (2012, s. 303)’e göre bireysel özgürlük ve refahın genişletilmesi için mekânsal rasyonalitenin dış dünyaya dayatılmasına ek olarak bu süreçte etkinlik ve işlev/fonksiyon, merkezi unsur olarak alınmıştır. Kendi içindeki kopuklukları da gözeterek modernistlerin tek ortak noktasınınsa “denenmemişin aşına olunana, nadirin sıradana, deneyselini alışılmışa bariz bir şekilde üstün olduğuna dair inançları (Gay 2017, s. 24)” olduğu ve bunun, iç kopuşları beslediği ileri sürülebilir.

Modernlik şemalinde diğer karakteristik öge ise ‘hız’dır. Hız hem nesnelere dolaşımı bağlamında hem de kitlelerin genişleyen yaşam koşulları bağlamında değerlendirilmelidir. Nesnelere dolaşımı bağlamında etüt edilen hız, en iyi Marshall Berman tarafından açıklanmıştır. Berman (2017, s. 142)’a göre insanın en temel gereksinimine ait en küçük kullanım materyalinden büyük bölgelere ve ulus devletlere kadar tüm nesnelere yıktırılmak, dağıtılmak, yerle bir edilmek ve böylece sonsuz bir çevrim içinde daha karlı şekilde yeniden işlenebilmek, yerine konabilmek için üretilmektedir. Makineler aracılığıyla daha seri ve standartlaştırılmış şekilde üretilen metallerin ve onların dolaşım değerlerinin giderek çeşitlenen bir moda furçasına dönüştüğünü kabul edersek modernlikle ilintilenen anlık olma ve gelip geçicilik mevhumlarını da daha anlaşılır hale getirmiş oluruz. Nitekim metallerin mübadelesi yer değişikliğini ve mekânsal hareketi içermekte ve her karmaşık üretim sistemi, mekânın organizasyonunu gerektirmektedir (Harvey 2012, s. 258). Öyle ki transatlantik kablo,

hızlı tren, asansör, otomobil gibi mekanik araçlardan beton, çelik gibi inşaat malzemelerine kadar tüm metaller daha fazla, daha büyük miktarlarda ve daha ucuza üretilerek fabrika, ofis ve ev hayatını sonsuza kadar değiştirmiştir (Gay 2017, s. 321). Hızın kitlelerin hayatındaki tek yeri elbette tüketmek üzere kurgulanan metallerin dolaşımı değildi; kitleler için hız, aynı zamanda teknik bir ilerlemenin de göstergesiydi. Bilgi ağına ya da bir yerden bir yere daha çabuk ulaşabilmek yaşam koşullarını iyileştiren bir iklim yaratmıştır. Aslında 19. yüzyılda emek gücünün barınma ve çalışma ortamları arasındaki karşıtlık bir takım yerinden edilmelere ve mekânsal kopuşlara sebep olmuştur. Connerton (2014, s. 139)'a göre makineleşme hareketlerimizi hızlandırmıştır, dahası, yerleşim alanlarının belirli bir amaç doğrultusunda dönüştürülmesi ve mesafenin tahakkümüne karşı kazanılan zafer, belirli bir mekânda yerleşik olma durumunun unutuluşunu da beraberinde getirmiştir.

Sanayi devriminin arkasından gelen süreci tariflemek için kullanılan kapitalizm, endüstrileşme ve emek süreci gibi kavramlar ise yine modernliği yaratan koşulları işaretlemektedir. Harvey (2012, s. 37)'e göre I. Dünya Savaşı'ndan önce ortaya çıkan modernizm, üretim, dolaşım ve tüketim alanlarında yaratılan yeni koşullara bir cevaptır. Bu koşulların başlangıcını endüstrileşme ve emek süreci oluşturmaktadır. Giddens (2012, s. 53-54)'ın tanımlamalarıyla “özel sermaye mülkiyeti ile mülksüz ücretli emek arasındaki ilişki merkezinde yoğunlaşmış bir meta üretim sistemi” kapitalizmin ve cansız maddi güç kaynaklarının makineler aracılığıyla mal üretiminde kullanılması da endüstriyalizmin temel karakteristiğidir. Bu, uzmanlaşma ve işbölümü tarafından izlenen yeni süreçleri açığa çıkarmıştır. Giddens (2012, s. 18)'a göre modern toplumsal yaşamın karakteri, doğanın endüstriyel kullanımı aracılığıyla insan gereksinimlerine göre üretimin biçimlendirildiği karmaşık işbölümünden kaynaklanmaktaydı. Benzer şekilde kapitalist modernleşmenin kurucu ilkelerinden biri de ileri derecede bir teknik ve toplumsal işbölümü olarak kabul edilmektedir (Harvey 2012, s. 124). Yani makineleşme üretimi hızlandırmış, standartlaştırmış, ucuzlatmış ve daha verimli hale getirmiştir. Dahası hem bir emek süreci ortaya çıkmış hem de sermaye birikimi gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak da daha iyi yaşam alanları talep edenler aracılığıyla modernite deneyimi, kentsel ve mimari ölçüğe yansımıştır.

Öte yandan modern kurumların konsolide olmasını sağlayan önemli bir girdi de ulus-devlet fikridir. En basit tanımla, Ulus, üyelerinin birbirini tanımaksızın birbiriyle özdeşleştiği geniş bir topluluktur ve anonimdir (Connerton 2014, s. 55). Ulus, modernleşmenin bir parçası olarak aynı zamanda “uygar” bir tasavvuru da

gerçekleştirmek durumundadır. Berman (2017, s. 315-316)'a göre, modernleşme sürecinin kendini bulmadığı ülkelerde modernizm toplumsal gerçeklikle değil düşlerle beslenmek zorundadır. Böylece ulus-devletlerin yönetici elitleri tarafından uygulamaya konulan modernleştirme programlarının mimari ifadesi, “uygarlaştırma misyonu” olarak ortaya çıkmıştır (Bozdoğan 1999, s. 122). Ulus devlet fikrinde yer alan ulus ise, daima türdeş bir birlik olarak tasavvur edilmiştir. Örneğin Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ulus-devlet yeni tasavvurlarla belirmiştir. Ulusal yurttaş zorunluluk haline gelerek halk için yeni bir kimliğin yaratılması öncelenmiştir; bu kimlik, evrensel uygarlık imgesine uygun bir ulus tanımlamak durumundadır (Tanju 1999, s. 52).

Buraya kadar kavramsal uzantıları itibarıyla “modernlik “olgusunun toplumsal içeriği ile teorik olarak modernleşme pratiği konusunda teorisyenlerin fikirlerine yer verilmiştir. Bu bölümün kavramsal içeriğine girişi niteliğindeki bu değerlendirmelerden sonra, genel olarak Türkiye’de uluslaşma ve modernlik üretiminin Sivas’ın kentsel sahnesindeki yansımaları ve işlerliği tartışılacaktır. İkinci ve üçüncü bölüm boyunca önce batılılaşma reformlarıyla başlayan ve sonrasında da belirli bir süreklilikle devam eden kentsel reformların biçimlendirdiği kentsel düzenek, Sivas bağlamında ele alınmıştır. Tarihsel süreç olarak 1923’e gelindiğinde ise Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte toplumsal düzenekte geçmişten kopuş noktasındaki keskin kararlılık aynı zamanda toplumsal kimliğin inşası noktasında belirsiz bir ebediyeti de referanslamaktadır (Şekil 4.1). Bu, elbette, içselleştirilmiş bir modernite deneyiminin yoksunluğuyla da alakalı bir durumdur, dönemi irdeleyen önemli kaynaklar, Türkiye’deki modernleşme pratiğinin çoğunlukla ithal edilen kimi zaman da dayatmacı bir anlayışla gerçekleştirilen pratiğinin böyle bir dönüşüme yol açtığını savlamıştır.

Şekil 4.1. Cumhuriyet'in ilanı ve Sivas Hükümet Konağı (sivasresimleri, 2018).

Öyle ki bu kavrayışta, ne endüstrileşme ve emek süreciyle başlayan bir üretim hamlesi ne metaların çeşitlenmesi ve dolaşımı ne de hız üzerinden kitlelerin genişleyen

yaşam koşulları topluma ait içkin bir modernite deneyimi profili sunmaktadır. Bu kurmacada tüm bunlardan farklı olarak daha çok ulus-devlet kurulmasıyla tetiklenen bir modernleşme deneyiminin toplumsal aktörlerinin varlığından bahsedilebilir. Jeanniere (1994, s. 16) bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel devrimlerin moderniteye geçişi belirlediğini ifade ederek her bir alanda az ya da çok modern olunabileceğini, herhangi birini içselleştirmeden bir ya da birçok devrimin gerçekleştirilebileceğini vurgulamaktadır. Türkiye’de modernleşme terezzünü (vakası), Batı Avrupa’nın deneylediği anlamda bir modernleşme pratiğinden çok farklı bir yönelimdedir, bu farklılığın temel eksenini de doğrudan ulus-devlet aracılığıyla getirilen modernliğe özgü deneyimleri içermektedir. Berkes (2002, s. 522)’e göre “yeni yöneliş” devrimi olarak Türk toplumunu çağdaşlaştırma girişiminin ilk yanı, gelenekçilik tutumunu yok etme işi iken ikinci yanı, eskinin yerine bu yörüngeye uygun kuralları yerleştirmek ve yeni kuşakları bu yörüngeye gereklerine göre yetiştirmektir.

Öte yandan ulus-devletin kontrolünde ortaya çıkan Türk modernlik projesinin uygulama içeriği bağlamında modernliğin özgürleştirici boyutundan uzak bir görünüm sergilediği ileri sürülmektedir (Bozdoğan ve Kasaba 1999, s. 5). Böyle bir bağlam içerisinde ulus-devletin kuruluşuyla başlayan modernleşme ile sanayi devrimi aracılığıyla başlayan modernlik durumu arasında ayırım yapılması gerekmektedir. Keyder (1999, s. 34, 38)’e göre yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu ideolojisi, evrensel ilkelere dayanan bir yurttaşlık değil otoriter milliyetçilikle birlikte gelen tepeden inme bir modernleştirme programı uygulamıştır ve dolayısıyla elitin söylemleri ile kitlelerin yaşamı arasında ortak nokta bulunamamasıyla sonuçlanan bu süreç, modern getirenlerin devletçi ve otoriter yaklaşımıyla özdeşleştirilmiştir. Dolayısıyla yine Türkiye’de modern mimarlık, Batı modernizminin içinde olduğu koşullardan, sanayi kentinden, kapitalist üretimden ve özerk bir burjuva sınıftan yoksun olarak gerçekleşmiştir (Bozdoğan 1999, s. 121). Modernleşme pratiğine ilişkin böyle bir yaklaşımın diğer yüzünde ise 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl boyunca gerçekleştirilen reform uygulamaları ve toplumsal dönüşüm ile Cumhuriyet ideolojisinin getirdiği yenilikler arasındaki fark bulunmaktadır. Hem siyasal hem ideolojik bakımdan reformu tepeden tabana inen bir süreç olarak kavrayan Osmanlı/Türk bürokrati eski-yeni ve geleneksel-batılı gibi kategorileri kullanmaktaydı ve tüm çabaları, içinde bulunulan koşulları yeniden biçimlendirerek Avrupa’daki karşılıklarına benzetmek ve bunun sonucunda bireylerin davranışlarını da biçimlendirmektir (Kasaba 1999, s. 20). Yani Tanzimat bürokrati, Jön Türk ya da

Kemalist elit tarafından kurumların değişmesi ya da caddelerin temizlenmesi gibi uygulanan bir model sonucunda insanların da değişebileceği varsayılmıştı. Bu teorinin Sivas'taki kentsel değişkenliği değerlendirilecek olursa, özellikle 1870'lerle başlayan kentsel yenilenme hareketleri, 1913'ten sonra daha çok mimari ölçekteki değişimlere intikal etmiş ve mimaride üslupsal kaymaların olduğu bir sürece geçilmiştir. Burada açık seçik şunun altını çizmek gerekir ki, 1923'te Cumhuriyet'in ilanından 1930'lara varıncaya kadar da batılı anlamda ya da Kemalist rejimin sunduğu şekliyle bir modernleşme hareketi, Sivas'ta toplumsal ve kentsel düzeyde bir şahikaya erişememiş ve bu noktada açık seçik baskın bir okunaklılık görülmemiştir. Aslında süreci sadece bu zamansal aralığına değil de 1870'ten başlarına götürdüğümüzde bile, 1930'a uzanan süreç, mimari ve kentsel yenilemeler, müdahaleler bağlamında belirgin bir sürekliliğe sahip olsa da Sivas ölçeğinde modernliğin, modernite deneyiminin ve modernleşme pratiğinin ayırteci bir keskinlik düzeyine erişemediği görülmektedir. Gündelik yaşam ritmindeki farklılaşmalar bile mimari ölçekte radikal bir dönüşüme geçit vermemiştir. Tam da bu noktada kentbilimci Tekeli'nin savı konuyla ilgili bize önemli bir perspektif sunar. Tekeli (1999b, s. 144)'nin de belirttiği gibi Osmanlı modernleşmesi sıkılığandır ve kenti, modernleşme projesinin bir parçası olarak görmemektedir. Ancak bunun yanısıra Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi tarafından sunulan ilerleme mevhumu, Giddens (2012, s. 12)'in bahsettiği şekilde eski olandan bir söküp çıkarma izi taşımaktadır. Kasaba (1999, s. 22-23) ise daha farklı ve toparlayıcı bir yorumla 19. yüzyıl sonunda evrensellik iddiasını kaybeden ilerleme mevhumunun giderek kendi karşıtına dönüştüğünü dahası toplumu ileri-geri olarak bölmenin bir aracı haline geldiğini böylelikle de kültürler arası bir insanlık ideali olan ilerlemeden belirsizliklere hoşgörüyle bakmayan milliyetçiliklerin bir silahı haline geldiğini vurgulamıştır.

Konu mimari bağlamda sorgulanacak olursa, Cumhuriyet'in ilanından 1930'lara kadar geçen zaman aralığında hem I. Milli Mimarlık akımı geçerliliğini yitirmeye başlamış hem de genç Cumhuriyet'in yöneticileri yeni bir modernleşme anlayışını ya da batılı anlamda bir ilerleme fikrini yüksek sesle dillendirir hale gelmiştir. Böylece çoğu kaynakta geçen radikal modernleşme dönemi başlamıştır. Aslında modernleşme pratiğinin kendisine yabancı olan tüm cumhuriyet öznelerine ulus tanımına uygun davranışçı kurallar koyma ve modern ahlaki söylem oluşturma isteği, iktidar ve meşruiyetinin kurulmasına yöneliktir (Tanju 1999, s. 59). Böylece radikal modernleşme dönemi ulus-devlet tarafından benimsenen politikalar aracılığıyla toplumsal ve mimari kültüre angaje edilmiştir. Giddens (2012, s. 13-14) modern toplumsal kurumları

geleneksel toplumsal düzenlerden ayıran süreksizlikleri değişim hızı, değişim alanı ve ulus devlet olarak belirleyerek diğer biçimlerin önceki toplumsal düzenlerle sadece yanıtıcı bir sürekliliğe sahip olduğunu ileri sürmektedir. Zaten ulus-devlet aracılığıyla da olsa radikal şekilde modernleşen toplumsal-kentsel ve dolayısıyla mimari düzenek de ancak böyle bir süreksizlik alanı içerisinde beslenebilirdi. Yani Sivas'ta 1930'lardan sonraki tüm mimari değişim ve kentsel müdahaleler radikal modernleşme öyküsünün bir parçası olarak ele alınmalıdır. 1923'te Cumhuriyet'i ilan eden ve yüzünü Batı'ya dönen ülke için modern mimarlık cazip bir pratiktir ve toplumu çağdaşlaştırmanın iyi bir yöntemidir. Bozdoğan (2008, s. 18)'a göre modern mimari, Osmanlı ve İslami geçmişinden kopan, Batılılaşan, modern ve laik yeni bir ulus yaratmaya yönelik programın simgesi ve etkili bir aracı olarak ithal edilmiştir. Sivas'ta bu pratiğin yansımaları demiryolunun kente ulaşmasıyla başlayan 1930'lara tekabül etmektedir.

Genel olarak Cumhuriyet kentlerinde dönemin ideolojisinin kendi mekânını kurmak yönündeki tavrının en temel izleği şeklinde gösterilecek demiryolları ile Ankara'ya kavuşmak gibi, yaşam biçimleri ve mekânlarıyla da Ankara ile ortak bir çizgide ilerleme ve bütünleşme arzusu sözkonusudur. Öyle ki, Erken Cumhuriyet döneminde kentsel değişkenliğin temel öznesi haline gelen demiryolu yerleşkeleri üzerinden inşa edilen İstasyon Caddeleri, eğitim, ticaret ve yönetim ile ilgili yeni donatılarıyla, kent merkezini besleyen bir yönelimle alternatif bir "çekim merkezi" haline gelmiş hatta, farklı dönemsel yapıların bir araya geldiği bu kentsel alanlar, "tarihsel ve işlevsel çok katmanlılığa" da katkı sağlamıştır. Bu sebeple bir sonraki başlıkta özellikle "İmgesel Modernliğin" sahici bir aracı olarak Sivas Devlet Demiryolu yerleşkesinin konumu üzerinden yeni şehre doğru yol alan modernizm katmanlarının işlevleri ve pozisyonları belirlenmeye çalışılacaktır.

4.1. İmgesel Modernlik: DDY Yerleşkesi ve Kentsel Saçaklanma

Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi, Batı uygarlığı düzeyine ulaşmak için kullandığı ilerleme mevhumunu, teknik ve ekonomik kalkınma bağlamında tanımlamaktadır (Gülalp 1999, s. 50). Bir gelişme düzeyi ve ulaşılması gereken bir ideal olarak çağdaş uygarlık seviyesine ancak ulusun Batı'dan ödünç aldığı kurum, düşünce ve davranış biçimleri aracılığıyla erişilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin modernleşmesi, Göle (1999, s. 73)'nin ifade ettiği gibi, yönetici elitlerin kendi Batı kültür modeli anlayışlarını dayatmaları ve güçlü bir ideolojik pozitivizm geleneğini kurmalarıyla gerçekleşmiştir.

Bu, 19. yüzyıldan beri reform girişimlerinin hedefi olan devletin çağdaştırılması sürecinin yerini toplumun çağdaştırılmasına bıraktığı anlamına gelmektedir (Tanju 1999, s. 47).

Yukarıdaki bilgilerin yanısıra daha açık ifadeyle ödünç alınan ve ithal edilen imgelerle yüklü bir modernleşme tasavvuru sözkonusudur. Ulus-devlet fikri, burada modernleşmeyi getiren baş rol oyuncusudur fakat bu modernleşme, bazı noktalardan bir süreklilik arz etmesine rağmen Tanzimat bürokratinin ya da Jön Türkler'inkine benzer kavrayışla değil, ilerleme mevhumunun teknik ve ekonomik kalkınmayla yeniden tanımlanmış içeriğiyle özümsemiştir. Karşımızda imgesel araçlarla inşa edilen bir ulus bulunmaktadır ve Cumhuriyet'in özneleri, tutarlı davranış kurallarıyla kodlanmıştır; böylece, Batı Avrupa'nın yaşadığı modernite deneyimine benzer değil aksine imgesel bir modernlik ihya edilmiştir.

Süreç mimari bağlamda masaya yatırıldığında ise, modern mimariye giden yolda farklı zamansal döngülerde farklı pratiklerin olduğu dahası başlangıç ve ilerleme hattında kararsızlık aşamalarının olduğu görülmektedir. Örneğin, Jön Türk hareketiyle başlayan heyecan dalgasının mimariye yansması Milli Mimari Rönesansı ile sonuçlanmıştı. Osmanlı canlandırmacılığına dayanan bu üslup, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte bir süre daha mimarideki yerini korumuştur. Öyle ki Osmanlı-İslami geçmişi simgeleyen bu milli üslup, Osmanlı hanedanına bağlı geleneksel halk kesiminin gözünde yeni rejimi meşrulaştırmak için kullanılmıştı (Bozdoğan 2008, s. 57). Ancak Batılı uygarlık seviyesine ulaşma ideali, yani ilerleme mevhumu toplumun çağdaştırılması kapsamında yeni bir mimarinin de benimsenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Cumhuriyet'in kurucu kadroları, söylemlerine uygun olarak modern mimariyi tercih etmişlerdir. Nitekim rasyonalizm ve işlevselcilik ilkelerine dayanan modernizmin bilimsellik iddiası, Kemalist projeye de uygundur (Bozdoğan 1999, s. 123). Eski-yeni karşıtlığına dönüşen ilerleme mevhumu üzerinden fesin yerine şapka kullanılması, eski yazının yerine Latin alfabesine geçiş gibi toplumun çağdaştırılmasına yardım eden ideolojik mesajla yüklü tüm ilerici tasavvurlar, yeni mimariyi de inkılap mimarisi olarak tanımlamıştır. Yeni rejimleri meşrulaştıran Modern Hareket'in ilerlemeci söylemi dönemin pek çok ülkesinde toplumsal-kültürel bir devrim olarak pazarlanmıştır. Çünkü modernistlere göre mekân, toplumsal amaçlar uğruna biçimlendirilecek bir şeydir (Harvey 2012, s. 84). Türkiye'de de inkılap mimarisi hem mimarlıktaki devrimi hem de rejimin inşa programını yani devrim mimarisini işaretlemektedir (Bozdoğan 2008, s. 75).

Başkent Ankara, devrim mimarisinin yani modern mimarlığın ve toplumu çağdaşlaştıran diğer yeniliklerin uygulandığı ilk model alandır. Dönemin, 19. yüzyıldaki reformların uygulandığı İstanbul'dan taşraya yapılan aktarımlardan farkı, modernite deneyimine yol açan hız kavramının Ankara'ya ve oradan da diğer Anadolu kentlerine uyarlanmış olmasıdır. Bunda en önemli etken, demiryolu ağlarıdır. Erken Cumhuriyet ideolojisi, yeni başkent Ankara'nın reform düzeneklerini taşraya aktarmak üzere demiryollarının gelişimine önem vermiştir. Genel olarak Cumhuriyet kentlerinde dönemin ideolojisinin kendi mekânını kurmak yönündeki tavrının en temel izleği olarak gösterilecek demiryolları ile aynı zamanda Ankara'ya kavuşmak gibi, yaşam biçimleri ve mekânlarıyla da Ankara ile ortak bir çizgide ilerleme ve bütünleşme arzusu sözkonusudur. Yani Cumhuriyet'in başkenti Ankara'dan Anadolu'nun diğer kentlerine yayılan demir ağlar, ilerleme mevhumunu hız aracılığıyla ortaya sererek sadece yük taşıma ya da ulaşım için değil aynı zamanda modern mimari düzeneklerin de aktarımının sağlandığı yenilik hatları olarak ortaya çıkmıştır.

Batı Avrupa modernleşmesinde ise demiryolu ya da ray, modernite deneyimiyle ilintili diğer tüm anlamlarına ek olarak aynı zamanda icat edilmiş bir tekniğin ya da yeni bir yapı malzemesine geçirilen hükmün cisimleşmiş halidir. Yapay bir malzeme olan demirin yapılarda vuku bulması aynı zamanda genişleyen yaşam olanaklarının da habercisidir. Paxton'un Crystal Palace'nın büyüleyici etkisi bir yanda dururken diğer yandan da makinelerin icadıyla modernite yeni bir ivme kazanmaktadır. Bu anlamda ray, monte edilebilir ilk demir parçadır (Benjamin 2012, s. 89). Üzerinde yürüttüğü makine 'hız'ı simgelemektedir ve bir yandan metaların dolaşımını kolaylaştıran bir yandan da mesafeleri kısaltan bir tahakküm alanı belirlemektedir. Öyle ki, demiryolu bağlantılarının açılışlarındaki gösterişli kutlamalar hükmedilen mesafelere karşı bir zafer gösterisidir (Connerton 2014, s. 108).

Cumhuriyet'in kurucu ideolojisinin gözünde mimarlığın tarihsel evriminin son gelişme aşamasını yansıtan ve çağın rasyonel ve bilimsel bir olgusu olan modern mimari, başka bir deyişle inkılap mimarisi, daha yüksek ve daha iyi bir duruma geçmek amacıyla meşrulaştırılmıştır (Bozdoğan 2008, s. 126). Demiryollarının buradaki katkısı, "muasır medeniyet seviyesine" erişebilmek amacıyla teknik ve ekonomik kalkınmaya önem veren Kemalist rejim için bir uygarlaştırma tahayyülünün aracı olmasındadır. Böylece simgesel statüleri olan demiryolları, erken cumhuriyet dönemiyle özdeşleştirilen en önemli devlet teşebbüsleridir; öyle ki, demiryollarının ulaştığı garlar dikey ve yatay hacimlerle yapılan simetrik, yalın düzenlemelerden oluşan standart bir

tasarımı izlerken bir yandan da gar binalarının etrafına saçaklanan ve demiryolu personeli için inşa edilen konutlar yine modernist estetiğin temsilcileri haline gelmiştir (Bozdoğan 2008, s. 137).

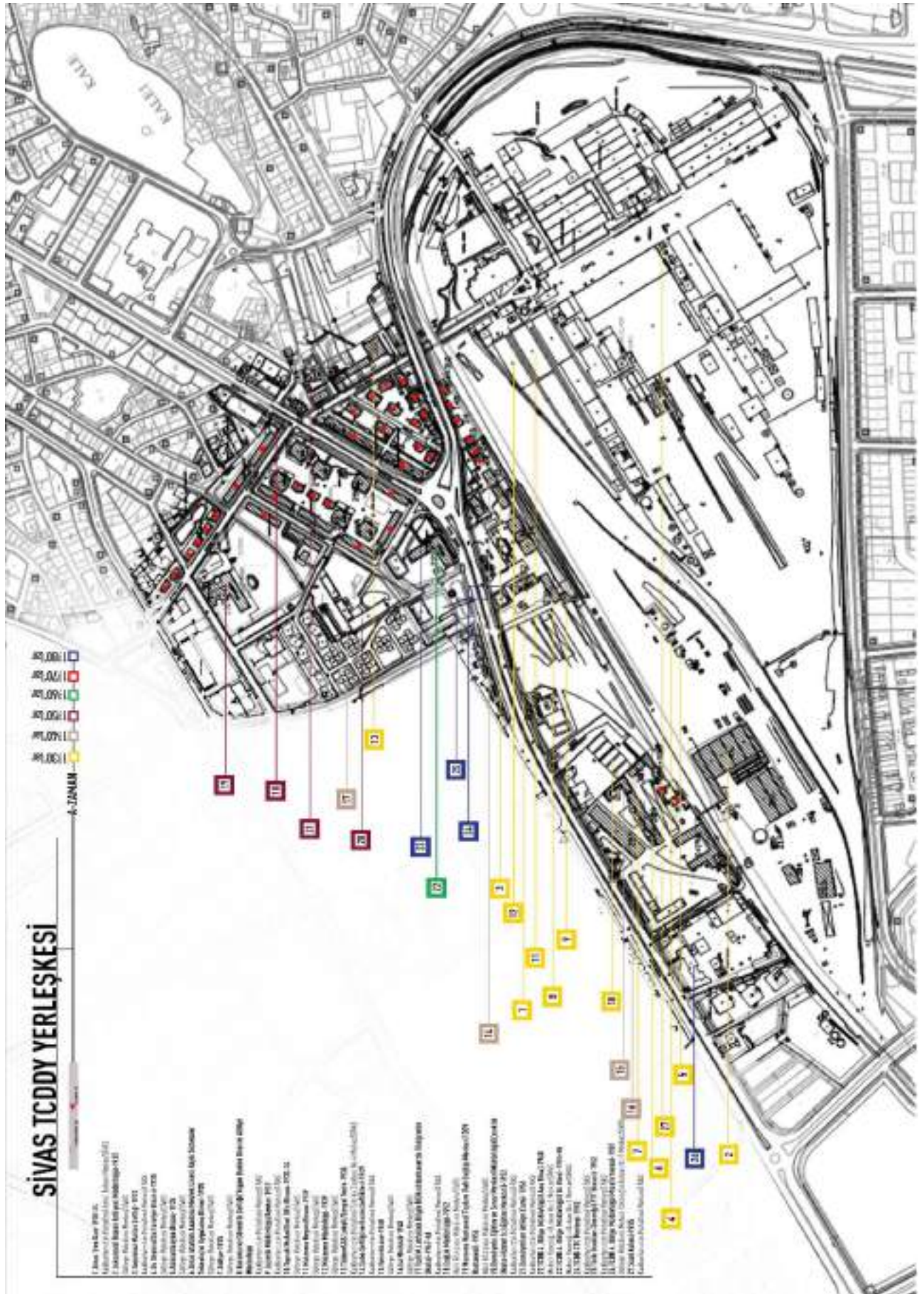
Ankara-Erzurum demiryolu hattının Kayseri-Sivas hattının bitmesiyle Sivas'a ulaşan demiryolu ağı, kent için önemli bir modern eşiktir. Ankara'nın toplumun çağdaştırılmasına ilişkin tahayyüllerinin aktarımını sağlayan demiryolu ağları böylece Sivas'a modernleşme pratiğini getirebilmiştir. Öyle ki, Sivas Devlet Demiryolu yerleşkesi 1930'lardan itibaren modernite deneyimine ait tüm düzenekleri kentsel mekâna taşımıştır; yani, yerleşke sayesinde endüstrileşme teşvik edilmiş ve ilerleme motivasyonu sağlanarak geçmişten kopmaya meyilli bir toplumsal düzenek örgütlenmeye çalışılmıştır. Elbette bu düzenekler modernleşmenin bütün yönelimlerinin tamamını kapsayıcı bir bütünlüğe sahip değilse de en azından devlet demiryolu yerleşkesi, kentsel değişkenliğin temel öznesi haline gelmiştir.

30 Ağustos 1930'da Sivas'a ulaşan demiryolu hattının açılışı dönemin başbakanı İsmet İnönü tarafından yapılmıştır. 1927'de temeli atılan tren garı ise ancak 1934'te tamamlanabilmiştir. Sivas Devlet Demiryolu yerleşkesi, yapıldığı dönemde şehrin batısında açık bir kentsel boşluğun sınırını belirlemekteydi. Başka bir anlatımla, Kayseri Kapısı olarak bilinen kentin dış surlarının dayandığı ve Kayserikapı mezarlığının bulunduğu alan, demiryolu ağının eriştiği sınırı tanımlamaktadır. Düpedüz boşluk olarak kavranan alan, dönemde kentin yönetici merkezine ve ticaret merkezine oldukça uzak bir mesafede konumlanmaktadır. 19.yüzyılın sonlarından itibaren kentsel reformlarla yenilerek baskın bir mekânsal karakter haline gelen kent merkezi çekirdeği ve yakın arterlerinin uzağında sayılabilecek bu demiryolu ağıdır ve demiryolu ağı beraberinde modernleşme pratiğini de getirmiştir. Bu, iki şekilde gerçekleşmiştir. İlki, demiryolu ağının tren garıyla başlayan yapılaşmasında zamanla saçaklanan ve doğrudan demiryolu ile ilişkili olan öğelerin eklenmesi, ikincisi ise kentin yönetici merkezinin demiryolu ağına bağlanması girişimidir. Her iki durum da kentte artık modernizm eşliğinden geçildiğini ve geridönülemez bir kopmanın gerçekleştiğini muştulamaktadır.

4.1.1. DDY Yerleşkesi ve Sivas Cer Atölyesi (Tüdemsaş)

300.000 m²'lik alan üzerine oturan ve yaklaşık 180 adet yapıdan oluşan Sivas Devlet Demiryolları yerleşkesi özellikle 1930-1951 yılları arasında gelişmiştir (Bayram ve Uluşans 2009, s. 237). Bu süreçte kentin batı yakasındaki Kayserikapı mezarlığı alanında gar binasıyla başlayan, ardından, demiryolu ağının gereksinimleri doğrultusunda üretim ve sosyal donatıların eklenmesiyle oluşan kentsel hareketlilik, vagon fabrikasının kurulmasıyla devam etmiş, böylelikle fabrikaya ait donatılar ve sosyal alanlarla kentsel açıklık biçimlendirmiştir. Cer Atölyesi adıyla anılan bu fabrika, Sivas'ta devlet eliyle gerçekleştirilmiş ilk sanayi teşebbüsüdür. Bu bölümde DDY ve Cer Atölyesi (Tüdemsaş) tarafından belirlenen yeni kentsel izlek etüt edilecektir. DDY ve Tüdemsaş'a ait lojmanlar tarafından belirlenen alanın ayrıntılı tanımlanmasına ve bunun, kent düzeneğindeki barınma pratiğini nasıl değiştirdiğine dolayısıyla modernizmin konut pratiğindeki yayılım mekanizmasına ise bölüm 4.3.'te değinilecektir.

DDY yerleşkesinin odak yapısı tren garıdır; kentsel düzeneğin değişimini sağlayan ikincil önemli yapı ise vagon fabrikasıdır. Dolayısıyla yerleşkede DDY ile ilintili olan yapılar ve günümüzde Tüdemsaş adıyla anılan vagon fabrikası ile ilintili yapılar kampüs niteliğinde örgütlenen bir mekânsal dizgeye ve tecanüse sahip olup, bu da bütünleşik bir algı değeri sunmaktadır. DDY ile ilintili yapılar gar binası, silo, alimantasyon binası ve su deposu, loko bakım atölyesi, vagon bakım-onarım atölye müdürlüğü, TCDD atölye binası, misafirhane, TCDD 4. Bölge Müdürlüğü, hastane, lojistik müdürlüğü binası ve CTC binası, PTT, ısı merkezi, yemekhane, malzeme müdürlüğü ve malzeme A-B reyonları, kısım şefliği ve şube şefliği binası, taşınmaz mallar şefliği binası, Kadı Burhanettin Okulu ve TCDD eğitim merkezidir (Şekil 4.2). Cer Atölyesi (Tüdemsaş) ile ilintili yapılar ise bakım-onarım müdürlüğü, cer atölyesi, Tüdemsaş hizmet binaları, genel müdürlük binası, vagon onarım fabrikası, vagon üretim fabrikası, işçi yemekhanesi ve atölye camidir (Şekil 4.20).

Şekil 4.2. Devlet Demiryolları Yerleşkesi.

Şekil 4.3. Ankara-Sivas demiryolu hattını anlatan pul ve Sivas'a trenin ilk gelişi (sivas-eski fotoğraflar, 2018).

Tren garı, ilerleme mevhumunun yol açtığı modernleşme pratiğinin kentsel mekândaki ilk tasavvurudur (Şekil 4.3). Malatya ya da Manisa gibi diğer kentlerin gar binalarıyla plan tipolojisi ve üslupsal özellikleriyle benzerlikler gösteren Sivas garı, modernist estetiğin yalın, düşey ve yatay hacimler, simetri, düz çatı ve geometrik cephe kompozisyonu gibi karakteristik mimari unsurlarını içermektedir (Şekil 4.4).

Şekil 4.4. Sivas tren garı (sivasresimleri, 2018).

Bu noktada bir parantez açılırsa, 1920-30'lu yıllarda I. Milli Mimarlık dönemiyle tasarlanan gar binalarının aksine 1930-40'lı yıllarda tasarlanan gar binalarının daha modern bir mimari dile sahip olduğu belirtilmelidir. Bu dönemde kütle düzeneği itibariyle iki katlı simetrik bir düzende tasarlanan yapıların orta bölümü genellikle çıkıntılıdır. Genel olarak 1930'lı yıllardan sonra inşa edilen gar binalarında, geç Osmanlı mimari üslubundan gelen eklektik mimari unsurların arındırıldığı görülmektedir ve bu dönemde artık batılı rasyonalist modern mimari dilin iznine rastlanmaktadır (Şekil 4.5). Bu mimari dil DDY yerleşkesinde yer alan diğer servis yapılarının (sosyo-kültürel tesisler, işletme binaları vb.) mimari dilini de etkilemiştir.

Şekil 4.5. Sivas tren garı (sivasresimleri, 2018).

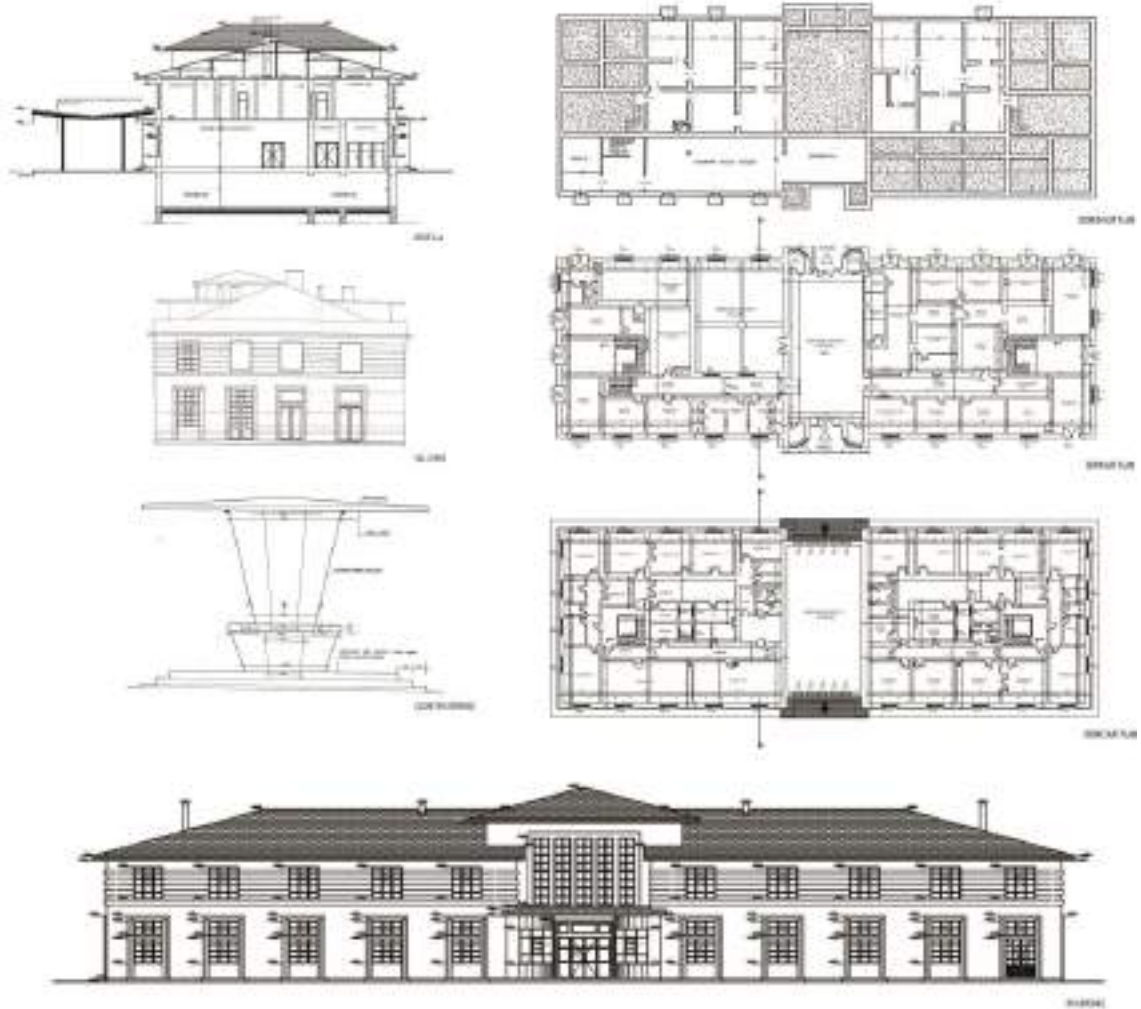
Sivas gar binası özeline yeniden dönülecek olursa, yapıya ait kütle düzeni güçlü silmelerle vurgulanarak yataylık etkisi artırılmıştır. Yapı gövdesi üç parçaya bölünmüş olup ortadaki parça giriş mekânını oluşturmuştur. Yan kütlelerin üzerinden yükselen giriş mekânı simetrik bir planimetriye uygun şekilde biçimlendirilmiştir. Dikdörtgen kütle bodrum, zemin ve birinci kattan oluşmaktadır. Giriş mekânı bir merkezilik tanımlamakla birlikte kuzey-güney eksenindeki geçirgenliği organize etmektedir. Yapıya kuzey yönündeki İstasyon Caddesi üzerinden girilmekte olup güney yönündeki demiryolu hattına bağlantıyı sağlayan peronlara geçiş yine giriş mekânı üzerindedir. Dolayısıyla kuzey-güney aksı ile pekiştirilen giriş mekânında tam bir aksiyalite vurgusu ve geçirgenlik hakimdir (Şekil 4.6).

Şekil 4.6. Sivas tren garı ve peronlardan görünüm (TCDD arşivi, 2018).

Plan düzeni bakımından mekânsal organizasyon ise şu şekildedir: Yapının zemin katı giriş mekânı ve peronlara geçiş ile biçimlendirilmiştir; ayrıca zemin kat kütlelerinin sağ kanadında hareket memurluğu, kumanda odası ve gar müdürlüğü güney yönüne cephe verirken, hasılat memurluğu, personel dinlenme odası, depo alanları da kuzey yönüne yerleştirilmiştir. Giriş mekânının sol kanadında ise güney yönünde hareket bölge amirliği, bekleme salonu yer alırken, kuzeyde berber, karakol ve ıslak hacimler bulunmaktadır. Birinci katta 3 adet lojman ve çalışma odaları düzenlenmiştir.

Yapının bodrum katı ise kısmi olarak kullanılmakta olup, kazan dairesi ve kömürlük alanlarına ayrılmıştır (Şekil 4.7).

Şekil 4.7. Sivas tren garı plan, kesit ve görünüşler (TCDD arşivi, 2018).

Cephe kurgusunda ise en dikkat çekici unsurlar söve ve silmelerdir. Zemin katta pencerelerin dört tarafını çeviren vurgulu söveler, üst kat hizasında tüm pencereleri yatay bir hatta birleştirmektedir. Alt kattaki büyük dörtgen pencereler, üst katta daha küçük kare pencerelerle yatay çizgiler ve dikey güneş kırıcılar, simetrik, süssüz düzenlemeler, düz çatılar ve geometrik cephe kompozisyonları ile yapı, modernizmin kentteki ilk örneklerinden biridir (Şekil 4.8). Ayrıca garın doğu yönünde yer alan Mühürzade Çeşmesi, kentte Emek Apartmanı ve Örnek Oteli gibi dönemin diğer önemli yapılarının da müellifi olan Todor Usta tarafından yapılmıştır (Şekil 4.9).

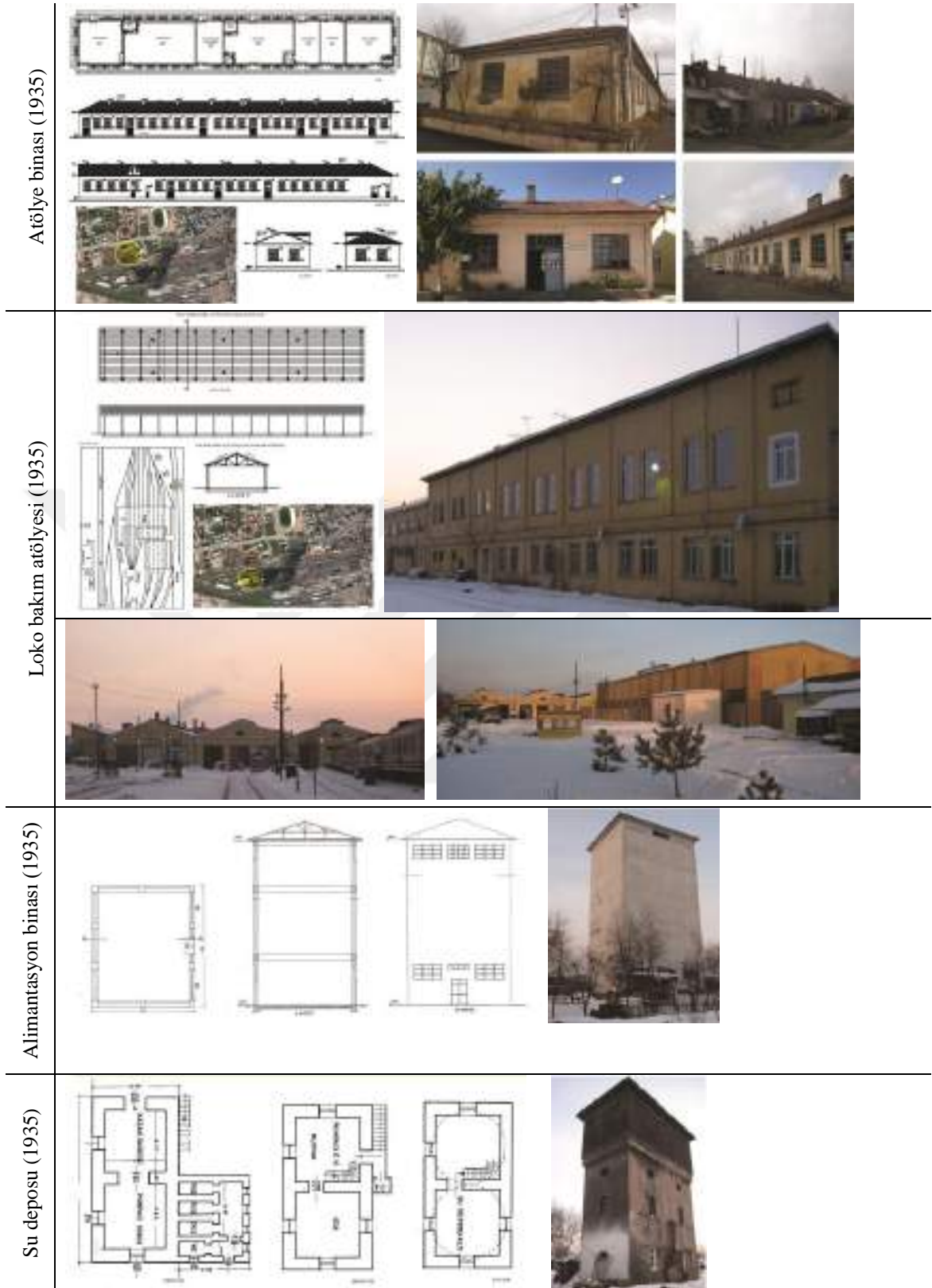

Şekil 4.8. Tren garı ve Kayserikapı mezarlığı olarak bilinen yakın çevresi (sivasresimleri, 2018).

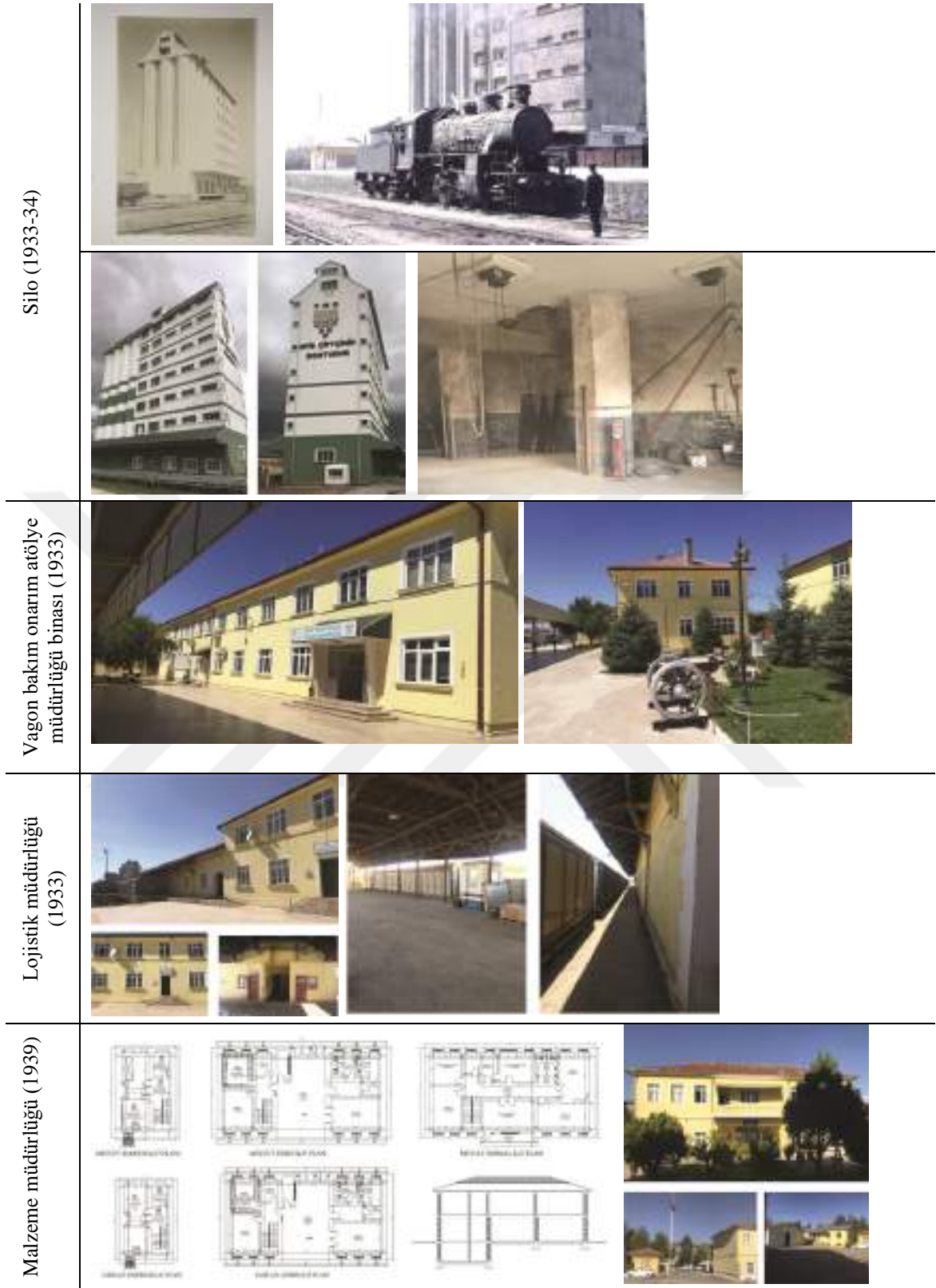

Şekil 4.9. Tren garının yanındaki Mühürzade Çeşmesi ve Atatürk'ün ziyareti (sivasresimleri, 2018; sivas-eski fotoğraflar, 2018).

Tren garı ile başlayan yapılaşma süreci, demiryolu ağının gereksindiği diğer hizmet ve servis binalarıyla devam etmiştir. 1930-1940 yılları arasında demiryolu yerleşkesine atölye binası, loko bakım atölyesi ve müdürlük binası, alimantasyon binası, silo, su deposu, vagon bakım onarım atölye müdürlüğü binası, lojistik müdürlüğü, malzeme müdürlüğü, malzeme reyon binaları, kısım şefliği ve taşınmaz mallar şefliği eklenmiştir (Şekil 4.10-4.11-4.12). 1940-1950 yılları arasında yerleşkeye bir ilkokul, yemekhane, ısı merkezi, PTT ve şube şefliği binası inşa edilmiştir (Şekil 4.13). 1950-1960 yılları arasında ise bir hastane, çıraklık okulu, sağlık müdürlüğü demiryolu yerleşkesinin bir parçası olarak yapılmıştır (Şekil 4.14). 1970'lerde herhangi bir yapılaşma görülmeyen yerleşkeye 1980'lerde misafirhane, CTC binası ve 4. İşletme müdürlüğü binasının ek binası yapılmıştır (Şekil 4.15).

Şekil 4.10. 1930-1940 yılları arasında demiryolu yerleşkesine eklenen yapılar (TCDD arşivi, 2018; yazar arşivi, 29.05.2018; sivasresimleri, 2018).

Şekil 4.11. 1930-1940 yılları arasında demiryolu yerleşkesine eklenen yapılar (TCDD arşivi, 2018; yazar arşivi, 29.05.2018; sivasresimleri, 2018).

Şekil 4.12. 1930-1940 yılları arasında demiryolu yerleşkesine eklenen yapılar (TCDD arşivi, 2018; yazar arşivi, 29.05.2018; sivasresimleri, 2018).

Burada bir noktanın altını çizmek gerekir. Demiryolu yerleşkesinin 1930-1940 yılları arasına tarihlenen yapılarında kentsel biçimleniş bağlamında dikkat çekici bir unsur vardır. O da daha çok servis elemanı olarak işlevlendirilmiş bu yapıların özellikle demiryolu hattına yakın şekilde inşa edilmiş olduğudur. Bunlar arasında silo, su deposu, alimantasyon binası, lojistik müdürlüğü binası, taşınmaz mallar şefliği binası bulunmaktadır. Malzeme reyonu binası, malzeme müdürlüğü binası, vagon bakım onarım atölye müdürlüğü binası, loko bakım atölyesi ve atölye binası ise tümüyle idari birimlere ve bakım-onarım işlemlerinin yapılacağı hizmet alanlarına ayrılmıştır ve tren garından belirli bir uzaklıkta inşa edilmiştir. Yerleşke genelindeki dönem yapıları, yatay bir uzanımda şekillenirken kule benzeri birkaç yapıyla alan düşey yönde bir ritim kazanmıştır. Ayrıca ilk dönem yapıları prizmatik gövdeleri, betonarme karkas yapım sistemleri ve cephe düzenekleriyle modernist estetiğin ilk örnekleridir. Kente sızan bu ilk modernist estetiğe sahip yapılarda dikkat çeken bir diğer özellik de yapılarda görülen mütevazi ölçektir. Tasarımsal olarak bu düzenekte bir ölçeğin kurgulanması, ilk başta imkanların kısıtlılığına bağlansa da neticede yapıların biçimsel yapılanmaları, boyutları ve cephe düzenleri son derece rasyonel ve işlevsel bir mimari karakter sunmaktadır.

Ancak bu dönemde inşa edilmiş olan yapılarda tutarlı şekilde izlenen bir biçimsel ve cephesel süreklilikten söz etmek zordur.

Hububat depolamak için inşa edilen Silo binası, Cumhuriyet döneminde yapılan betonarme siloların ilk kuşak kule tipi silo örneklerindedir. Depolama alanları ve hububatların yapı içinde taşınmasını sağlayan mekanik aksamı mevcuttur. Silonun sekizgen gövdeli kuleleri tahıl ambarı olarak kullanılırken bu kulelere bitişik şekilde işletme binası yerleştirilmiştir. Dönemin son teknolojisini barındıran yapının iç donanımı (kurutma, tartma, temizleme, sınıflandırma ve elektrikli yükleme-boşaltma vs.) büyük oranda sağlıklı bir şekilde günümüze ulaşmış olup yapının kendisi ve iç donanımı dönemini anlatan bir sergi unsurudur (Ağraz 2018, s. 36). Prizmatik gövdesiyle alimantasyon binası, malzeme depolama amaçlı olarak kullanılmaktadır. Su deposu ise buharlı lokomotiflerin su ihtiyacı için yapılmıştır. Kule biçimindeki yapının zemin katında kazan dairesi, pompacı dairesi ve ıslak hacimler bulunmaktadır. Birinci katta ise pompacı evi bulunmaktadır ve bu mekâna giriş, dışardan bir merdivenle sağlanmaktadır. Bir oda ve mutfak bölümünden oluşan pompacı evinde yer alan merdivenle su haznesinin bir alt katındaki mekâna çıkılmaktadır. Su haznesinin yer aldığı üçüncü kat hafifçe dışa doğru taşırılmıştır. Silo, alimantasyon ve su deposu kule biçimleriyle yerleşkeye düşey yönde bir dinamik etki kazandırmaktadır. Öte yandan prizmatik gövdeleri işlevselci bir yaklaşımla tasarlanmış olup, ayırteci bir üslupsal şema kullanılmamıştır.

İstasyon hizmet binalarından olan TCDD Atölye binası, yığma sistemde inşa edilmiş olup tek katlıdır. Doğu-batı aksı boyunca yerleştirilen dar-uzun dikdörtgen gövdesinde kuzey-güney hattı arasında bağlantıyı sağlayan geçirgen açıklıklar bulunmaktadır. Atölye binasının mekânsal organizasyonunda marangoz, demir-kaynak, soba-teneke, torna-tesviye işi atölyeleri ve ofis mekânları yer almaktadır.

İstasyon hattına hizmet veren önemli bir diğer yapı ise loko bakım atölyesidir. Yapı, birbirine bitişik 5 bloktan oluşmaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı aksı boyunca uzanan yapı, dikdörtgen bir kütleyle sahiptir. Güney yönündeki 4 blok aynı ölçülerde büyük boyutlara ve eş görünüme sahip atölye iken kuzeydeki diğer 4 bloğun hizasından batıya doğru uzunca bir sundurma ile örtülü bir kütlelen oluşmaktadır. Bu ayrıksı kütle gövdesi, idari ve diğer personele ait bir dizi mekânlardan meydana gelmiştir.

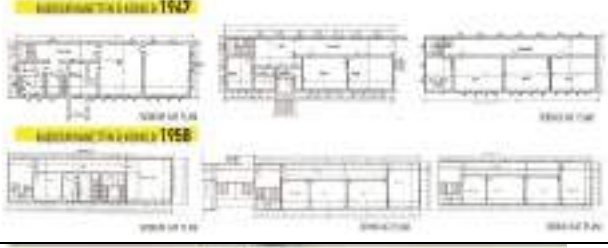

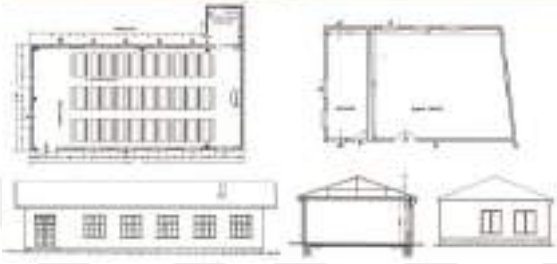

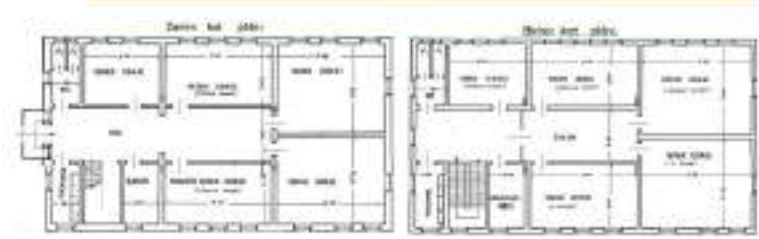

Vagon bakım onarım atölye müdürlüğü binası, tren garının batısında konumlanmaktadır ve zemin kat, zemin üzeri 1 kattan oluşmaktadır. Gar binasına en yakın konumlanan yerleşke hizmet binasıdır ve 1960'lara kadar yatakhane olarak

kullanılmıştır. Vagon Bakım Onarım Atelye Müdürlüğü binasının batı cephesine kısmen bitişik olarak konumlanan Lojistik müdürlüğü binası yer almaktadır. Binanın batı cephesi tesisin ilk döneminde demiryolu hattına yakın konumla paralel doğrultulu yerleştirilmiş dar-uzun dikdörtgen planlı kapalı hangarla bitişiktir. Lojistik müdürlüğünün kapalı hangarı, yerleşkedeki ilk binalardan olması ötesinde, cephe dili bakımından geleneksel mimaride görülen karakteristik cephe düzenine benzer şekilde kurgulanmıştır. Şöyle ki, hangarın tek kattan oluşan kütlesi, konsollarla desteklenmiş, geniş saçaklı beşik çatı örtülü cephe kurgusu, geleneksel mimarilerde rastlanan kurguları hatırlatır niteliktedir. Ayrıca hangar binasının beden duvarı taş malzemeyle örülerek kuzey ve güneydeki uzun cephelerine geniş kapılar ve ufak boyutlu pencereler yerleştirilirken Lojistik Müdürlüğü binasının yapısal sistemi ise farklı olarak betonarme karkas sistemidir.

Malzeme Müdürlüğü binası, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş olup ofis mekânlarına yönelik bir plan kurgusuyla programlanmıştır. Yapının batısında malzeme reyon binaları (A-B reyonları) bulunmaktadır. A-B reyonları, doğu-batı aksında tek katlı olarak eş büyüklükteki iki adet dikdörtgen kütlelerin işlevlendirilmesiyle elde edilmiştir. Tek katlı olarak inşa edilen taşınmaz mallar şefliği binası ise dikdörtgen bir kütleyle sahiptir. 1933'te inşa edilen yapı, tren garının doğusunda ve peron saçağının uzantısında peronlara paralel şekilde yerleştirilmiştir. Kısım şefliği binası ise atölye binasının güneybatısında konumlanmıştır. U formu plan kurgusuyla tasarlanan yapı, kuzeye doğru diğer yapılarla arasında avlu oluşturmaktadır. U biçimini meydana getiren iki kol boyutsal ve cephe karakteri açısından simetriktir; kütle kamyon tamir postası, ambar, motorhane, kaporta tamir atölyesi, ofis mekânları, sendika birimleri, emlak bölümü, kısım şefliği büroları, müdür yardımcısı ve büro mekânları ile müdür odası ve demirbaşın yer aldığı mekânlarla işlevlendirilmiştir.

Görüldüğü gibi 1930-1940 yılları arasında demiryolu yerleşkesine eklenen yapılar, tren garının biçimsel-üslupsal seviyesine erişememekle birlikte son derece işlevselci bir tutumla inşa edilmişlerdir. Her ne kadar prizmatik gövdeleriyle mütevazî bir ölçek sunmuş olsalar da cephe dizgelerinde ya da kütleli düzenekte ayırteci bir izlek yoktur. Öte yandan bu dönemde tren garı etrafı daha çok uzmanlaşmayla pekişen bir çalışma bölgesi konumundadır. Bölüm 4.3.'te değinilecek olan lojman binaları hakkında da burada söylenebilecek olan şey, çalışma bölgesi ve yaşama alanı arasındaki mekânsal ölçeğe ilişkin tutarlılıktır. Ayrıca tren garının yapıyla başlayan süreç 1940'ların sonuna geldiğinde eklenen istasyon hizmet binalarıyla alanın, iyiden

iyiye bir yerleşke niteliğine büründüğü ortaya çıkmaktadır. 1940-1950 yılları arasında inşa edilmiş ilkokul, yemekhane, ısı merkezi, PTT ve şube şefliği binası ise yerleşkenin sosyal donatılarını tamamlamaya yönelik girişimlerdir.

İlkokul (1947)	
Yemekhane (1940)	
Isı merkezi (1940)	
PTT (1940' lar)	
Şube şefliği binası (1949)	

Şekil 4.13. 1940-1950 yılları arasında demiryolu yerleşkesine eklenen yapılar (TCDD arşivi, 2018; yazar arşivi, 29.05.2018; sivasresimleri, 2018).

1940-1950 yılları arasında yerleşkeye eklenen yapılarda öne çıkan başat özellik yine yapıların konumlanma düzenekleridir. Demiryolu hattı boyunca ve tren garının yakın çevresinde yerleşen yapılar, halen tren garıyla birlikte gelen prestijin parçası olma isteğindedirler. Bu dönemdeki tek istisna ilkokul binasıdır; okul, tren

garının karşı aksındaki kuzey alanda ve lojmanlara daha yakın olarak inşa edilmiştir. 3 kattan oluşan Kadıburhanettin İlkokulu (günümüzde Vali Lütfullah Bilgin İlkokulu) doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir plan kurgusuna sahiptir ve birbiriyle zemin kattan bağlantılı iki bloktan oluşmaktadır. Bu bloklardan batı yönünde olanı ilk inşa edilen olup, doğu taraftaki blok sonradan ilave edilmiştir.

Yemekhane binası önce kuzeye ve sonra bu kısımdan da batıya doğru ilave edildiği anlaşılan bölümleriyle beraber, beşik çatı örtü sistemine ve sade bir mimari dile sahiptir. Isı merkezi binası ise silo binasının doğusunda konumlanmaktadır. Demiryolu yerleşkesinde bulunan binaların kalorifer tesisatına ait kazan dairesi olarak kullanılmaktadır. Günümüzde Sivas Türk Ocağı binası olarak kullanılan PTT binası ise posta işletmelerine hizmet vermek amacıyla tasarlanmıştır. Tren garının kuzeybatısında konumlanmaktadır. Yemekhane, ısı merkezi ve PTT binası kütleli düzenekleri açısından rasyonel şekilde ele alınmış olsa da cephe kurgularında ya da plan organizasyonlarında öne çıkan herhangi bir izlek bulunmamaktadır. Öte yandan şube şefliği binası, işlevselci şekilde ele alınan ve sosyal donatıyı tamamlayan 1940-50 yılları arasındaki diğer yapılardan ayrılmaktadır. Tren garının doğusunda konumlanan yapı, 1930-40 yılları arasında inşa edilen vagon bakım onarım atölye müdürlüğü ya da lojistik müdürlüğü binası ile benzer mimari izlekler taşımaktadır.

1950-1960 yılları arasında demiryolu yerleşkesine bir hastane, eğitim merkezi (çıraklık okulu) ve sağlık müdürlüğü eklenmiştir. Dönemin yapılarında öne çıkan unsur, konumlanma ve işlevsel açılımlar üzerinden anlaşılmaktadır. Örneğin hastane binası, tren garı ve istasyon hizmet binalarının bulunduğu alandan oldukça uzak bir mesafededir. Tren garının kuzey hattındaki yamaca yerleşen hastane binası, lojmanlara yakın şekilde konumlandırılmıştır. Eğitim merkezi ve sağlık müdürlüğü binası ise yine tren garının ve istasyon hizmet binalarından oluşan yerleşkenin dışında bulunmaktadır.

Hastane binası uzun yıllar DDY hastanesi olarak işlevini sürdürmüş, bir süre SSK hastanesinin polikliniği olarak kullanılmıştır. Günümüzde Kamu Hastaneler Birliği Genel Sekreterliği olarak hizmet vermektedir. Yapı, iki kütle düzeneğinden meydana gelmektedir ve kütleler birbirine birinci kattan bağlanmaktadır. Bina anıtsal içeriği ve cephe dizgeleri bağlamında değerlendirildiğinde genel itibarıyla II. Ulusal Mimarlık Dönemi üslubunu yansıtmaktadır.

Şekil 4.14. 1950-1960 yılları arasında demiryolu yerleşkesine eklenen yapılar (TCDD arşivi, 2018; yazar arşivi, 29.05.2018; sivasresimleri, 2018; Sivas KTVKK).

TCDD Eğitim Merkezi (Çıraklık Okulu) binası, 1964 senesinden önce Demir Ortaokulu olarak hizmet vermiştir. 1964-1974 yılları arasında TCDD Pansiyon Müdürlüğü olarak kullanılmış, 1979-1988 yılları arasında TCDD Pratik Sanat Okulu'ndaki öğrencilerin eğitim merkezi ve yatakhane olarak işlevlendirilmiştir. 1991-1998 yılları arasında yeniden pansiyon müdürlüğü olarak kullanılan yapı, günümüzde kursiyer kabul edilerek eğitim ve öğretim hizmetini devam ettirmektedir. DDY yerleşkesinin dışında kalan ve 1952'de sağlık müdürlüğüne dönüştürülen bina ise özgün kullanımında lojman olarak tasarlanmıştır. Günümüzde TCDD 4. İşletme Müdürlüğü'ne bağlı olarak modernizasyon servis müdürlüğü olarak kullanılan yapı, dikdörtgen bir kütleye sahiptir ve hem plan kurgusunda hem de cephe düzenğinde simetri hakimdir.

1950-1960 yılları arasındaki bu yapılaşma izleği, 1960'ta inşa edilen TCDD 4. Bölge Müdürlüğü binasıyla devam etmiştir. 1970'ler boyunca yerleşkeye herhangi bir yapı eklenmemiştir. Aslında 1940'lara kadar hizmet binalarıyla konsolide edilen tren garı çevresi, 1960'lara kadar yapılan sosyal donatılarla artık tam bir yerleşke görünümündedir. İstasyon ve bakım-onarım alanları çalışma bölgesini tanımlarken, bölüm 4.3'te değinilecek olan lojmanlar ve okul, eğitim merkezi, hastane, PTT gibi yapılar bu çalışma bölgesinin sosyal donatılarıdır. Yine Tüdemtaş vagon fabrikasının da demiryolu yerleşkesiyle içiçe geçen konumlanmasıyla alan, karmaşık bir yerleşkeye dönüşmüştür. Böylece 1930'larda Kayserikapı mezarlığı olarak bilinen kentin bu batı yakası, 1960'lara geldiğinde ulaşım ağı ile desteklenen sanayi/çalışma bölgesi ve periferisinde yerleşen yaşama alanları ve yine yakın çevresinde tetiklediği yeni yapılaşmalar ile Sivas'ta modernleşme pratiğinin son derece radikal bir çehresini meydana getirmiştir. Bu süreç, 1980'lerde yerleşke çevresine yine Devlet Demiryolu tesislerine bağlı misafirhane, CTC binası ve 4. İşletme Müdürlüğü ek binasının yapılmasıyla devam etmiştir.

Şekil 4.15. 1980'lerde demiryolu yerleşkesine eklenen yapılar (TCDD arşivi, 2018; yazar arşivi, 29.05.2018; sivasresimleri, 2018).

TCDD 4. Bölge Müdürlüğü binası demiryollarına ait idari birimlerden biridir ve iki aşamada inşa edilmiştir. İşletme binasının ilk gövdesi olan kütle, tren garının tam karşısında konumlanmaktadır ve 1960'ta inşa edilmiştir. İlk yapıldığı yıllarda ana kütlein zemin katı poliklinik olarak hizmet vermiş, üst katlar yönetim işlevine ayrılmıştır. Zaman içerisinde ortaya çıkan işlevsel gereksinimleri karşılamak amacıyla binaya yeni bir dikdörtgen kütle eklenmiştir. 1985/86'da eklenen bu yapı, ana kütlein kuzeydoğu kısmından birbirine bağlanmaktadır. Başlangıçtaki prizmatik gövdeli strüktür böylece L biçimli bir mekânsal organizasyon şemasına dönüşmüştür. Yapı uzun cephe hatlarıyla oldukça karakteristik bir dile sahiptir. Bu dilin en belirgin özellikleri giriş saçağı ve pencere açıklıklarında gözlemlenmektedir.

CTC merkezi, Vagon Bakım Onarım Atelye Müdürlüğü binasının kuzeyine 1982'de inşa edilmiştir. Zemin+1 katlı olarak inşa edilen yapı, ofis mekânları ile donatılmıştır. Son olarak misafirhane binası ise tren garının batısında konumlanmaktadır. 1987'de personel misafirhanesi olarak inşa edilmiştir.

Devlet Demiryolu yerleşkesine ait yapılar 1930'lardan 1980'lere gelinceye kadar aşamalı bir yapılaşmayla pekişirken aynı alana 1939'da Cer Atölyesi'nin kurulması demiryolu tarafından aktarılan modernite deneyiminin anlamsal açılımlarını genişletmiştir. Tren garı ve bu istasyonun hizmet binaları belirli bir endüstrileşme girişimi olsa da Cer Atölyesi'nin bir fabrika olarak kurulmasıyla kentsel mekân daha güçlü bir sanayileşme hamlesiyle karşılaşmıştır. Modernite koşullarının sunduğu anlamda fabrika, teknoloji kullanımı yoluyla maddi dünyanın dönüştürülmesinin ve kendi yol açtığı sorunlara cevaben ortaya çıkan toplumsal düzenlemelerin mekânıdır (Doğan 2009, s. 77). Adorno (2017, s. 239)'ya göre modern çağın kitlelerini hatta işçiyi yaratan, ücretli emektir. Makineleşmiş bir çağda yaşamak zamanın verimli kullanımını da gerektirmekteydi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan süreç, yani emek süreci Marx'a göre tüm toplumsal üretim biçimleri için temel kavramdır (Connerton 2014, s. 47-48). Dolayısıyla ücretli emek, işçi, işveren, işyeri gibi kavramlar modern fabrikalarla birlikte ortaya çıkmıştır ve fabrika, erken Cumhuriyet dönemi şartlarında ulus-devletin tepeden inme modernleşme pratiğinin bir ayağı olup tarıma dayalı nüfusun çağdaştırılmasında önemli rol üstlenmiştir. Zürcher (2002, s. 240) erken Cumhuriyet döneminde kent nüfusunun kırsal nüfustan daha fazla azaldığını buna bağlı olarak ülkenin köylüleştiğini, çeşitli göçler sebebiyle teknik bilgi ve ustalık birikiminin de gittiğini ifade etmektedir. Bu nedenle ekonomik kalkınmada devletçilik ilkesi ya da başka deyişle devletin etkin müdahalesi gerekli ve önemliydi. Yani ulus-devletin

ekonomik kalkınması için gereken sermaye birikiminin olmayışı, bu alanlarda devletin etkinliğini gerektirmekteydi. Örneğin 1933'te sanayiden sorumlu Sümerbank ve 1935'te madencilikten sorumlu Etibank kurulmuş ve bu kurumlar, devlet işletmelerinin gelişimine katkı koyan her türlü girişimlere destek olmuşlardır (Zürcher 2002, s. 288). Bu kurumlarda çalışan yöneticiler yurtdışında ve büyük şehirlerde eğitim almışlar, geldikleri yerlere yeni itiyatları (alışkanlıkları) ve modern yaşam tarzını taşımışlar ve ulus-devletin modernleşme politikalarının temsilcileri olmuşlardır (Doğan 2009, s. 92). Dolayısıyla fabrikalar sadece bir üretim mekânı olarak kavranmamıştır. Aynı zamanda karşılığını toplumsal bir dönüşüm mekanizmasında bulmuştur. Yeni teknik imkanlarla üretim yapılan fabrika mekânları, gündelik yaşam ritmini, çalışma ve dinlenme-sosyalleşme gibi başka ritüellere bölüntülemiştir. Etrafında kurduğu işçi konutları, memur evleri, lokal, sosyal tesis, okul, hastane, spor alanları gibi yeni yaşam alanları yine fabrikanın kendisinden kaynaklanan bir dinamik olarak benimsenmiştir. Doğan (2009, s. 106)'a göre bu, işçilerin barınma, sağlık, eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasıyla fabrika yaşantısını cazip kılarak tarımla uğraşan kırsal nüfusu daimi sanayi işçisine çevirmek anlamına gelmektedir. Dahası Zeybekoğlu (2009, s. 218)'nin de belirttiği gibi binlerce işçiyi tek çatı altında toplayan fabrika, onlara bir çalışma ülküsü aşilayarak ideal bir geleceğin cumhuriyetin fabrikalarında çalışarak elde edileceğini sunmaktaydı.

Erken Cumhuriyet döneminde kurulan fabrikalarla ilgili belirtilmesi gereken bir diğer konu da bu fabrikaların devlet teşebbüsü ile kurulabildiğidir. Tekeli (1999b, s. 138)'nin belirttiği gibi Avrupa dışındaki ülkelerde modernleşme projesi ya kapitalizmin yarattığı yayılmacı etkilerle ya da Batı etkisindeki yöneticilerin ve ticaret burjuvazisinin işbirliği ile reformist kurumsal düzenlemeler ve eğitim aracılığıyla uygulanmaktadır. Üretim mekânları ve sosyal donatılarıyla birlikte inşa edilen fabrikalar ve yerleşkeler bizim şartlarımızda kapitalist bir modeli örneklememektedir. Aksine erken Cumhuriyet'in bu yerleşke yapılanmaları devlet mülkiyetindedir ve artı değer üretimi gerçekleştirirse kamu yararına kullanılmaktadır (Arıtan 2009, s. 212). Yukarıda belirtildiği gibi, Kurtuluş Savaşı'nın getirdiği yükler, 1929'daki dünya ekonomik buhranı gibi sebeplerle 1930'lardan sonra kurulan fabrikalarda devlet önemli bir girişimci konumundadır. Dönemin bu girişimci tahayyülleri toplumsal sınıfların devlet eliyle oluşturulmasını, yeni rejim kimliği ve yurttaş tanımının geliştirilmesini ortaya çıkararak sanayileşme ve modernleşme söylemleri, uluslaşmaya koşut şekilde yürütülmüştür (Cengizkan 2009, s. 256). Dolayısıyla fabrika, ilerleme mevhumuna uygun bir araçtır.

Sivas Cer Atölyesi, 22 Ekim 1939’da kurulmuştur. Fabrikanın başlangıç hedefi buharlı lokomotifler ve yük vagonlarının onarımını yapmak ve bunlar için yedek parça üretmektir. Fabrikaya 1945-1966 yılları arasında pek çok yeni atölye eklenmiş böylece Cer Atölyesi, bölgenin en kapsamlı tesisi olmuştur. Cer Atölyesi’nin adı 1958’de Sivas Demiryolu Fabrikası olarak değiştirilmiş ve fabrika, 1961’de “Bozkurt” adındaki ilk yerli buharlı lokomotifi üretmiştir (Şekil 4.16). Aynı yıl fabrikada, ilk Türk otomobili olan “Devrim”in silindir blokları dökülmüştür.

Şekil 4.16. 1961’de üretilen ilk lokomotif (Önemlibıçak arşivi, 2018; Anonim, 2015).

Fabrikaya 1966’da yeni atölyeler eklenmiş ve 1972’de fabrika Sidemaş (Sivas Demiryolu Makineleri Sanayi Müessesesi), 1986’da Tüdemsaş (Türkiye Demiryolu Makineleri Sanayi A.Ş.) adını almıştır. Tüdemsaş adıyla yeniden yapılandırılan fabrika vagon üretimi, döküm, dövme presler ve talaşlı imalattan oluşan 5 ana üretim birimi ile bu birimlerin çalışmasında destek hizmeti sağlayan bakım-onarım, kalite kontrol, malzeme, apk, mali işler, ticaret ve pazarlama, personel ve eğitim, sağlık sosyal işler daire başkanlıklarından oluşan bir organizasyona sahiptir (Şekil 4.17).

Şekil 4.17. Cer Atölyesi (Önemlibıçak arşivi, 2018).

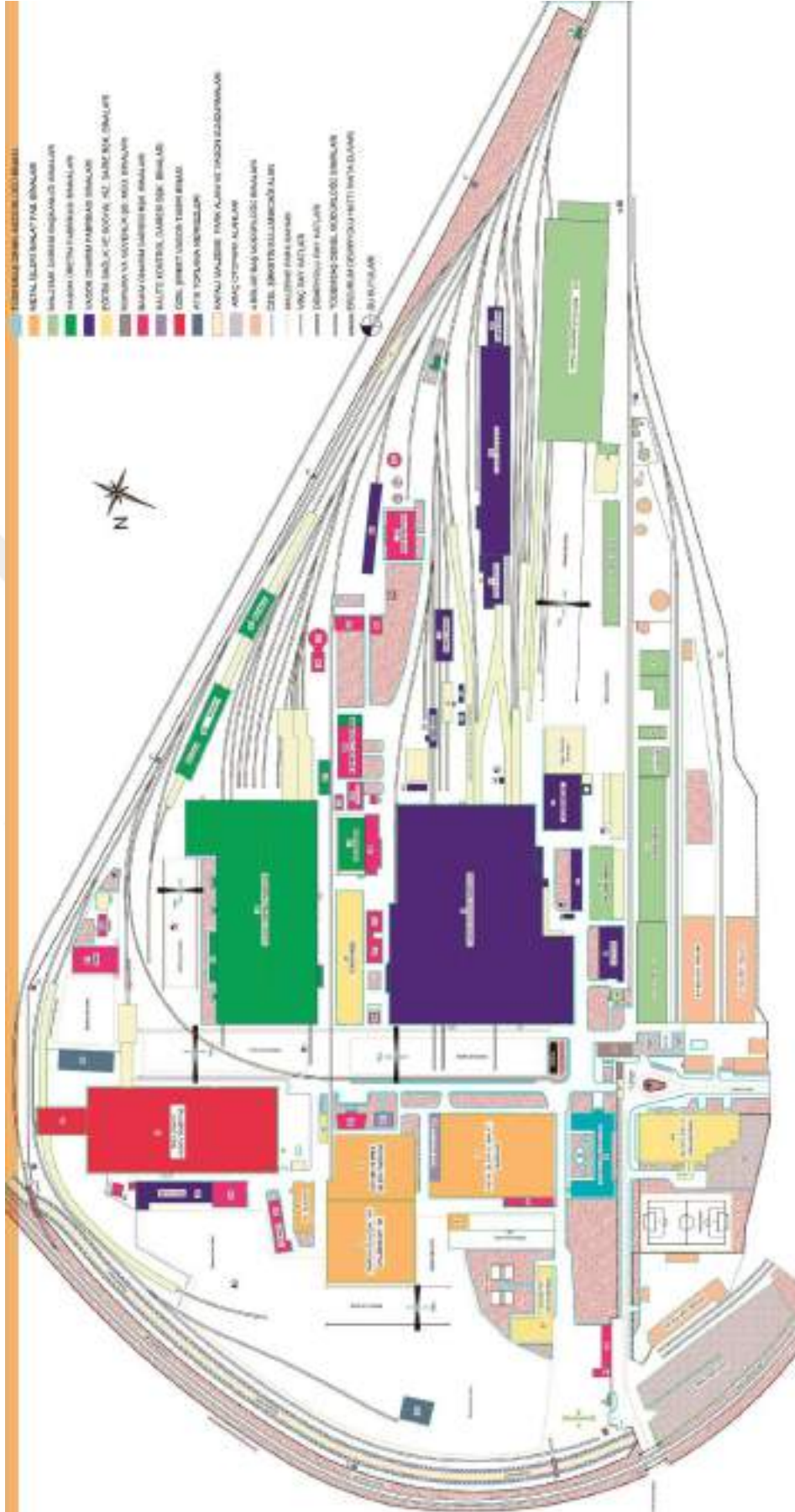

Şekil 4.18. Tüdemsaş (Sivas Cer Atölyesi) genel görünüm (Tüdemsaş Müzesi, 2018; sivasresimleri, 2018; birzamanlarsivas, 2018).

Cer Atölyesi, 287.467 m²'lik toplam alanı, 96.000 m²'lik kapalı alanıyla modern kent planlama düzeneğinin rasyonel kaynağını sağlayan önemli bir dinamik olmuştur. DDY yerleşkesinin güneydoğu hattında yer alan ve aynı zamanda gar yerleşkesiyle içiçe geçen yerleşkede, vagon bakım ve üretim binaları, genel müdürlük binası, yemekhane, sosyal tesis, idari binalar, ısıtma merkezleri gibi yapılar mevcuttur. Yerleşke içerisinde aynı zamanda yerleşkenin kimliğini referanslayan düşey uzantılı betonarme saat kulesi yer almaktadır. Saat kulesi, fabrikada çalışanlar için gün içerisindeki çalışma ve dinlenme saatlerinden oluşan ritüeli anımsatmaktadır. Çünkü modern toplumda farklı zaman kavrayışları biraraya iliştilmiştir ve böyle bir çevrim, ilerleme mevhununun yol açtığı kaos içerisinde insana güven vermektedir (Harvey 2012, s. 228). Öte yandan Cer Atölyesi'nin İstasyon Caddesi'ne açılan ve DDY yerleşkesinin bölündüğü aksı üzerinde çeşitli yapılar yapılmıştır. Batı yönünde lojman binaları ile yine doğu yönünde de lokal binası ile ulaştırma bölge müdürlüğü binası yer almaktadır. Yine çalışanları için tasarlanan lojmanlar, İstasyon Caddesi üzerinde sıralı şekilde yapılmıştır. Modernizmin simgesel uzantılarını içeren yerleşke, mekânsal organizasyonu belirleyen biçimin özgünlüğü, yapı sistemleri ile kullanılan teknoloji ve detayların özgünlüğü ile modern kentin hafızasında özel bir işleve sahiptir (Şekil 4.18-4.19).

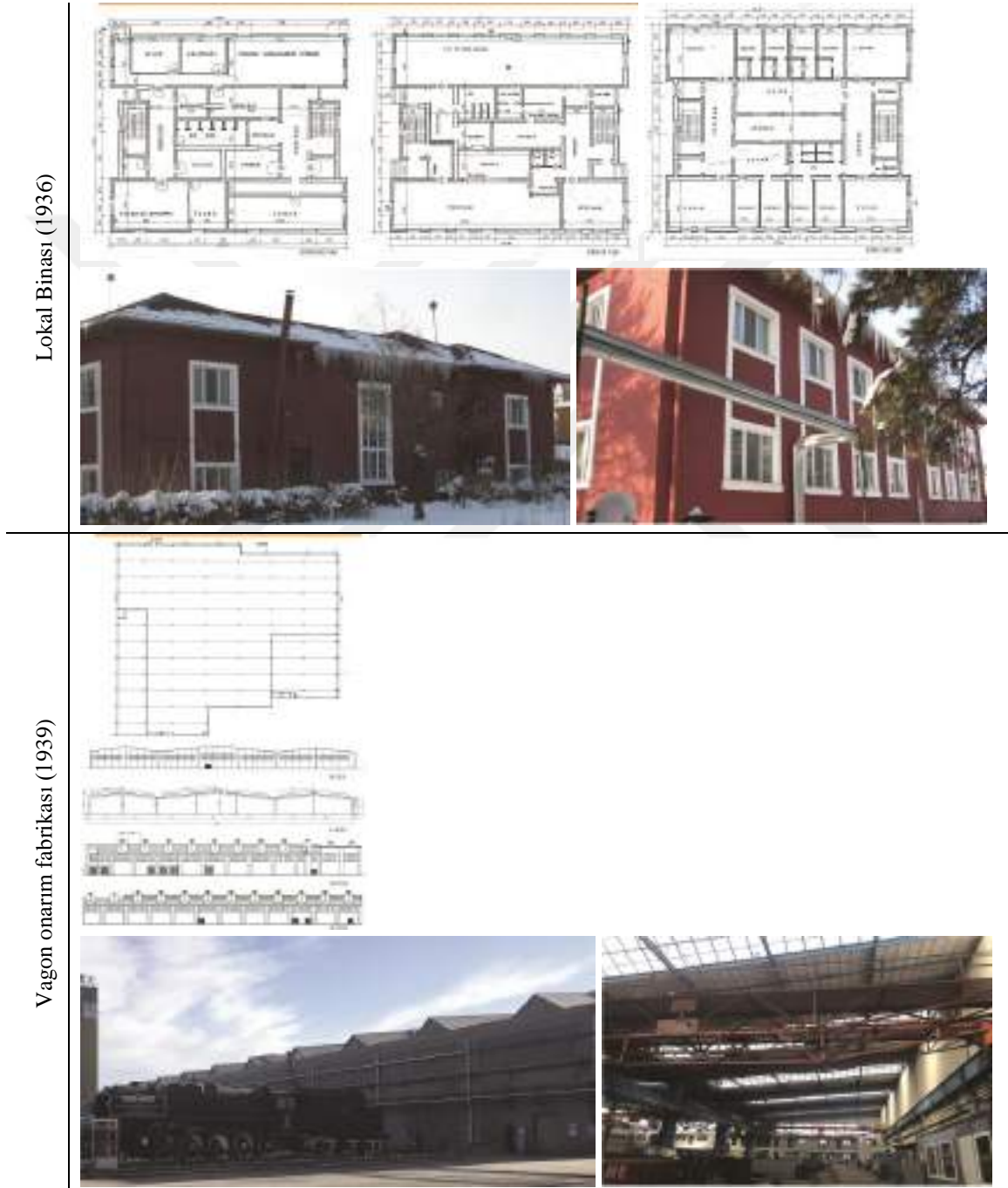

Şekil 4.19. Tüdemtaş (Sivas Cer Atölyesi) genel görünüm ve yerleşkenin vaziyet planına ilişkin maket fotoğrafları (Tüdemtaş Müzesi, 2018; sivasresimleri, 2018; birzamanlarsivas, 2018; Önemlibıçak arşivi, 2018).

Şekil 4.20. Tüdemtaş (Cer Atölyesi) yerleşkesi.

Demiryolları yerleşkesiyle içiçe geçen Cer Atölyesi'ne ait yapılar, 1939'dan başlayarak 1980'lere kadar devam eden bir gelişim göstermiştir. Bugün Tüdemsaş adıyla anılan yerleşke, lokal binası, vagon onarım fabrikası, vagon üretim fabrikası, bakım-onarım dairesi başkanlık binası, işçi yemekhanesi, koruma ve güvenlik şube müdürlüğü, saat kulesi, eski döküm fabrikası-vagon tamir binası, atölye cami, genel müdürlük binası, malzeme dairesi başkanlığı ve A reyonundan oluşmaktadır.

Şekil 4.21. 1930'larda Cer Atölyesi'ni oluşturan yapılar (TCDD arşivi, 2018; Tüdemsaş arşivi, 2018).

Lokal binası, “Tüdemsaş lokali” olarak kullanılmakta olup 2 katlı yapı, dikdörtgen biçimli gövdesi ve özellikle cephe dizgesi açısından döneminin mimari dilini yansıtmaktadır.

Vagon onarım fabrikası, Tüdemsaş yerleşkesinin temel birimlerindedir. Fabrika, Vagon Üretim Fabrikasının kuzey hattında yer alırken batısında da vagon kumlama, vagon kesim binası ve vagon yıkama birimleriyle vagon yoluyla da servis bağlantısı oluşturulmuştur. Mimari kütle düzeneği açısından yerleşkenin en iri kütesine sahip yapısıdır. Yapının mekânsal ve strüktürel organizasyonu işlevselliği yansıtır şekilde organize olmaktadır. Betonarme karkas sistem ve çelik makaslar ile inşa edilen yapının üst örtüsünden iç mekâna doğal ışık alınabilmektedir. Beşik çatılı modüler ışıklık sistemi ve cephe düzeneğindeki şerit pencereleriyle fabrika, konstrüktif bir modernist estetik sunmaktadır.

Şekil 4.22. 1930’larda Cer Atölyesi’ni oluşturan yapılar (TCDD arşivi, 2018; Tüdemsaş arşivi, 2018).

Vagon üretim fabrikası, benzer mimari kurguyla tasarlanan vagon onarım fabrikasının güneyinde konumlanmaktadır. Yapının güneybatı hattında kumlama, boyama, kurutma servis birimleri yer almaktadır ve vagon onarım binasıyla üretim binası arasında yemekhane ve malzeme ambarı yer almaktadır. Yapıya ray sistemiyle batı cephesinden servis girişi- çıkışı yapılmaktadır. Üretim fabrikasında ana mekânın orta ekseninden iki yöne eşit meyil veren bir adet beşik çatılı makas sistemi kullanılmıştır.

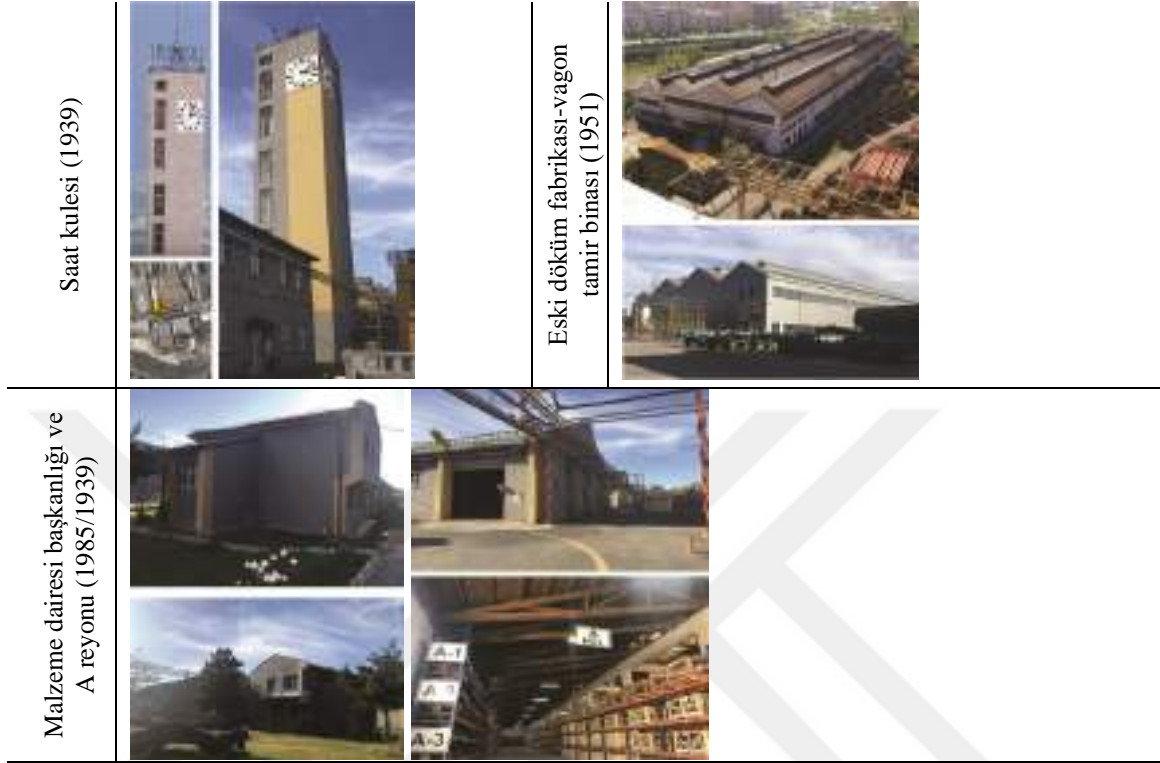
Bakım onarım dairesi başkanlık binası ise vagon onarım ve üretim fabrikalarının doğusunda yer almaktadır. Yapının kuzeyinde kalite kontrol dairesi başkanlık birimi bulunmaktadır. Batı cephesinden girilen yapı bodrum, zemin ve zemin üzeri 1 kattan oluşmaktadır.

Şekil 4.23. 1930'larda Cer Atölyesi'ni oluşturan yapılar (TCDD arşivi, 2018; Tüdemtaş arşivi, 2018).

İşçi yemekhanesi, vagon onarım fabrikası ile vagon üretim fabrikası arasında yerleştirilmiştir. Yemekhane binasının doğusunda bakım onarım müdürlüğü, batısında ise malzeme ambarı bulunmaktadır. Dikdörtgen biçimli kütle düzeneğinde zemin kat, mutfak ve ıslak hacimlere ayrılmış olup ana yemek salonu birinci katta yer almaktadır.

Koruma ve güvenlik şube müdürlüğü binası yerleşkenin giriş kapısında konumlanmaktadır. Prizmatik gövdeli yapı iki katlı olarak planlanmıştır; onarım ve yenilemelere maruz kalan yapı günümüzde özgün görünümünden uzaklaşmıştır.

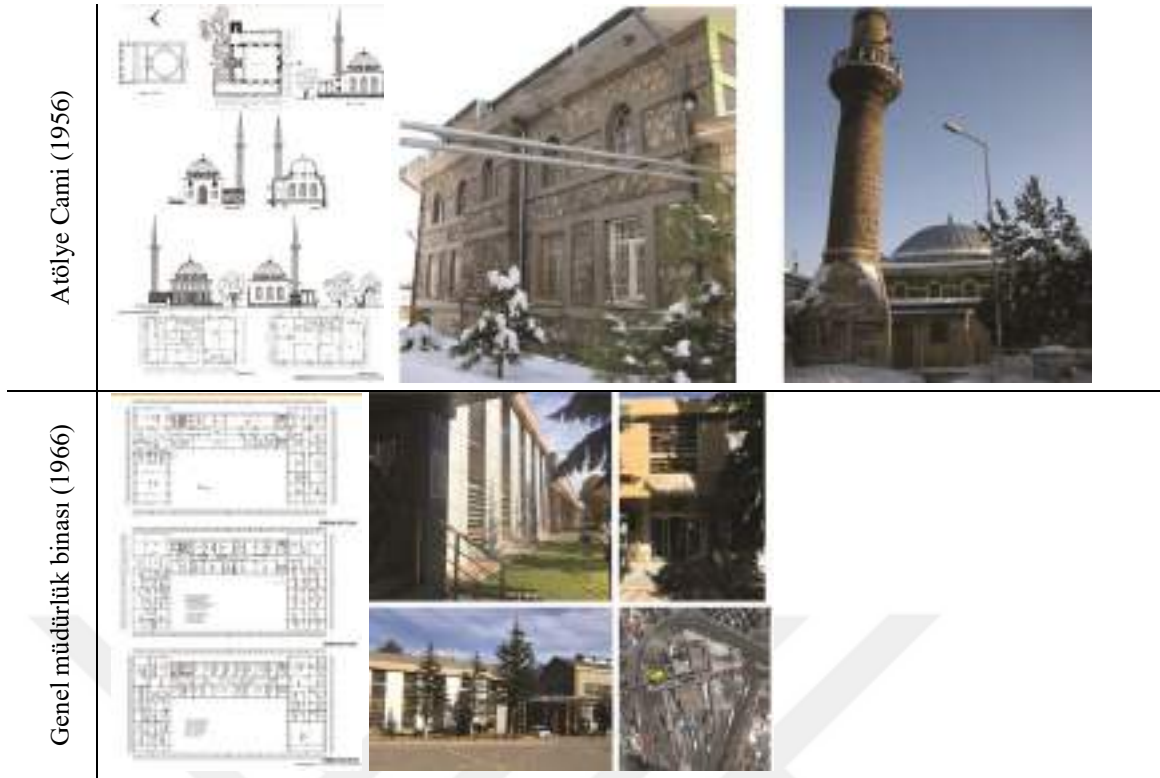

Şekil 4.24. Cer Atölyesi'ni oluşturan yapılar (TCDD arşivi, 2018; Tüdemsaş arşivi, 2018).

Saat kulesi, vagon üretim ve onarım fabrikaları arasında konumlanmıştır. Betonarme sistemde inşa edilen saat kulesi 7,5 kat yüksekliğindedir. Demiryolu yerleşkesinde silo, su deposu ve alimantasyon binaları tarafından vurgulanan düşey aksiyaliteye benzer şekilde Tüdemsaş saat kulesi, Cer Atölyesi yerleşkesinin fabrikalar tarafından tanımlanan yataylık etkisini düşey yönde dağıtan bir sembol değerine de sahiptir.

Eski döküm fabrikası-vagon tamir binası, vagon üretim fabrikasının doğusundadır. Dikdörtgen biçimli yapı, dört eksenle bölüntülenen bir beşik çatılı konstrüksiyona sahiptir. Konstrüktif olarak çatı mahyaları üzerinde ışıklık/havalandırma sistemi kullanılmış olan yapı, genel olarak fonksiyonuna uygun şekilde planlanmıştır. Yapı, günümüzde özel şirkete tahsis edilmiştir.

Malzeme dairesi başkanlığı binası 1985'te inşa edilmiştir ve 2 katlıdır. A reyonu binası ise Cer Atölyesi'nin açıldığı yılda hizmete başlamıştır ve dikdörtgen biçimli bir kütle düzeneğine sahiptir. Mimari dili, vagon üretim ve onarım fabrikalarına benzerlik göstermektedir.

Şekil 4.25. Cer Atölyesi'ni oluşturan yapılar (TCDD arşivi, 2018; Tüdemsaş arşivi, 2018).

Demiryolları Atölye Cami, daha önce aynı yerde olan ahşap bir caminin yıkılmasıyla inşa edilmiştir. Kesme taş ile inşa edilen cami kare planlıdır ve üst örtüsü kubbe ile çözümlenmiştir.

Genel müdürlük binası ise İstasyon Caddesi'nin güneyinde ve DDY yerleşkesinin güneydoğu-güneybatı hattına doğru konumlanan Tüdemsaş yerleşkesinin girişinde yer almaktadır. U formu kütlesiyle güney hattında metal işleri ve imalat fabrikası yönünde avlu oluşturulmuştur. Bodrum kat depo ve arşiv mekânlarından oluşurken, zemin ve birinci kat idari bürolarla işlevlendirilmiştir. Yapılan onarım ve yenilemeler sonucunda yapı özgün cephe düzenini kaybetmiştir.

Mamafih demiryolu ağının ve istasyon hizmet binalarının kurulumu ve Cer Atölyesi'nin başka bir deyişle vagon fabrikasının açılması Sivas'ta erken Cumhuriyet döneminin en önemli iki girişimi olmuştur (Şekil 4.26). İçiçe geçerek büyük bir yerleşke niteliği taşıyan bu iki önemli devlet teşebbüsü birbirinden bazı farklılıklarla ayrılmaktadır. Bilindiği gibi, Cumhuriyet yönetimi için demiryolları kâr amaçlı yatırımlar olmayıp ulusal endüstriyi kalkındırmak amacıyla yapılan zorunlu bir altyapıydı (Zeybekoğlu 2009, s. 218). Oysa fabrika demek, bir üretim modelinin yanısıra modern yaşam kurgusunun da aktarılacağı zemin anlamına gelmekteydi. Erken Cumhuriyet döneminin fabrikaları aynı zamanda ulusal kimliğin ve ideal bir toplum

kültürünün de üreticisiydi ve özellikle demiryolu ağı üzerindeki henüz kent niteliği kazanmamış bölgelerde kurulan ve rejimin öngördüğü kalkınmayı hızlandıran fabrikalar, binalarının formlarıyla çalışanlar için davranışsal bir model oluşturmaktaydı (Zeybekoğlu 2009, s. 218, 223).

Şekil 4.26. Toplumsal ülkünün ve ilerleme mevhumunun fabrikalarla cisimleşmesi, Cer Atelyesi'nden görünüm (Önemlibıçak arşivi, 2018).

Bu durumda tren garı ve istasyon hizmet binalarından oluşan DDY yerleşkesi bir bakıma zorunlu bir altyapı projesidir. Öte yandan Cer Atölyesi, kentin ilk modern fabrikasıdır ve bir üretim mekanizmasının yanında toplumsal bir ülkünün mekânsal simgesidir ve ideal bir geleceğe erişmenin yollarını öğreten bir modeldir. Her ne kadar demiryollarına ait binalar içerisinde yaşam alanlarına ait tanımlayıcı yapılar bulunsa da hiçbiri, Cer Atölyesi'nin kente aktardığı yaşam ritmindeki değişimin nabzını tutamamaktadır. Örneğin, Cer Atölyesi'nin fabrika binaları arasında yer alan saat kulesi, günü dilimleyerek çalışma, dinlenme ve sosyalleşme gibi gereksinimlerin zamanını modern insana duyurmaktadır (Şekil 4.27).

Şekil 4.27. Cer Atölyesi'nden görünüm (Önemlibıçak Arşivi, 2018).

Kentsel ölçekte ele alındığında, demir yolu hizmet binalarının ve Cer Atölyesi'nin kentin batısında konumlandığı bilinmektedir. 1930'lara kadar açık bir

kentsel mekân niteliğindeki bu alan önce demiryolu ağının etrafının yapılaşması ardından da Cer Atölyesi'nin kurulmasıyla dönüşüme uğramıştır. Tren garı ve istasyon hizmet binaları, demiryoluna bitişik ve ona paralel bir yapılaşma izleği sunarken aynı zamanda alan, doğu-batı ekseninde bir yayılma ile karakterize edilmiştir. Ancak zamanla özellikle lojmanların yapılmasıyla ve 1950'lerden sonra okul, hastane, eğitim merkezi (çıraklık okulu) gibi donatıların eklenmesiyle demiryolu yerleşkesi kuzeye doğru bir genişleme göstermiştir. Kayserikapı mezarlığı olarak bilinen bu alana yayılan yapılaşma, sadece mezarlık bölgesinin yok edilmesiyle sonuçlanmıştır. Ayrıca Cumhuriyet döneminde de idari mekanizmayla pekiştirilen yönetici merkezi yani Hükümet Meydanı'nı tren garına bağlamak amacıyla, başka deyişle kentin batı yakasındaki modernlik aktarıcı kurguya bağlanmak için yeni bir arter meydana getirilmiştir. Tren garından Hükümet Meydanı'na açılan bu doğrusal arter modernleşme pratiğini kentin geleneksel dokusuna bağlamaktadır.

Cer Atölyesi'nin kurulması ise Yukarı Kale ve etrafının dönüşümüne yol açmıştır. Demiryolu yerleşkesinin güneyine konumlanan vagon fabrikası, bir yandan kentin batısındaki bu açık alanı genişletirken bir yandan da yakınlarındaki geleneksel dokunun yıkımına yol vermiştir (Şekil 4.28).

Şekil 4.28. 1940'tan önce Yukarı Kale (Önemlibıçak arşivi, 2018).

Öyle ki, vagon fabrikasının kurulmasıyla fabrikaya alan kazanmak amacıyla Yukarı Kale'nin kuzey ve güney yamaçlarında bulunan geleneksel konutlar, 1944'te kayıt altına alınmış ve 1945'te istimlak edilerek yıkılmıştır; ayrıca sur duvarları sökülerek Yukarı Kale, 1945-46 yıllarında bir park haline getirilmiştir (Üredi 2009, s. 37; Üredi 2005, s. 32-33). Yıkılarak açılan kentin batı yakasındaki bu alana demiryolu ve fabrika çalışanları için lojmanlar inşa edilmiş ve aynı alan, İstasyon Caddesi ile tanımlanır hale gelmiştir. Böylece daha önceden yönetici merkez, eğitim bölgesi ve ticaret bölgesi olarak üç noktada belirginleşen kentsel alan, şehrin batı yakasındaki bu

yerleşkelerle “Ankara’ya kavuşmuş” ve yenilik hattından aktarılan modern imajlar, İstasyon Caddesi aracılığıyla kentin daha eski damarlarına sızmıştır (Şekil 4.29).

Şekil 4.29. Devlet Demiryolu hizmet binaları ve Cer Atölyesi'nin vaziyet planı (TCDD arşivi, 2018).

Mimari ölçekte bakıldığında ise demiryolu yerleşkesine ait yapılar arasında en prestijli yapının tren garı olduğu anlaşılmaktadır. Diğer tüm istasyon hizmet binaları oldukça işlevselci bir tutumla inşa edilmişlerdir. Ayrıca yapılar arasında tutarlı bir ölçek bulunmasına rağmen, cephe dizgeleri ya da planimetrik kuruluşları açısından süreklilik sağlayan herhangi bir üslup ögesine rastlanmaz. Dahası demiryoluna ait hizmet binalarının bir kısmında geleneksel imajlardan alıntılanmış bir mimari dil olduğu ileri sürülebilir. Oysa Cer Atölyesi, modern bir fabrika mekânının tüm gereksinimlerini hem işlevselci hem de rasyonalist dizgeleriyle açığa vurmaktadır. Geniş açıklıklı hangarlardan oluşan fabrika mekanları, üretim faaliyetinin gereksindiği öğelerle tasarlanmıştır ve vagon fabrikasının tüm yapıları arasında bir fabrika mekanını tanımlayan ortak bir mimari dilin varlığı hissedilmektedir (Şekil 4.30).

Şekil 4.30. 1939'da Cer Atölyesi'nden görünüm ve iç mekân (Önemlibıçak arşivi, 2018).

Prizmatik gövdeler, geniş açıklıklı iç mekânı geçen çelik makas sistemler, çatı penceresi gibi öğeler ile cephe dizgesinde görülen şerit pencereler Cer Atölyesi'ni tanımlayan mimari dili oluştururken bu dil, aynı zamanda dönemin fabrika yapılarını tanımlayan ortak bir tasarım anlayışına da referans vermektedir. Ayrıca fabrika bir mekân olarak geniş açıklıklı alanı örten bir kapalı mekandır ve bu anlamda kente yeni bir yapı tipolojisini angaje etmiştir. Vagon fabrikasına ait mekân, kentte, beton-cam-çelik gibi modern malzemeler kullanılarak inşa edilmiş ilk geniş açıklıklı mekandır; rayın modernite deneyimi içindeki yananlamalarına rağmen fabrika mekânı daha önce kentsel mekânda karşılaşılmayan bir yapı tipolojisi olarak yine daha önce kentte varolmayan bir işleve cevap veren ilk modern yapıdır.

Modernizmin evrensel hedefleri doğrultusunda Almanlar tarafından tasarlanan bu yapıların inşası 2. Dünya Savaşı'na kadar hızla sürdürülmüştür. Kentin batı yakasındaki bu gelişme, devlet kontrolünde bir endüstrileşme girişimidir ve bu, hem kırsaldan kente göçü artırmış hem genişleyen yaşam koşullarını bir taşra kentine

aktarmış hem de çeşitlenen işkolları ya da uzmanlaşma aracılığıyla kentsel alanda modernitenin bir ön modelini oluşturmuştur.

4.1.2. İstasyon Caddesi ve 1936 İmar Raporu

Erken Cumhuriyet döneminde kentsel değişkenliğin temel öznesi haline gelen demiryolu yerleşkeleri üzerinden inşa edilen İstasyon Caddeleri, eğitim, ticaret ve yönetim ile ilgili yeni donatılarıyla, kent merkezini besleyen bir yönelimle alternatif bir “çekim merkezi”dir. Farklı dönemsel yapıların bir araya geldiği bu kentsel alanlar, “tarihsel ve işlevsel çok katmanlılığa” katkı sağlarken aynı zamanda modernleşme pratiğinin deneylendiği kentsel alandır. Modernitenin Batılı yananamlarından birine göre “boulevard”, 19. yüzyılın gösterişli bir kentsel icadı olup geleneksel şehrin modernleşmesinde belirleyici kopuş noktasıdır (Berman 2017, s. 205). Öyle ki, “boulevard” tarafından dönüştürülen kentsel mekân, aynı zaman da kendine ait yaşam ritmini de insanlara dayatır; yaya ve araç trafiğinin yoğunluğu içerisinde modern insan sürüklenmeye başlar ve arter üzerinde daha önce karşılaşmadığı yapı tipleriyle karşılaşır.

1930’larda Sivas’a demiryolunun ulaşmasıyla tren garını yönetici merkeze bağlamak amacıyla yeni bir arter açılmıştır. Bu arterin batı ucunu demiryolu hizmet binaları ve Cer Atölyesi’ne ait lojmanlar tutarken doğu ucu, 19. yüzyılın sonlarında inşa edilen Hükümet Konağı ve daha önceki bölümde de bahsedildiği gibi, 1913-17 arasında Vali Muammer Bey’in girişimleriyle düzenlenen Hükümet Meydanı ile tanımlanmaktadır. Doğu-batı aksında çizgisel bir uzanım gösteren arter, kentsel mekân için morfolojik olarak keskin ve geri dönülemez izleklerin oluşturulması sürecini başlatmış ve caddenin kendisi de yıkım-yeniden inşa süreçleriyle döngüsel bir yenilenmeye maruz kalmıştır. İstasyon Caddesi’nin önemi, geleneksel kent morfolojisini güçlü biçimde yararak yeni mimarinin imgeleri için yeni bir kentsel strüktür yaratmasında yatmaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yönetici merkez altlığı hazırlanan kent, Cumhuriyet ideolojisinin aktarımlarına ulaşmak amacıyla tren garı ve hükümet konağı arasındaki en kısa mesafeyi caddeye dönüştürmüştür. Modernite projesinin kente nüfuz edeceği omurga olan bu cadde, zaman içerisinde modern imgelerin saçaklanacağı yeni inşa pratikleri için bir deneyim alanı haline gelmiştir.

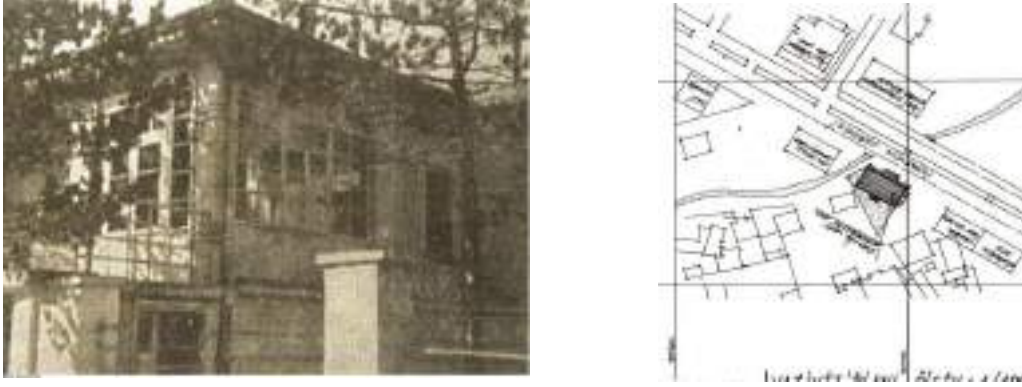
Tren garı ve Hükümet Konağı arasındaki bu lineer aksın batı ucu demiryolu ve cer atölyesi çalışanları için lojmanlarla donatılmıştır. Lojmanlar bu alana 1930’lar ve

1940'lar boyunca yayılan bir planlama içerisinde yerleşmişlerdir ve kentlinin daha önce deneyimlemediği ilk modern yapı tipolojisindeki numunelerdir. Caddenin ve demiryolu ağının batı ve güney hattı boyunca konumlanan demiryolu lojmanları bitişik ve müstakil lojman binalarıyla bu alandaki ilk konut ölçeğini meydana getirirse de konumlandığı alan açısından İstasyon Caddesi'nin varlığını belirginleştiren bir izlek sunmamaktadır. Öte yandan 1940-42 yılları arasında inşa edilen Cer Atölyesi'ne ait lojmanlar hem kübik mimarileri hem de rasyonel konumlarıyla arterin batı ucunda, İstasyon Caddesi'ni tren garına bağlayan daha güçlü bir kentsel izlek yaratmıştır (Şekil 4.31). Demiryolu ve cer atölyesi çalışanları için üretilen bu lojmanlar, toplu yaşamın ve apartmanlaşmanın ilk tipolojik örnekleridir.

Şekil 4.31. Aksın orta hattından batıya doğru bakış ve 1930'lerden sonra İstasyon Caddesi'nin batı ucuna eklenen lojman binaları (Önemlibıçak arşivi, 2018; sivasresimleri, 2018).

Batıdan doğuya doğru ilerledikçe arterin 1970'lere kadar kent içi akarsu kollarından biri olan Pünzürük deresiyle bölüntülediği bilinmektedir. Üredi (2009, s. 39)'ye göre Pünzürük deresi İstasyon Caddesi olarak bilinen arterin yaklaşık orta aksından geçerek Kızılırmak'a ulaşmaktaydı ve 1970'lerde dere ıslah edilerek arterin Yukarı Kale yönündeki alanına, yani arterin güney hattına hastane binası yapılmıştır. Yine İstasyon Caddesi'nin bu orta aksında 1939'da inşa edilen ve demiryoluna ait yapıların inşasında çalışan Alman mühendisler tarafından kullanılan bir konutun bulunduğu, sonrasında bu yapının Vali Konutu olarak işlevlendirildiği ifade edilmektedir (Üredi 2009, s. 37) (Şekil 4.32). Başlangıçta demiryolları için kontrol mühendisi lojmanı olarak tasarlanan yapı, DDY yerleşkesinin tamamlanmasıyla vali konutuna dönüştürülmüştür.

Şekil 4.32. İstasyon Caddesi aksının orta hattında yer alan Vali Konutu (sivas-eski fotoğraflar, 2018; sivas belediyesi, 2018).

İstasyon Caddesi'nin Pünzürük deresi ile lojmanlar arasında kalan bölgesi, 1960'lardan sonra hastane ve kapalı spor salonu gibi kamusal yapılarla gelişmiş, aynı süreçte alan asansörü ve kapıcı dairesi olan 8 katlı modern apartmanlarla donanmıştır (Şekil 4.33). Dolayısıyla bu alan Hükümet Meydanı'yla tanımlanan ve Pünzürük deresine kadar ulaşan akstan daha geç gelişmiştir.

Şekil 4.33. İstasyon Caddesi'nin lojmanlar ve Pünzürük deresi arasında kalan bölgesinde kapalı spor salonu ve hastane binası (Önemlibiçak arşivi, 2018; yazar arşivi, 2018).

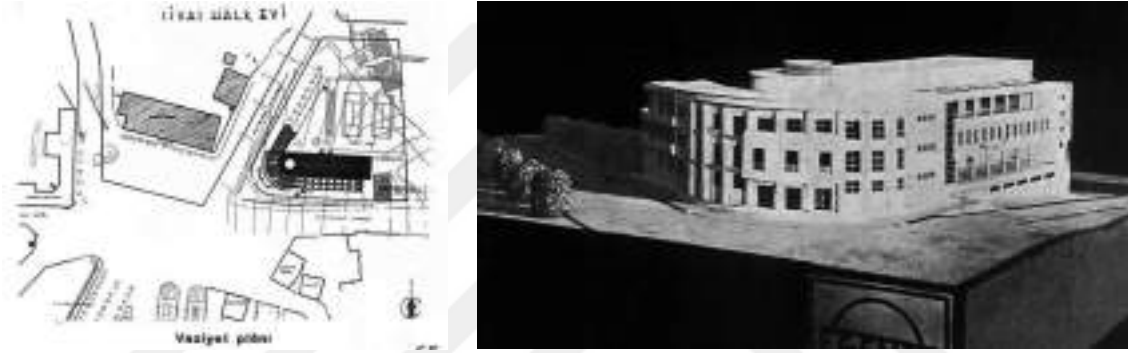
Öte yandan Pünzürük deresinin doğu yakası boyunca ilerleyen arter, 1930'lardan itibaren daha hızlı bir kentsel gelişim göstermiştir. Bu aks, Hükümet Meydanı ile tanımlanmaya başlanmalıdır. Hükümet Meydanı yani 19. yüzyıldan beri yenilenen idari merkez, Hükümet Konağı, İdadi binası, Jandarma dairesi binası, PTT binası, ikiz konaklar, vilayet matbaası, sıhhiye mektebi gibi yapılarla çevrelenmiş, Vali Muammer Bey'in girişimleriyle de alandaki harabe yapılar kaldırılmış ve ortaçağ döneminden kalan medreseler görünür hale getirilmiştir. 1930'larda ise bu alanı, tren garına bağlamak üzere İstasyon Caddesi arteri açılmıştır. Arter, şekil 4.34'te de görüldüğü gibi kamu binalarıyla tanımlanmış ve kentsel açık alanlarla düzenlenmiştir.

Şekil 4.34. Aksın orta hattından doğuya doğru bakış ve Hükümet Meydanı'ndan caddeye doğru bakış (sivasresimleri, 2018).

Arterin doğu ucu, batı yakasına göre daha yoğun bir yapılaşmayla karşılaşmıştır. Bunun en önemli sebebi arterin bu bölgesinin, kentin yönetici ve ticari merkezlerine daha yakın olması ve mekân belleği açısından geleneksel kent mekanlarının yoğun kullanımı yönündeki alışkanlık olarak belirginleştirilebilir. Hükümet Meydanı'ndan başlayarak batıya doğru, yani Pünzürük deresine doğru ilerledikçe karşılaşılan ilk yapı önce vali konutu, sonra halkevi ve son olarak da Selçuk Ortaokulu olarak kullanılan yapıdır. Meydan ve caddenin kesişiminde yer alan bu yapı, Üredi (2009, s. 37) tarafından 1930-31 yıllarına tarihlendirilmektedir. Dolayısıyla yapı kısa süreliğine vali konutu olarak kullanılmış, halkevine dönüştürülmesinden sonra valinin ikametgahı arterin orta aksında yer alan lojman binasına taşınmıştır. Arterin doğu ucundaki bu yapı Halkevi olarak işlevlendirilmiştir ve Sivas Halkevi'nin açılışı 24 Şubat 1933'te gerçekleştirilmiştir (Duman 2013, s. 195). Dolayısıyla arterin doğu ucu için karşılaşılan ilk modern tipoloji halkevidir. Kemalist ideolojinin ilerlemeci idealinin simgesi haline gelen halkevleri bir tür eğitim ve sosyalleşme merkezi olarak kentsel mekânın önemli parçalarında inşa edilmişlerdir. Genel olarak halkevleri plan düzenlerinde oditoryum ve jimnastik salonu gibi mekanlar dışardan kolayca farkedilen ayrı bir bloğa yerleştiriliyor, büro ve kütüphane gibi birimler ana bloğu oluşturuyor ve bloklar avlu yaratacak şekilde yerleştiriliyordu; farklı işlevler cephede farklı pencere düzenleri ile ifade edilerek kavisler, çıkmalı-konsollu unsurlar, kuleler, dairesel pencereler, içiçe geçen bloklar güçlü bir modernizm kompozisyonu sunmaktaydı (Bozdoğan 2008, s. 112-114). Hükümet Meydanı'nda konumlanan ve vali konutundan dönüştürülen Sivas Halkevi ise Vali Nazmi Toker'in girişimleriyle 1937'de arka bahçesi düzenlenerek halkın kullanımına açılan bir yeşil alan sunsa da özellikle konferans salonu ve tiyatro sahnesinin olmaması sebebiyle yetersiz kalmaktaydı ve sonuçta, yeni bir halkevi binasının yapılması kararlaştırılmıştı (Duman 2013, s. 195).

Öte yandan dönemin yayınlarından takip edileceği üzere Arkitekt dergisinde Sivas için bir halkevi proje yarışmasının açıldığı görülmektedir. Sivas Cumhuriyet Halk Partisi tarafından düzenlenen yarışmaya 13 Türk mimarı katılmış ve birinciliği Nazif Asal ve Emin Necip'in projesi kazanmıştır (Anonim 1939, s. 65). Proje yeri, Hükümet Konağı'nın doğusunda bulunan ve İstiklal Mahkemesi olarak kullanılan konağın bulunduğu arsadır (Şekil 4.35). Yani kentsel mekânın önemli bir parçasında, Hükümet Meydanı'nda inşası öngörülmüştür. Dahası, vali konutundan dönüştürülen halkevi binasının belediye binası olarak kullanılması ve 1938'de yeni bina için gerekli olan arsaların istimlak edilmesi kararlaştırılmış, 1939'da halkevinin yapılacağı alandaki yapılar yıkılmış ve 1946'da temel atma töreni yapılmıştır (Duman 2013, s. 196-197).

Şekil 4.35. Sivas Halkevi Proje Yarışmasında birincilik kazanan proje (Anonim, 1939).

Yeni halkevi binası, dönemin anlayışını yansıtan güçlü bir modernist estetiğe sahiptir. Ancak bu yapının inşası savaş koşulları ve ekonomik sıkıntılar sebebiyle yarım kalmış ve temeli atılan yapı, tamamlanamamıştır. Kent, halkevi olarak meydan ve cadde kesişimindeki binayı kullanmaya devam etmiştir (Şekil 4.36). Bu yapı, plan düzeni ve cephe kurgusu açısından daha çok I. Milli Mimarlık dönemi unsurlarını içermektedir. Dolayısıyla kentsel mekânda ulus-devlet tarafından aktarılan bir program, halkevi, modern bir tipoloji içerisinde karşılanamamış ve aynı işlev, eski olana nakledilmiştir. Sivas Halkevi yeni binasına kavuşamamış olsa da “Ortayayla”, “4 Eylül” gibi dergileri ve “Kızılırmak” adındaki gazeteyi çıkarabilmiştir.

Şekil 4.36. Halkevi binası (Anonim, 2015; sivasresimleri, 2018).

Öte yandan şekil 4.36’da da okunabildiği üzere Kale Cami’nin hemen bitişiğinde konumlanan ve arterin batıya doğru açılan aksında kalan yapı, Tan Sineması’dır. 1932-33’te inşa edilen yapı, Sivas’ın ilk sinema binasıdır. 1930’lar modernizminin kente henüz akmaya başladığı bir dönemde yapı, I. Milli Mimarlık döneminin üslupsal tavrılarını barındırmaktadır. Modern bir arter üzerindeki konumuyla da yenilenen kent hayatının kültür odaklı bir işlevsel açılımıdır (Şekil 4.37).

Şekil 4.37. Tan Sineması (sivasresimleri, 2018; birzamanlarsivas, 2018).

Halkevi ve Tan Sineması’nın konumlandığı alanın karşı hattında, yani İstasyon Caddesi’nin kuzeyinde bulunan İdadi binası Sivas Lisesi’ne dönüştürülmüş ve yapının batısına 1932’de bir pansiyon binası eklenmiştir. 1985-86 yılında yıkılıncaya kadar pansiyon binası rasyonel kütle ve cephe düzeneği ile modern mimarinin Hükümet Meydanı’ndaki ilk temsilcisidir (Şekil 4.38). Aynı süreç içerisinde halkevi için yarışmayla elde yapının inşasının yarım kalmasıyla ve Tan Sineması’nın daha çok I. Milli Mimarlık dönemi unsurlarını barındırmasıyla pansiyon binası, idari merkezde kübist bir estetik sunmaktadır. Bunun anlamı, idari merkeze modernizmin bir eğitim yapısıyla girdiğidir.

Şekil 4.38. Sivas Lisesi pansiyon binası (sivasresimleri, 2018).

İdari merkezden batıya yöneldikçe, başka deyişle Pünzürük deresine yaklaştıkça caddenin diğer kamu yapılarıyla karşılaşmaktadır. Bunlar, Esen Sineması ve Tekel (İnhisarlar) binasıdır. Tekel binası, 1932’de inşa edilmiş bir yönetim yapısıdır ve binaya cadde üzerinden girilirken güneyinde bir avlu etrafına yerleşmiş depo binaları bulunmaktadır. Tekel binasının hemen doğusunda konumlanan Esen Sineması ise İstasyon Caddesi aksının rasyonalist dilinin devamıdır (Şekil 4.39).

Şekil 4.39. Esen Sineması ve Tekel (İnhisarlar) binası (Önemlibıçak arşivi, 2018).

İstasyon Caddesi aksı 1930-1970’e kadar Halkevi, Tan Sineması, Pansiyon, Esen Sineması, Tekel binası, Vali konutu ve DDY lojmanları ile konsolide olurken 1970’ten itibaren aksın özellikle orta hattından batıya doğru olan kısmı hastane, vergi dairesi binası ve kapalı spor salonu ile çerçevelenmiştir. Erken dönemde bu aksın doğu ucu, yani Hükümet Meydanı’na açılan kısmı kamusal binalarla ve batı ucu, DDY lojmanlarıyla pekiştirilirken bu dönemde caddenin orta aksı yine kamu binaları ve vali konutu ile çerçevelenmiştir. Cadde sonraki dönemlerde apartmanların inşa edilmesiyle

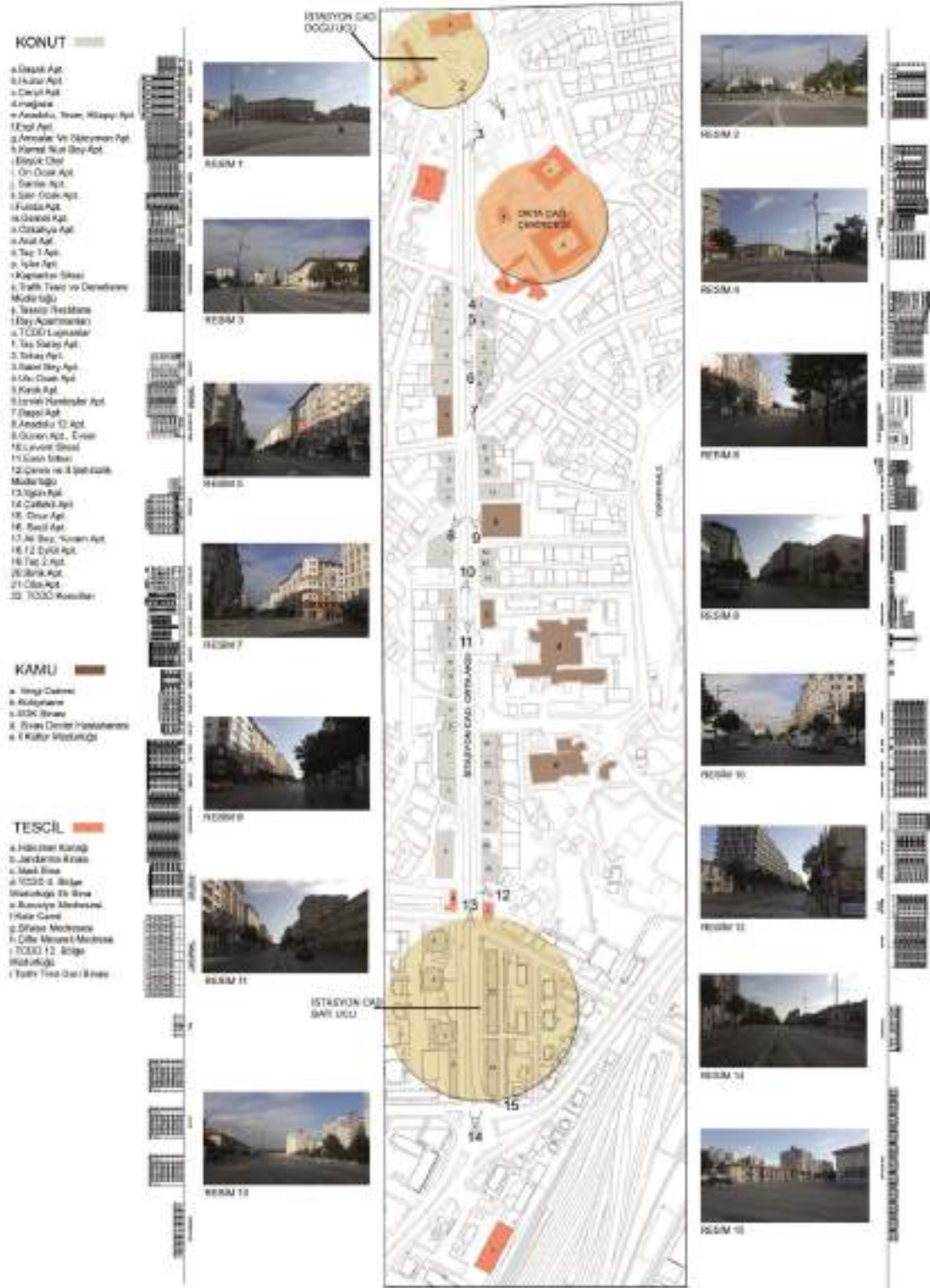
yapılaşmaya devam etmiştir. Erken dönemin en önemli apartmanı, Emek Apartmanı'dır. 1938'de Todor Usta tarafından inşa edilen Emek Apartmanı, kentin DDY lojmanlarından sonra ilk modern apartman binasıdır (Şekil 4.40).

Şekil 4.40. Emek Apartmanı (Sivas KTVKK).

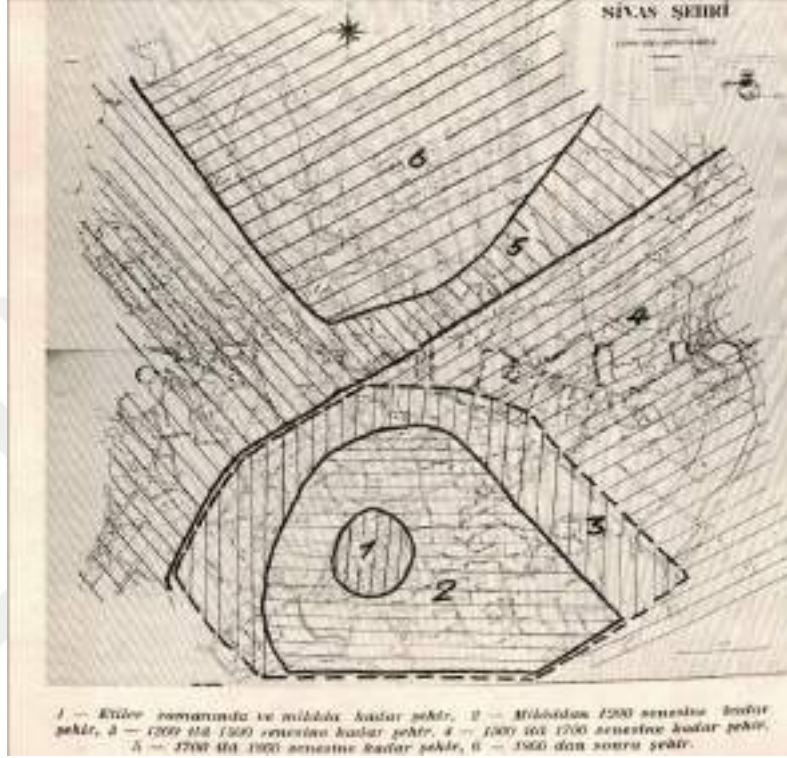
Üredi (2009, s. 37)'ye göre bu aksta 1948'e kadar 5 adet daha apartman bulunmaktadır. Özellikle 1950-60'lar rasyonalizminin temsilcisi olan pek çok apartman cadde üzerinde günümüzde halen bulunmaktadır. 1970'lerden itibaren cadde üzerindeki apartman yapılaşması yoğunlaşmış, 8 kata ulaşan apartmanlar artarken toplumsal ve ekonomik dönüşümün yankıları bu dönemdeki apartmanlarda, kendini, asansörlü, çok daireli, kapıcı daireli ve kaloriferli bir tasarım anlayışıyla planlanan yapılarda göstermiştir.

İstasyon Caddesi, kamu binaları ve modern apartmanlar aracılığıyla Cumhuriyet dönemi için kentin belirleyici sosyo-kültürel ve mimari ekseni haline gelmiştir. İstasyon Caddesi'nin belirlemeye çalıştığı kamusal aksla birlikte 1950'lere kadar meydan aynı zamanda bir toplanma alanına dönüşmüş ve aksiyal olarak meydana kesişim sağlanmaya çalışılmıştır. Kamusal alanı tamamlayan modern mimari dizgeler, çeşitli arayüzlerle birlikte belirli bir süreklilikle dizayn edilmeye çalışılmıştır (Şekil 4.41).

Şekil 4.41. İstasyon Caddesi'nin günümüzdeki durumuna ilişkin bir anlatım.

İstasyon Caddesi aksı, kentin ilk modern arteri olarak gelişirken diğer taraftan 1936 yılında Vali Nazmi Toker başkanlığındaki İmar Komisyon'u tarafından "Sivas Şehri İmar Planı Raporu" hazırlanmıştır. İmar raporunda kentin coğrafi, tarihi, jeolojik, iklim, akarsular, sanayi, ticaret, ziraat, nüfus, ulaşım gibi konuların mevcut durumu saptandıktan sonra kentin planlama kararları verilmektedir (Şekil 4.42).

Şekil 4.42. 1936'da hazırlanan imar planı raporuna göre kentin tarihsel gelişimi (Bayındırlık Bakanlığı, 1936).

Örneğin Bayındırlık Bakanlığı (1936, s. 22)'nin verilerine göre, Sivas'ta 1871'de kurulan belediyenin faaliyetine ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamaktadır; belediyenin 1908'den itibaren gösterdiği faaliyetler ise kaldırım tamiri gibi ufak tefek işler olup 1927-28'den sonra belediye aktif şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu faaliyetler daha çok yol yapımı, akarsuların ıslah edilmesi ve altyapının iyileştirilmesini içermektedir. Bayındırlık Bakanlığı (1936, s. 25)'na göre kentteki en işlek cadde ve bölgeler İsmetpaşa Caddesi (İstasyon Caddesi), Cumhuriyet Caddesi (Atatürk Caddesi), Kepenek Caddesi, Bezirci Caddesi, Hükümet Meydanı, Hükümet Meydanı'ndan Meydan Cami'ne kadar olan bölge (Atatürk Caddesi aksı) ve İstasyon bölgesidir. Rapor, Hükümet Meydanı'ndan Meydan Cami'ne kadar olan bölgeyi, yani geleneksel ticaret aksını yine ticaret bölgesi olarak işaretlerken tren istasyonu civarının fabrika ve iş bölgesi olarak gelişmesini önermektedir (Şekil 4.43-4.44). Ayrıca her modern şehirde

olduğu gibi kentin ihtiyacı olan yapıları Atatürk Anıtı, parti binası, ilk ve orta okul, posta telgraf ve telefon binası, hal, hastane ve dispanser, park, halkevi binası, bankalar, pazar yerleri, itfaiye, garaj, belediye fidanlık ve koruları, eğlence yerleri, tephirhane, müzayede salonu, kömür depoları, medeni ve sıhhi yıkanma yerleri, cezaevi, mezarlık olarak tayin etmektedir (Bayındırlık Bakanlığı 1936, s. 26).

Rapordan anlaşılacağı üzere Cumhuriyet'in "uygarlaştırma misyonu" kentin yenilenmesinden geçmektedir. Bu amaçla ulus-devletin modernleştirme projesine uygun olarak modern kamu binalarının inşa edilmesi, gençlik-sağlık kültü üzerinden kentsel hijyene değer verilmesi ve bu kapsamda yıkık ya da harabe binaların ortadan kaldırılması, kentsel mekânın çalışma/iş ve ticaret alanı olarak bölgeleşmesi, eğitim-iletişim-ulaşım gibi temel gereksinimlerin karşılanması üzerine yenilenmelerin ve yapılaşmaların öncelikli olarak uygulanması salık verilmiştir. Kentsel mekânın dönüşümünü hazırlayan bu rapor, 1930-1950 yılları arasında kamusal alandaki inşa faaliyetlerinin habercisidir.

Şekil 4.43. 1936'da hazırlanan imar planı raporuna göre kamusal yapılar, çarşı bölgesi ve amele evleri (Bayındırlık Bakanlığı, 1936).

Şekil 4.44. 1936'da hazırlanan imar planı raporuna göre pazarlar (Bayındırlık Bakanlığı, 1936).

4.2. Yeni Anıtsallık ve Kamu Binaları

Cumhuriyet fikriyatının temellendirilmesinde ulus-devletin tahayyüllerine uygun olarak kamusal olanın yeniden tanımlaması da önemli bir araçsallaştırmadır. Sargın (2017, s. 30)'a göre Osmanlı döneminde cemaat sistemine dayalı parçalı bir kamusal alan bulunmaktayken Kemalist söylem, bunu yeniden üreterek merkez-çeper ilişkisini sil baştan çizmiştir. Dolayısıyla kentsel mekânda yeniden tanımlanan bir kamusal olgusu bulunmaktadır. Kamusal alanın yeniden tanımlanması Cengizkan (2017, s. 215)'a göre olası kamusal mekanların kullanıma sokulması, bunların belli toplumsal gruplar tarafından benimsenmesi ve uygunlaştırılması ile birlikte yürütülmesi anlamına gelmektedir. Bunun anlamı, eskiyle bağı olmayan yeni bir dönemi başlatmayı güden erken Cumhuriyet döneminin yönetici kadroları için kamusal mekandaki öznelere kolektif bir bilinç içerisinde algılandığıdır. Yani kentsel alanda kamusal mekân toplumsal güç ilişkilerinin kurulduğu ve taşındığı bir araçtır (Batuman 2017, s. 44).

Ulusun kalbi olan “Ankara” bu anlamda bir modeldir ve kamusal alanı tanımlayan tüm açık-yarı açık-kapalı kamusal mekanlar, kentsel alanda uygarlaştırma misyonu ve ilerleme tahayyülüne uygun şekilde ortaya çıkmıştır. Tanju (1999, s. 60)'ya göre Cumhuriyet seçkinleri modern göndermeleri mimarlık pratiğine hazmettirmek için Cumhuriyet öznesinin tanımına katkıda bulunacak kamu binalarının tasarım ve uygulamalarını denetimlerinde bulundurmuşlar ve bunun, bireyler katında da yerleşmesiyle ilgilenmişlerdir. Mimari ölçek üzerinden bakıldığında erken cumhuriyet döneminin kamu binaları şahnişinler ve kolonadlar gibi klasik öğelerle tasarlanmış, ters T çıkımlar, eksensel, simetrik, sade cephe örüntüleriyle biçimlendirilmiş ve kübik ve dörtgen hacimlerle derinlik kazandırılmıştır; bu tasarım tutumuyla dönemin kamu binaları Batılı modernizmin savunduğu serbest plan ve serbest cephelerden uzak bir mimari dil sunmaktaydı (Bozdoğan 2008, s. 203). Mimari biçimlerin plan düzleminde özgürleşemeyişleri ancak kütleli organizasyonlarda özellikle rasyonel bir tasarım davranışının kendine yer edinmesi, sanayileşme altyapısı olmadan ulus-devlet aracılığıyla aktarılmış bir modernleşme pratiğinin kronik semptomudur. Dahası kamu yapılarında hakim olan klasisizmin, bilimsel bilgi dışında tarihsel, mekânsal, etnik hiçbir yerel göndermeyi dikkate almayan soyut yapısı, Cumhuriyet yöneticilerinin ulusal kimlik tasarımına uygun düşmüş olmalıdır (Tanju 1999, s. 54). Batılı yananamları olan modernite koşulları tarafından tanımlanmayan bir modern mimarlık öyküsü içerisinde dönemin yapılarını tanımlayan bu mimari üslup, modernist söylemin mantıksal sonucu

değildir ve çoğunluğu ithalata dayanan inşaat malzemelerinin tüm ülkeye dağıtımının yüksek maliyetli oluşu da kurgulanan bu modernist estetiğin önemli kamu binaları dışında yeterince yaygınlaşmamasının sebebidir (Bozdoğan 2008, s. 207).

Yukarıdaki bilgiler ışığında konuyu Sivas özeline çekecek olursak, kentte 1930 sonrasında görülen imar hareketliliği, ivmesini kentsel merkeziliği koruyan bir tavırla geliştiren kentleşme sürecine bırakır ki, bu aktivite aynı zamanda kentsel alanın yenilenmesine dayalı bir değişimi beraberinde getirmiştir. Akpınar (2010, s. 73)'a göre ulusun kuruluşunda kentsel planlama, modern yaşamı, Türkiye'ye taşıyacak sosyal reformları tamamlayan bir görevdir. Bu kapsamda 1930-50 döneminin kentleşme dinamiği, kentsel planlama üzerinden tanımlanan bir simge yapılar bütünüyle yürütülmüştür. Batur (1998, s. 215), İzmir kenti örneğinde, bu zaman aralığındaki simgesel yapılaşma izleğini örnekler. Ona göre, formülasyonu oluşturan minimum yapı programı, kentin ana yolu Gazi Bulvarı üzerinde yer alan Cumhuriyet Meydanı, bu meydana dikilen Atatürk Heykeli, belediye binası, hükümet konağı, gazi ilkokulu, halkevi ve geniş yeşil alan düzenlemelerinden oluşmaktadır. Sivas'ta da benzer bir kurguyla 1930-50 zaman aralığında bir ana arter, bu arterin ulaştığı bir meydan ve yapı programının diğer simge imajlarıyla kurulan bir kentleşme başlamıştır.

Daha önce yönetici merkez, ticaret bölgesi ve okullarla gelişen eğitim odaklı alanlar olarak incelenen kentsel mekâna 1930'lardan sonra kentin batı ucunu tutan sanayi bölgesi de eklenmiştir (Şekil 4.45). Demiryolu ve Cer Atölyesi'yle gelişen sanayi bölgesiyle birlikte kentte İstasyon Caddesi adı verilen bir arter de kentsel mekâna sızmıştır. Ulus-devletin uygarlaştırma misyonuna uygun şekilde modernist estetiğin de kente nakledilmesi batıdaki bu sanayi bölgesi ile gerçekleşmiştir. Sanayi bölgesini yönetici merkeze bağlayan İstasyon Caddesi, kentin ilk modern arteridir ve aynı zamanda ilk modern kamu binalarının da konumlandığı akstır. Bölüm 4.1.2'de bu kamu binalarının öznel örneklerinden kısaca bahsedilmiştir. Bu örneklerden Sivas Lisesi pansiyon binası, Tan Sineması, Esen Sineması, Tekel binası gibi binalar, erken dönemin inşa pratikleridir. Burada şu açıkça vurgulanmalıdır ki, 1930-1950 zaman aralığındaki kamu binalarına ait anıtsallığın yeniden tanımlanması demiryoluna ait hizmet yapıları ve cer atölyesiyle tetiklenmiştir. Modernist bir estetik sunan son derece rasyonel, işlevsel ve prizmatik gövdeleriyle bu yapılar hem kentin fiziksel dönüşümünde rol oynamış hem de anıtsallık imgesini, 1930 öncesi süreçten başka bir güzergahta fakat benzer içerikle filizlendirmiştir. İstasyon Caddesi'nin rolü 1950'lerden sonra da devam etmiş, kapalı spor salonu ve hastane gibi kamusal yapılarla anıtsal içerik karakterize

edilmiştir. Ancak 1950’lerden sonra İstasyon Caddesi’ne alternatif arterlerin açılmasıyla kentin gelişim yönü farklılaşmış olsa da kamusal anlam ve anıtsal içerik benzer kalmıştır.

Şekil 4.45. 1930-1950 zaman aralığında kent morfolojisine eklenen yapılar.

1930-1950 zaman aralığında seçki yapılar üzerinden anıtsallığın kaynaklarının sorgulanacağı bu bölümde özellikle 1936 tarihli Sivas İmar Planı Raporu ve 1935 tarihli Sivas Bülteni gibi kaynaklar dönemin kamu binaları hakkında bir başlangıç sunmaktadır. Örneğin 1936 tarihli imar planı raporuna göre, gününün sıhhi ve fenni ihtiyaçlarına uygun binalar İnhisarlar dairesi (tekel binası), Örnek Oteli, Cumhuriyet Oteli ve lisenin pansiyon binasıdır; hükümet konağı, jandarma dairesi ve erkek öğretmen okulu kaloriferden yoksun olup mimari üslupları eski ve iç mekan organizasyonları gayri sıhhidir ve Hükümet Meydanı'ndaki ilk mektep binası, posta-telgraf ve telefon müdüriyeti, fırka kumandanlığı ve belediye dairesi ise harap ve kullanılmaya uygun değildir (Bayındırlık Bakanlığı 1936, s. 20). Rapor, kentteki kamu binalarına tuttuğu merceklerle mevcut durumu, eskimiş ve teknik gelişimden uzak olarak betimlerken 1930'dan sonra inşa edilen kamu yapılarını çağa uygun olarak tariflemektedir. Eskiye yerme ve yeniyi övme üzerine kurulu bu durum, daha çok dönemin genel eğilimiyle ilintilidir. 1930'larda yeni, sadece bir ilerleme simgesi olarak kavranmıyordu aynı zamanda geri kalmışlığın işareti olan eski ile karşılaştırılarak yeni olan her şey övülüyordu (Bozdoğan 2008, s. 76).

1935 tarihli Sivas Bülteni'ne göre Sivas'a 1930'da gelen demiryolunun ardından yeni yollar açılmış, kaldırımlar yapılmış, modern ve sıhhi binalar inşa edilmeye başlanmıştır; 910 metrelik İsmet Paşa Caddesi (İstasyon Caddesi) ile Cumhuriyet Caddesi (Atatürk Caddesi) üzerinde modern yapılar yapılmıştır (Anonim 1935, s. 193-194). Bültene göre o dönemde kentte İsmetpaşa, Fevzipaşa, Cumhuriyet, Recebevi, Ziyagökalp, Dumlupınar, İstiklal, Altıntaş ve Ümit Mektebi olarak okullar; Örnek, Cumhuriyet, Sivas Palas, Yıldız, Afyon, İzmir ve Ankara olarak otel binaları kamu binaları arasında öne çıkmaktadır (Anonim 1935, s. 107, 205).

Kronolojik bir çerçevelemeyle bakıldığında 1930-40 zaman aralığında Sivas'ta kentsel mekandaki güçlü modernist estetiğe sahip kamu binaları şu şekilde örneklenebilir. Sivas Lisesi pansiyon binası (1932), Tekel binası (1932), Esen Sineması (1932), Fevzipaşa İlkmekebi (1938) ve Tirkeş İşhanı (1932) olup aynı dönemin rasyonel olmayan diğer kamu binaları halkevi (1932), Tan Sineması (1932), buğday pazarı binaları (1930'lar) ve elektrik fabrikası (1938)'dir. 1940-50 zaman aralığına tarihlenen kamu binaları ise Örnek Otel (1940), Orduevi (1940), PTT (1946), Askeri Dikimevi (1945), Çimento Fabrikası (1939-43), 4 Eylül Stadyumu (1943-44), Endüstri Meslek Lisesi (1940-50), İş Bankası (1940), Ergin İlkokulu (1945), ve Halıcılık okulu (1940'lar)'dur. Bu kamusal yapılarda ulus tasarımına uygun bir klasisizmin okunaklı

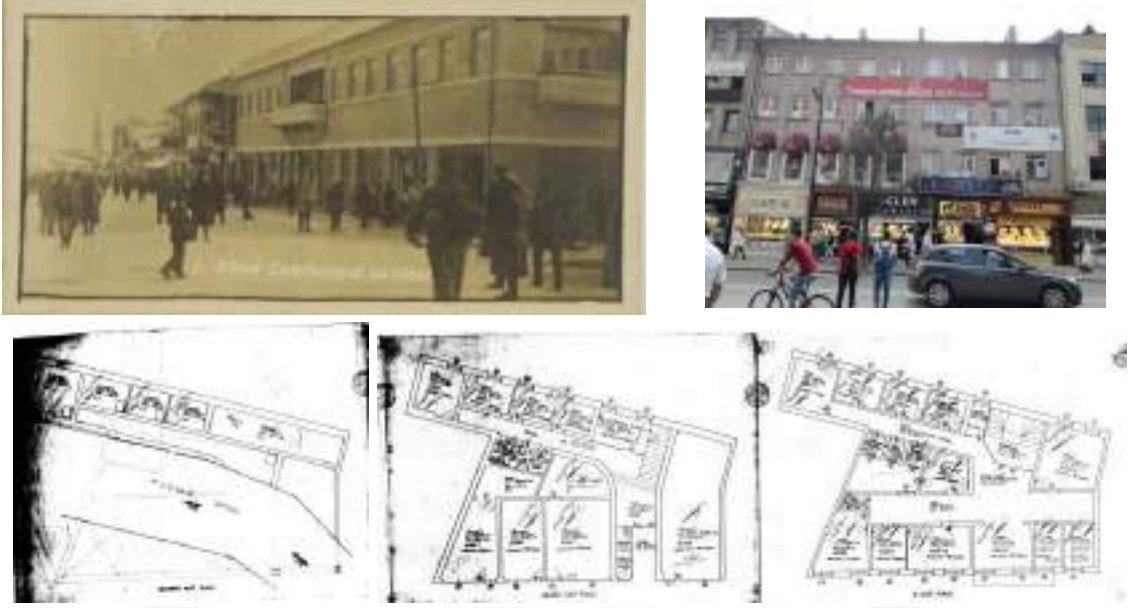
oluşu, içselleştirilmeden aktarılan ve dayatılan bir mimarlık pratiğinden ve kamusal mekânda yeniden kurgulanan toplumsal güç ilişkilerine dayandırılabilir.

Sivas Lisesi pansiyon binası, Tekel binası ve Esen Sineması binaları İstasyon Caddesi üzerindeki konumlarıyla kentsel mekânda ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu binalar, modern bir arter üzerinde hem kamusallığın prestijini hem de karakteristik bir mekânsal ölçeği tanımlayan öncel örneklerdir. Prizmatik gövdeleri, sade cepheleri ve yataylık etkisini artıran pencere düzenleriyle erken dönemin kamu binalarındaki mimari dili temsil etmekteydiler. Pansiyon binasının açık renkli ve rasyonel cephe kabuğu ile zemin kat yüzeyindeki pencere düzeneği, Tekel binasının depo kısımlarını oluşturan kütledeki kolonadlı giriş nişi ve Esen Sineması'nın ön cephesindeki yüzeyi bölüntüleyen düşey elemanlar modern mimarinin yerel ölçekte kendine yer bulmuş üslup öğeleridir (Şekil 4.46). Böylece tren garı binası ve DDY yerleşkesindeki diğer ölçekli mimari yapılar aracılığıyla devşirilen simetrik, prizmatik etkili, yatay ve düşey elemanlarla bölüntülenen anıtsallık izleği kentin en yeni arterine daha rasyonel ve yalın öğelerle girmiştir.

Şekil 4.46. Tekel binasının depo kısmını oluşturan kolonadlı giriş nişi ve Esen Sineması'nın ön yüzü (Sivas KTVKK; Önemlibıçak arşivi, 2018).

Öte yandan İstasyon Caddesi aksına yerleşen bu kamu binaları, kentin yönetim, eğitim ve dinlence-eğlence işlevlerini karşılamaya yönelik karma bir fonksiyonel kamusal hattı da tariflemektedir. Yine aynı yıllarda kentin geleneksel ticaret aksı olarak bilinen Cumhuriyet Caddesi (Atatürk Caddesi) aksında ise otel ve işhanlarıyla bölgenin mevcut işlevini değiştirmeyen fakat yapılaşma biçimini dönüştüren kamu binaları ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1930-1940 zaman aralığının Cumhuriyet Caddesi aksında Cumhuriyet Oteli ve Tirkeş İşhanı inşa edilmiştir (Şekil 4.47). Her iki yapı da prizmatik gövdeleri ve yalın cepheleriyle öne çıkarken Tirkeş İşhanı, özgün projesinden anlaşıldığına göre ıslah edilen Murdarırmak üzerine inşa edilmiştir.

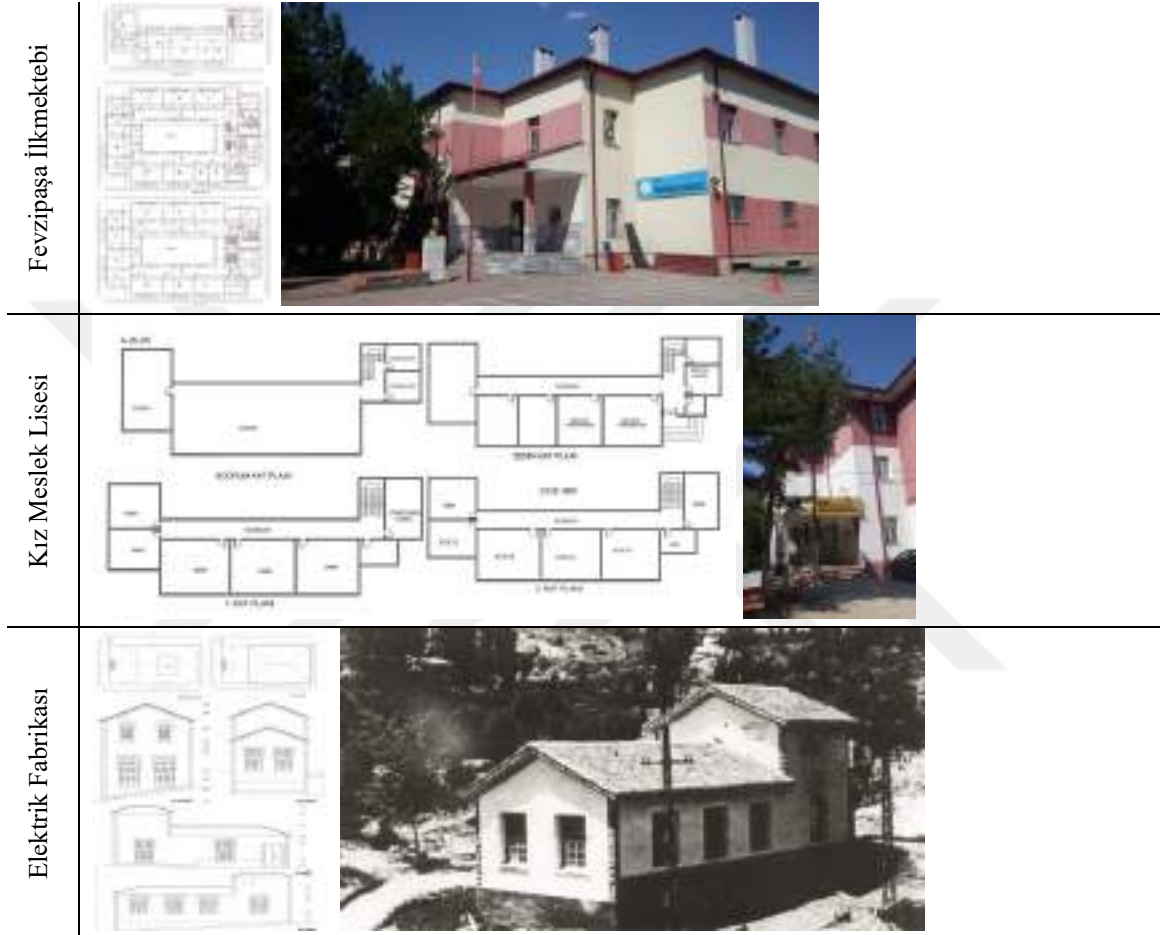

Şekil 4.47. Cumhuriyet Otel ve Tirkeş İşhanı (sivasresimleri, 2018; yazar arşivi, 13.09.18).

Ayrıca Tirkeş İşhanı, kentteki değişen ticaret koşullarını da resmeden en erken binadır. Zemin katı dükkanlardan, üst katları ise yanyana sıralanan odalardan meydana gelecek şekilde planlanan bina, bir yönüyle modern yaşamdaki uzmanlaşma ve hizmet birimlerinin mekânsal biçimlenmeyi nasıl etkilediğini de apaçık sergiler (Şekil 4.47).

Fevzipaşa İlkmektebi, bir eğitim binası olarak dönemin diğer kamu binalarına göre daha farklı bir geçişi temsil etmektedir (Şekil 4.48). Şimdiye kadar sözü geçen tüm kamusal binalar, kentsel alanda daha önce varolmayan bir işleve karşılık gelen ve yeni bir inşa pratiği içeren kamu binalarıydı. Fevzipaşa İlkmektebi ise kentsel mekânda işlevsel sürekliliğin mekânsal dönüşümle sonuçlandığı bir örnektir. 1928'de ahşap bir yapıda eğitime başlayan okul, 1938'de temeli atılarak 1939-40'da tamamlanan "fenne uygun ve sıhhi" binasına taşınmıştır. Bina, konum olarak yönetici merkezin periferisindedir; o dönem doğrudan Hükümet Meydanı'na açılan Kepenek Caddesi aksına kuzeydoğu yönünden bağlanan bir sokak üzerindedir. Bu alan, Cizvit Okulu olarak bilinen ve 1924-28 arasında öksüzler yurdu, 1928-31 arasında Fevzipaşa İlkmektebi, 1932-52 arasında Numune Hastanesi, 1952-76 arasında göğüs hastanesi olarak kullanılan binanın karşı hattındadır; böylece 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra misyonerler tarafında inşa edilen Cizvit Okulu'nun yakın çevresi, 1930-40'lar inşa pratiğinin, özellikle kamu binaları arasında eğitim binalarının kümelenmesiyle tanımlanan yeni bir kentsel bölge haline gelmiştir. Öyle ki aynı alana yine bu dönemde Kız Meslek Lisesi de eklenmiştir (Şekil 4.48). Alan, bugün de "okullar bölgesi" olarak anılmaktadır. Böylece 1930-1950 zaman aralığında kentsel alanda sanayi

bölgesine ek olarak okullar bölgesi de belirmiştir. Her iki eğitim yapısı da benzer plan şemasıyla biçimlenmiş, prizmatik gövdeler, U biçimli mekân organizasyonu, bir kolon tarafından tanımlanan ve zemin kotundan basamaklarla ayrılan saçaklı giriş nişi gibi benzer tasarım ilkeleri, dönemin yerel ölçekteki eğitim binalarının planlama anlayışını ortaya koymaktadır.

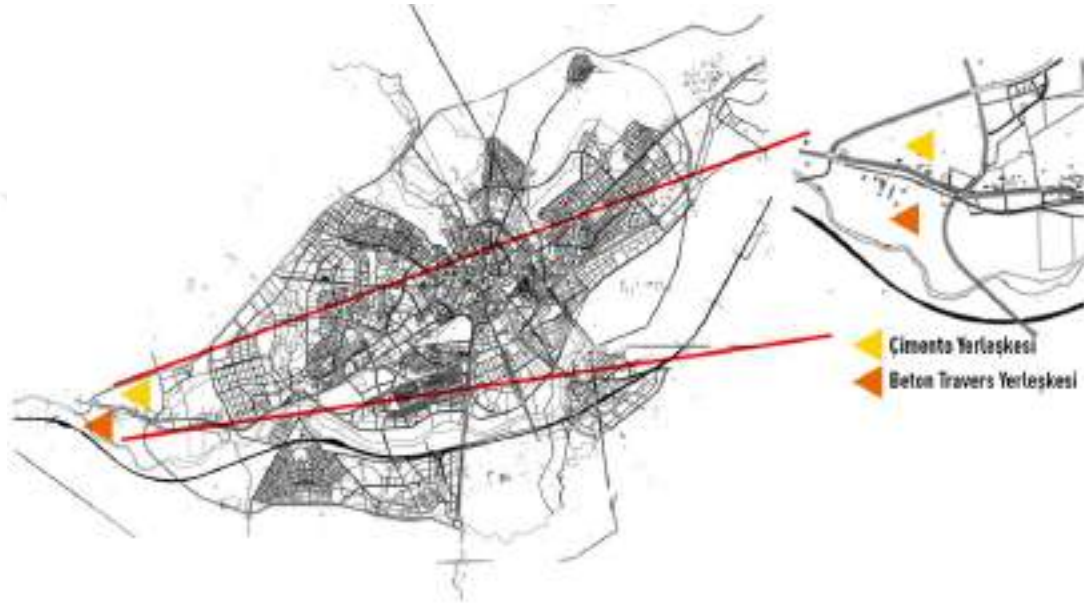

Şekil 4.48. 1930-1940 zaman aralığında inşa edilen kamu yapıları (yazar arşivi, 19.09.18; sivasresimleri, 2018).

Kentsel alanı tanımlayan ve yakın çevresine yeni yapılaşma düzenekleri getiren bu kamu binalarına ek olarak 1930-40'lar sürecinde kente bir elektrik fabrikası eklenmiş ve kentin eski buğday pazarı yenilenmiştir (Şekil 4.48). Bu, kentin en kuzeydoğu ve en güneydoğu ucu arasında elektrik fabrikası ve buğday pazarı ile belirlenmiş bir sınırın oluşturulduğu anlamına gelmektedir. Sivas Bülteni'ne göre elektrik fabrikası 11 Mart 1934'te işlemeye başlamıştır (Anonim 1935, s. 196).

1940'lara gelindiğinde kentsel alanda sanayi bölgesi ve eğitim bölgesi gibi yeni odak alanlar ortaya çıkmıştır. 1940-50 aralığındaki kamusal yapılaşma, bir önceki dönemde inşa edilen binaların çerçevelediği alanda gerçekleşmiştir. Bu durumun dönem

içerisindeki tek istisnası, Çimento Fabrikası'dır. Fabrika, kentin batısında Sivas-Ankara karayolu üzerinde yer almaktadır (Şekil 4.49). Konumlandığı alan itibariyle kent merkezini oluşturan Hükümet Meydanı'ndan uzakta olmakla birlikte 1930'larda açılan İstasyon Caddesi aksından gelen kentsel uzanımın devamı gibidir. Ayrıca yerleşkenin güneyinde küçük bir tren istasyonu da bulunmakta olup, fabrika demiryolu ağına dekovil hatlarıyla bağlanmaktadır. Demiryolu ile olan bu bütünleşme, ekonomik ve teknik kalkınmanın kentsel mekandaki müdahalesidir (Şekil 4.50).

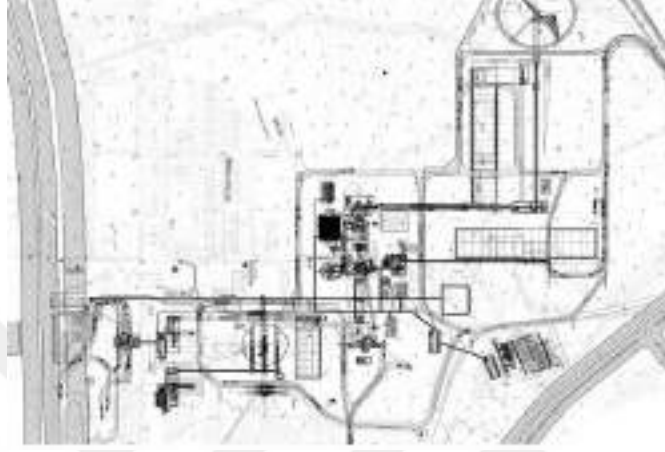
Şekil 4.49. Çimento Fabrikası ve Yerleşkesi'nin kent içerisindeki konumu.

Şekil 4.50. Dönemin gazetesinde "Çimento Fabrikası" manşeti ve dekovil hattı (sivas-eskifotoğraflar, 2018).

Sümer Bank İnşaat Fen Heyeti sorumluluğunda Alman Humbolt firması tarafından 1938'de inşa edilmeye başlanan fabrikanın yapım süreci II. Dünya Savaşı sebebiyle kesintilerle devam etmiştir (Şekil 4.51). 1943'te üretime başlayan yapı, fabrikaya ait üretim alanları ve sosyal alanlardan oluşan bir yerleşke içerisinde konumlanmaktadır. Üretim alanları çimento istihsal eden makineler, konkasörler, tahlit dairesi, değirmenler, kalsinatör, pişirme daireleri, çimento siloları, ambalaj daireleri,

elektrik santrali, atölye ve yedek malzeme depoları ve su tesisatı ile haznelerinden oluşmaktadır (Anonim, 1944 s. 195). Müdürlük, laboratuvar binaları, işçi ve memur evleri, küçük bir çarşı, kamyon ve dekovil garajları, sinema, okul, lokal, misafirhane, spor tesisleri ise yerleşkenin diğer tesislerini meydana getirmektedir (Anonim, 1944 s. 195; Kaplan, 2009 s. 372).

Şekil 4.51. Sivas Çimento Fabrikası üretim hattı planı

Yerleşke, temel olarak, çimento ihtiyacının karşılanması amacıyla inşa edilmesine rağmen Sivas bağlamında fabrika ve örneklediği sosyal model açısından birkaç açımla modernleşme deneyimini temsil etmektedir (Şekil 4.52-4.53). Bunlardan biri, Sümerbank sorumluluğunda inşa edilen bu fabrikanın donatıları arasında bir Sümer İlkokulu'nun bulunmasıdır. "Sümer İlkokulu" adıyla 1945-1998 arasında hizmet veren okula ek olarak lojmanlar, ofis binaları ve iki farklı misafirhanesiyle Sivas Çimento Fabrikası önemli bir yaşam alanı tanımlamaktadır (Kaplan, 2009 s. 372). Fabrika tarafından kentin modernleşme deneyimine aktarılan bir diğer açılım ise yarattığı istihdam olanakları ve yapı malzemesi eksenindeki üretim çıktısıdır. Fabrika kırsaldan kente göçü hızlandırmış ve kentin malzeme ve yapım tekniğine ait sözlüğü değiştirmiştir. Fabrikanın faaliyete geçmesiyle beraber çimento kolay ulaşılabilir bir malzeme haline gelmiş ve kentteki yerel biçim sözlüğü, modern mimarinin malzemesiyle inşa edilerek yeni bir yapım geleneğine evrilmiştir. Kırsal alandan kente göçü hızlandırması sonucunda ise kentsel mekânda gecekondulaşma denilebilecek yeni bir ölçek belirlemiştir.

Şekil 4.52. Sivas Çimento Fabrikası 1940'lara ait görünüm (sivasresimleri, 2018; Anonim, 1944).

Şekil 4.53. Sivas Çimento Fabrikası 1940'lara ait görünüm (sivasresimleri, 2018; Anonim, 1944).

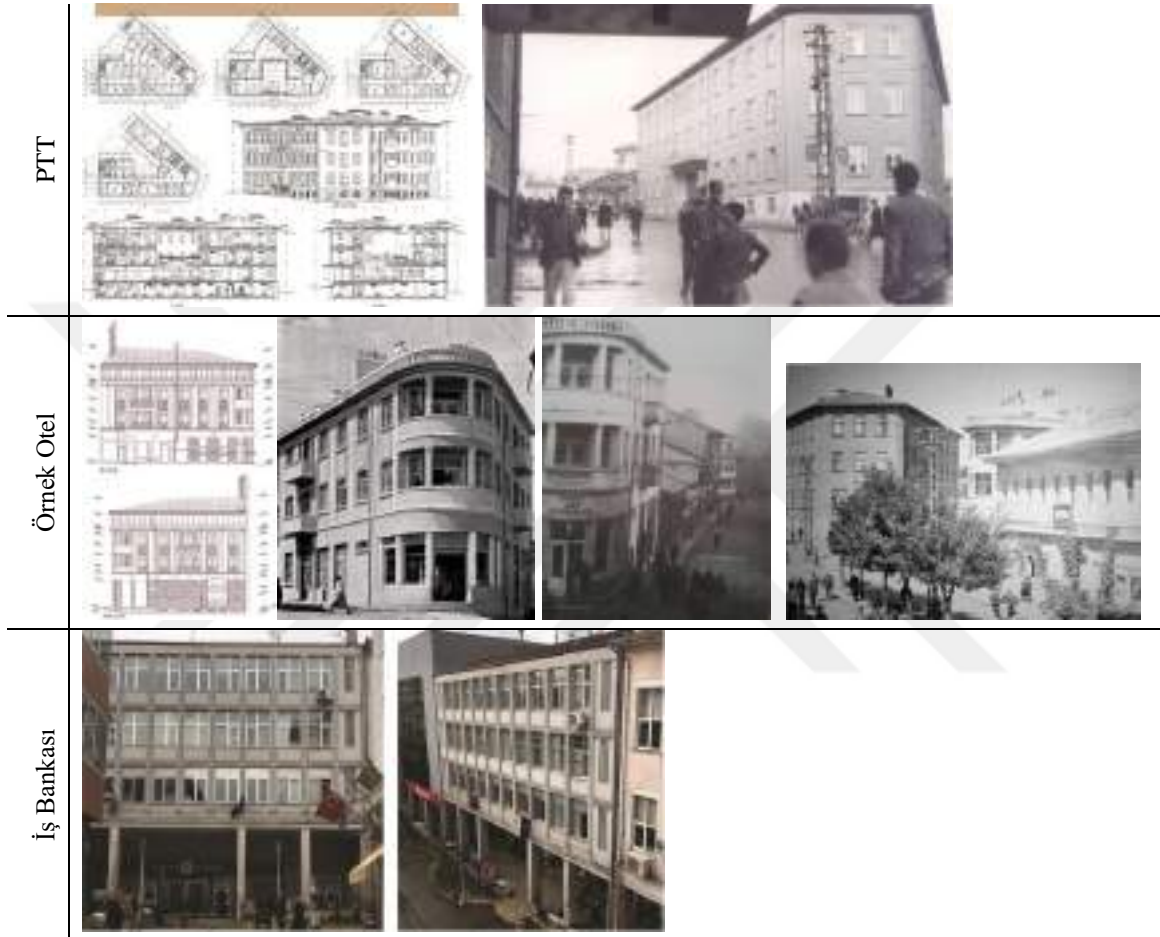
Kentin batı yakasındaki bu kentsel gelişme, 1940'ların ortalarına kadar devam ederken yönetici merkeze bir orduevinin inşa edilmesiyle bir merkez olarak Hükümet Meydanı'nda ilk modern kamu binası kendine yer bulmuştur. Modern bir kamu binası olarak orduevinin yönetici merkeze sızması trajik bir temsiliyet biçimiyle gerçekleşmiştir. Jandarma Dairesi binasının hemen batısında konumlanan Orduevi binası, kütesinin doğu ucundaki kule tipi biçimlenmeyle bir yandan L biçimli Jandarma binasının köşe kulesine referans vermekte bir yandan da Ankara'daki kamu binalarında görülen kule biçimli kütesel organizasyonları hatırlatmaktadır (Şekil 4.54).

Şekil 4.54. Hükümet Meydanı'nda Orduevi (birzamanlarsivas, 2018).

1940-1950 zaman aralığında Hükümet Meydanı'ndan ticaret bölgesi aksına uzandıkça, yani Cumhuriyet Caddesi (Atatürk Caddesi) aksı boyunca PTT, Örnek Otel

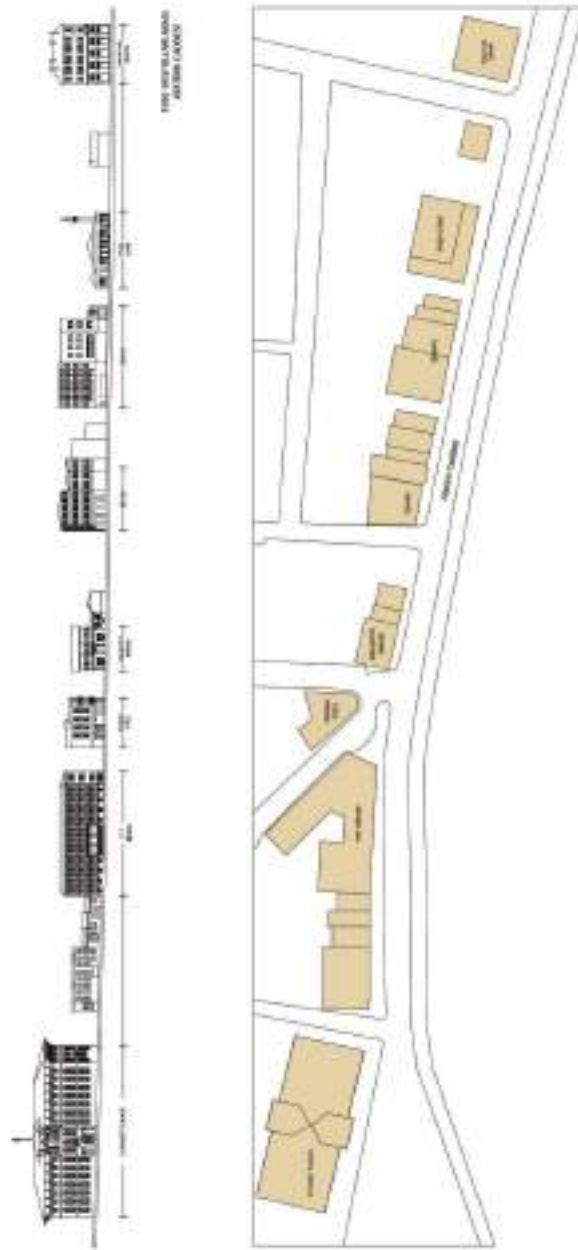
ve İş Bankası binaları inşa edilmiştir (Şekil 4.55). Alman mimarlar tarafından tasarlanan PTT binası, döneminin anıtsal klasizmi etkisi altındadır; son derece yalın cephesi ve bulunduğu arsayı kavrayışıyla kentsel mekâna monumental bir ölçeği ya da klasizmi taşımıştır. Bitişindeki Örnek Otel ise Todor Usta tarafından tasarlanmıştır; yapı, konumlandığı arsayı tutuşu ve köşe vurgusu açısından önemli bir mimari dile sahiptir.

Şekil 4.55. 1940-50 zaman aralığında Cumhuriyet Caddesi (Atatürk Caddesi) aksında inşa edilen yapılar (sivasresimleri, 2018).

İş Bankası binası ise Atatürk Caddesi aksına batı yönünden bağlanan bir sokak üzerinde inşa edilmiş olup, binanın bulunduğu alan, 1940'lardan itibaren Bankalar Caddesi adını alarak geleneksel ticaret bölgesi mekânsal dönüşüme uğramıştır. Atatürk Caddesi'nin batı yönündeki yeni işhanları ve az katlı modern apartmanlar ızgara plan düzeneğinde yerleştirilmiştir; bu bağlamda Bankalar Caddesi'nde, geleneksel kent dokusu tahrip edilmiş ve yerine grid planlı kentsel doku sahneye çıkmıştır. Tek yapı ölçeğinde bakıldığında İş Bankası binası, son derece rasyonel kütle düzeneği ile öne çıkmaktadır; daha önce İstasyon Caddesi'nde yer alan Esen Sineması'nın ön cephesinde karşılaşılan düşey elemanlara İş Bankası binasının ön cephesinde de yer verilmiştir.

1950'lere doğru Atatürk Caddesi aksında PTT, Örnek Otel ve belediye binasıyla pekiştirilen güçlü bir kamusal izlek ortaya çıkmıştır. Kamu binalarının böyle bir biraradılığı, kentsel mekânda ilk defa kamusal yüzün toplu bir görüntü vermesine yol açmıştır. Bu izleğin devamında 1950'lerden sonra hızla pekişecek ticaret aksı güneydoğu ve güneybatı yönüne doğru yapılaşmaya başlayacaktır (Şekil 4.56). Bu süreçte özellikle İş Bankası binasıyla ortaya çıkan Bankalar Caddesi'nin ızgara düzenli sokakları, işhanları ve modern apartmanlarla kentsel mekân için yeni bir başlangıç sunacaktır.

Şekil 4.56. 1930-1950 zaman aralığında Atatürk Caddesi'nin restitüf bir görünümü.

Kepenek Caddesi'nin kuzeydoğu aksında yer alan okullar bölgesinin yakın çevresi bu dönemde eğitim yapılarıyla konsolide edilmeye devam etmiştir (Şekil 4.57). Kepenek Caddesi'nin güneydoğu aksına düşen bölgede bir ilkokul inşa edilmiştir. Vali Necmettin Ergin döneminde temeli atılan binanın tek katlı olarak inşa edildiği, 1965'te ikinci katının eklendiği bilinmekte olup bina, U biçimli bir plan düzeneğine sahiptir. Dönemin diğer okulları olan Fevzipaşa İlkmektebi ve Kız Meslek Lisesi'nde de görülen prizmatik gövde, rasyonel ve yalın cephe düzeneği ve U biçimli plan sistemi yerel ölçekteki eğitim yapılarının genel tasarım anlayışlarını ortaya koymaktadır.

Şekil 4.57. 1940-1950 zaman aralığında inşa edilen okullar (Anonim, 2014; yazar arşivi, 19.09.18).

Dönemin okullar bölgesindeki en önemli eğitim binalarından diğeri ise 2014'te yıkılan Halıcılık Okulu'dur. Halıcılık Okulu önce Cizvit Okulu sonra ise hastane olarak kullanılan binanın komşu parselinde yer almaktadır ve etrafında Fevzipaşa İlkmektebi ve Kız Meslek Lisesi gibi dönemin diğer okulları bulunmaktadır. Şekil 4.58'den anlaşılacağı gibi 3 adet U biçimli okulun karşı hattında yer alan Halıcılık Okulu, dikdörtgen planlı ve tek katlıdır ve binanın güneyinden geçen Murdarırmak, Atatürk Caddesi'ne doğru akmaktadır.

Şekil 4.58. 1959 hava fotoğrafına göre okullar bölgesi ve Halıcılık Okulu (Anonim, 2018).

1940-50 zaman aralığında kentsel mekandaki eğitim yapılarının inşası sadece okullar bölgesiyle sınırlı değildir. 19. yüzyılın reform uygulamaları sonucunda inşa edilen sanayi mektebi ve demircilik atölyeleri Kabakyazısı olarak bilinen bölgede konumlanmaktaydı. Burada yer alan demircilik atölyesinin kuzey kısmına bu süreçte derslikler, atölyeler, spor salonu, kazan dairesi ve lojmandan oluşan bir yapılar grubu eklenmiştir. Böylece daha önce sanayi mektebiyle başlayan teknik ve meslek eğitim, Cumhuriyet döneminde yapılan eklerle çağa uygun hale getirilmiştir. Tek yapı ölçeğinde bakıldığında yapı grupları bir kampüs niteliğindedir ve tüm yapı kütleleri, rasyonel bir biçimlenme ve daha çok strüktürel kurgunun dışı vurumcu bir tutumla ele alındığı cephe dizgeleriyle tanımlanmıştır.

Şimdiye kadar Hükümet Meydanı, İstasyon Caddesi, Atatürk Caddesi, Kepenek Caddesi'nden oluşan ana arterlerin tanımladığı kamusal görünürlük aksı ortaya konmuştur. Kentsel mekânda 1930-50 zaman aralığında ticaret bölgesi, okullar bölgesi ve sanayi bölgesi olarak belirginleşmeye başlayan odak noktaların devamında özellikle demiryolu hizmet binaları ve cer atölyesinin konumlandığı alanın kuzeybatı hattı boyunca yeni kamusal alanlar angaje edilmiştir. Bu durum zamanla yeni arterlerin oluşumuna yol vermiş ve İstasyon Caddesi aksına kuzey yönünden paralel bir aks, Halil Rıfat Paşa Caddesi, açılmıştır. Altıntabak Mahallesi olarak bilinen bu bölgeyi tanımlayan en önemli iki kamusal alan Askeri Dikimevi ve Stadyumdur (Şekil 4.60-4.63). Şekil 4.59'dan okunabildiği kadarıyla Askeri Dikimevi bir yerleşke niteliğindedir. Yerleşkenin betonarme karşılama saçağından başlayan rasyonel mimarlık öğeleri, tüm depolama alanları ve hizmet birimlerinde okunabilmekteyken fabrikanın ana kütleleri daha çok yerel bir klasisizm ile tanımlanmaktadır. Aslında hemen güneyinde konumlanan DDY yerleşkesindeki hizmet binalarının cephe düzeneklerini andıran kütleli biçimlenme bir podyum üzerinde yükseltilmesi, katlar arası ayrımı vurgulayan

kornişin cephe boyunca uzanımı ve pencere açıklıklarının biçim örgüsüyle II. Ulusal Mimarlık akımının etkilerini taşır gibi görünmektedir. Askeri Dikimevi'nin depo gibi tüm diğer servis binaları ise prizmatik gövdeleriyle son derece rasyonel ve işlevselci bir tasarım anlayışına sahiptir.

Şekil 4.59. Askeri Dikimevi'nin yıkılmadan önceki vaziyet planı ve kent merkezine göre konumu.

Şekil 4.60. Askeri Dikimevi (sivasresimleri, 2018; Sivas Dikimevi veda slayt, 2019).

Altıntabak Mahallesi'nde konumlanan Askeri Dikimevi, stadyum alanının hemen kuzeybatısındadır ve bu konumuyla aslında etrafında bir iskan pratiğini de tetiklemiştir. 1950'lere varan bu tetiklenme Dikimevi'nin etrafındaki kentsel mekânın düşük yoğunluklu ve bahçeli konutlarla donatılmasını sağlamıştır. O zamana kadar bir boşluk olarak kavranan bu alan böylece kentteki ilk gecekondu ölçeğini belirlemiştir. Bir yandan da stadyumun hemen kuzeyinde konumlanan ve işçi kooperatifleriyle tanımlanan Stadyum Sokağı'nın oluşmasını sağlamıştır. Ancak bunun için 1950'leri ve sonrasını beklemek gerekecektir. Nitekim 1950 sonrası süreç kırsal alandan kente göçün yoğun olarak yaşandığı bir zaman aralığıdır ve Cer Atölyesi, Çimento Fabrikası ve Askeri Dikimevi tarafından yaratılan istihdam üzerinden kentte bir işçi topluluğunun oluşumu ve buna bağlı olarak bir konut sorunu ortaya çıkmıştır.

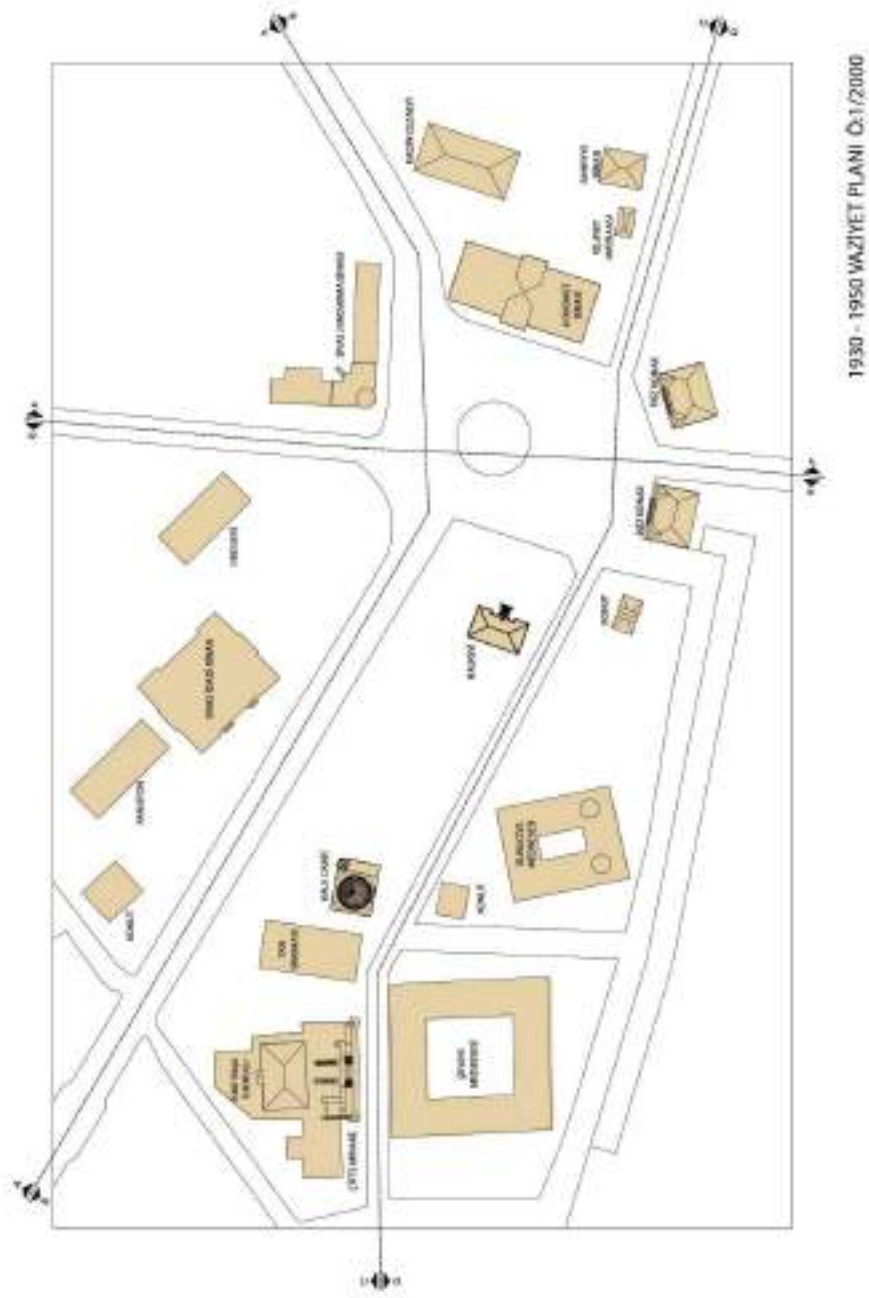
1930-40 zaman aralığındaki kamu yapıları, kentsel mekandaki konumları açısından irdelendiğinde, 1932 gibi erken tarihlerin yapılarının daha çok İstasyon Caddesi aksında inşa pratiği olarak yerleştiğini, Hükümet Meydanı'nda toplumsal güç ilişkilerini yeniden tanımlayan ve öznelerle uygarlaştırma misyonu üzerinden kolektif bilinç aşıl原因 işlevsel aktarımların angaje edildiğini ve geleneksel ticaret bölgesinin yani Atatürk Caddesi aksının Tirkeş İşhanı gibi inşa pratikleriyle kısmi bir müdahaleye uğradığını söyleyebiliriz. Kentsel alanın bunun dışında kalan bölgelerinde DDY hizmet binalarıyla ilk etapta bir ulaşım altyapısına kavuşturulduğu ve zaten kentin batı yakasındaki bu altyapının etkisiyle İstasyon Caddesi aksı ve arter üzerindeki kamu binalarının ortaya çıktığı söylenebilir. Kentin batı yakasının tümüyle bir sanayi bölgesi olarak tanımlanması için 1930'ların sonlarına yani 1938-39'lara kadar beklemek gerekecektir. Öte yandan Kepenek Caddesi aksına kuzeydoğu yönünden eklenen alana Fevzipaşa İlkmektebi'nin inşa edilmesi ve yine bu alanda Cizvit Okulu'nun Numune Hastanesi olarak yeniden işlevlendirilmesiyle Hükümet Meydanı'nın hinterlandında yeni bir kamusal alanın ortaya çıkışı tetiklenmiştir. Bu dönemin kamu binalarında kullanılan üslup, rasyonel kütle düzeneklerinin kente girişiyle meşrulaşmıştır. 1930-40 döneminde İstasyon Caddesi arterindeki kamu binalarına rağmen kentsel alanın en prestijli yapısının tren garı olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. İstasyon Caddesi aksına yerleşen Tekel binası, Esen Sineması ya da pansiyon binası yeni bir kamusal işlev tanımlamasına rağmen modernist estetik olarak son derece yalın ve mütevazı bir ölçek sunmuştur. Tan Sineması ise daha çok Osmanlı canlandırıcılığı etkisinde kalan bir içerikle kurgulanan binadır.

1940-50'lere gelindiğinde ise Atatürk Caddesi aksının güçlendirildiği ve hatta İş Bankası binası aracılığıyla ticaret alanının biçimsel dönüşümünün tetiklendiği görülmektedir. Geleneksel ticaret bölgesinin ızgara düzenli bir kentsel alana evrilmesi, dönemin kentsel alandaki ilk müdahalesidir. 1939'la hem Cer Atölyesi'nin hem de Çimento Fabrikası'nın kurulması ise kentin batıya doğru genişleyeceğini işaretleyen diğer müdahalelerdir. Öyle ki, 1945'te kurulan Askeri Dikimevi, kentin batı yakasını gecekondulaşmaya ve özellikle 1950'lerden sonra kooperatifler aracılığıyla edinilen konutların oluşturduğu yeni mahallelere açmıştır. Yine Atatürk Caddesi arteri üzerinde inşa edilen PTT binası ise mimari üslup açısından belki de tren garından sonra kentteki en prestijli yapıdır. Tanju (1999, s. 56)'ya göre erken Cumhuriyet döneminin yönetici kadroları tarafından denetim altında tutulan mimarlık, klasisist eğilimi modernist eğilime ağır basan bir mimarlıktır. Ankara'da Bruno Taut'un Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi ya da Ernst Egli'nin Yüksek Ziraat Enstitüsü binalarında görülen monumentalizmin benzerinin Sivas'a PTT binasıyla girdiği iddia edilebilir. Kısmen teras olarak kullanılan düz çatılar, sade yüzeyler, dış denizlikler etrafındaki bordürler ve giriş olarak yüksek kolonadların kullanılması gibi Alman modernizminin unsurları Ankara'daki kamu binalarında belirgin şekilde kullanılmıştır (Bozdoğan 2008, s. 87). Sivas PTT binasındaki klasisizm ifadesi de Ankara kökenli bir mimari pratiğin uzantısıdır ve ulusun kalbindeki kadar yüksek kalitede bir klasisizm tanımlamasa da yerel ölçekte klasisizmin ilk aktarıcısıdır. Sonraki süreçlerde PTT binasının karşı aksında konumlanan Bankalar Caddesi'ndeki İş Bankası, Emlak Kredi Bankası ya Belediye Nikah Salonu gibi yapılarda da ayırte edilen bu üslup prizmatik gövdeler, kolonadlı zemin kat yüzeyler ve sade cephelerle kentsel mekânda 1960'lara kadar devam etmiştir.

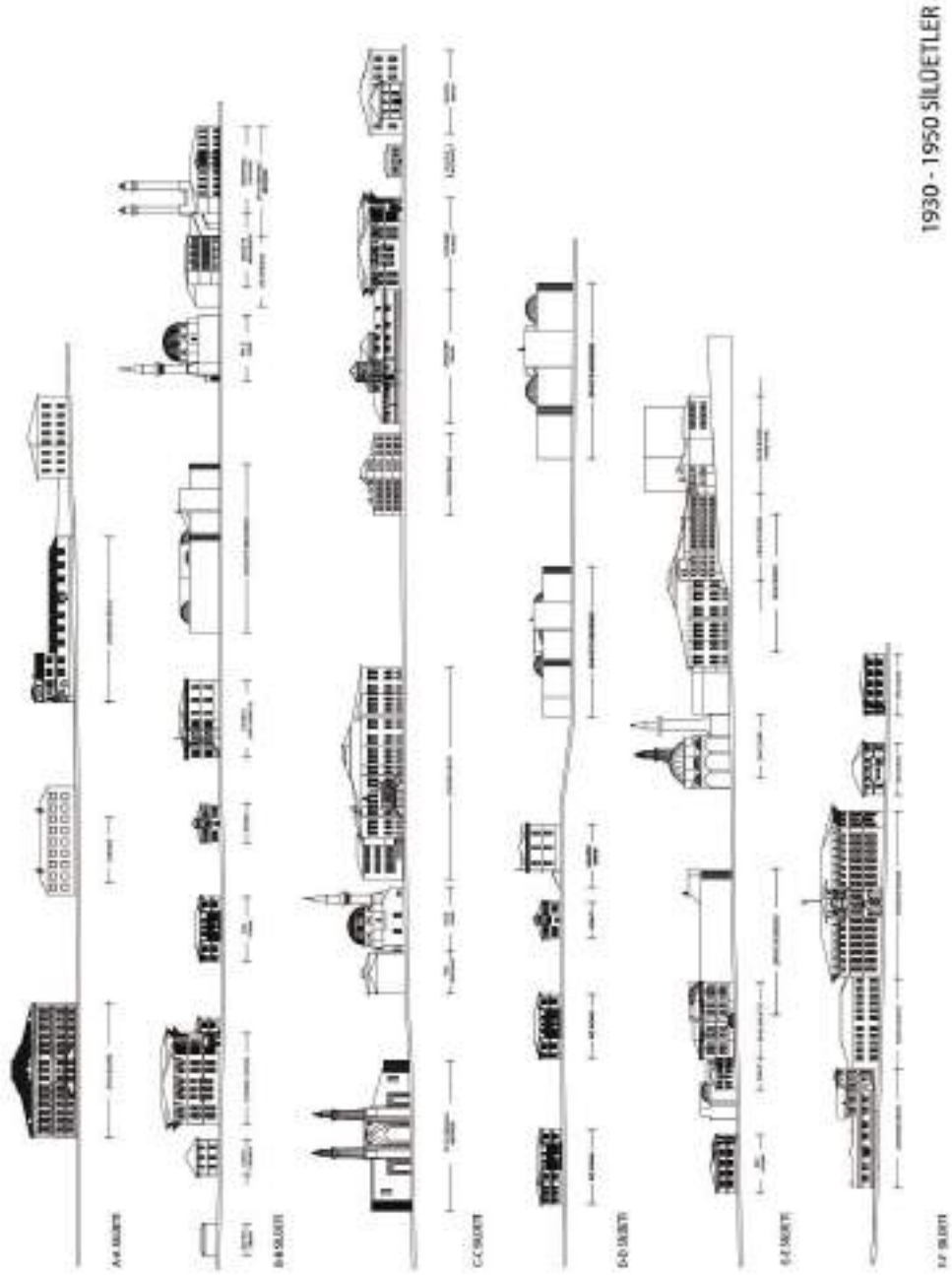
Yine 1940-50 aralığında daha önceki dönemlerde okul bölgesinin mekânsal kurgusunu pekiştiren bir aksiyel kurguya sahip Kepenek Caddesi aksı, Ergin İlkokulu ve Halıcılık Okulu'nun yapımıyla eğitim alanı olarak kentsel mekânda yerini bulmuştur. Konum olarak kamusal alanın eğitim bölgesini ortaya çıkaran bu kentsel parçadaki dönemin tüm okulları U biçimli plan düzeneği, prizmatik gövdeleri ve yalın cepheleriyle en azından okul binaları açısından tutarlık arz eden bir yapı tipolojisi sunmuştur. Kısaca 1950'lere kadar kamu binalarıyla kentsel mekân, sanayi bölgesi, okullar bölgesi, ticaret bölgesi ve yönetici merkez gibi kent parçalarıyla konsolide edilmiş ve mimari ölçekteki üslup Ankara'nın takipçisi olarak fakat daha mütevazı bir tavırla biçimlenmiştir. Ankara'daki kamu binalarında ortaya çıkan modernizm, Batılı

Modern Hareket'in tanımladığı çelik ya da betonarme çerçeveli geniş cam alanlardan oluşan hafif estetiğin aksine işlevsel ve programatik kaygıları vurgulayan ve tezyinat unsurları olmayan bir kavrayıştı (Bozdoğan 2008, s. 90). Dolayısıyla ağır kolonadlar, taş cepheler ve stilistik unsurların olmayışı tarafından tanımlanan bu yeni üslup, fenne uygun ve sıhhi bir tasarım anlayışı anlamına geliyordu.

Özetle 1930'lardan 1950'lere kadar meydan panoramasında yer alan yapılar modern dizgelerdeki değişime göre yıkılmış ve yerine birtakım yapılar yapılmıştır. Kentin Hükümet Meydanı'na erken Cumhuriyet döneminde eklenen halkevi, sinema, banka binaları gibi cumhuriyetin ve modernleşmenin yeni mimari yapı tipolojilerinin göstergesi olmuştur (Şekil 4.61). Öte yandan modern kent merkezinin oluşumunda etkin olarak bazı yapılar öne çıksa da mimari dil bağlamında yapılar, kent merkezinin düğüm noktalarında bulunmaları, sahip oldukları üslupların kentteki ilk ve nitelikli örnekleri olmaları açısından kentin toplumsal belleğinde yer tutan imajlarıyla ortak özellikler barındırmaktadır (Şekil 4.62). Ancak burada şunun altını çizmek gerekir ki, ortaya çıkan mimari dil örüntüsü, homojen ya da anatopik olarak kurgulanan bir ortamı da doğurmuştur. Bu mimarlık ortamında yerelliğe ilişkin referanslar yeterince açığa çıkarılmamış hatta maskelenerek kentsel düzeneği var eden unsurlar çok geçirgen bir zeminde gerçekleşmiştir. Genel olarak kentsel bağlama bakıldığında 1930'lu yılların başlarında daha melez bir kentsel doku varken, 1960'lara gelindiğinde özellikle rasyonel mimarlığın keskin işlevsel yönelimi meydanın çehresini etkilemiş bu dönemde Sivas Belediye Binası'nın yapılmasıyla başlayan süreç 1970'lerin ortalarına doğru meydanın kentsel örüntüsü içerisinde Hükümet Konağı gibi kütleli ve anıtsal içerikle artık modern dizgelerin kesinleştirdiği bir hattı oluşturmuştur. Atatürk Caddesi'nin meydanla kesişiminde yer alan PTT Binası ve Belediye Nikah Salonu gibi günümüze kadar ulaşmış yapıların tanımladığı alan, aslında 1940'lı yıllardan başlayarak 1980'lere kadar modern dizgelerin üslupsal içeriklerindeki değişimle birlikte mimarlık ortamında modern temsiliyetin kent çehresinde diri kalmasını sağlamıştır.

Şekil 4.61. 1930-1950 zaman aralığında yönetici merkeze ilişkin restitüf bir yaklaşım.

Şekil 4.62. 1930-1950 zaman aralığında yönetici merkezin restitüf bir görünümü.

4.3. Modernizm Pratiğinin Kentsel Açık Alan Tasarımına Yansıyan Kamusal İmgeselliği: Sivas Kentinde Millet Bahçesi ve Parkların Mekânsal İşlevselliği

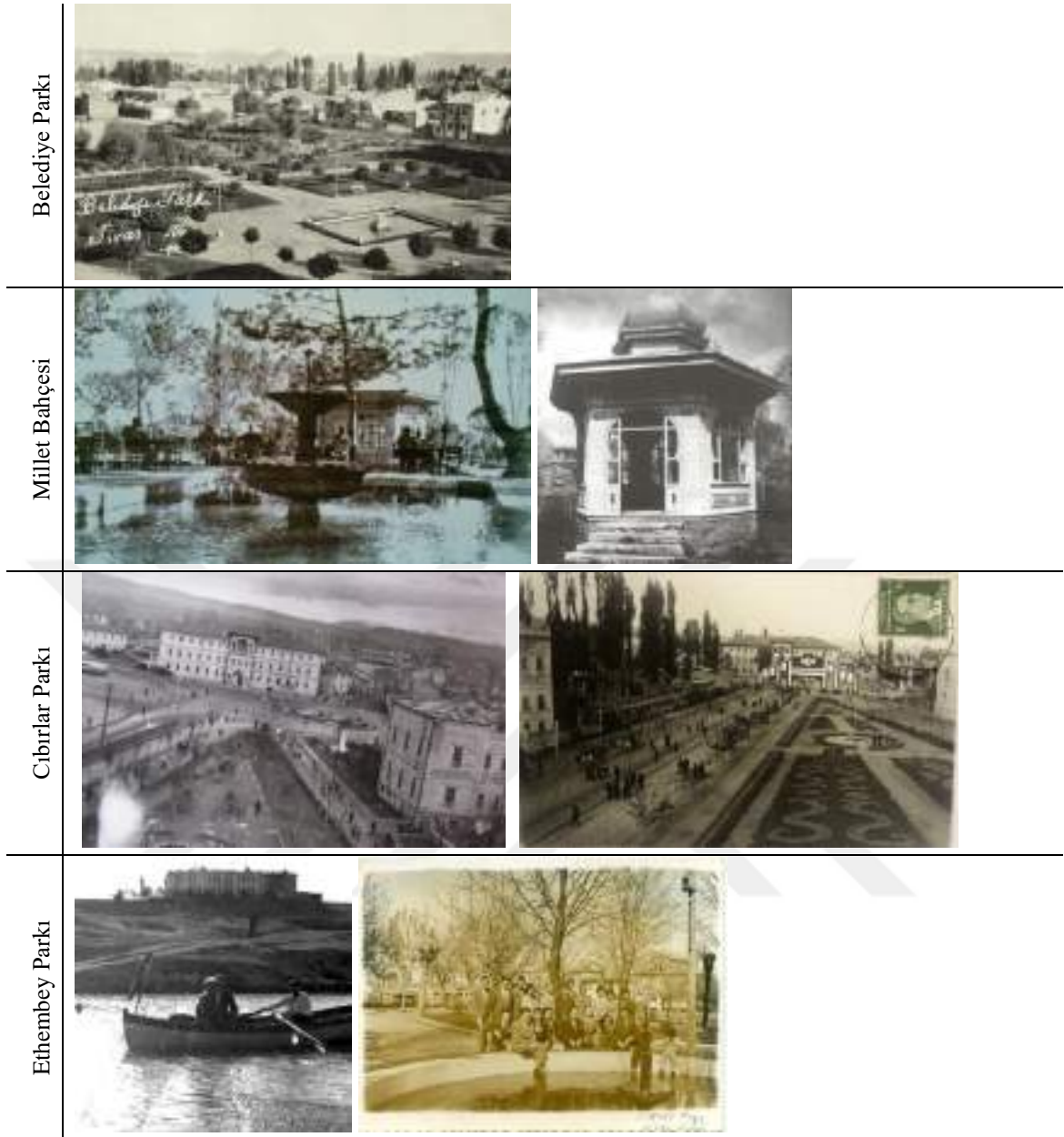
Erken Cumhuriyet döneminin uygarlaştırıcı kùltlerinden biri de gençlik-sağlık-hijyen temalı içeriklerle donatılan kamusal alanlardır. Ulus-devletlerde geniş halk kitlelerinin sağlıklandırılması bir devlet politikasıdır (Kılınç 2017, s. 127). Yaygın bir halk sağlığı sistemi içinde toplumun yaşam kalitesinin artırılmasına ek olarak yine bu kapsamda parklar, spor tesisleri ya da halka açık rekreasyon alanları uygarlaştırma misyonu üzerinden öznelere davranış kodlarının öğretileceği kamusal açık alanlar olarak ortaya çıkmıştır. Erken Cumhuriyet kùltüründe gençlik, sağlık gibi kavramlar idealize edilerek “Avrupa’nın hasta adamı” olan Osmanlı İmparatorluğu’yla bağlarını koparmış bir devletin varlığı imleniyordu (Bozdoğan 2008, s. 91). Ankara’da Gençlik Parkı, Atatürk Orman Çiftliği, Çubuk Barajı’nın piknik alanları dönemin anlayışını temsil eden önemli örneklerdir. Bozdoğan (2008, s. 95)’a göre havuzları, gazinoları, çay bahçeleri, hayvanat bahçeleri, lunaparklarıyla 1930’ların kartpostallarındaki imgeler, bu tarz kamusal mekanların gerçekten kentsel yaşamda popüler hale geldiğini kanıtlamaktadır.

Sivas 1936 tarihli imar planı raporu biri Hükümet Meydanı’nda, diğeri Belediye karşısında ve sonuncusu da Cumhuriyet Caddesi’nde olan 3 adet park olduğunu belirtmektedir (Bayındırlık Bakanlığı 1936, s. 21). Belirtilen bu parklardan Hükümet Meydanı’nda olanı Cıbrırlar Parkı’dır ve park alanının güneyi ortaçağ döneminden kalmış medreselerle çevrilirken kuzeyinden İstasyon Caddesi ile sınırlanmaktadır. Belediye karşısında olduğu ifade edilen ikinci park, Belediye Parkı’dır ve ızgara plan sistemiyle düzenlenen Bankalar Caddesi aksında yer almaktadır. Son olarak Cumhuriyet Caddesi’ndeki park ise, Millet Bahçesi’dir ve Dikilitaş mevkinde olan bu park, buğday pazarı ile yanyana konumlanmaktadır (Şekil 4.63).

Şekil 4.63. Kamusal açık alanlar olarak Belediye parkı, Millet Bahçesi, Cıbırlar Parkı ve Ethembey Parkı ve Stadyumun kent içindeki konumu.

Yine imar planı raporuna göre, Hükümet Meydanı'ndaki parkın genişletilmesi için parti binası, posta-telgraf binası ve diğer binaların kaldırılması gerektiği vurgulanarak bu park alanının, medreselerle bütünleşecek bir planlaması önerilmektedir (Bayındırlık Bakanlığı 1936, s. 21). Bu alandaki park, Cıbırlar Parkı'dır (Şekil 4.64). Cıbırlar Parkı kuzeyinde İstasyon Caddesi, güneyinde yıkılan kütüphane binası, batısında medreselerle tanımlanan ortaçağ çekirdeği ve doğusunda Hükümet Meydanı ile çevrenmekteydi. Sivas Bülteni'ne göre park, 1931'de yapılmıştır (Anonim 1935, s. 194). Tam da İstasyon Caddesi'nin açılmasına denk düşen bu tarihte parkın, muhtemelen, caddeyle beraber tasarlanması öngörülmüştür. Eski fotoğraflardan anlaşıldığına göre alanın işlevsel düzeneği park olarak sabit kalmasına rağmen bölgenin boyutsal ve biçimsel değişiklikler geçirdiği saptanmıştır.

Şekil 4.64. Kamsal açık alanlar olarak Belediye parkı, Millet Bahçesi, Cıbrırlar Parkı ve Ethembey Parkı (sivasresimleri, 2018; birzamanlarsivas, 2018; Anonim, 2015).

İmar planı raporunda bahsedilmeyen ancak kentsel rasyonelliğin imgeselliğinin açık kentsel mekâna aktarıldığı dahası yapıldığı dönemde önemli bir kentsel dönüşüm alanı olarak dikkat çeken park ise Ethembey Parkı'dır (Şekil 4.64). Hükümet Meydanı'nın kuzeydoğusunda kalan Ethembey Parkı, bugün küçük bir alanı kaplamakta ve o dönemlerde "Ethem Bey Barajı" olarak bilinmektedir. Üredi (2016, s. 65), Tuğbay Ethem Bey (Allahverdi)'in emekli olduktan sonra kendi mülkiyetinde olan bir araziye 1934'te büyük bir parka dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Merekum Dağı'nın uzantısı olan Tavra Boğazı'ndan gelen ırmak üzerine beton bir set yaptırılmıştır ve böylece önu kesilen ırmak, yatağında genişleyerek bir gölete dönüşmüştür (Üredi 2016, s. 65).

Ethem Bey Barajı olarak adlandırılan bu bölgede bir iskele de yapılmıştır ve kıyı boyunca kayıklar için barınaklar ile baraj kapağını açıp kapayan bir volant düzeneği de eklenmiştir. Ethem Bey Barajı'nda gençlerin yüzme yarışı yaptığı, kayıklarla gezintiler düzenlendiği ve etrafındaki korulukların mesire alanı olarak kullanıldığı bilinmektedir (Yasak 2015, s. 43). Böylece kente yeni bir kamusal mekân eklenmiş ve kentli sosyal görünürlüğü üzerinden yeni yaşam biçimleriyle tanışmıştır. 1945'te mülkiyeti belediyeye geçen Ethem Bey Parkı ve yakın çevresi imara açılmıştır. Bu tarihten sonra iki katlı bir gazino ve bir çiçek serası ilave edilen park ve yakın çevresi hızlı bir dönüşüme uğramıştır. Park alanını çevreleyen bahçeli konutların yerine apartmanlar inşa edilmiş, Tavra Deresi'nden gelen ırmak ıslah edilerek toprak altına alınmış ve buna bağlı olarak gölet ortadan kaldırılmıştır (Üredi 2016, s. 67). Günümüzde Ethem Bey Parkı kentin önemli açık yeşil alanlarından biri olsa da ölçeği oldukça küçülmüştür. 1980'lerde parkın güney kısmına bir nikah salonu inşa edilmiştir ve park alanı yeniden düzenlenmiştir.

Bir diğer kamusal görünürlük alanı da Belediye Parkı'dır (Şekil 4.64). Belediye Parkı, kentin geleneksel ticaret bölgesindedir; özellikle Taşhan, Subaşı Han ve Paşa Cami gibi geleneksel imajlarla çevrelenen bir dokunun parçasıdır. Günümüzde yapılaşmaya açılarak ortadan kaldırılan park alanı 1940-1960 aralığında yaşam imkanı bulmuştur. Belediye Parkı konumu itibariyle geleneksel ticaret dokusunun sınır bölgesini temsil etmektedir ve bu alanın, 1950'lerden önce bostan olarak kullanıldığı ifade edilmektedir (Yasak 2015, s. 72). Bostan olarak kullanılan bu alanın Belediye Parkı'na dönüştürülmesi, yakın çevresinde İş Bankası'nın inşasıyla Bankalar Caddesi'nin ortaya çıkması ve Bankalar Caddesi aksından parka doğru uzanan ızgara plan düzenindeki Park Sokak'ların oluşturulmasıyla geleneksel ticaret dokusu rasyonalize edilmiştir. Parkın kendisi de simetrinin ve hiyerarşinin hakim olduğu bir tasarım anlayışıyla planlanmıştır.

Muammer Bey parkı olarak da bilinen Millet Bahçesi ise, 1940'ların önemli bir kamusal açık mekanıdır ve Buğday Pazarı'nın kuzeybatısında konumlanmaktadır (Şekil 4.64). Pazar alanına bitişik olan park, eski fotoğraflardan anlaşıldığına göre havuzu, açık oturma alanları ve çokgen biçimli neoklasik üsluplu küçük bir barınağı barındırmaktadır. Sivas Bülteni'ne göre bu park 1914'te Vali Muammer Bey tarafından yaptırılmıştır (Anonim 1935, s. 194). Millet Bahçesi 1950'lerden sonraki süreçte kaldırılmıştır.

Şehir Stadyumu ise konumsal olarak kentsel açık alanının görünürlüğünün vurgulandığı deneysel bir alan olarak dikkat çeker. 1936-37’de demiryolu yerleşkesine dahil edilen Kayserikapı mezarlık alanında konumlanmaktadır ve stadyumu belirleyen sınır izleği, 1943-44’te belirlenmiştir (Üredi 2006, s. 221-222). Yani 1940’larda stadyumun sadece sınırları ve oyun alanı biçimlendirilmiştir. 1960’larda ise alan 4 Eylül Stadyumu’na dönüştürülmüştür (Şekil 4.65).

Şekil 4.65. 4 Eylül Stadyumu (sivasresimleri, 2018).

4.4. Yeni Konut Düzenegi

1930-1950 zaman aralığına odaklanan bu bölümün “yeni konut düzenegi” başlıklı alt bölümü, Sivas’ta modern barınma pratiğinin ilk evresini analiz edecektir. Özellikle 19. yüzyıl sonu ve erken 20. yüzyıl boyunca İstanbul’dan aktarılan moda akımlarla biçimlenen konut, erken Cumhuriyet döneminde aşamalı bir radikalleşme süreci geçirmiştir. Sivas’ta geleneksel mimarinin var ettiği düzenegin bir sonucu oluşan konut kültürü, 19.yüzyıldan itibaren daha çok neo-klasik imgelerle biçimlenen ve irileşen bir düzeneg’e dönüşen konut kültürü özellikle 1930-50 aralığında yerini ulus-devletin modernleşme pratiğiyle vazettiği imajlara bırakmıştır. Bu süreç aslında tren garı ve hizmet binaları, Cer Atölyesi, Dikimevi ve Çimento Fabrikası tarafından oluşturulan ve kentin batı yakasını tutan ilk modern kent parçasının sanayileşmesiyle tetiklenmiştir. Zeybekoğlu (2009, s. 225)’na göre fabrikalar, kuruldukları bölgede nüfus artışına sebep olarak beraberinde kentleşmeyi getirmiş, fabrikanın yakın çevresi ticaret ve sanayi bölgesi olarak gelişmiştir. Kentin ilk modern konutları da bu fabrikaların yarattığı istihdam için gerçekleştirilmiştir. Bu noktada fabrikaların yarattığı istihdamın barınma sorununu çözmek için gerçekleştirilen konutların endüstri odaklı anlamsal açılımlarına bir parantez açılacak olursa, fabrika lojmanlarının zorunlu bir faaliyet alanı tanımladığı ortaya çıkmaktadır. İşçi konutlarının en temel varlık sebebinden biri, işgücünün kentsel mekânda yarattığı hareketliliği en aza indirerek günlük ulaşım zamanını ve maliyetini düşürmektir (Saner ve Severcan 2009, s. 46-47). Aynı zamanda fabrikanın yakınında barınmak, fabrikada olup biten herşeyden de sorumlu olmak anlamına gelmektedir (Cengizkan 2009c, s. 12). Fabrikaların yarattığı istihdam türününse iki yanı bulunmaktadır; ilki, fabrikanın yöneticileri olup ikincisi, üreterek emek değerini ortaya koyan fabrikanın işçileridir. Benzer şekilde kentte modern apartman örnekleri de kentin yeni arterlerinde yani İstasyon Caddesi ve Bankalar Caddesi aksı üzerinde ortaya çıkmaya başlamıştır.

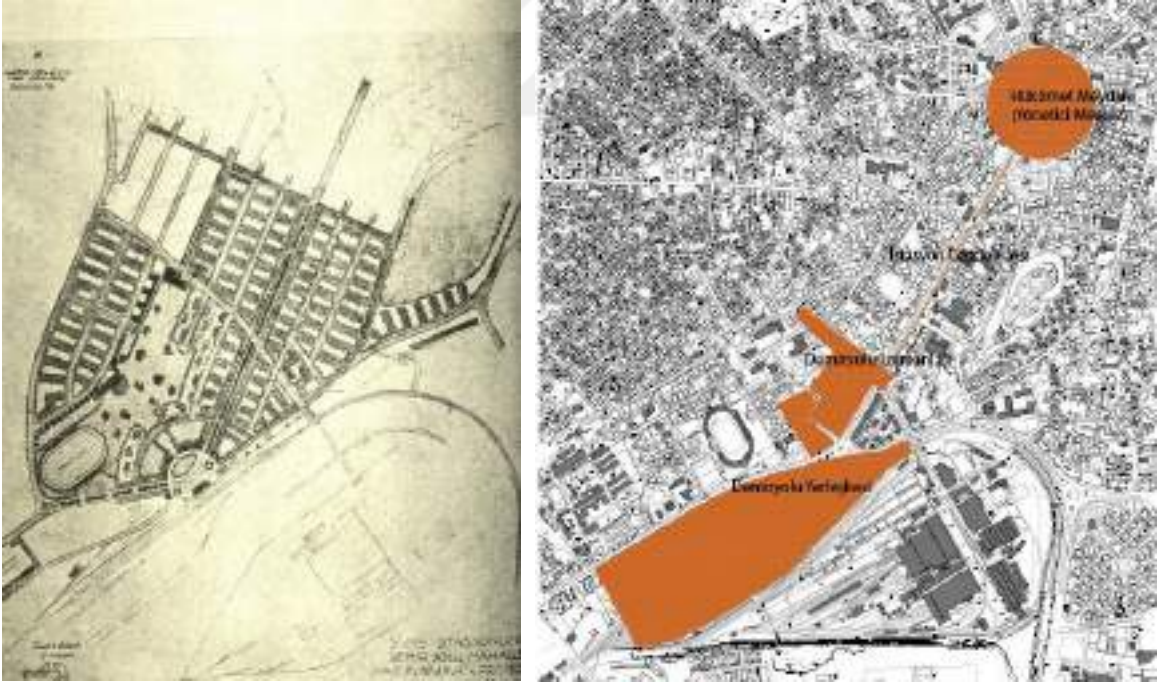
Aslında erken Cumhuriyet döneminin belirgin bir konut politikası bulunmamaktadır; o nedenle, fabrikalar tarafından inşa edilen lojmanlar Sivas bağlamında modern konut pratiğini yönlendirmiştir. Aslanoğlu (2009, s. 409-410) 1923-32 ve 1932-38 olarak iki dönemde incelediği bu erken süreçte endüstrileşme amacına yönelik olan beş yıllık kalkınma planlarının sosyal içerikli olmadığını, yani devletçilik ilkesinin sanayi yapıları dışındaki yapı programlarına yansımadağını ve bu yüzden kamunun, konut sorununu yeterince ele almadığını ifade etmektedir; ikinci dönemde

özel sektör konut yapımını hızlandırırken yine bu dönemde hükümetten yeterli desteği göremeyen yapı kooperatifleri ancak yüksek tabaka memurlar için kısıtlı bir konut üretimi gerçekleştirebilmiştir. Bozdoğan (2008, s. 215, 243) da dönemi inşaat sanayisinin zayıflığı, yani seri üretimi sağlayacak teknolojinin yokluğu, şehirlerdeki spekülâtif arsa fiyatları, kapsamlı planlama ve arazi kamulaştırma politikalarının olmayışı, güçlü bir özel sektörün bulunmayışı, devletin daha çok kamu binalarına ve milliyetçi politikalara öncelik vermesi olarak tanımlamaktadır; dolayısıyla 1950'lere kadar ya tekil bir mimar-müşteri ilişkisi üzerinden müşteriye göre inşa edilen bağımsız konut (villa) ve apartmanlar gerçekleştirilmiş ya da dönemin konutları, devlet memuru gibi sınırlı bir grubun ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmıştır. Başkent Ankara'daki durum bu yöndeyken Sivas'ta da özel sektör tarafından yapılan konutların oldukça sınırlı olduğu ve ancak 1938-50 aralığında yeni konut üretimi yapabildiği ve sadece kamu iktisadi teşebbüsü olan fabrikalar aracılığıyla yapılan lojmanlarla konut sorununun çözümlenmeye çalışıldığı görülmektedir.

Fabrikaların mekânsal bir parçasını oluşturan lojmanlar, kentsel mekâna az katlı ve bahçeli bir tasarım yaklaşımı içeriğiyle angaje olurken, modern arterler üzerindeki konutların 4-5 katlı olduğu, kent içinde olmasından dolayı bitişik nizamda inşa edildiği ve önemli ticaret aksı üzerinde yer aldığı için de apartmanların zemin kat yüzeylerinin ticari işlevi karşılayacak dükkanlarla oluşturulduğu göze çarpmaktadır. Aslında bu iki tasarım yaklaşımı ve sonuç ürünü, kentteki barınma kültürünün değişik biçimlerde dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Şöyle ki, fabrikaların kentte bir istihdam yarattığı kaçınılmaz bir gerçektir ve bu istihdam bir yönetici ve işçi kesiminden meydana gelmektedir. Yönetici kesim, ulus-devlet tarafından kurulan bu fabrikaların yönetimi ve idamesi için belirli merkezlerde eğitim görmüş ve tümüyle modern hayata angaje olmuş bir sosyo-kültürel duruma sahip olup aynı zamanda rejimin tüm modernleşme ideallerini taşra kentlerine aktarmaktan da sorumludur. Her ne kadar işçi kesiminin bir kısmı kentte yaşayan gruplardan oluşsa da büyük çoğunluğu kırsal alandan kente göç etmiş kitleden oluşmaktadır. Zeybekoğlu (2009, s. 226-228)'na göre fabrikalar kurulduktan sonra yerel nitelik kazanarak bulunduğu yapıli çevreyle diyaloga girmektedir ve ek olarak her fabrika, çalışanlarına iş konusunda eğitim verdiğinden yetiştirdiği nitelikli işgücü eğitici nüfus haline dönüşmüştür; dahası, yeni bir çalışan türü üreten fabrika, yeni bir tüketici kimliği de oluşturmuş ve konut alanlarıyla da yeni bir aile tipi yaratmıştır. Dolayısıyla Sivas'ta tren garı ve hizmet binaları, Cer Atölyesi, Dikimevi ve Çimento Fabrikası'nın açılmasıyla kent nüfusunun göreceli bir artışı söz

konusudur ve kırsaldan kente göç ile belki de ilk defa bu dönemde konut stokunun yetersizliği üzerinden bir barınma sorunu, yani konut sorunu ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle 1950’lerden sonra konut kooperatiflerinin kurulmasıyla bu sorun aşılmaya çalışılacaktır ve 1950’den sonra kenti dönüştüren bu esas konuya 5. bölümde değinilecektir.

Ayrıca bu sonuç, barınma pratiği anlamında kentsel mekânda bir ayrışmaya da yol vermiştir. Örneğin Aslanoğlu (2001, s. 43) 1928’de Ankara’nın planlanması kapsamında imar planı raporuna göre sanayi kuruluşları ve fabrikalar çevresinde “amele mahallesi”, yönetici alanlara yakın “memur mahallesi”, eğitim alanlarına yakın yerlerde de profesörlere ait konutlardan oluşan bölgeler gibi meslek gruplarını gözetten bir planlamanın öngörüldüğünü belirtmektedir. 1930-50 aralığında Sivas için yönetici merkez, ticaret bölgesi, okullar bölgesi ve sanayi bölgesi olarak ayrışan kentsel mekân konutlaşma anlamında belirgin bölgelemelere yine fabrikalar tarafından inşa edilen lojmanlar aracılığıyla kavuşmuştur. Örneğin, tren garının kuzeyinde bir demiryolu mahallesinin planlaması yapılmıştır (Şekil 4.66).

Şekil 4.66. Demiryolu işçi mahallesinin avan projesi ve günümüzdeki demiryolu lojmanlarının yönetici merkeze göre konumu (Bilgin, 1999).

Özellikle kentin batı yakasındaki fabrika ve yakın çevresi kırsal alandan kente göç eden gruplar için ilk önce gecekondulaşma alanını, sonrasında da kooperatifleşme bölgesini meydana getirmiştir. Yine bu sonuç üzerinden yola çıkılırsa değinilmesi gereken bir konu da konut tipleridir. Dönemin yaygın modası olan kübik ev ya da

apartman, kendi başına varolan tecrit edilmiş bir birim olarak kent tipleriyle yapılan anlamlı bir deneye dayanmamaktadır; konut mimarisinde tek aileye yönelik bahçeli müstakil ev ile tek sahibi olan ve gelir elde etmek amacıyla çeşitli üniteleri kiraya verilen apartmandan oluşan iki standart tip bulunmaktaydı (Bozdoğan 2008, s. 241-245). Bu dönemde Sivas'ta tek aileye yönelik bahçeli müstakil ev, sadece fabrika lojmanları aracılığıyla uygulama alanı bulabilmişken apartmanlar, birkaç örnekle kente eklenilebilmiştir.

1930-50 aralığına tekrar dönülecek olursa fabrikalar tarafından yapılan lojmanlar, Sivas'ta konut sorununu bir parça çözümlenebilmiş olsa da bu dönemin temel özelliği, barınma kültüründeki değişimdir. Fabrikaların yarattığı istihdam sayesinde köyden kente yapılan göçlerle ulus-devletin modernleşme politikaları tarafından empoze edilen modern yaşam ve onun hijyen, sağlık, konfor gibi temalarla biçimlenen modern hayat öykünmesi birbirine paralel gelişmelerdir. Kısıtlı olanaklar sebebiyle fabrika lojmanları dışında bu dönemde modernleşme pratiğine uygun şekilde tasarlanan yeni konutlar da kentsel düzeneğe ancak 1938'den sonra eklenmiştir. İstasyon Caddesi ya da Bankalar Caddesi aksına yerleştirilen bu modern apartmanların daha çok mimar-müşteri ilişkileri üzerinden gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir. Örneğin Üredi (2009, s. 37)'ye göre, İstasyon Caddesi aksına 1948'e kadar Lütfü Beyler'in, Güvenallar'ın, Sururi Beyler'in, Kunduracı Naci Bey'in, Uluocaklar'ın apartmanları inşa edilmiştir. Ancak içlerinden en önemlisi ve ilki, Emek Apartmanı'dır. Aslında modern apartman ya da modern konut demek, bu dönemde, ulus-devletin yine eski-yeni karşıtlığı üzerinden kurguladığı kurguladığı bir idealize ortamı işaret eder. Daha açık ifadeyle modern konut, geleneksel olanın tam karşısında bilimsel, hijyenik, ekonomik ve makine çağının temsilcisi olarak durmaktadır (Bozdoğan 2008, s. 236).

Emek Apartmanı, İstasyon Caddesi'ndedir ve caddenin doğu ucunu tutmaktadır. Aynı dönemde aynı aks üzerinde hala vali konutu gibi eklektik üslupta konutlar yapılırken, Todor Usta tarafından 1938'de inşa edilen Emek Apartmanı, bu bağlamda, kentin ilk modern apartmanı olma özelliğini taşımaktadır. Prizmatik gövdenin ön ve arka cephelerinden fişkırarak yuvarlak hatlar dönemin İstanbul ve Ankara'daki kira apartmanlarını andırmaktadır. Aslanoğlu (2001, s. 65), bunu, Eric Mendelsohn'un dışavurumcu tasarımlarının etkisine bağlamaktadır; Mendelsohn etkisi gösteren İstanbul apartmanlarında köşelerin ve balkonların yuvarlatıldığı, bu hatları şerit pencerelerin izlediği ve pencerelerin yatay bordürlerle birleştirilmeleri söz konusudur. Emek Apartmanı'nın ön cephesinde de izlenebildiği gibi, ana kütlede öne doğru çıkarılan

kısım yuvarlatılmış balkonlarla ve dairesel kesitli kolonlarla taşınırken bu kütle bitimi, yine yuvarlatılmış saçak ile tamamlanmıştır. Emek Apartmanı'nın arka cephesinde ise ön cephesinin aksine daha eklektik bir üslup görülmektedir. Ana gövdeden dışa taşırılan bu sefer kütle bitimleridir ve cephenin tam ortasına denk gelen merdiven boşluğu yuvarlatılmış ve kule görünümlü bir biçimsel öge ile tamamlanmıştır (Şekil 4.67).

Şekil 4.67. Sivas'ta ilk modern apartman: Emek Apartmanı (Sivas KTVKK).

Mimar-müşteri ilişkisinin bir ürünü olarak gerçekleşen bu apartman örneklerinin arasında bir de Bankalar Caddesi'nde konumlanan Dumlupınar Apartmanı bulunmaktadır. Yapının 1969 tarihli onaylı projesinden anlaşıldığına göre apartmanın sahipleri Fikret, Zeki ve Yusuf Dumlupınar'dır ve yapı, mimar Muzaffer Atik tarafından tasarlanmıştır. Yapının konumu, kentin geleneksel ticaret bölgesindedir ve bu alan, bölüm 4.2'de bahsedildiği gibi 1940'da İş Bankası binasının inşa edilmesiyle dönüşüme uğramıştır. Bu ticaret bölgesi, işlevi aynı kalan fakat mekânsal örgütlenmesi modern yaşama uygun şekilde dönüşen bir dizi yapı ile donanmaya başlamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla İş Bankası binasından sonra bu sürecin ilk örneklerinden biri de Dumlupınar Apartmanı'dır. Bitişik nizam olarak inşa edilen apartman, kübik ev anlayışının bir yansımasıdır. Biçimsel dili itibariyle Bozdoğan (2008, s. 251)'in bahsettiği düz çatı ve kübik hacimlerden oluşan kompozisyonların Sivas'taki ilk örneklerindedir; ayrıca

apartmanın zemin katında dükkanların yer alması da yine dönemin kira evlerinde görülen bir özelliğiydi. Dumlupınar Apartmanı özelinde bunun bir sebebi de yapının konum açısından kentin ticaret bölgesinde yer alması olmalıdır (Şekil 4.68).

Şekil 4.68. Dumlupınar Apartmanı projesine göre ön cephesi ve günümüzdeki durumu, konumu (Sivas Belediyesi, 2018; yazar arşivi, 2018).

Bunun dışında binada katların fonksiyonu değerlendirildiğinde ise katlarda yer alan bağımsız konut birimlerinin sahiplerinin adıyla geçtiği görülmektedir. Planimetrik kurgusu ve cephe düzeneği son derece simetrik bir anlayışla ele alınan bina, kentte artık yeni bir barınma kültürünü imlemektedir. Konut birimlerinin planlarında salon, oturma ve misafir odası, yatak odası, mutfak ve wc-duş gibi işlevsel ayrımları net şekilde belirginleşen ve tek bir kat düzleminde toparlanan mekânsal hiyerarşi görülmeye başlanmıştır. Ayrıca yine bu planlarda hol, yaşama mekanına geçişi sağlarken bir yandan da salon hem bir yaşama mekanını hem de doğrudan yatak odası ve mutfaka açılan bir geçiş bölgesini temsil etmektedir. Bunun anlamı, 1930-50 zaman aralığında konutun evriminde modern hayatın gereklerine uygun bir biçimsel dilin konut tasarımlarına katıldığıdır. Yani sağlık, hijyen, konfor koşullarını sağlamak üzere mutfak ve wc-duş birimleri konutun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir; yaşama mekanları ve yatma mekanları birbirinden ayrılmış ve bu mekanlar, giriş holüne göre hiyerarşik bir kademelenme ile tasarımda kendine ayrı ayrı yer edinmiştir (Şekil 4.69). Cephe düzeneğinde ise Bankalar Caddesi'ne uygun bir mimari dilin kullanıldığı görülmektedir ki, apartmanın ön cephesinde kullanılan çerçeve formundaki yapısal ögenin biraz değişik tipinin İş Bankası binasında da kullanıldığını biliyoruz. Plandaki simetrisinin cephede de devam ettiği görülmektedir; ana gövdeden dışa doğru taşırılan kübik hacim hem iç mekânda bir genişlemeye yol açmış hem de dış cephede balkon ve derin hacimli pencere açıklıklarını daha iyi vurgulamıştır.

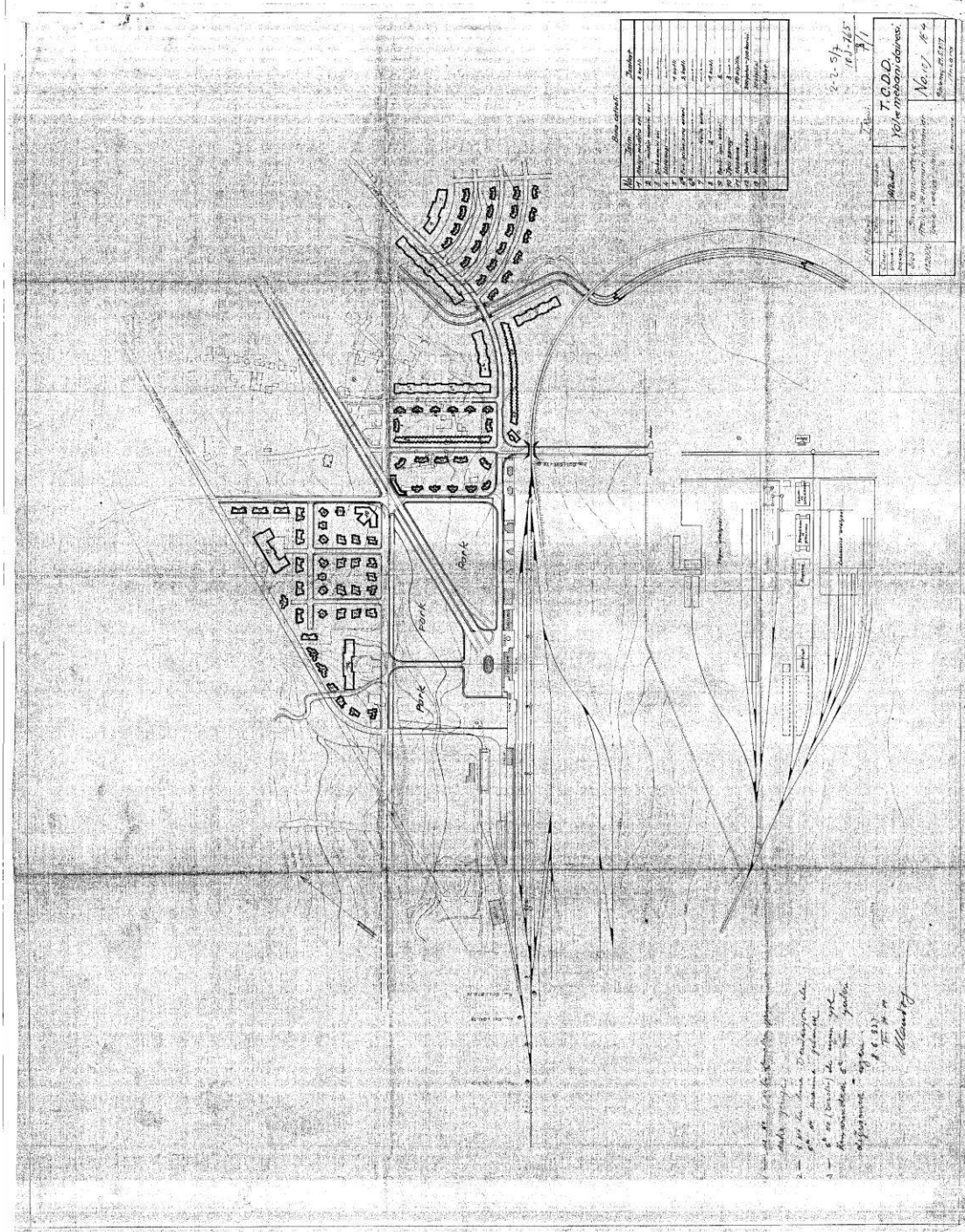

Şekil 4.69. Dumlupınar Apartmanı'nın kat planları ve kesit (Sivas Belediyesi, 2018).

İstasyon Caddesi ve Bankalar Caddesi gibi kentin prestijli yeni arterlerinde ortaya çıkan Emek Apartmanı ve Dumlupınar Apartmanı gibi kira evleri, mimari biçimsel dili açısından kübiktir. Daha önemlisi erken 20. yüzyılda konut/kamu binaları arasında geçiren bir şekilde aktarımlar yoluyla devşirilen benzer mimari dil birlikteliği, 1930-50 aralığında yerini artık tümüyle birbirinden farklı belirgin bir konut tipolojisi ve belirgin bir kamu binası anlayışına bırakmıştır. Her ne kadar İş Bankası binası gibi kamu yapıları da kübik imajlarla oluşmuş olsa da yine de bir önceki dönemde olan konut-kamu binası arasındaki alıntılar sönükleşmiş ve konut mimarisi ile kamu binalarına ait mimari dil ayrılmıştır. Mimar-müşteri ilişkisi üzerinden üretilen bu erken iki örnek, aslında bize, modern hayatın kente sızdığı damarları göstermektedir ve bu sızıntı, radikal modernleşme pratiğinin başladığı tren garına, dolayısıyla demiryolu ağına referans vermektedir. Kentin batı yakasındaki tren garı, istasyon hizmet binaları, cer atölyesi gibi yeni kamu binaları etrafındaki iskan politikasını da geliştirmiş ve İstasyon Caddesi'nin kuzeybatı ve güneybatı ucunu tutan lojmanların yapımıyla kübist mimarinin yukarıda adı geçen apartmanlar gibi örnekleri kentsel mekanda daha tutarlı şekilde yayılmaya başlamıştır. Özellikle 1938'den 1950'ye kadar olan süreçte apartmanların az sayıda olmasının sebeplerinden biri de dönemin kısıtlı imkanlarına ek olarak belki de bu lojmanların tetiklediği mimari dilin kente geç sızması gösterilebilir (Şekil 4.73). Örneğin şekil 4.66'da görülen demiryolu işçi mahallesi, avan projesine uygun şekilde gerçekleşmemiş olsa da demiryolu lojmanları aşamalı olarak inşa edilebilmiştir.

Ayrıca demiryolu lojmanlarının elde edilen vaziyet planlarının avan projeleriyle ilgili belirtilmesi gereken bir nokta da bu projelerin farklı birimler tarafından

hazırlanmış olduğudur. Örneğin Bilgin (1999, s. 244) tarafından sunulan “demiryolu mahallesi imar planı avan projesi”, Nafia Vekaleti Yapı İşleri Dairesi’nin hazırlamış olduğu bir projedir ve 1938 tarihlidir (Şekil 4.66). TCDD arşivinden elde edilen proje ise TCDD Yol ve Mebani Dairesi tarafından hazırlanmış olup 27.5.1937 tarihlidir ve proje, “Sivas Tamir Atelyeleri Atelye ve Memuri Lojmanlar Genel Vaziyet Planı” olarak geçmektedir (Şekil 4.70).

Şekil 4.70. TCDD Yol ve Mebani Dairesi tarafından hazırlanan 27.5.1937 tarihli “Sivas Tamir Atelyeleri Atelye ve Memuri Lojmanlar Genel Vaziyet Planı” (TCDD arşivi, 2018).

Şekil 4.70’de yer alan projeye göre Hükümet Meydanı aksından gelen İstasyon Caddesi doğrusal bir hatla tren garının önüne kadar açılmaktadır ve tren garının önünde küçük bir meydan oluşturulmuştur. Günümüzdeki lojmanların konumlandığı alanın batısına ve kuzeydoğusuna lojmanlar yerleştirilmiştir. Buna göre, vaziyet planında 1 ile gösterilen konutlar atelye müdürü evi, 2 ile gösterilenler atelye müdür muavini evi, 3 ile gösterilenler şube amiri evi, 4 ve 5 ile gösterilenler ustabaşı evi, 6a ve 6b evli işçilerin sıra evleri, 7 ile gösterilenler 4 kişilik aile evi, 8 ile gösterilenler 2 kişilik aile evi, 9 bekar işçi evleri olup konutlarla biçimlenen bu alana sosyal bazı donatılar da eklenmiştir. 10 ile gösterilen yapı işçi sarayı, 11 ile gösterilen hastane (50 kişilik), 12 ile gösterilen yatı mektebi (200 yataklı), 13 ile gösterilen 30 kişilik misafirhane ve 14 ile gösterilenler dükkandır. Bu plan düzeneğinden anlaşıldığına göre, farklı kullanıcı grupları için farklı konut tipolojileri üretilmiş ve konutların sosyal donatıları ile istasyon hizmet binalarını besleyen misafirhane gibi servis binaları da aynı alan içerisine yerleştirilmiştir. Hatta bugün Tüdemsaş lojmanlarının olduğu alanda bile, konut çözümleri gerçekleştirilmiş ve alanın en uzak noktası olan Pünzürük Deresi’nin doğusuna aile evleri ile bekar işçi evi konumlandırılmıştır. Tren garının önü ise tümüyle açık yeşil alan olarak tasarlanmıştır.

Ancak günümüzde böyle bir vaziyet planı düzeneği bulunmamaktadır. Demiryolu ve Cer Atölyesi lojmanlarının günümüzdeki konumları şekil 4.71-4.72’de gösterilmektedir.

Şekil 4.71. Demiryolu ve Cer Atelyesi çalışanlarına ait lojmanların konumu.

Şekil 4.72. Demiryolu ve Cer Atölyesi çalışanlarına ait lojmanlar.

Devlet demiryolu lojman binaları incelendiğinde 1930'lar boyunca yapılan ilk lojmanların sayılarının oldukça az olduğu ve konutların demiryolu ağına bitişik şekilde yerleştirildiği, dolayısıyla kentsel mekanla çok az temas kurduğu ortadadır. Bu durumun temel sebebi olarak ilk lojman binalarının, demiryolunun gereksindiği hizmet birimlerine yakın şekilde inşa edilmiş olması gösterilebilir. Örneğin 1933'te inşa edilen atelye şef evi, yerleşkenin en batı ucunda yer alan atelyeler ve atelye yazıhanesiyle çevrili alanda bulunmaktadır. Benzer şekilde yine 1933'te inşa edilen depo müdür lojmanı da atelye şef eviyle yanyana konumlandırılmış olup depo müdür lojman binası yine demiryolunun hizmet birimleri olan depo atelye ve yazıhanesine yürüme mesafesindeki bir konuma yerleştirilmiştir. Fabrikanın herhangi bir biriminden sorumlu olan kişilerin çalışma yerleri ile konutlarının bu yakınlığı bir tür zorunluluk gibi algılanmalıdır. Üretim esnasında herhangi bir sorunla karşılaşılması halinde teknik sorumluların çabucak devreye girmesi ve üretimin olağan işleyişine döndürülmesi açısından birim sorumlularının fabrika yerleşkesinde ikamet etmeleri gerekmektedir (Saner ve Severcan 2009, s. 69). Dolayısıyla birim sorumlusunun, çalışma alanına yakın ikamet etmesi dönemin yaygın anlayışının olağan bir özelliğidir. Atelye şef evi ve depo müdür lojmanının doğusunda silo binası bulunmaktadır. Bu ilk lojmanlar müstakil-bahçeli konut tipolojisine sahiptir ve bu tipolojinin kentteki ilk örnekleri olan bu yapılardan atelye şef evi tek katlıken depo müdür lojmanı 2 katlıdır (Şekil 4.73).

Şekil 4.73. Atelye şef evi ve depo müdür lojmanı (Sivas KTVKK).

Atelye şef evi ve depo müdür lojmanının konumlandığı hattı takip ederek yerleşkenin doğu ucuna yaklaşıldıkça yine 1933'te inşa edilmiş olan lojmanlara

ulaşmaktadır. Bunlar arasından lojmanlardan sadece biri 1944 tarihlidir ve bu lojman da yerleşkenin en doğu ucundadır. Demiryolu ağına paralel şekilde yerleştirilen bu lojmanlar da yine bahçeli-müstakil ve 2 katlı bir tipoloji sergilemekte olup içlerinden sadece yerleşkenin en doğu ucunu tutan lojman tek katlıdır (Şekil 4.74-4.75). Ayrıca bu konumlanmada yine şube binası lojmanının istasyon hizmet birimlerine yakın olacak şekilde konumlandırıldığı görülmektedir.

Şekil 4.74. Demiryolu yerleşkesinin doğu ucunu tutan lojmanlar (Sivas KTVKK).

Şekil 4.75. Şube binası lojmanı ve yerleşkenin en doğu ucunu tutan lojman (Sivas KTVKK).

Demiryolu ağına paralel şekilde konumlandırılan ve depo, atölye gibi istasyon hizmet binalarının sorumlu yöneticileri için yürüme mesafesinde yerleştirilen konutların tümü müstakil-bahçeli bir tipoloji göstermektedir. Tek ya da 2 katlı olarak farklı kat

sayılarında olsalar da planimetrik kuruluşları açısından demiryolu lojmanları, geleneksel konutun plan düzeneğinden ayrılmış ve mekân örgütlenmesi açısından modern hayatın gereklerine uygun şekilde biçimlenmiştir. Demiryolu ağı etrafında konumlanan bu lojmanlara ek olarak bir de İstasyon Caddesi aksında bir lojman binası 1933'te inşa edilmiştir. Günümüzde dernek olarak kullanılan bu lojman, yerleşkeden yaklaşık olarak 300 metre mesafededir ve bu anlamda demiryolu yerleşkesinin dışına inşa edilen ilk lojmandır. 2 katlı yapı yine bahçeli-müstakil bir organizasyon göstermektedir (Şekil 4.76). Ayrıca yapı, yerleşke içerisindeki diğer lojmanlara göre daha geniş kütlesi ile çok birimli ilk lojman olma özelliğini de taşımaktadır.

Şekil 4.76. Demiryolu yerleşkesi dışındaki ilk lojman (Sivas KTVKK; yazar arşivi, 2019).

Bu anlamda devlet demiryoluna ait 1930'ların ilk konut tipleri, kentteki ilk modern konut düzeneğini göreceli olarak ortaya koymaktadır; görecelidir çünkü bu konutlar her ne kadar plan düzeneği olarak yaşama, yatma ve ıslak hacimlerden oluşan derli toplu ve hiyerarşik bir kademelenmeyle düzenlenmiş bir tipoloji gösterebilirler de kütlelerin cephe örgüsünde geleneksel imgelere rastlanılmaktadır. Tek katlı atelye şef evi, 2 katlı şube binası lojmanı, yerleşkenin doğu ucunu tutan tek katlı lojman ve İstasyon Caddesi'ndeki 2 katlı lojman cephe örgüsü açısından daha rasyonel dizgelerle donanmış olsa da yine de cephe yüzeylerindeki silme ve korniş gibi detaylar yerel ölçüğe referans vermektedir. Yani 1930'lar ve 1940'lar boyunca inşa edilen demiryolu konutlarında geleneksel dokuya daha fazla atıfta bulunan bir ölçek ve cephe düzeneği hakim olup, daha açık ifadeyle yerel öğelerin kullanımı yaygındır. Örneğin, cepheler silme, korniş, plaster gibi elemanlarla yatay ve düşey yönde bölüntülenmiştir. Silme ve

kornişler kat ayrımını belirlerken aynı zamanda saçak hizasını da çerçevelemiştir. Cephe yüzeylerine tekli, ikili, üçlü gruplar halinde yerleştirilen pencereler bu erken dönemde sivri basık kemerlerle karakterize edilmiştir. Ancak 1950'lere gelindiğinde bu durum değişmeye başlayacaktır.

1930 ve 40'lar boyunca demiryolu ağına bitişik ve hemen yakın çevresinde konumlanan lojmanlar, bu süreçte sadece bir örnekle İstasyon Caddesi'ne taşabilmiştir. Ancak 1952'de inşa edilen konut kütleleri ve cephe düzeneği ile İstasyon Caddesi aksında demiryolu lojmanlarının belirginleşmesine katkı sağlamıştır. Günümüzde sağlık müdürlüğü binası olarak kullanılan bu lojman, İstasyon Caddesi'nde 1933'te inşa edilen demiryolu lojmanının tam karşısındadır; yani, cadde aksının kuzey hattında konumlanmaktadır. Yine bahçeli-müstakil bir tipoloji sunan yapı, 1930'lar ve 40'ların cephe düzenine göre daha rasyonel ve daha yalın bir mimari dil kullanmaktadır (Şekil 4.77).

Şekil 4.77. Günümüzde sağlık müdürlüğü olarak kullanılan lojman (Sivas KTVKK).

Aslında bu yapının konumlandığı alan, 1950'lerde inşa edilecek olan demiryolu lojmanları için bir sınır noktası olarak kabul edilebilir. 1950'lerle birlikte İstasyon Caddesi'nin kuzeybatı ucuna ve daha kuzeye doğru bir genişleme gösteren lojman bölgesi batıda 4. İşletme Sokak ile çevrelenmiştir. Daha önce düzenlenen işçi mahallesi avan projesinden farklı olarak demiryolu yerleşkesinin kuzeyindeki 4. İşletme Sokak'tan doğuya doğru İstasyon Caddesi aksı boyunca bir yayılma gösteren demiryolu lojmanları, aynı zamanda alanın daha rasyonel şekilde düzenlenmesine ve ikincil arterlerin açılmasına yol açmıştır. Örneğin 1933'te ve 1952'de inşa edilen ve cadde aksı üzerinde karşılıklı konumlanan iki lojman binası, batı hatlarından devam eden ve İstasyon Caddesi'ne dik yönde bağlanan ikincil arterleri oluşturmuştur. Bunlardan ana caddenin güneyinde konumlanan ikincil arter, Cer Atölyesi'ne geçişi sağlarken, ana caddenin kuzeyinde konumlanan ikincil arter ise Demiryolu Caddesi'dir. Böylece 1950'lerde inşa edilen demiryolu lojmanları İstasyon Caddesi, Demiryolu Caddesi ve 4.

İşletme Sokak tarafından çevrelenen alanı kuşatmış ve 4. İşletme Sokak ile Demiryolu Caddesi arasında İstasyon Caddesi'ne paralel olan Lojmanlar Sokak ortaya çıkmıştır. Dahası Demiryolu Caddesi kuzeyde Halil Rıfat Paşa Caddesi'ne doğru ilerledikçe cadde aksı, Stadyum Sokak ile kesişecektir ki; Stadyum Sokak, 4 Eylül Stadyumu'nun hemen kuzeyindeki konumuyla yine kentin batı yakasındaki önemli modern yerleşme alanlarından biri olup ilk kooperatiflerin konutlarını inşa ettiği kentsel alandır. Böylece 1950'lerden sonra Demiryolu Caddesi, İstasyon Caddesi'ne paralel aksta devam eden Halil Rıfat Paşa Caddesi'nin ortaya çıkmasını tetikleyecektir.

Ayrıca Demiryolu Caddesi boyunca konumlanan lojmanlar, doğuya doğru bir tür tampon bölgenin oluşmasına da katkı sağlamıştır; lojmanların arka cephelerinin baktığı kentsel boşluk, İstasyon Caddesi'ne dik yönde uzanan bir açık yeşil alan tarafından biçimlendirilmiştir. Böylelikle demiryolu lojmanları ve İstasyon Caddesi arasında bir geçiş bölgesi oluşturan kentsel mekân düzenlenmiştir.

İstasyon Caddesi'nin kuzeybatı ucunu tutan bu yeni kentsel alan, 1952'de demiryolu çalışanları için yapılan lojmanlarla donatılmıştır. Izgara düzene benzer bir planlama kurgusu içinde tasarlanan alandaki konutlar bahçeli, 2 katlı bir tasarımla biçimlenmiş olsa da lojmanlar, bitişik nizamda yapılmış apartman konut tipinin yaygın şekilde kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Hem bitişik nizam hem de çoklu konut birimlerinden oluşan apartman tipolojisinin kullanımı, aslında, 1950'lere gelindiğinde demiryolu yerleşkesinin ne denli geliştiğini ve yarattığı istihdam olanakları sayesinde artan çalışan nüfusunu ortaya koymaktadır. Böylece sayısı artan çalışanlarının barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla daha toplu çözümler sunan bir yöntem izlenmiş ve bitişik nizamda yerleştirilmiş konutlar, birbirini tekrar eden birimlerle inşa edilmiştir (Şekil 4.78-4.79-4.80-4.81-4.82).

Şekil 4.78. 4. İşletme Sokak'a bakan lojman (Sivas KTVKK).

Şekil 4.79. Lojmanlar Sokak'ın güney hattını tutan lojmanlar (Sivas KTVKK).

Şekil 4.80. Lojmanlar Sokak'ın kuzey hattını tutan lojmanlar (Sivas KTVKK).

Şekil 4.81. Demiryolu Caddesi'ne bakan lojmanlar (Sivas KTVKK).

Şekil 4.82. İstasyon Caddesi'nin kuzey hattını tutan lojman (Sivas KTVKK; yazar arşivi, 2019).

İstasyon caddesi, 4. İşletme Sokak, Lojmanlar Sokak ve Demiryolu Caddesi tarafından kuşatılan alan boyunca konumlanan bu konutlar, kentsel mekânda bitişik nizam apartman tipolojisini sergilemektedir. 1938'de inşa edilen İstasyon Caddesi'ndeki Emek Apartmanı ve 1942'de Bankalar Caddesi'nde inşa edilen Dumlupınar Apartmanı'ndan farklı olarak devlet demiryolu lojmanlarının 1952'de inşa edilmiş bu konutları, daha fazla sayıda kişiyi daha küçük alanda ikamet ettirme politikasının bir ürünüdür ve bu sosyo-toplumsal özelliğiyle, aslında 1930-50 aralığının kentteki ikinci toplu konut denemesi olarak kabul edilebilir; ilki ise Cer Atölyesi için yapılan ve

İstasyon Caddesi'nin güneybatı ucunu tutan lojmanlardır. İstasyon Caddesi ve Lojmanlar Sokak boyunca doğu-batı ekseninde ve 4. İşletme Sokak ve Demiryolu Caddesi boyunca kuzey-güney ekseninde yatay bir uzanım gösteren konutlar, prizmatik gövdeleri ile tekrar eden birimlerden meydana gelmektedir; başka bir anlatımla, birlikte yaşamak da daha verimli hale getirilmiştir. Konutların ön cephe düzenleri, genellikle, yaşama birimlerine ayrılmış ve arka cepheler, konut birimlerine ulaşan balkonlu bir koridorla organize edilmiştir.

Öte yandan Demiryolu Caddesi aksının kuzeydeki Halil Rıfat Paşa Caddesi'ne doğru uzanan daha kuzeydeki kısmına 1955 ve 1956'da daha küçük ölçekli demiryolu lojmanları eklenmiştir. Demiryolu Caddesi kuzeye doğru uzandıkça bu arteri dik olarak kesen Taşlı Sokak ile karşılaşmaktadır ve bu kesişimde demiryolu lojmanlarının bitişik nizam apartman örnekleri son bulmakta olup kuzeye doğru lojman tipolojisi, yeniden bahçeli-müstakil tipe dönmektedir. Yüksek bir subasman üzerinde yükselen tek katlı bu konutlar, ikiz bir plan şeması ile biçimlenmiştir. Cephe dizgeleri ise yalın ve rasyonel öğelerle düzenlenmiştir (Şekil 4.83).

Şekil 4.83. Demiryolu Caddesi'nin kuzey hattındaki lojmanlar (Sivas KTVKK; yazar arşivi, 2019).

Demiryolu çalışanlarının barınma gereksinimlerini karşılayan 1933 tarihli kentteki bu ilk lojman pratiği, Cer Atölyesi'nin açılmasıyla artan istihdama yönelik yapılan yeni lojmanlarla devam etmiştir. Vagon fabrikasına ait bu lojmanlar ise İstasyon Caddesi'nin güneybatı ucunu tutmaktadır. 1940, 1942, 1952 ve 1971'de vagon fabrikasının lojmanı olarak eklenen konutlar, demiryolu lojmanlarına göre daha rasyonel bir tasarım kavrayışı sunmaktadır. Ancak yine de 1930'dan 1940'a geçişi simgeleyen ara ölçekli örnekler de bulunmaktadır. İstasyon Caddesi'nin güneybatı

ucuna inşa edilen bu konutlar, yine az katlı, bahçeli, müstakil, tek ve çift lojman şeklinde tasarlanmıştır. Bu dönemin konutlarının rasyonelleşmesini sağlayan temel öğe ise simetridir. Öte yandan Cer Atölyesi'ne ait lojmanların konumlanmaları ise yine İstasyon Caddesi ekseninde bir düzenlemeyle gerçekleşmiştir. Özellikle ana arter olarak caddenin güneyini tutan lojmanlar, İstasyon Caddesi aksının sürekliliğini konsolide eden bir şema ile biçimlenmiştir (Şekil 4.84). Cer Atölyesi'nin 1940'ta inşa edilen bu lojmanları, bitişik nizam apartman tipolojisine sahiptir ve muhtemelen, İstasyon Caddesi'nin kuzeybatı ucunu tutan ve 1952'de inşa edilen demiryolu lojmanları için bir prototip oluşturmuştur.

Şekil 4.84. İstasyon Caddesi'nin güney hattını tutan lojmanlar (Sivas KTVKK).

Cer Atölyesi çalışanları için yapılan bitişik nizam apartman tipolojisine ek olarak yine 1940'ta bu lojmanların hemen arka hattına, yani daha güneye bahçeli-müstakil bir apartman daha inşa edilmiştir. 1942'de ise bu bahçeli-müstakil apartman bloğunun bulunduğu alana ikinci bir apartman bloğu daha eklenmiştir (Şekil 4.85).

Şekil 4.85. Cer Atölyesi çalışanları için yapılan bahçeli müstakil apartmanlar (Sivas KTVKK).

Şekil 4.85'te görülen apartman bloklarıyla birlikte demiryolu yerleşkesinin kuzeydoğusundaki ve İstasyon Caddesi'nin güneybatısındaki bu alan, lojmanlar tarafından belirlenen bir kentsel mekâna dönüşmüştür. Bu izlekte 1940 ve 1942'de inşa edilen tüm lojmanlar, alanda, Ray Sokak'ın oluşmasını sağlamıştır. İstasyon Caddesi'ne paralel şekilde konumlanan Ray Sokak'ın kuzeyi daha rasyonel bir konut yerleşimi ile konsolide olurken sokağın güneyindeki alana yerleşen konutlar, daha serbest bir düzeneğe sahiptir. Bu, Ray Sokak'ın güneyindeki lojmanların bahçeli-müstakil konutlardan oluşmasıyla açıklanabilir; öyle ki, bu alanda bulunan lojmanlardan tek katlı olanlar ikiz tipolojiye sahipken 2 katlı olanlar ise tek aile için yapılmıştır ve bunlar, mağaza müdürü lojmanı, fabrika müdürü lojmanı, işletme müdürü lojmanı, işletme müdür muavini lojmanı gibi fabrika yöneticilerine ayrılmış konutlardır (Şekil 4.86-4.87).

Şekil 4.86. Ray Sokak'ın güneyindeki tek katlı lojmanlar (Sivas KTVKK).

Şekil 4.87. Ray Sokak'ın güneyindeki 2 katlı lojmanlar (Sivas KTVKK).

Her ne kadar plan özellikleri bağlamında tipolojik farklılıklar gözüke de bu dönemde uygulanan konutların genelde cepheleri sadedir, ön cephelere kütle düzeneği açısından daha fazla özen gösterilmiştir. Cepheler kendi içinde simetrik bir düzenleme ile şekillendirildiği gibi birbirileri ile de simetrik bir ilişki içerisindeyler. Simetri genellikle girişlere göre ayarlanmıştır. Ön ve arka cephelerin ortasında yer alan girişleri hem yapının simetri eksenini hem de cephelerin simetri merkezini oluşturmaktadır. Girişler birlikte cephelerde yer alan çıkmalar da simetriyi sağlayan hareketlerdir.

Cepheler de yatay ve düşey hatlarla hareketlendirilmiştir. Kat ayrımları değişik pencere düzenleri ve silmelerle vurgulanmaya çalışılmıştır.

1952'ye gelindiğinde ise Cer Atölyesi lojmanları, demiryolu yerleşkesinin doğusundaki sıkıştığı alandan İstasyon Caddesi aksına geçmeye başlamıştır. Bu geçişte belirginleşen aks, ana arter üzerinde yer alan ve 1933'te demiryolu lojmanı olarak inşa edilen yapının hinterlandıdır; öyle ki, bu alan, İstasyon Caddesi aksına dik uzanan ikincil bir arter meydana getirmiştir. Fabrika Sokak adıyla anılan bu ikincil arter üzerinden vagon fabrikasına doğru ulaşım sağlanırken aynı zamanda ikincil arterin üzerinde Cer Atölyesi çalışanları için yapılmış lojmanlar da sahneye çıkmıştır. Örneğin bunlardan biri, servis müdürleri için yapılan lojmandır. Bahçeli-müstakil tipolojide inşa edilen yapı, zemin kat ve zemin üzeri 2 kattan oluşmaktadır. Yapı cephe kurgusu olarak 1940'ların Cer Atölyesi lojmanına göre daha rasyonelleşmiş dizgelerle karakterize olmuştur. Örneğin, 1940'ların özellikle pencere kenarlarında yer alan silme, korniş gibi elemanları 1952'deki bu lojmanda kaybolmuş olup yerini yalın yüzeylere bırakmıştır (Şekil 4.88).

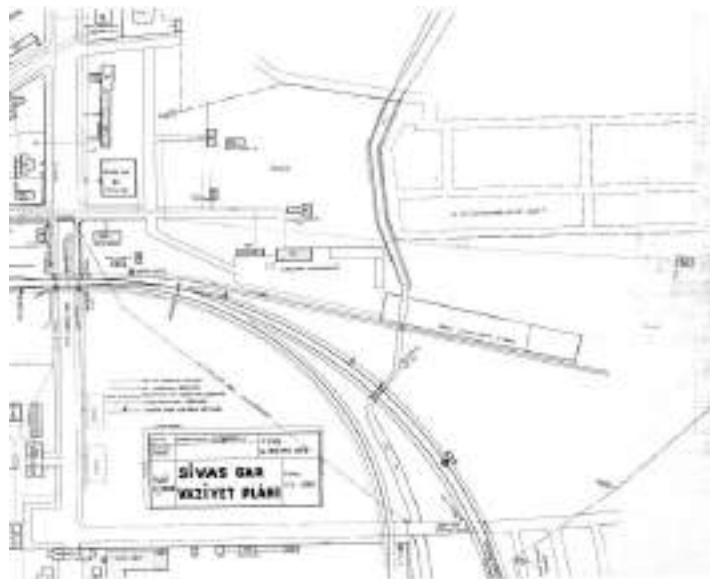
Şekil 4.88. Servis müdürleri için yapılan lojman (Sivas KTVKK; yazar arşivi, 2019).

Son olarak 1971'de ise dispeçer lojmanı, servisi müdürleri lojmanı ile aynı aksa inşa edilmiştir. Bu lojman da bahçeli-müstakil apartman örneklerinden olup servis müdürleri lojmanına benzer şekilde yalın ve prizmatik gövdesiyle öne çıkmaktadır (Şekil 4.89). Yine demiryolu lojmanlarında görülen yönetsel-işlevsel yakınlık etkeni burada da karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda dispeçer lojmanı, hemen ulaştırma müdürlüğünün yanında konumlanmaktadır.

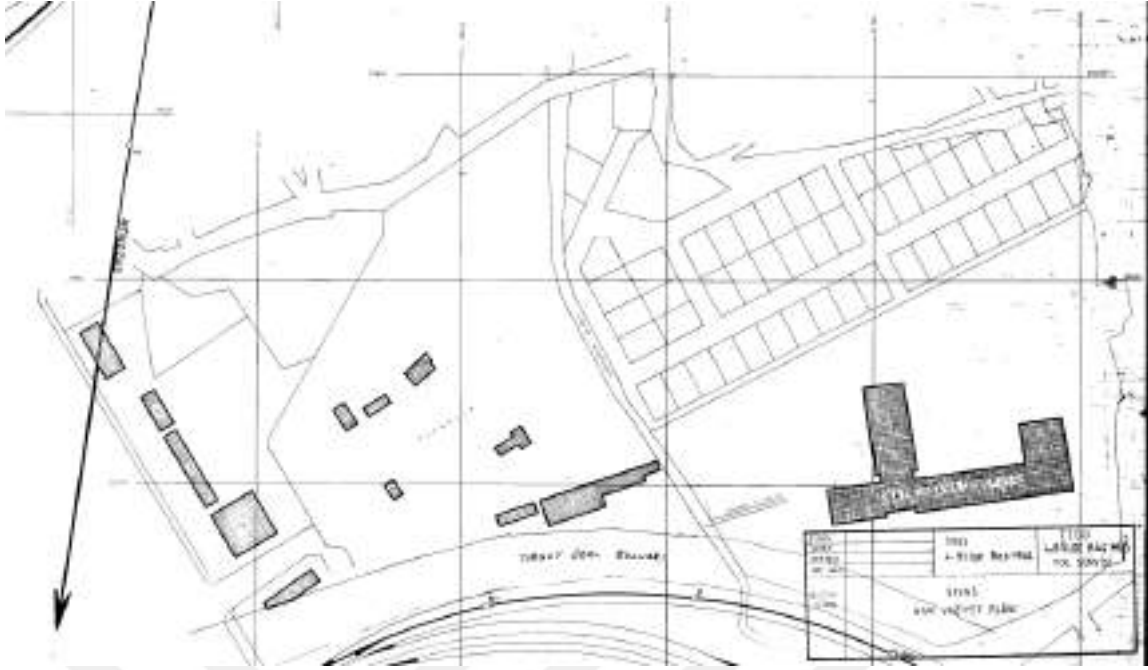

Şekil 4.89. Dispeçer lojmanı (Sivas KTVKK; yazar arşivi, 2019).

Ayrıca demiryolu yerleşkesinin 1966 tarihli vaziyet planına göre, Cer Atölyesi'ne ait tesislerin bittiği noktadan sonraki alan, yani, yerleşkenin kuzeydoğusundaki alan fabrika işçi kooperatifine satılmıştır. Dönemin bir diğer özelliği de işçi kooperatiflerinin ortaya çıkmaya başlamasıdır. Fabrika çalışanları genellikle işyerlerine yakın ya da avantajlı aralarda konut kooperatifçiliği yoluyla konut edinmiş ve bu konutlar, işçilere özgü konut edindirme yardımlarının arttığı dönemde gereksinimlerini karşılayacak şekilde inşa edilmiştir (Cengizkan 2009a, s. 272). Yine bu vaziyet planlarından anlaşıldığına göre demiryolu hizmet binalarını ve Cer Atölyesi'ni kentin geri kalanıyla sınırlayan kentsel öge, Pünzürük deresidir. Bölüm 4.1.2.'de bahsedilen ve İstasyon Caddesi'ni ikiye ayırdığı söylenen Pünzürük deresi, böylece, Kızıllırmak'a doğru yol alırken vagon fabrikası ile kentin geleneksel bölgesi arasında ayırıcı bir rol üstlenmiştir. Yani yönetici merkezden çıkan ve tren garına ulaşan İstasyon Caddesi arteri kesintisiz ilerlerken bu arter etrafındaki kentsel mekân, Pünzürük deresinin rotası tarafından biçimlendirilmiştir. Bu rotanın batı yönü, sanayi bölgesiyle doğu yönü ise ikamet alanıyla şekillendirilmiş olup aynı zamanda bu durum, vagon fabrikası ve İstasyon Caddesi arasında bir tampon bölgenin de oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Tıpkı kuzeydeki demiryolu lojmanlarının İstasyon Caddesi'yle arasında bir açık yeşil alan oluşturması gibi arterin güneyinde de vagon fabrikasıyla İstasyon Caddesi arasında Pünzürük deresi ise tampon bölge görevini üstlenmiştir. Fabrika işçilerine ait kooperatifin satın aldığı alan da bu tampon bölgenin yani Pünzürük deresinin güneydoğu hattıdır. Yine vaziyet planından okunduğuna göre bu alan, ızgara düzen gösteren bir parsel sistemiyle organize edilmiştir (Şekil 4.90-4.91).

Şekil 4.90. Fabrika işçi kooperatifi tasarımdan satın alınan alan (TCDD arşivi, 2018).

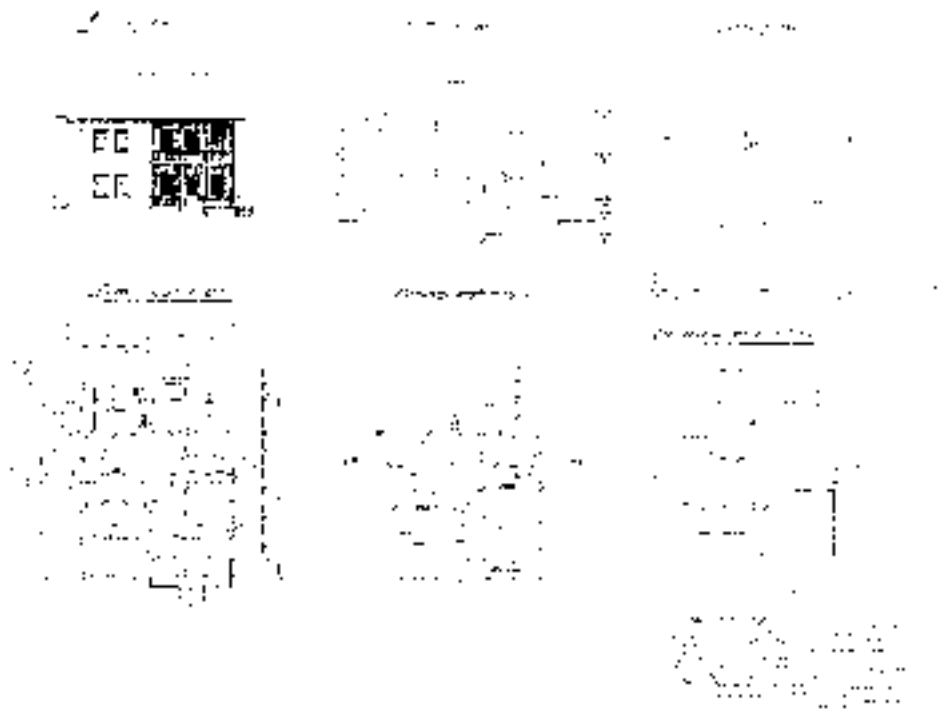
Şekil 4.91. Pünzürük deresi ve fabrika işçi kooperatifi tarafından satın alınan alan (TCDD arşivi, 2018).

Sonuçta, 1930'lardan 1950'lere uzanan süreçte devlet demiryoluna ait lojmanların plan özellikleri genel olarak, bahçe-sokak sınırları bağlamında sınıflandırıldığında müstakil bahçeli konut tipi, bitişik nizam apartman konut tipi ile daha bağımsız bir düzenekte özel durum gösteren tipoloji şeklinde toparlanmaktadır. Bu tipolojik sınıflama aynı zamanda kat sayısına göre de farklılık göstermektedir. Yine plan kurgusu itibarıyla da oda sayısı değişmektedir. Dört, üç, iki ve tek odalı plan tipleri görülmektedir. Tek odası ve bir yaşama biriminden oluşan lojman bloğunda konutlara ulaşım dışarıdan uzun bir koridorla sağlanmaktadır ve iki katlı olarak planlanmıştır. İki odalı plan tipi üç katlı ve ikiz daire şeklinde düzenlenmiş; üç odalı plan tipi tek katlı planlanmış ve ikiz ev olarak düzenlenmişlerdir. Kat sayısı, oda sayısı ve konumlanma farklılıklarına rağmen lojmanların planimetrik kurguları, modern yaşam tarzının gereklerine uygun olarak biçimlendirilmiştir. Yaşama ve yatma mekanları ile ıslak hacimler tek bir konut biriminde toplanmıştır; hol, giriş mekanını organize ederken bazen de tüm odaların açıldığı bir sirkülasyon alanı haline dönüşmüştür. Yani konutların mekânsal birimleri ya bir hol ya da antre adı verilen uzun-ince toplayıcı-dağıtıcı bir alan etrafında konumlanmıştır ya da hol adı verilen giriş mekanının salona açıldığı bazı durumlarda da salon üzerinden diğer oda birimlerine geçiş yapılmaktadır. Bazen de antre etrafında toplanan salon, oturma odası ve ıslak hacimlerle bir ön birim olarak tanımlanmakta ve oturma odası ya da salon üzerinden geçilen bir gece holü aracılığıyla yatma mekanlarına geçilmektedir (Şekil 4.92).

Şekil 4.92. Devlet demiryolu ve Cer Atölyesi lojmanlarını oluşturan tipoloji.

Birkaç özel örnekte devlet demiryolu yerleşkesine ait lojmanların yapı tipolojisi özgün projesiyle birlikte irdelendiğinde kentsel mekâna sızan modern konut imgesinin ya da kübik evin ipuçlarına daha kolay ulaşılmaktadır. Örneğin Ankara’da hazırlanan ve 25.8.38 tarihli “Sivas Tamir Atelyesi Memurin ve İşçi Lojmanları Atölye Müdürü Evi Avan Proje Tip No 1”den anlaşıldığına göre, kübik bir gövde içerisinde çözümlenen konut birimleri işlevsel bir hiyerarşi ile çözümlenmiştir. Bir subasman kotu üzerinde yükselen kütleyle giriş, sağ yan cephedendir; vestiyer ve ıslak hacimle bölüntülenen giriş mekânı, doğrudan atelye müdürü için tasarlanmış çalışma odasına ve konutun holüne açılmaktadır. Hol üzerinden bir merdivenle üst kata çıkılırken alt kat, yaşama mekanlarına ayrılmıştır. Hol, doğrudan, salon, yemek odası ve küçük bir ofise bağlanmakta ve bu birimler konutun ön cephesini meydana getirmektedir; merdiven kovanının arkasında kalan mutfak ve konutun ikincil girişine hol üzerinden geçilen ofis mekânı aracılığıyla ulaşılmaktadır. Üst kat ise tümüyle 3 adet yatak odası ve banyodan oluşmaktadır. Konutun ön cephesinden okunan yalın yüzeyler, geniş açıklıklı balkonlar ve sade-dikdörtgen kesitli pencere açıklıkları ile planimetrik kurgusunun işlevsel kademelenmesi, mutfak-banyo-wc-kiler gibi birimlerin yaşama mekanlarıyla birlikte çözümlenmesi sıhhi ve fenne uygun mimarinin bir taşra kentine gönderilecek olan modelidir (Şekil 4.93).

Şekil 4.93. Ankara’da hazırlanan ve 25.8.38 tarihli “Sivas Tamir Atelyesi Memurin ve İşçi Lojmanları Atölye Müdürü Evi Avan Proje Tip No 1” (TCDD arşivi, 2018).

Yine Ankara’da hazırlanan ve 27.8.38 tarihli “Sivas Tamir Atelyesi Memurin ve İşçi Lojmanları Atölye Müdür Muavini Evi Avan Proje Tip 2”de de benzer plan ve cephe düzenlemelerine rastlanmaktadır. Müdür muavini evinin, müdür evinden farklı biçimsel olarak uzun cephesi üzerinden giriş verilmiş olması, giriş hattına uygun şekilde bir işlevsel yerleşim yapılmış olması ve ayrıca konutta herhangi bir çalışma ofisinin bulunmayışıdır (Şekil 4.94).

Şekil 4.94. Ankara’da hazırlanan ve 27.8.38 tarihli “Sivas Tamir Atelyesi Memurin ve İşçi Lojmanları Atölye Müdür Muavini Evi Avan Proje Tip 2” (TCDD arşivi, 2018).

27.8.38 tarihli Ankara’da hazırlanan bir başka konut projesi de “Sivas Tamir Atelyesi Memurin ve İşçi Lojmanları Şube Amiri Evi Avan Proje Tip 3”tür. Biçimsel öğeleri, plan anlayışı ve cephe dili açısından bu konut projesinin de yukarıdaki tip 1 ve tip 2 projelerine benzer yaklaşımlarla tasarlandığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.95).

Şekil 4.95. 27.8.38 tarihli Ankara’da hazırlanan bir başka konut projesi de “Sivas Tamir Atelyesi Memurin ve İşçi Lojmanları Şube Amiri Evi Avan Proje Tip 3” (TCDD arşivi, 2018).

“Sivas Tamirat Atelyesi Bekar İşçiler Evi” projesinde de konutlarla benzer mimari dilin paylaşıldığı görülmektedir. 8.7.38 tarihli projenin ön cephesi ve kesitinden görüldüğü gibi, prizmatik gövde, yalın yüzeyler, dikdörtgen kesitli pencere ve pencere etrafındaki söveler gibi elemanlar modern mimari olarak kullanıma giren biçimsel öğelerdir (Şekil 4.96).

Şekil 4.96. “Sivas Tamirat Atelyesi Bekar İşçiler Evi” projesi (TCDD arşivi, 2018).

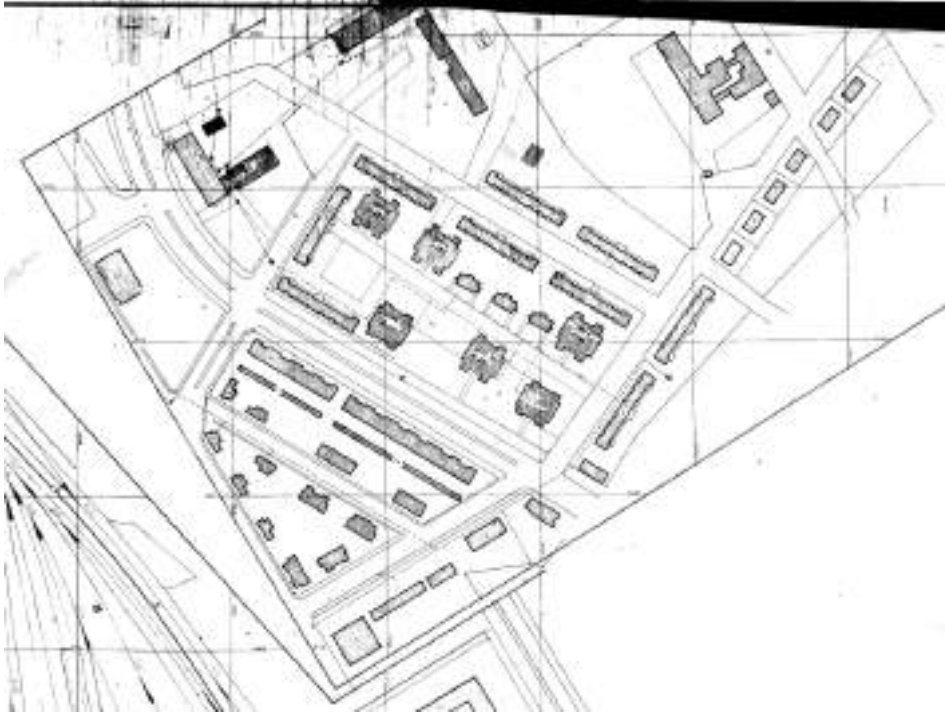
Tip 1, Tip 2 ve Tip 3’ten oluşan konut projeleri, sonuçta, Sivas’ta demiryolu yerleşkesinde uygulanırken küçük değişikliklerle hayata geçirilmiştir. Ancak burada esas vurgulanmak istenen nokta şudur: bu projelerin hazırlandığı tarih 1938’lerdir ve aynı tarihte Sivas’ta Emek Apartmanı gibi modern birkaç biçimsel öge ile donatılmış olsa da yine de bir önceki dönemden de bazı eklektik mimari öğeler taşıyan yapılar inşa edilmektedir. Oysa Ankara’da hazırlanmış olan ve bir taşra kenti Sivas’a bir devlet teşebbüsü tarafından aktarılan projelerinde katıksız bir kübist mimariye, dönemin diliyle sıhhi ve fenne uygun konforlu konut projelerine rastlanmaktadır. Kentin batı yakasında küçük değişikliklerle de olsa inşa edilen bu modern konutlar, ancak 1942’de Bankalar Caddesi’nde Dumlupınar Apartmanı’nın inşasıyla bir model olarak kavranabilmişlerdir.

Yeniden demiryolu yerleşkesini meydana getiren lojmanlara dönülecek olursa şekil 4.90’da sunulan tipolojinin özellikle 1970’lerden sonra farklılaşan bir yönelim izlediği saptanmıştır. 1930-50 aralığında son derece mütevazı bir ölçekte şekillenen demiryolu lojmanları, 1970’lerin sonuna gelindiğinde Ray Apartmanları ile yüksek katlı bir apartmanlaşmayı deneyleyecektir (Şekil 4.97). Bodrum kat üzerine zemin+7 kat olmak üzere 8 kat olarak inşa edilen konutlar batıda 4. İşletme Sokak, doğuda Demiryolu Caddesi, kuzeyde Lojmanlar Sokak ile güneyde İstasyon Caddesi’yle çevrelenen alanda az katlı lojman binalarıyla komşuluk içerisinde konumlandırılmıştır.

1979-80'de Ray 1 ve Ray 2 Apartmanları inşa edilmiş olup 1984-85'te diğer bloklar alana yerleştirilmiştir. Diğer Ray Apartmanları'nın yapımı esnasında daha önce şekil 4.31'de karşımıza çıkan ve İstasyon Caddesi'nin batı ucunu tutan bitişik nizam bloklardan doğuda olanı yıkılmış ve Ray Apartmanları doğrudan İstasyon Caddesi'ne bağlanmıştır (Şekil 4.98).

Şekil 4.97. Ray Apartmanları (TCDD arşivi, 2018; yazar arşivi, 2018).

Şekil 4.98. Özgün vaziyet planına göre lojmanlar (TCDD arşivi, 2018).

Ayrıca Ray Apartmanları'nın yer aldığı alan içerisinde Ray 4 ve Ray 5 apartmanları arasında 3 adet tek katlı lojman da bulunmaktadır. Bunlar, 1940'lı yılların lojman tipolojisiyle örtüşmektedir (Şekil 4.99).

Şekil 4.99. Ray 4 ve Ray 5 Apartmanlarının arasında kalan tek katlı lojmanlar (yazar arşivi, 2019).

Son olarak 1930-50 aralığının önemli devlet teşebbüslerinden olan Çimento Fabrikası lojmanlarına da değinilecektir. Ankara-Sivas karayolu üzerinde konumlanan Çimento Fabrikası'nın yerleşke girişinin batısında yer alan fabrika lojmanları, tek katlı olup bahçeli-müstakil bir düzenek izlemektedir. Fabrikanın kente uzak olması, lojmanlara ait mimari dilin de kentsel formasyona katılımını güçleştirmiştir; öte yandan, fabrikanın lojman yapıları prizmatik gövdeleriyle demiryolunun 1933'lerde yapılan erken tarihli lojmanlarına benzer şekilde küçük ölçekli olarak kalmıştır (Şekil 4.100).

Şekil 4.100. Çimento Fabrikası vaziyet planı ve lojmanları.

Toparlanacak olursa fabrikalar aracılığıyla kente aktarılan lojman modeli, toplu konut pratiğinin kentteki ilk örneği olarak kabul edilebilir. Devlet eliyle gerçekleştirilen bu fabrikaların çalışanları için ürettiği konutlar, kentsel mekânda modern mimarlığın kübik pratiğini temsil ederken bir yandan da toplumsal düzenekte toplu konut çözümlerinin ilk modellerini sunarak birarada yaşamak üzerine kurgulanan bir yapılaşma biçimini de örneklemektedir. Öyle ki 1940’larda bu durum bir esin kaynağı olarak devlet eliyle gerçekleştirilmeyen sivil bir başka toplu konut girişiminin, başka deyişle kentteki ilk kooperatifleşme hamlesinin önünü açmıştır. Öğretmen evleri olarak bilinen ve 1960-1970 arasında aşamalı olarak yıkılan toplu konut girişimi, kentsel mekandaki ilk sivil toplu konut projesi olarak Kabakyazısı adıyla anılan bölgede konumlanmaktadır. Önceki bölümlerden hatırlanacağı üzere Kabakyazısı adı verilen bölge, batılılaşma reformları sonucunda açılan sanayi mektebi, demircilik atölyesi ve erkek öğretmen okulu gibi kamusal yapıların ortaya çıktığı yeni bir kentsel parça idi. Anlaşılan o ki 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında şekillenmeye başlayan bu kentsel alan, 1930-50 zaman aralığında eğitim bölgesi olarak önemini kaybetmemiş ve Kepenek Caddesi aksında inşa edilen modern okul binalarına rağmen kentsel mekandaki işlevsel önemini korumuştur. Kışla Caddesi olarak anılan ve sonradan Rahmi Günay Caddesi adını alan bu arter, yaklaşık 10 yıl sonra inşa edilecek olan Numune Hastanesi binası ile daha da değerli bir alan haline dönüşecektir. 1940’lara dönüldüğünde ise Hükümet Meydanı’nın kuzeydoğusunda kalan Rahmi Günay Caddesi aksının doğu hattında Öğretmen Evleri inşa edilmiştir. Aynı aksın batı hattında ise 1950’lerde Numune Hastanesi konumlanacaktır (Şekil 4.101).

Şekil 4.101. Öğretmen Evleri ve Hükümet Meydanı’na göre konumu (sivas-eski fotoğraflar, 2018).

Dönemin belediye başkanı Rahmi Günay'ın konutunun da bulunduğu bölgedeki bu konutlar, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kentteki öğretmenlerin barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla uygun taksitlerle öğretmenler için inşa edilmiştir. Bu durum kentte kooperatifleşme girişiminin ilk ön modeli olmalıdır. 1934-1956 yıllarında İktisat ve Ticaret Bakanlığınca kurulması uygun bulunmuş kooperatifler arasında Sivas'tan da kooperatiflerin olduğu bilinmekte olup bunların içinde en erken tarihli 1943'te kurulan "Sivas Yenişehir Yapı Kooperatifi"dir (Doğusan Alexander 2013, s. 245). Öğretmen Evleri ise bir kooperatif girişimi olmanın ötesinde kentte, öğretmenlerin barınma ihtiyacını uygun taksitlendirme ile gideren hızlı bir çözümdür. Ne "Yenişehir Yapı Kooperatifi"nin kendisi hakkında ne de bu kooperatif ile Öğretmen Evleri arasında herhangi bir bağlantı olup olmadığı hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

Kentin 1959 yılında çekilmiş olan hava fotoğraflarından anlaşıldığına göre Öğretmen Evleri, az katlı, bahçeli ve müstakil bir konut tipolojisi sunmaktadır. Rahmi Günay Caddesi'nin sanayi mektebi, yani bugünkü yarı açık cezaevine kadar olan hattı 1930-50 aralığında sıra dizinde ve rasyonel kütle anlayışıyla oluşturulmuş bir konut dokusu ile biçimlendirilmiştir (Şekil 4.102).

Şekil 4.102. Kübik gövdesi ve rasyonel cephe düzeni ile Öğretmen Evleri (Yasak, 2015; sivas-eski fotoğraflar, 2018).

Kısaca Sivas'ta az katlı bahçeli konut tipolojisiyle başlayan süreç, 1950'li yıllara kadar merkezi otoritenin kontrolünde üretilen konut tipolojisi üzerinden belirgin bir karakterle kentte saçaklanmıştır. 1950'den sonra ise fabrikalar tarafından yaratılan istihdam olanakları ve kamu binalarının taşra teşkilatları tarafından oluşturulan dinamik nüfus hareketleri kentte konut sorununu ortaya çıkarmış ve 1950'den sonra kentin çoğalan arterleri boyunca kooperatifleşme ile üretilen bir konut pratiği yaygınlaşmaya başlamıştır. Cengizkan (2009b, s. 17)'a göre de 1950'lerle başlayarak işçi konut kooperatifleri kurdurulmuş, işçi konutu-memur konutu ayrımı ortadan kalkmış, fabrika yerleşkesinin yakın çevresinde konumlanan konutların yapımından vazgeçilmiş ve böylece, her sınıfsal katman kentin her köşesinde konut sahibi olabilmıştır. Zaten 1950-1970 zaman aralığında İstasyon Caddesi'ne alternatif olarak ortaya çıkan kentin diğer arterlerinin de dönemin konut pratiğiyle birlikte gelişmiş olması, bu durumu Sivas ölçeğinde örneklemektedir.

4.5. Bölüm Sonucu

Modern izleğin kentsel formu biçimlendirici unsurlarının analiz edildiği 1930-1950 zaman aralığı, şehrin geleneksel formunun çözülmeye başladığı bir dönem olarak kabul edilebilir. Burada hemen şu çıkarımın altını çizmek gerekmektedir. Özellikle 1930'lardan sonraki tüm mimari değişim ve kentsel müdahaleler aslında radikal modernleşme öyküsünün bir sonucudur. Hatta kentsel katmanlaşmada eski/yeni dizgelerinin tamamen ayrıştırılmaya çalışıldığı bu dönem aralığında yeni bir kentsel form biçimlenişinin olduğu da söylenebilir. Yine bu zaman aralığı modernizm çatkısı bağlamında karakteristik ve imgesel bir bağlamı da içermektedir. Diğer taraftan fiziksel çevre örüntüsünde kentsel ve mekânsal girdilerle oluşan dönüşüm süreci, aynı zamanda Cumhuriyet ideolojisinin otoriter bir modernizm yapılandırmasının baskın öğelerini de barındırmaktadır. Bu sebeple özellikle imgesel modernliğin kentsel yapılanmada öncül örnekleri belirlenmeye çalışılmış olup, bu noktada DDY yerleşkesinin konumu üzerinden başlayarak yeni şehre doğru yol alan modernizm katmanlarının işlerliği ve pozisyonları belirlenmeye çalışılmıştır. Yapısal örüntüsü tren garı ve istasyon hizmet binalarından oluşan DDY yerleşkesi, bir bakıma modernizm iletkenliğinin başat kentsel odağı olarak ortaya çıkan bir altyapı projesidir. Yine DDY yerleşkesi gibi Cer Atölyesi, kentin ilk modern fabrikası olmasının yanında üretim mekanizmasına bağlı fonksiyonuyla toplumsal bir ülkünün mekânsal simgesidir ve ideal bir geleceğe

erişmenin yollarını öğreten bir model olarak 1940'lı yıllarda kentsel aktivitenin örgülenişinde öznel bir konuma sahiptir. Öte yandan demiryollarına ait binalar içerisinde yaşam alanlarına ait tanımlayıcı yapılar bulunsa da hiçbiri, Cer Atölyesi'nin kente aktardığı yaşam ritmindeki değişimin nabzını tutamamaktadır. Kentsel ölçekte ele alındığında ise demir yolu hizmet binaları ve Cer Atölyesi'nin binaları, kentin batısında konumlandırılmıştır. Yerleşkelerin bulunduğu alan, 1930'lara kadar açık bir kentsel mekân niteliğinde olup, önce demiryolu ağının etrafının yapılaşması ardından da Cer Atölyesi'nin kurulmasıyla dönüşüme uğramıştır. Cer Atölyesi'nin kurulmasıyla birlikte tarihsel topografik katmanı güçlü bir alan özelliği gösteren Yukarı Kale ve etrafı dönüşüme uğramıştır. Diğer taraftan demiryolu yerleşkesinin güneyine konumlanan vagon fabrikasıyla birlikte bir yandan kentin batısındaki kentsel açık alan genişlemiş bir yandan da yakın çevredeki geleneksel doku tahribata uğramıştır. Genel olarak tren garı ve istasyon hizmet binaları, demiryoluna bitişik ve ona paralel bir yapılaşma izleği sunarken aynı zamanda alan, doğu-batı ekseninde bir yayılma ile karakterize edilmiştir. Ancak zamanla özellikle lojmanların yapılmasıyla ve 1950'lerden sonra okul, hastane, eğitim merkezi (çıraklık okulu) gibi donatıların eklenmesiyle demiryolu yerleşkesi kuzeye doğru bir genişleme göstermiştir. Ayrıca Cumhuriyet döneminde de idari mekanizmayla pekiştirilen yönetici merkezin bulunduğu Hükümet Meydanı'nı tren garına bağlamak amacı ve bu amaca ilaveten kentin batı yakasındaki modernlik aktarıcı kurguya bağlanmak için yıllarca İstasyon Caddesi diye adlandırılan yeni bir kentsel arter meydana getirilmiştir. İstasyon Caddesi, kamu binaları ve modern apartmanlar aracılığıyla Cumhuriyet dönemi için kentin belirleyici sosyo-kültürel ve mimari eksenine haline gelmiştir. Cadde'nin belirlemeye çalıştığı kamusal aksla birlikte 1950'lere kadar kent meydanı, aynı zamanda bir toplanma alanına dönüşmüş ve aksiyal olarak meydana kesişim sağlanmaya çalışılmıştır. Kamusal alanı tamamlayan modern mimari dizgeler, çeşitli arayüzlerle birlikte belirli bir süreklilikle dizayn edilmeye çalışılmıştır. Öte yandan modern kent merkezinin oluşumunda bazı yapılar anıtsal içeriği ve konumları bağlamında öne çıksa da yerelliğe ilişkin referanslar yeterince açığa çıkarılmamış hatta maskelenerek kentsel düzeneği var eden unsurlar çok geçirgen bir zeminde gerçekleşmiştir.

Burada şu açıkça vurgulanmalıdır ki, 1930-1950 zaman aralığındaki kamu binalarına ait anıtsal kimlik, demiryoluna ait hizmet yapıları ve cer atölyesiyle tetiklenen modern mimari dizgelerden miras kalmıştır. Modernist bir estetik sunan son derece rasyonel, işlevsel ve prizmatik gövdeleriyle bu yapılar hem kentin fiziksel

dönüşümünde rol oynamış hem de anıtsallık imgesini, 1930 öncesi süreçten başka bir güzergahta fakat benzer içerikle filizlendirmiştir. İstasyon Caddesi'nin rolü 1950'lerden sonra da devam etmiş, kapalı spor salonu ve hastane gibi kamusal yapılarla anıtsal içerik karakterize edilmiştir. Hatta 1950'lerden sonra alternatif arterlerin açılmasıyla kentin gelişim yönü farklılaşmış olsa da kamusal anlam ve anıtsal içerik benzer kalmıştır. Öte yandan İstasyon Caddesi aksına yerleşen bu kamu binaları, kentin yönetim, eğitim ve dinlence-eğlence işlevlerini karşılamaya yönelik karma bir fonksiyonel kamusal hattı da tariflemektedir. Yine aynı yıllarda kentin geleneksel ticaret aksı olarak bilinen Cumhuriyet Caddesi (Atatürk Caddesi) aksında ise otel ve işhanlarıyla bölgenin mevcut işlevini değiştirmeyen fakat yapılaşma biçimini dönüştüren kamu binaları ortaya çıkmıştır. Özetle; 1930'lardan 1950'lere kadar meydan panoramasında yer alan yapılar modern dizgelerdeki değişime göre yıkılmış ve yerine birtakım yapılar yapılmıştır. 1930'lu yılların başlarında kentsel örgünün karakteri, daha çok melez bir kentsel doku sunarken, 1960'lara gelindiğinde rasyonel mimarlığın keskin işlevsel yönelimi meydanın çehresini etkilemiştir. Öyle ki, dönemde Sivas Belediye Binası'nın yapılmasıyla başlayan süreç 1970'lerin ortalarına doğru meydanın kentsel örüntüsü iyiden iyiye modern dizgelerin kesinleştiği bir sahneye dönüşmüştür.

Sonuç olarak toparlanacak olursa, 1930-1950 aralığı, ciddi manada kentsel müdahaleleri içermektedir. Diğer taraftan dönem, aynı zamanda yerel unsurların da prestiji oranında kentsel alanda varlığını sürdürdüğü bir dönemdir. Genel olarak kentsel akışkanlık içerisinde “yeni/eski”, ya da “modern/geleneksel”, karşıtlığı doğrudan yıkımın kararlılığı ve yeninin cazibesinin yarattığı atmosfer içerisinde kentsel manada bir karmaşayı ve tedirginliği de barındırmaktadır. Bu durum aynı zamanda modernizm projesinin kentsel çevreyi örgütleyen unsurlarının şehrin geleneksel formunu tamamen ayırıştırarak bir forma dönüştürme sürecine de kaynaklık etmektedir. Tam da bu nokta da kentsel açık alanların rasyonel kentsel uzantılar olarak görünürlüğünün arttığını görmekteyiz. Modernizmin kentsel işlevliğinde önemli bir mekânsal düzenleme alanı olarak peydah olan parklar, başta Ankara olmak üzere diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi Sivas kentinde de bir imgeselliğin yansıması olarak işlevliğe sahiptir. Kamusal açık alanlar olarak Belediye parkı, Millet Bahçesi, Cıbrırlar Parkı ve Ethembey Parkı gibi açık alanların rasyonel kentsel uzantılar olarak 1950'lere kadar öznel mekânsal örnekler olarak tasarım kurgularıyla yerlerini almışlardır. Modernizmin kentsel sürekliliğini pekiştiren bu uygulamalar, aynı zamanda Cumhuriyet ideolojisinin kentsel/mekânsal karakteri biçimlendirmede kullandığı rotanın kentsel hafızadaki dinamikleri olmuştur.

Öyle ki, daha açık bir dille Cumhuriyet ideolojisinin otoriter bir modernizm yapılandırmasının baskın öğelerini içeren bu dönemin imgesel bağınıtları tamamıyla sahici bir tahayyülle canlandırılan mimari/kentsel kültürü var etmiştir. Ancak bu içerik, 1950'lerden sonra daha geçirgen bir kurguya dönüşecektir. Özellikle, 1950-1970 aralığında kent fizyonomisi, Erken Cumhuriyet döneminin var ettiği modernizm dinamiklerinin ve toplumsal modernleşmenin besleyici unsurlarının daha esnek bir katılımıla şekillendirmeye çalışıldığı bir ortamın sahnesi haline gelecektir (Tablo 4.1).

Tablo 4.1. Bölüm sonucuna ilişkin bir değerlendirme.

Dönemsel/Mekânsal Ayrışma: 1930-1950 zaman aralığı		
Morfolojik Eklemlenme:	<p>1.Kente 1930’larda demiryolu ağının gelmesi, tren garı ve istasyon hizmet binalarının faaliyete geçmesi.</p> <p>2.Tren garı ve Hükümet Konağı’nı birbirine bağlamak üzere 1930’larda İstasyon Caddesi’nin açılması.</p> <p>3.1939’da Cer Atölyesi’nin kurulması.</p> <p>4.1940’lara gelindiğinde kentin batı yakasında bir sanayi bölgesinin oluşması.</p> <p>5.1940’larda kentin batı yakasında Çimento Fabrikası ve Askeri Dikimevi’nin faaliyete geçmesi.</p> <p>6.Faaliyete geçen fabrikalar aracılığıyla artan istihdam olanakları ve kırdan kente göçün hızlanması.</p> <p>7.Fabrikaların etrafında ilk gecekondü ölçüğünün ortaya çıkması.</p> <p>8.İstasyon Caddesi üzerinde ve kentin bazı geleneksel parçalarında modern apartmanların inşa edilmesi.</p> <p>9.Yönetici merkez, eğitim merkezi ve ticaret merkezinde diri ve katı modernizmin kamu yapılarıyla ortaya çıkması.</p> <p>10.Kepenek Caddesi aksında yeni bir okullar bölgesinin oluşması.</p>	
Üslup Değişimi:	<p>1923’ten 1930’lara kente, güçlü herhangi bir yapılaşma programı bulunmamaktadır. 1930’larda demiryolu ağının kente ulaşmasıyla Ankara merkezli modernizm de kente sirayet etmiştir. Böylece erken Cumhuriyet döneminin karakteristik kübik mimarisi, kısmi alıntılarla kentsel mekâna nakledilmiştir. 1940’lardan itibaren Alman kökenli mimarların etkisiyle ortaya çıkan anıtsal klasisizmin etkisiyle Sivas’ta da PTT binası gibi anıtsal klasisizme öykünen yapılar inşa edilmiştir. Bir yandan da Milli Mimarlık Semineri’nin etkisiyle, kentteki inşa programlarında yerel bir klasisizmle tanımlanabilecek bir üslup belirmiştir.</p>	
Anlamsal Analiz:	<p>“Sahiciliğin Gövdesinde Modernliğin İhyası”</p>	<p>Ana tema, ulus-devlet aracılığıyla modernleşme pratiğinin kentsel mekâna fabrikalar ve donatıları aracılığıyla getirilmesidir.</p>
Yeni Yapı Tipleri:	<p>1.Tren garı</p> <p>2.İstasyon hizmet binaları (silo vb.)</p> <p>3.Kadıburhanettin İlkokulu</p> <p>4.Demiryolu işçi hastanesi</p> <p>5.Demiryolu Eğitim Merkezi</p> <p>6.Cer Atölyesi</p> <p>7.Çimento Fabrikası</p> <p>8.Askerî Dikimevi</p> <p>9.Halkevi</p> <p>10.Esen Sineması</p> <p>11.Tan Sineması</p> <p>12.Tekel binası</p> <p>13.Pansiyon binası</p> <p>14.Orduevi</p> <p>15.PTT</p> <p>16.İşhanları</p> <p>17.İş Bankası binası</p> <p>18.Elektrik Fabrikası</p>	<p>19.Endüstri Meslek Lisesi</p> <p>20.Fevzipaşa İlkokulu</p> <p>21.Kız Meslek Lisesi</p> <p>22.Ergin İlkokulu</p> <p>23.Atatürk Anadolu Lisesi</p> <p>24.Halıcılık Okulu</p> <p>25.Örnek Otel</p> <p>26.Dört Eylül Stadyumu</p> <p>27.Cıbrırlar Parkı</p> <p>28.Belediye Parkı</p> <p>29.Ethembey Parkı</p> <p>30.DDY Lojmanları</p> <p>31.Cer Atölyesi Lojmanları</p> <p>32.Emek Apartmanı</p> <p>33.Dumlupınar Apartmanı</p> <p>34.Çimento Fabrikası Lojmanları</p> <p>35.Öğretmenevleri</p>

5. ALEGORİK DÜZENEK/BİRLİKTELİĞİN ÇÖZÜMLENİŞİ/KABULLENİŞİ: 1950-1970

1930'lara kadar kentsel düzenekte ana omurgası, yönetici merkez, ticaret merkezi ve eğitim bölgesi ile örüntülenen Sivas kenti, 1950'lere girilirken batı yakasında sanayi bölgesi ve yönetici merkez, kuzeydoğusunda okullar bölgesi ile konsolide olmuştur. Özellikle kentin batı yakası, sanayileşme sonucu artan nüfusun ilk yerleştiği alan haline gelmiş ve alan, yapılaşmaya başlamıştır. Batı yakasını tanımlayan aks, kentin, tren garı ve istasyon hizmet binalarından başlayarak Çimento Fabrikası'na kadar uzanan modernlik aksı olarak kabul edilebilir. Ancak kentin daha güçlü modernlik aksı, tren garını kentin yönetici merkezine, yani geleneksel dokusuna bağlayan İstasyon Caddesi olup kentin batı yakasındaki aks ile İstasyon Caddesi arteri arasında modernleşme pratiği açısından farklar bulunmaktadır. Daha önceki bölümde de bahsedildiği gibi, İstasyon Caddesi arteri, 1930'lardan sonra tren garı ve istasyon hizmet binalarını, 1940'lardan itibaren de Cer Atölyesi, Dikimevi ve Çimento Fabrikası gibi fabrika yerleşkelerini kentin geleneksel merkezine ya da batılılaşma reformları ve erken Cumhuriyet rejiminin kavrayışıyla yenilenen yönetici merkezine bağlamaktadır. Yine 1950'li yıllara kadar yönetici merkez tarafından tutulan caddenin doğu ucuna karşıt olarak caddenin batı ucu, demiryolu ve Cer Atölyesi çalışanları için yapılmış modern konutlarla biçimlenmiştir. Orta aks üzerinde ise belirli bir ticaret ve iskan politikası izlenmiş ve cadde aksı boyunca zemin katı ticarete ayrılan başlangıçta 4-5 katlı, özellikle 1960'lardan sonra 7-8 katlı apartman örnekleri belirlemiştir. 1950'lerden sonra arter üzerinde ortaya çıkan kapalı spor salonu, işçi hastanesi gibi kamu binaları da arterin işlevsel olarak daha karmaşık hale bürünmesine yol açmıştır. Yani İstasyon Caddesi'nin modernlik arteri olarak gelişimi dönemin olağan yapılaşma programının bir ürünü olarak görülebilir. Öte yandan kentin batı yakasının yapılaşması ile başlayan modernlik programı ise daha çok arayışlarla dolu bir süreçtir ve bu aksta, sanayi yerleşkelerine ek olarak kamu kurumlarının taşra teşkilatlarının konumlanması hızlı ve alternatif yapılaşma pratiklerinin gelişmesine yol açmıştır. İstasyon hizmet binaları ve Cer Atölyesi ile başlayan sanayileşme, Çimento Fabrikası ve Dikimevi ile devam etmiş ve bu fabrikaların yarattığı istihdam, kırsal alandan kente göçü artırmıştır. Sonuçta kentin batı yakasındaki bu alanda yine ilk iskan hareketi, demiryolu yerleşkesi ve Çimento Fabrikası çalışanları için inşa edilen lojmanlarla başlamıştır. Zamanla artan nüfus hareketleri de kentte ilk bu noktaya konumlanmış ve düpedüz boşluk olarak

kavranan bu alanda önce bir gecekondulaşma ölçeği belirmeye başlamış, sonrasında da kooperatifleşme yoluyla elde edilen konut dizgeleri ortaya çıkmıştır. 1950'lerden sonra kentin bu batı aksına karayolları gibi kamu kurumlarının taşra teşkilatlarının da yerleşmesiyle alan, modernizmin deneyselliğinin sergilendiği sahneye dönüşmüştür. Dolayısıyla kentin batı yakasındaki modernleşme pratiği, İstasyon Caddesi'nin modernlik örüntüsünden farklı olarak daha çok sanayileşme ile tetiklenen modernite koşullarının özgül bir ortamda kendiliğinden ortaya çıktığı bir çözülme ve kabullenme sürecini içermektedir.

Burada şunun altını çizmek gerekir, kentsel mekânın bilinen sınırları içinde modern imajların sızması daha zorlu süreçlerle gerçekleşmiştir. Bu bağlamda kentin batı yakası ve İstasyon Caddesi aksı modern mimari dizgeler açısından bir model örneklemiş ve kentin topoğrafik kesitini dönüştürerek yapılaşmanın seyrini batıya yönlendirmiştir. Bir yandan da geleneksel ticaret merkezi gibi alanlar işlevsel yönden kalıcılığını sürdürmüş fakat yapılı çevresinin çehresi modern imgelerle yeniden biçimlendirilmiştir. Batılılaşma reformları ile yapılaşan eğitim bölgesi bile 1940-50'de inşa edilen endüstri meslek lisesi ve yine 40'ların öğretmen evleri ile dönüşüme uğramış ve bu eğitim bölgesine, Kepenek Caddesi aksı üzerinde, yani yönetici merkezin kuzeydoğusunda alternatif bir okullar bölgesi oluşmuştur. Yönetici merkez bile sadece kamusal yapılarıyla değil aynı zaman da merkeze doğru açılan arterlerle de güçlenmiştir. İstasyon Caddesi'nin yanısıra Selçuklu Yolu, Osman Paşa Caddesi, Atatürk Caddesi, Kepenek Caddesi, Kışla/Hastane Caddesi, Mehmet Paşa Caddesi/Hapishane Caddesi, Taşlı Sokak gibi caddeler Hükümet Meydanı'nın kamusal örüntüsünü beslemiştir. Böylece kentsel mekân, üst ölçekte, 1950'lere belirginleşmiş bir kurguyla gelebilmiştir. Bu döneme kadar yıkım ve yeniden inşa süreci ve geleneksel kent dokusunun karakterize ettiği kentsel izlek, Cumhuriyet'in ve modernleşmenin var ettiği yeni mimari/kentsel düzeneğe uygun olarak şekillendirilmeye çalışılmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde modern mimari imajlar ve modern hayat, Sivas'a devlet ideolojisi olarak aktarılmış, 1950-1960'lardan sonra bu kurgulama çözülmeye başlamış ve modernite koşulları, yerel düzlemde toplum tarafından içselleştirilmiş bir düzeneğe doğru yol almaya başlamıştır.

5.1. Modernizm İçeriğinin özmleniş; Kentsel ve Mimari Devingenlik: 1950-1960

Sivas için kentsel panoramanın 1950-1960 zaman aralığındaki mekânsal strüktürünü en iyi şekilde okuyabileceğimiz bulgu, 3 Aralık 1959'da çekilen hava fotoğraflarıdır. Oldukça okunaklı olan bu fotoğraflar, kentsel mekânın, özellikle de yönetici merkez, ticaret merkezi, eğitim bölgesi ve okullar bölgesiyle ilgili ayrıntılı bir içerik sunmaktadır (Şekil 5.1).

Şekil 5.1. 1959 yılında çekilen hava fotoğrafı (sivasresimleri, 2018).

Şekil 5.1'den de görleceğ; gibi yönetici merkeze odaklanarak çekilen fotoğraftan İstasyon Caddesi'nin bir kısmı, ticaret merkezi, eğitim bölgesine çıkan Rahmi Günay Caddesi'nin bir kısmı ve okullar bölgesi seçilebilmektedir. O dönemde Hükümet Meydanı geniş açıklıklı kentsel bir kimliğe sahip olsa da alanın çerçevelediğ; bölgelerdeki kentsel boşluklar rahatlıkla görülmektedir (Şekil 5.2). Ancak İstasyon Caddesi arterininin 1950-60 aralığında giderek apartmanlaşmaya başladığı görülmektedir.

Caddenin kuzey ve güney aksı boyunca çok katlı apartman tipolojisinin kentsel mekâna sızdığı görülmektedir.

Şekil 5.2. 1950-60 zaman aralığında yönetici merkezden İstasyon Caddesi'ne bakış ve Hükümet Konağı (birzamanlarsivas, 2018; sivasresimleri, 2018).

Bir yandan da İstasyon Caddesi bir modernlik arteri olarak ortaya çıkmasına rağmen caddenin hemen arka yüzünde geleneksel örüntünün devamı olan konut ölçeği devam etmektedir (Şekil 5.1). Kentsel planlamanın rasyonel düzeneğinden uzak son derece organik biçimli sokaklar ve yatay uzanımda gevşek bir dokuda yerleştirilmiş az katlı konut ölçeği, 1960'lara kadar yönetici merkezin bile temel karakteristiği olarak ortaya çıkmaktadır. İstasyon Caddesi'nin gerisindeki bu alanda bulunan geleneksel dokunun içerisine serpiştirilmiş az sayıdaki yüksek katlı kübik biçimlenişteki binalar, hem geleneksel dokunun biçimlendirdiği parsel düzenini bozmadan yerleştirilmiş hem de modernist estetiğin sızabildiği alanlara kadar kendilerini yeni olan örüntü biçiminde karakterize etmiştir. Öyle ki İstasyon Caddesi'nin güneydoğu yakasındaki bölge, caddenin kendisi ve Bankalar Caddesinin çerçevelediği ticaret bölgesiyle sınırlanmış olup, alan içerisinde ana arterlerde yoğunlaşan modernist estetik, ortaçağ çekirdeğinin güneybatısına doğru doğru girdikçe etkisini yitirmiştir. İstasyon Caddesi'nin kuzeydoğu yakasındaki alan ise öğretmen evleri ve Numune Hastanesi'nin konumlandığı Rahmi Günay Caddesi ile sınırlanmış olup, caddenin güneydoğu yakasından farklı olarak kuzeydoğu yakası kuzey hattan doğu ve batı çepherinde kent meydanına doğru Numune Hastanesi, Jandarma Binası, Cezaevi binası, Orduevi ve Sivas Lisesi gibi binalarla konsolide edilen güçlü bir kamusal örüntüsü ile sarmalanmıştır. Bölgenin geriye kalan alanları gevşek dokudaki az katlı geleneksel konutlarla çevrelenmiştir. İstasyon Caddesi'nin batı ucu ise demiryolu lojmanları tarafından tutulmuş olup, lojmanların mekânsal izleği son derece rasyonel bir örgütlenme sunarken lojmanların arka yüzünde kalan kentsel alanda ise, tıpkı İstasyon Caddesi'nin arka yüzünde olduğu gibi geleneksel dokunun parçalı geometrik düzeneği görülmektedir (Şekil 5.3). Şekil 5.3.'ten anlaşılacağı gibi Demiryolu Caddesi, İstasyon Caddesi ve Halil Rıfat Paşa

Caddesi'ni birbirine bağlamaktadır; cadde, ikincil bir arter olarak modernist estetiğin kentsel mekâna yerleşmesinde servis hizmeti sağlamaktadır.

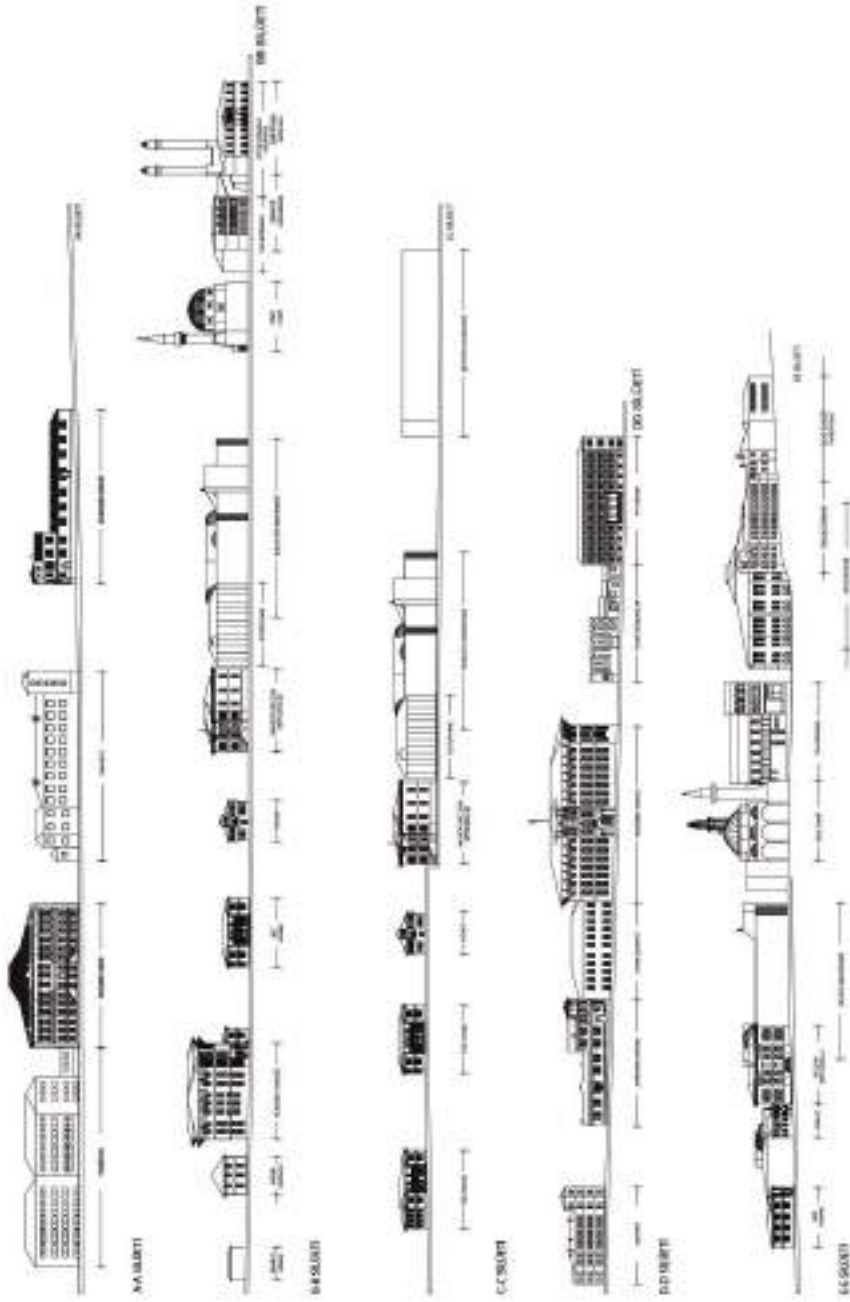

Şekil 5.3. 1959'da demiryolu lojmanları ve demiryolu hastanesi (birzamanlarsivas, 2018).

Tam da bu eksende Hükümet Konağı ile belirginleşen yönetici merkez, 1960'ları bazı değişikliklerle karşılamıştır. Yönetici merkezin en çok değişen kentsel yüzü, medreselerle tanımlanan ortaçağ çekirdeği ve Hükümet Meydanı-Atatürk Caddesi'nin kesişim alanıdır. Başlangıçta vali konutu olarak tasarlanan ancak halkevi olarak kullanılan binanın etrafı, 1940'larda yapılaşmaya başlamıştır. Bu dönemde eski PTT binası yıkılmış ve boşalttığı alan 1950'lerde Astsubay Orduevi ve halk kütüphanesi tarafından doldurulmuştur (Şekil 5.4-5.5).

Şekil 5.4. 1950-1960 zaman aralığında yönetici merkeze restitüf bir yaklaşım.

1950 - 1960 ŞİLOETLER

Şekil 5.5. 1950-1960 zaman aralığında yönetici merkezin restitüf bir görünümü.

Böylece halkevi, halk fırkası binası, kütüphane ve Astsubay Orduevi ile birlikte Hükümet Meydanı'nın güney yönünde yeni bir kamusal alan tanımlanmıştır (Şekil 5.6). Halk Kütüphanesi, ortaçağ çekirdeği içerisinde modernist estetiği yansıtan bir kütle olarak ortaya çıkmıştır; doğu batı hattında uzanan dikdörtgen plan kurgusuna sahip binada doğu batı cepheleri sağır tutularak binaya giriş güney cephesinden verilmiştir. Binanın kuzey cephesi özgün halinde daha çok yatay etkileri gösterir nitelikte parapetle bölüntülenmiş pencere dizelerinden oluşurken 1960'lı yılların karakteristik uygulamalarından olan cephe boyunca uzanan düşey elemanlar sonradan ilave edilmiştir. Birinci kat ve ikinci kat pencere kenarlarında iki kat boyunca uzanan düşey metal elemanlar cepheye hareket kazandırmıştır. Döneminin öznel örneklerinden olan bina, 1993-94 yılında yıkılmıştır.

Şekil 5.6. 1960'da yönetici merkezde halk fırkası binası ve halk kütüphanesi (sivasresimleri, 2018; Önemlibıçak arşivi, 2018; yazar arşivi, 2019).

Bu dönemde Hükümet Meydanı'nı besleyen arterlerden olan Kepenek Caddesi üzerinde de yeni kamusal alan örüntüleri mimari bağlamda kendini göstermeye başlamıştır. Bunlar arasında Yalçın Sineması önemli bir örnektir. Kepenek Caddesi'nden girilen binanın kütlesi, kuzeye doğru uzanmaktadır. Sinemanın inşa edildiği 1950'li yıllarda Kepenek Caddesi'nden Mavi Köşe'ye doğru uzanan aksın iki yönünde de sıralı, tek katlı, basit mimarili dükkânlar yer almaktadır. Yalçın Sineması,

kulüp denilen 150 kişilik kapalı salonu ve bu salondan geçilerek çıkılan yazlık kısmıyla 1993'e kadar işlevini sürdürmüştür. Bina, özellikle ön yüz cephe düzeni açısından karakteristiktir; zemin kat ve üst katları birbirinden ayıran geniş açıklıklı betonarme saçağı, simetrik cephe örgüsü, dar kesitli pencere açıklığı, pencere açıklıklarını vurgulayan ve cepheyi organize eden hafifçe dışa taşırılmış betonarme düşey elemanları ve geniş açıklıklı betonarme saçağı ile döneminin mimari anlayışını yansıtmaktadır (Şekil 5.7).

Şekil 5.7. Yalçın Sineması (şivasresimleri, 2018).

Hükümet Meydanı-Atatürk Caddesi'nin kesişim alanındaki değişim ise daha rasyonel bir yıkım-yeniden inşa süreci geçirmiştir. Halis Bey'in konağı olarak bilinen ve yüzyıl başında inşa edilen konutlardan soldakinin İstiklal Mahkemesi binası olarak sağdakinin ise İnzibat Dairesi olarak kullanıldığı daha önceki bölümlerde bahsedilmiştir. 1950-60 aralığında bu konutlardan soldaki, yani İstiklal Mahkemesi olarak kullanılan binanın yıkıldığı saptanmış ve yerine, 1939'da açılan Sivas Halkevi Projesi Yarışması'nda birincilik ödülü kazanan projenin yapımı öngörülmüştür. 1959 hava fotoğraflarından anlaşıldığına göre halkevi projesi yarım bırakılmış ve Halis Bey'in konağının alanı, uzun dikdörtgen kütlelerle meydanı karşılayacak şekilde bir yapılaşmayla dönemi karşılamıştır (Şekil 5.1-5.8).

Şekil 5.8. Yönetici merkezden Atatürk Caddesi'ne bakış (Önemlibıçak arşivi, 2018).

Güneydoğu yönünden Atatürk Caddesi'ne doğru uzayan dikdörtgen kütlelerin devamında modernist estetiğe sahip PTT binası fotoğraftan seçilebilirken doğu yönündense Kepenek Caddesi'ne açılan dikdörtgen kütle, Hükümet Konağı'nın güney aksından uzayan ve geleneksel dokuya açılan arteri işaretlemektedir. Bu arter daha ilerde 1930-50 aralığında ortaya çıkan okullar bölgesine bağlanmaktadır ki, yönetici merkezin arka yüzünün de tıpkı İstasyon Caddesi'nde olduğu gibi, kendiliğinden oluşmuş bir kentsel biçimlenme içerisinde gevşek bir dokuda yerleştirilmiş az katlı geleneksel konutlarla karakterize olduğu anlaşılmaktadır. Yine de bu alan içerisine serpiştirilmiş çok katlı kübik gövdeli modern binalar, özellikle okullar bölgesine doğru yaklaştıkça dikkat çekmektedir (Şekil 5.1-5.9).

Şekil 5.9. 1950-60 zaman aralığında Atatürk Caddesi'nden yönetici merkeze bakış (sivasresimleri, 2018).

Tekrar Hükümet Meydanı'na dönülecek olursa meydan-Atatürk Caddesi kesişiminin sol tarafı yarım kalan halkevi binası yerine inşa edilen Sivas Belediyesi Hizmet Binası ile ancak 1973'te dolabilecektir. Hükümet Meydanı-Atatürk Caddesi kesişiminin sağ tarafı ise 1970'lere kadar inzibat dairesi olarak kullanılan bina (ikiz konaklardan sağda olanı) ve Çeltekli Apartmanı ile tutulmuştur. Hakkındaki tüm bilgileri eski fotoğraflardan edinebildiğimiz Çeltekli Apartmanı, kentin modern

apartmanlarından biri olup yuvarlatılmış köşesi ve cephe düzeni ile döneminin karakteristik konut mimarisini örnelemektedir (Şekil 5.10).

Şekil 5.10. 1950-60 zaman aralığında Hükümet Meydanı-Atatürk Caddesi kesişimi ve Çeltekli Apartmanı (birzamanlarsivas, 2018; sivas-eskifotoğraflar, 2018).

Hükümet Meydanı-Atatürk Caddesi'nin kesişim alanındaki bu değişim, aslında rasyonel bir örgüyle yeniden biçimlenen geleneksel ticaret bölgesine geçişi vurgulamaktadır. Kısaca 1950'li yıllara gelindiğinde yönetici merkez, İstasyon Caddesi'nin tanımlamaya çalıştığı kamusal aksla beraber bir toplanma alanına dönüşmüş ve aksiyal olarak meydanda kesişim sağlanmaya çalışılmıştır. Kamusal alanı tamamlayan modern mimari dizgeler, çeşitli arayüzlerle birlikte belirli bir süreklilikle dizayn edilmeye çalışılmıştır (Şekil 5.11).

Şekil 5.11. 1959'da yönetici merkez (sivasresimleri, 2018).

İşlevsel bir kalıcılıkla dönüşen kentin ticaret bölgesi ise 1930-50 aralığında PTT, Örnek Otel, Cumhuriyet Oteli, İş Bankası binası ve birkaç modern apartman örneği ile temel yenilik unsurlarını edinmiştir. Atatürk Caddesi'nin bu rasyonel düzeneği ızgara sistemde planlanmış Bankalar Caddesi ile yoğunluk kazanan bir modernist estetiğin birikmesine yol açmıştır (Şekil 5.12-5.13).

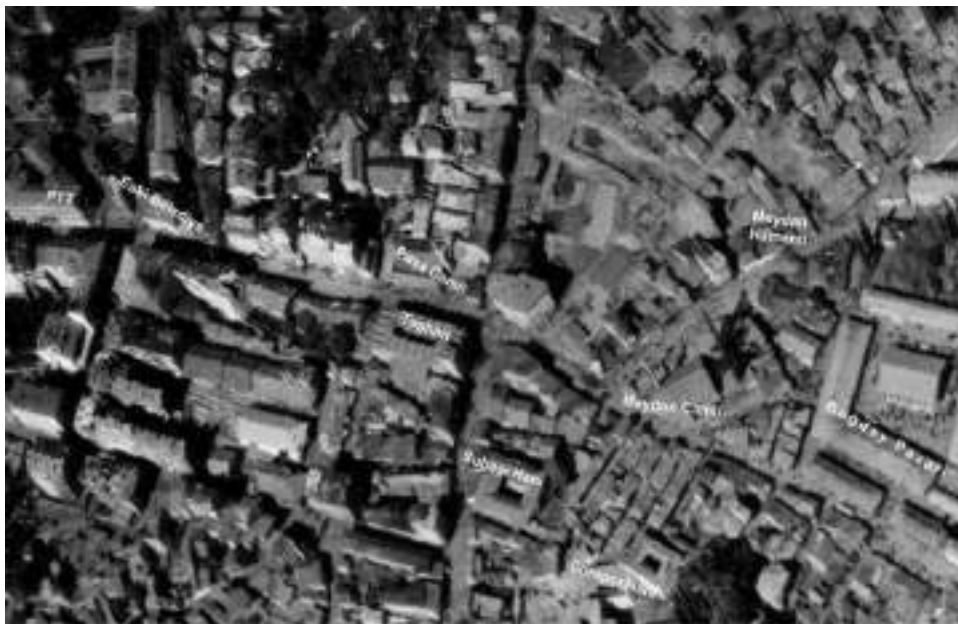

Şekil 5.12. Atatürk Caddesi'nde dönemin modernist estetiğini yansıtan binalar (sivasresimleri, 2018; Önemlibıçak arşivi, 2018).

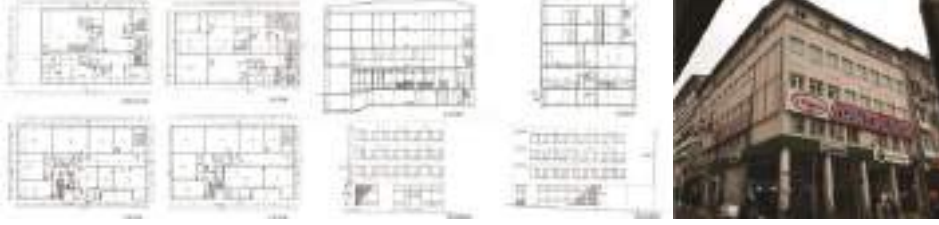

Şekil 5.13. 1959 yılında Atatürk Caddesi ve Bankalar Caddesi aksı (birzamanlarsivas, 2018).

Biçimsel olarak dönüşüme uğrayan ticaret bölgesi, böylece 1950-60 aralığında yeni kamu binaları ve modern apartmanlarla güçlü bir kentsel mekân olarak ortaya çıkmıştır. 1959 hava fotoğrafından da görülebileceği gibi bu alan, kentin diğer bölgelerinden farklı olarak kasıtlı biçimde planlanan ızgara sistemli bir düzenek ve çok katlı kübik yapılaşmalarla karakterize olmuştur (Şekil 5.14). Böylece ticaret bölgesinin Bankalar Caddesi olarak tescillenmesi bu dönemde gerçekleşmiştir.

Şekil 5.14. 1959'da ticaret bölgesi (sivasresimleri, 2018).

Ticaret bölgesini belirginleştiren ya da 1950-1960 zaman aralığında mimari karakterinin oturmasını sağlayan önemli binalar irdelenecek olursa şekil 5.15'e göz atmak gerekmektedir.

Akgül Otel (1956)	
Belediye Nikah Salonu (1950' lerin sonu)	
Eski Belediye Oteli (1950-52)	
Emlak Kredi Bankası (1950' lerin sonu)	
Topaloğulları İşhanı (1951)	
Sümerbank Mağazası (1954)	

Şekil 5.15. 1950-60 zaman aralığında ticaret bölgesine eklenen kamusal binalar (Sivas Belediyesi, 2018; sivasresimleri, 2018; yazar arşivi, 2018).

Şekil 5.15'te görülen ve 1950-1960 zaman aralığında ticaret bölgesine eklenen binaların genel özelliği kentin önemli bir arterinde önemli düğüm noktalarında konumlanışları ve mimari üslupları açısından katıksız bir kübik formdaki biçimsellikleriyle döneminin mimari eğilimlerini yansıtıyor olmalarıdır (Şekil 5.16).

Şekil 5.16. Atatürk Caddesi'nde dönemin modernist estetiğini yansıtan binalar (sivasresimleri, 2018; Önemlibıçak arşivi, 2018).

Özellikle Hükümet Meydanı'ndan Atatürk Caddesi'ne doğru yönelirken kuzeydoğu aksı boyunca PTT ve Örnek Otel ile güçlendirilen kamusal görünürlük, arterin güneydoğu aksında da Belediye Nikah Salonu ve Eski Belediye Oteli ile sağlanmıştır. Hatta bu aks, yani Belediye Nikah Salonu ve Belediye Oteli arasında kalan ikincil aks, doğrudan Bankalar Caddesi'ne açılarak önce 1940'larda yapılan İş Bankası binasına ve sonra Emlak Kredi Bankası'na doğru yol alan kesintisiz yeni bir ikincil aks belirlemiştir. Bu ikincil aksın sürekliliği, Belediye Nikah Salonu, İş Bankası binası ve Emlak Kredi Bankası binası boyunca devam eden kesintisiz hattaki mimari dizgelenişle pekiştirilmiştir. Bu dizgelenişte, genellikle ticari işlevli olarak dükkanların yer aldığı zemin katlar içeri doğru çekilmiş ve bu alanın kolonadlı bir sistemle geçirgen bir yaya akışına imkan sunmuştur. Böylece, Bankalar Caddesi olarak anılan bu aks batıya doğru ilerledikçe Sıracı Caddesi ile kesişmiş ve Bankalar Caddesi aksı, Sümerbank Mağazası binası ile son bulmuştur. Sıracı Caddesi boyunca ise zemin katı ticarete ayrılan modern apartman dizgeleri ızgara sistemli bir parselde bitişik biçimde sıralanmıştır ki bu tarz apartmanların bir örneği önceki bölümde bahsedilen Dumlupınar Apartmanı'dır. Bu düzenin en karakteristik binası ise Topaloğulları İşhanı olup 1951 tarihli olan bina, plan ve cephe özellikleri açısından daha çok bir apartmanı örneklese de işhanı olarak kullanılmaktadır. Bankalar Caddesi ve caddeye açılan Park Sokak'ların oluşturduğu ızgara sistemli kentsel düzenek böylece, bir yandan Atatürk Caddesi arterine yaslanarak alternatif bir çekim merkezi yaratırken bir yandan da kentin geleneksel ticaret merkezini hızlı bir şekilde dönüştürmüştür. Kentsel mekânın bu hattında dönüşüm o denli hızlıdır

ki, henüz 1940'larda alana eklenen Belediye Parkı, 1960'ların başına gelindiğinde ortadan kalkacaktır. Atatürk Caddesi üzerinde ise Akgül Otel gibi örnekler, Ankara merkezli modernist dilin yansıması olacaktır. Bahsi geçen tüm binalarda hakim olan kübik gövde, kolonadlı zemin kat, yalın cephe, kat ayrımlarının sade silme ve kornişlerle belirginleştirilmesi, cephe düzeninin dışa taşırılan düşey elemanlarla karakterize edilmesi gibi temel mimari unsurlar, dönemin modernist estetiğini simgelemektedir.

Ticaret bölgesindeki bu yapılaşma aktivitesine rağmen 1950-1960 zaman aralığının hiç kuşkusuz en prestijli yapısı Rahmi Günay Caddesi üzerinde inşa edilen Numune Hastanesi'dir. Kentin döneme ilişkin fotoğraflarında yönetici merkezden bile okunabilen Numune Hastanesi son derece rasyonel kütlesi, cephe düzeni ve kentsel mekândaki konumuyla önemli bir modern mimarlık örneğidir (Şekil 5.17).

Şekil 5.17. Numune Hastanesi ve kentsel mekandaki görünürlüğü (sivasresimleri, 2018).

Numune Hastanesi, konumu açısından incelenecek olursa, Kışla Caddesi yani Rahmi Günay Caddesi üzerinde yer almaktadır ve bu arter, batılılaşma reformlarıyla gelişen kentin öğretmen okulu, sanayi mektebi ve demircilik atölyeleri gibi eğitim binalarının konumlandığı ve bu özelliğiyle, yönetici merkezin hinterlandında eğitimle

ilgili bir odak noktasının ortaya çıktığı alandır. Bu aksın modernlik arteri olarak gelişmesi ise bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi, 1930-1950 aralığına denk gelmektedir ve özellikle 1940'larda inşa edilen Öğretmen Evleri aracılığıyla modernlik hattı bu arterde güçlenmiştir. Öğretmen Evleri'nin hemen karşısında konumlanan Numune Hastanesi de aslında kentin boşluk olarak kavranan bir alanını yapılaşmaya açan bir pratiktir (Şekil 5.1). Kabakyazısı adıyla da bilinen bölgede uzanan Rahmi Günay Caddesi'nin sol tarafındaki Şehzadegan Mezarlığı'nın kaldırılarak yerine 1948'de Numune Hastanesi'nin inşaatına başlanmış ve bina, 1952-53'te hizmete açılmıştır.

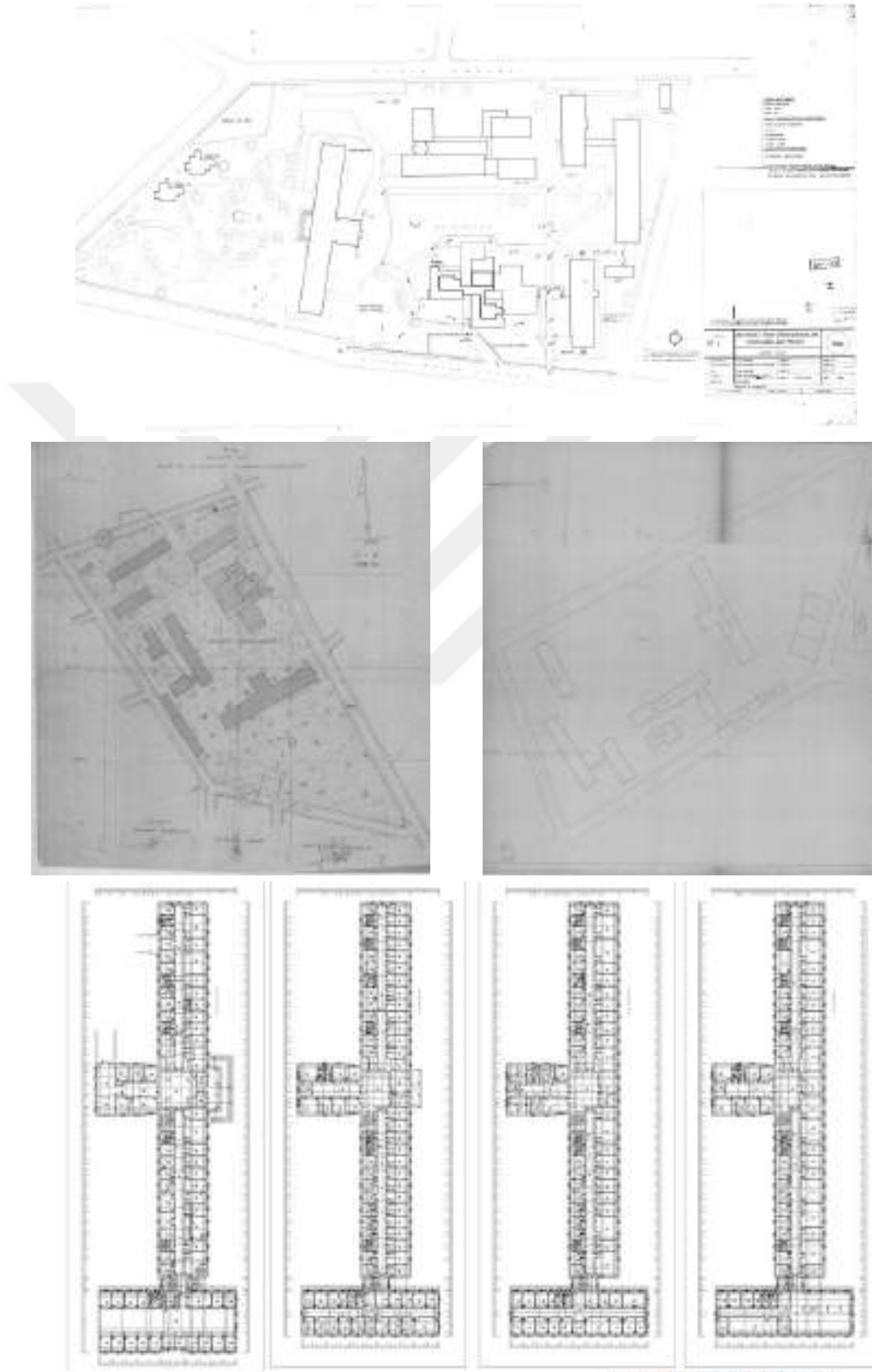
Bina mimari açıdan ele alınacak olursa, Türkiye'de o dönemde yapılan 6 Numune Hastane binasından biridir ve anıtsal mimari dili ile yapıldığı dönemin karakteristik unsurlarını içermektedir (Şekil 5.18-5.19).

Şekil 5.18. Numune Hastanesi (sivas-eskifotoğraflar, 2018).

Bodrum kat üzerine zemin+3 kat olmak üzere 4 katlı olarak inşa edilen betonarme yapım tekniğinde yapılan bina, T plan formuyla kurgulanarak yapıya orta eksenden giriş verilmiş olup aynı aksın devamında bahçeye çıkılmaktadır. Özgün kullanımında sağlık personelinin giriş çıkışı da bu cepheden verilmektedir. Bu cephede giriş bölümü dört adet kolonla tanımlanmış giriş saçağıyla sağlanmaktadır. Saçağın üzeri aynı zaman da balkon olarak kullanılmaktadır. Anıtsal mimari dilinde neoklasik etkiler barındıran yapının son katı, yatayda cepheyi saran silmelerle farklılaştırılmıştır ve dikdörtgen formda tasarlanmış pencere dizgelerinin saçak seviyesi bitiminde kemerli söveler kullanılmıştır. 1940'larda ülke genelinde etkisini göstermeye başlayan anıtsal klasisizm ve dev cephe düzeneklerin kullanıldığı binalarda görülen karakteristik

öğelerle karakterize olan binanın yakın çevresi 1980'lere kadar devam eden inşa süreciyle sağlık kampüsüne dönüştürülmüştür.

Şekil 5.19. Numune Hastanesi'ne ait elde edilebilen çizimler (Sivas Belediyesi, 2018).

Öte yandan aynı aks, Numune Hastanesi'nin açılmasından sonra, kamusal örüntüsü giderek güçlenen bir yapılaşma izleği sunmaktadır. 1950-60 aralığında bu alanı karakterize eden diğer kamu binaları ise günümüzde Kızılırmak İlkokulu ve Mevlana Ortaokulu olarak bilinen eğitim yapılarıdır. 1954'te inşa edilen Kızılırmak İlkokulu, Numune Hastanesi aksında yer alan Öğretmenler Parkı'nın tam karşısında Hastaneler Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Okul binası, hem yönetici merkeze yakınlığı hem de önemli bir arter olan Rahmi Günay Caddesi'ne paralel aksından oluşan bu konumuyla 1950'lerin karakteristik eğitim yapısını taşra ölçeğinde tanımlamaktadır (Şekil 5.20).

Şekil 5.20. Kızılırmak İlkokulu (Çağdaş, 2009).

Kentsel mekandaki varlığı 1913'ten başlayan ve 1954'te inşa edilen binasına taşınana kadar pek çok farklı konumda ve binada hizmet veren okulun bahsedilen binası ise L biçimli bir plan organizasyonuna sahiptir. Okula ait kütle iki dikdörtgen biçimin biraraya getirilmesinden oluşmuştur ve ayrı girişleri olan iki kütle arasındaki geçiş, öğretmenler odası olarak kullanılan mekân aracılığıyla gerçekleşmektedir. Yalın cephesi ve ana kütlede dışa taşırılmış giriş nişi ile 1930-50 aralığındaki okul yapılarından farklı bir mimari dili yansıtmaktadır (Şekil 5.21).

Mevlana Ortaokulu ise, uzun bir dönem Anadolu Selçuklu İlkokulu olarak hizmet vermiş olup, ironik biçimde 1960'ta yıkılması kararlaştırılan ve Çifte Minareli Medrese'nin avlusunda yer alan İsmet Paşa Mektebi'nin yerine inşa edilen eğitim yapısıdır. Rahmi Günay Caddesi üzerinde konumlanan okul, 1960-70 arasında aşamalı şekilde yıkılan Öğretmen Evleri'nin bulunduğu alana inşa edilmiştir. 1961'de eğitime başlanan okulun kütlesi, dikdörtgen biçimlidir ve mimari dili, 1950'lerin karakteristiğini değil uzun cephesi, geniş açıklıklı pencereleri, zemin katın yüksek tutulmuş olması ve zemin katla üst katı ayıran betonarme saçığın uzanımı aracılığıyla 1960'ların tipik cephe düzenine sergilemektedir (Şekil 5.21). Mevlana Ortaokulu, Kızılırmak İlkokulu

ile birlikte konumlandıkları alan açısından modernist estetiğin konsolide edildiği ve kamusal örüntünün güçlendirildiği bir arteri beslemektedir. 1950-60 aralığında bu iki okul ve Numune Hastanesi, alternatif yönelimleriyle yönetici merkeze çıkan aksları oluşturmuştur.

Şekil 5.21. Kızılırmak İlkokulu ve Mevlana Ortaokulu (Sivas Belediyesi, 2018; yazar arşivi, 2018).

Kentin batı yakasına tekrar dönülecek olursa bu alanı yönetici merkeze bağlayan İstasyon Caddesi gibi güçlü bir omurga idi ve bu aksın güney hattında Yukarı Kale ve yakın çevresi de modernleşme pratiğinin deneylerine maruz kalmıştı. Bu durumun en erken örneği 1940’larda Yukarı Kale’nin istimlak edilmesi ve Cer Atölyesi çalışanları için boşalan alanlara lojmanların yapılması idi. Yukarı Kale ve çevresinin 1959’daki hava fotoğrafına bakılırsa alanın oldukça boşluklu-gevşek bir doku halinde kalmış olduğu ortaya çıkmaktadır (Şekil 5.22).

Şekil 5.22. 1959’da Yukarı Kale ve çevresi (sivas-eskifotoğraflar, 2018).

Alanda bugün de varlığını koruyan birkaç geleneksel konak, İstasyon Caddesi'nin kuzey hattını tutan geleneksel doku ve caddenin güney hattında yer alan Esen Sineması ve İnhisarlar binası (Tekel binası) ve İnhisarlar binasının devamında bir adet apartman haricinde önemli bir yapı seçilememektedir. Öte yandan İstasyon Caddesi'nin yine kuzey hattında ve demiryolu lojmanlarının bitiminde bir kapalı spor salonu konumlanmıştır. 1959-60'da inşa edilen yapı, prizmatik gövdesi, yalın cephe düzeneği ve dar kesitli pencere örgüsü ile döneminin karakteristik dilini yansıtmaktadır (Şekil 5.23). Kapalı spor salonu 2017 yılında yıkılmış olup yapı, konumu açısından demiryolu lojmanları ve İstasyon Caddesi'nin doğu hattı arasındaki apartmanlardan oluşan iskan bölgesi ve ticaret aksı arasında kamusal bir tampon bölge olarak da işlev görmekteydi.

Şekil 5.23. İstasyon Caddesi'nde kapalı spor salonu (sivasresimleri, 2018; Önemlibiçak arşivi, 2018).

Kentin batı yakasına doğru ilerledikçe sanayi bölgesi olarak nitelenen fabrikaların konumlandığı alana gelinmektedir. Bu alan, bilindiği gibi Cer Atölyesi, Dikimevi gibi fabrikalar, demiryolu lojmanları ve kentin ilk gecekondu ölçeğini oluşturan konutlarla çevrelenmiştir. Bu alanda özellikle öne çıkan yapılardan biri de 4 Eylül Stadyumu ve bu stadyumun kuzey hattında tanımladığı Stadyum Sokak, önemli bir ikincil arter olarak ortaya çıkmıştır. Giderek yoğunlaşan nüfus hareketi, bu arter üzerinde de bir okul binasıyla yerleşmesini sağlamıştır. Aynı zamanda demiryolu işçi hastanesinin de batısında konumlanan Dört Eylül Ortaokulu binası, Stadyum

Sokak'ta kamusal bir yüz meydana getirmiştir. Bina, iki farklı kotta çözümlenen dikdörtgen kütlelerden meydana gelmektedir. Eğitim mekanları ve idari birimleri içeren bu kütleler birbirlerine merdiven boşluğu aracılığıyla bağlanmaktadır. Cephe örgüsünde, zemin kattaki pencere açıklıklarından boyutsal değişimle ayrılan yinelemeli pencere düzeni dikkat çekmektedir. Pencere açıklıklarının arasındaki parapetler, her katta aynı oranda hafifçe dışarı taşırılarak cephedeki yatay etki belirginleştirilmiştir ve bu cephe düzeniyle okul binası, 1960'ların erken tarihli bir tasarım anlayışını sunmaktadır (Şekil 5.24).

Şekil 5.24. Kentin batı yakasında konumlanan Dört Eylül Ortaokulu (Sivas Belediyesi, 2018; yazar arşivi, 2018).

Öte yandan 1930-50 aralığında Altıntabak Mahallesi olarak bilinen alanda Dikimevi gibi fabrikaların tetiklediği yeni konut alanlarının açılması, 1958'de kentin bu batı yakasında rasathanenin kurulmasıyla farklı bir yöne evrilmiştir. Şimdiye kadar fabrikaların yarattığı istihdam üzerinden ortaya çıkan gecekondulaşma ölçeği ve kooperatifler aracılığıyla konut edinimi gibi faaliyetlerin merkezinde bu tarihten sonra kamu kurumlarının taşra teşkilatları yer alacaktır. Rasathane de böyle bir kentsel gelişimin ilk örneklerindedir. Fabrikalar etrafında fabrika çalışanları için inşa edilen konutlar 1950-60 aralığında kente eklenen ve özellikle bir kampüs teşkil edecek şekilde organize olan kamu binalarıyla yerini kamu kurumlarında çalışanların gereksindiği kentsel donatılara bırakmıştır. Hatta bu gelişim evresi, İstasyon Caddesi'ne alternatif yeni arterlerin gelişmesini de tetiklemiştir. Kentte bu durumun en bilinen

örneği Halil Rıfat Paşa Caddesi olup, rasathanenin de konumlandığı bu arter bir yandan İstasyon Caddesi aksının kuzeydeki paralel aksını meydana getirmiş bir yandan uzanım alanını, yönetici merkez doğrultusunda Rahmi Günay Caddesi ile Hastaneler Caddesi'ne kadar genişletmiş bir yandan da kentin prestijli arteri olan İstasyon Caddesi'ne Demiryolu Sokak ve Stadyum Sokak ile bağlanmıştır. Bir kamu kurumu binası olarak rasathane kentsel ölçekteki bu dönüşüm potansiyelinin yanısıra mimari ölçekte oldukça basit bir örüntüye sahiptir. Bina, bir bahçe içerisinde lojmanıyla birlikte inşa edilmiş ve işlevsel gereksinimine uygun şekilde donatılmıştır (Şekil 5.25).

Şekil 5.25. Kentin batı yakasında rasathane binası (Sivas Belediyesi, 2018; yazar arşivi, 2018).

Kentin 1950-1960 zaman aralığındaki panoramasını detaylı şekilde sunan 1959 yılı hava fotoğraflarından biri de 1930-1950 aralığında kentsel mekânda yerini bulan okullar bölgesini işaretlemektedir (Şekil 5.26). Burada ilk göze çarpan okul binası, Atatürk Lisesidir ve aynı parselde U biçimli, benzer plan ve cephe örgüsüne sahip 3 adet daha okul binası bulunmaktadır; bunlar Ziya Gökalp İlkokulu, Kız Meslek Lisesi ve Fevzipaşa İlkokulu'dur. Az katlı, bahçeli geleneksel konut dokusu içerisinde aynı parsel alanında konumlanan bu dört okul binası, böylece, yönetici merkezin kuzeydoğusundaki alana sızan modern mimarinin ilk simgeleridir. Prizmatik gövdeleri, yalın cepheleri ve okul binasının etrafında düzenlediği açık yeşil alanlar ile zamanla Kepenek Caddesi'nin bir arter olarak gelişimine ve bu alana daha fazla modernist estetiğin sızmasına katkı koyacaklardır. Yine Kepenek Caddesi dokusundaki geleneksel örüntü içinden kübist mimarisiyle Yalçın Sineması da seçilebilmektedir.

Şekil 5.26. 1959 yılı hava fotoğrafına göre okullar bölgesi (Anonim, 2018).

Şekil 5.26'dan da görülebileceği gibi, U biçimli okul binalarının cephe verdiği aksın diğer hattında o dönem Verem Hastanesi (Göğüs Hastalıkları Hastanesi) olarak hizmet veren Cizvit Okulu binası ve bu binanın doğusundaki komşu parselinde Halıcılık Okulu bulunmaktadır. Halıcılık Okulu'nun konumlandığı alanın kuzey hattını sıyırarak geçen ve Kepenek Caddesi'yle de kesişerek Atatürk Caddesi'ne doğru yoluna devam eden Murdarırmak ise açıkça okunabilmektedir. Bu perspektif, Yalçın Sineması önünden devam eden aksın Hükümet Meydanı'na çıktığını göstermektedir ve Atatürk Caddesi aksının bir de kuzeyden okunabildiği bir bakış açısı sunmaktadır. Kuzey yönünden yapılan bakışta Atatürk Caddesi'nin doğu hattının PTT, Örnek Otel, Belediye binası, Akgül Otel gibi kamusal bir yüzle Nalbantlarbaşı olarak anılan ve Mahkeme Çarşısı'yla kesişen Uzunçarşı'nın 20. yüzyılın ortasındaki durumu gözler önüne serilmektedir. Paşa Cami ve bu dönemde üst katları eklenmiş olan Vakıf İşhanı'nın belirlediği aks, kuzeye doğru Ziyabey Kütüphanesi ile buluşurken güneye doğru Ulucami aksına yani Mahkeme Çarşısı aksına doğru bakış sunmaktadır. Taşhan ve Subaşı Han'la başlayan Uzunçarşı ve Mahkeme Çarşısı kesişimi, kuzeydoğuya doğru

ilerledikçe yani Atatürk Caddesi'nden Hükümet Meydanı'na doğru yöneldikçe yeniden modern mimarinin temsilcileriyle karşılaşmaktadır. Atatürk Caddesi'nin batı hattı, böylece 1959'lara gelindiğinde Tirkeş İşhanı, Belediye Oteli, Belediye Nikah Salonu ile donatılmıştır. Belediye Oteli ve Belediye Nikah Salonu arasındaki aks olarak Bankalar Caddesi ve Belediye binası ile Örnek Otel arasındaki aks olarak Belediye Sokak ise kentsel mekânda yerini bulmuş birbirini karşılayan ikincil arterlerdir. Öte yandan özellikle yönetici merkeze yaklaştıkça çoğalan modernist estetik örüntüsü Uzunçarşı ve Mahkeme Çarşısı kesişiminden güneydoğuya yöneldikçe geleneksel dokunun daha hakim olduğu alanlara açılmaktadır ve kentsel mekan bu noktada Buğday Pazarı alanı ile sonlanmaktadır. Bankalar Caddesi aksı ve ona çıkan Sirer Caddesi ve üç adet Park Sokak ise geleneksel doku ve modern yapı arasındaki hızlı geçişlerin yaşandığı bir deney alanı gibidir. Emlak Kredi Bankası binası, Sümerbank Mağazası binası, Topaloğulları İşhanı ve Dumlupınar Apartmanı'nın da seçilebildiği şekil 5.25'teki fotoğraf böylece yirminci yüzyılın ortasındaki kentin fiziksel örüntüsü hakkında aydınlatıcı veriler sunmaktadır.

Özetle geleneksel dokunun çözülmeye/aşınmaya başladığı 1950-1960 zaman aralığı, kamu yapılarının etkinliğinde kentsel mekâna angaje edilen modernist estetik için tavan noktasıdır. Ayrıca 1930-1950 aralığından farklı olarak 1950'den sonra inşa edilen kamu binalarında öne çıkan belirgin karakteristik özellik, kentsel ölçeğin daha duyarlı şekilde ele alınıp tek yapı ölçeğindeki tasarıma dahil edilmeye çalışılması gösterilebilir. Daha açıklayıcı şekilde ifade etmek gerekirse, 1930-50 aralığında inşa edilen PTT binası, İş Bankası binası gibi kamu binaları, kentsel dokunun içerisine kendi özgül durumlarıyla doğrudan angaje olurken, 1950-60'dan başlayarak bu katı modernist tavır yumuşamıştır. 1950'lerde inşa edilen Numune Hastanesi ve Kızılırmak İlkokulu gibi kamu binalarıyla artık kentsel ölçek de dikkate alınır olmuştur. Bu binalar geniş açıklıklı/boşluklu dokuya yerleşirken binanın etrafını da tasarıma dahil etmiş ve yakın çevresinde bir açık yeşil alanın düzenlenmesine olanak tanımıştır. Numune Hastanesi ve Kızılırmak İlkokulu tarafından tanımlanan bu konum, bugün de kentin merkezinde yer alan önemli bir açık yeşil alanını (27 Haziran Öğretmenler Parkı) oluşturmaktadır. Benzer şekilde okullar bölgesinde konumlanan Atatürk Lisesi, Ziya Gökalp İlkokulu, Kız Meslek Lisesi ve Fevzipaşa İlkokulu'nun tanımladığı alanda da bina ve yakın çevre ilişkisinin peyzaj düzenlemesi ile kurulan kavrayışı bulunmaktadır. Geniş açıklıklı bir açık alan ve bu alanda yürüyüşe imkan veren düzenlenmiş yaya yolları, bina etrafındaki

yürüyüş yolu, toplanma alanı, ağaçlarla donatılmış sınır yüzeyler ve havuz gibi elemanlar dönemin peyzaj düzenlemesinde öne çıkan özelliklerdir.

Hem 1930-50 aralığında hem de 1950'den sonraki dönemde kamu binalarının kentsel ölçekteki bu tavırları hakkında konumları üzerinden bir karşılaştırma yapmak da yararlı olacaktır. Örneğin kamu binalarının yakın çevresini de tasarıma dahil eden tavır değişikliği, PTT binası, kentin yapılaşma yoğunluğu yüksek bölgesinde olduğundan ve Numune Hastanesi gibi yeni kamu binalarının da sıkışık dokuya sahip olmayan alanlarda konumlanmasından kaynaklanabilir. Benzer şekilde bu, PTT gibi yönetsel işleve sahip bir binayla hastane gibi bir sağlık yapısının tanımladığı kamusallık örüntüsünün farklı olmasının da sonucu olabilir. Ancak 1960-1970 aralığında kentsel mekânın en sıkışık bölgesi olan yönetici merkeze yeni belediye binasının eklenmesi, modernizmin katı, rasyonel tutumundan vazgeçilip yerine gevşeyen bir modernist örgünün ikame edilmesi ve kentsel ölçeğin bağlamının daha dikkate alınması, 1950'lerden sonraki tavır değişikliğinin kanıtı olmaktadır.

Öte yandan 1950'den sonra özellikle sanayileşmeye bağlı olarak nüfusu artan şehir, Hükümet Meydanı, Demiryolu Yerleşkesi ve Çimento Fabrikası ekseninde lineer bir doğrultuda kentsel gelişme göstermiştir. Bu noktada Hükümet Meydanı ve yakın çevresi, yeni binalar aracılığıyla kamusal örgüsü güçlendirilen bir keşişim alanı olarak belirginleşmiştir. 1950-1960 yılları arasında, yerel ve merkezi yönetimler tarafından da desteklenen kamulaştırma ve imar faaliyetleriyle meydanın çehresi, yapı düzenekleri bağlamında değişmiş, 1970'li yıllar ise yüksek yoğunluklu yapılaşmaların sosyal donatı ihtiyacını karşılamak amacıyla park, bahçe ve yeşil alan tasarımlarının yoğun olarak gerçekleştiği ve yeni ulaşım kararlarının alındığı bir dönem olmuştur.

5.2. 1960-70'ler Modernizminin Kentsel ve Mimari İmajları:

Ayrışma/Esneklik/Kırılğanlık /Kabulleniş

1959 yılı hava fotoğraflarının kentsel düzeneğe ilişkin verdiği bilgiler gibi 1965'te hazırlanan Sivas İli Analitik Etüdleri de 1960-70 zaman aralığı için kentsel ve mimari ölçek bağlamında tarihsel kanıt niteliğindedir. Sivas İli Analitik Etüdleri, İller Bankası Belediyeler İmar Planlama Müdürlüğü'nce Sivas Ana İmar Planı Yarışması kapsamında imar planı çalışmalarına yön vermek amacıyla 1965'te hazırlanmıştır (İller Bankası 1965, s. 3-4) (Şekil 5.27).

Şekil 5.27. Sivas İli Analitik Etüdleri (İller Bankası, 1965).

Anket, araştırma, analiz ve sentezlerle desteklenen analitik etüdlere içerik olarak kentin coğrafi özellikleri ve doğal verileri, tarihsel gelişimi ve eski eserleri, yürürlükteki imar planı, nüfus durumu, konutlarla ilgili veriler, işgücü ile ilgili faaliyetler, okul, otel gibi sosyal donatılar, altyapı durumu ve ulaşım, belediye bütçesi ve arazi mülkiyeti gibi kentin bütününe ait son derece kapsamlı bilgilerden oluşmaktadır. Örneğin, bu çalışma boyunca 1930'lardan itibaren fabrikalar aracılığıyla kentin nüfusunun arttığına ilişkin tüm cümleler, analitik etütte sunulmuş olan nüfus tablosu ile doğrulanmış olmaktadır (Şekil 5.28).

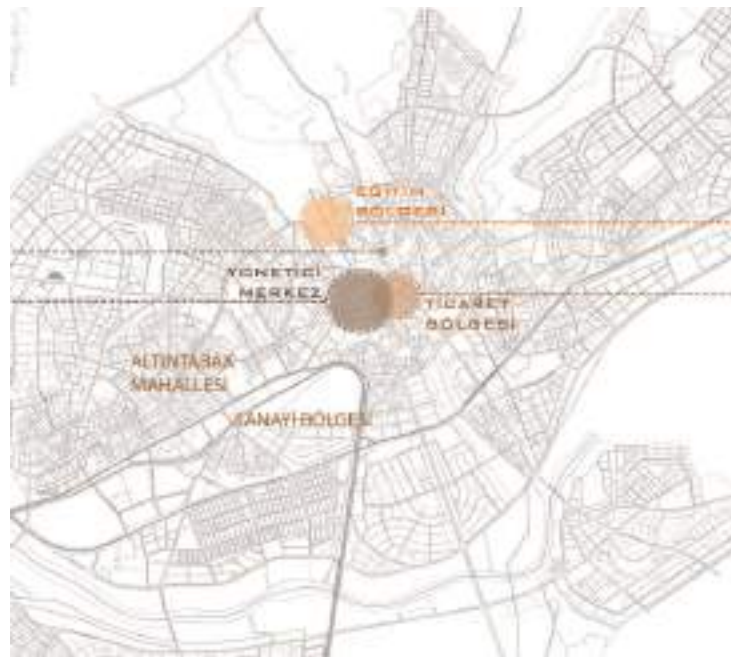
Benzer şekilde 1939'da Cer Atölyesi ve 1943'te Çimento Fabrikası'nın faaliyete geçmesiyle birlikte artan nüfusun sadece işçi sayısına bağlı kaldığı ve göç eden ilk grupların birkaç yıl boyunca ailelerini kente getirmedikleri saptanmıştır; bu süreçte kent, batı ve kuzeybatı yönünde gelişmiş olup 1958-1964 arasında hem kooperatif hem de gecekondularıyla ikamet edilen alan 180 hektar artmıştır (İller Bankası 1965, s. 32-34).

SIVAS KENTİ VE İL NÜFUSLARI								
	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965
Kent :	29706	33890	41730	44856	52234	66843	93368	109165
İl (+) :	57053	65118	78701	80019	92352	115620	149491	169385

KENTSEL ve KIRSAL NÜFUS								
Tablo : 1		1928	1940	1945	1954	1955	1960	1965
Sivas	Kentsel	65.128	78.701	90.019	98.308	115.620	140.490	169.385
	(Diğer İlçe- Kirsal	367.878	380.542	410.474	449.652	478.249	521.317	530.692
	ler dahil) Toplam	432.996	459.243	500.493	547.960	593.869	670.808	700.077
Türkiye	Kentsel	3.862.642	5.346.249	6.687.102	8.244.327	8.927.343	10.947.520	13.808.869
	Kirsal	12.385.376	13.474.701	14.103.972	15.792.821	17.137.420	18.807.390	20.582.128
	Toplam	16.248.018	18.820.950	20.791.074	24.037.148	26.064.763	29.754.910	34.391.007

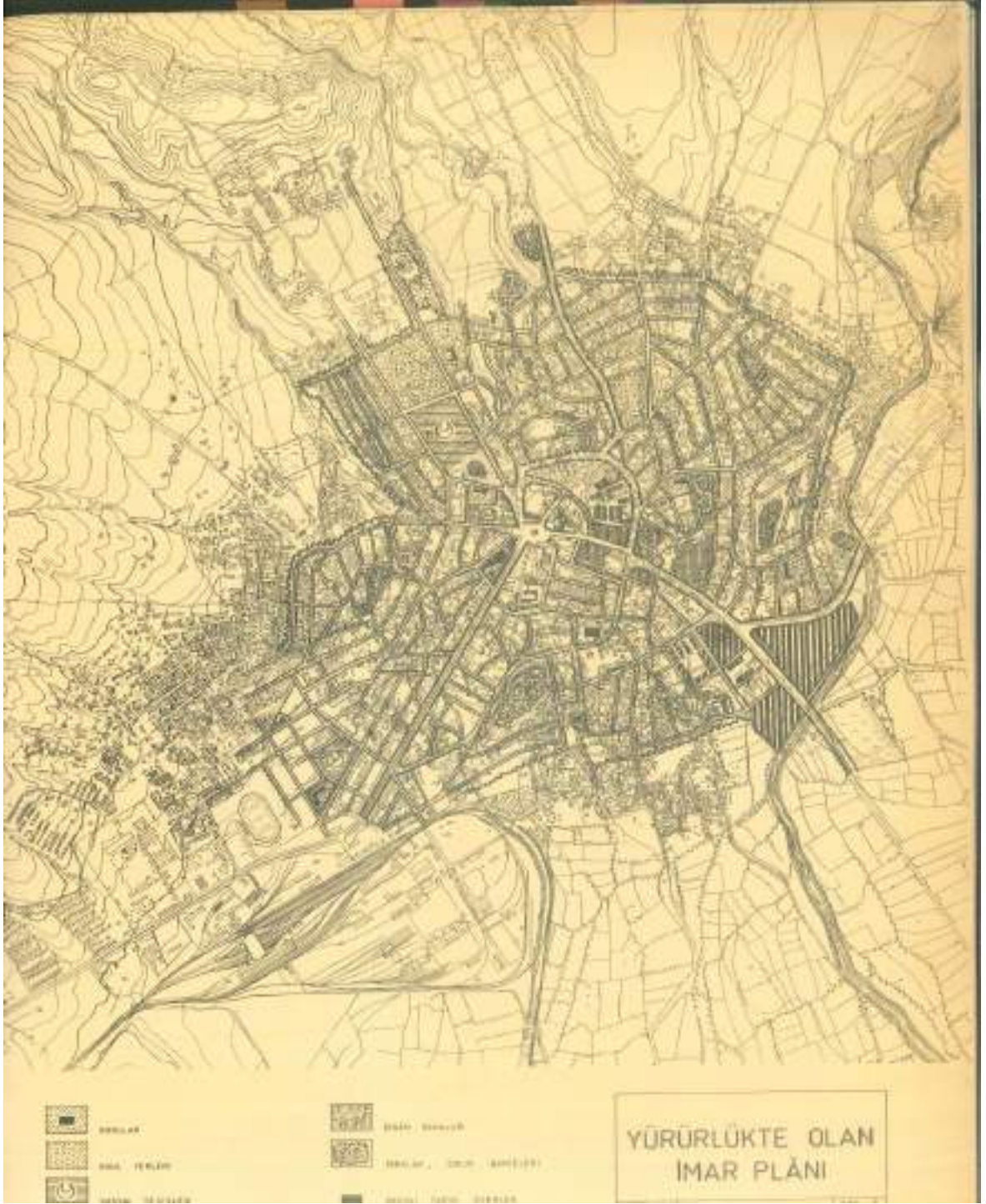
Şekil 5.28. Sivas İli Analitik Etüdlere göre kentte nüfus durumu (İller Bankası, 1965).

Etüdlere bu süreçte özellikle Altıntabak Mahallesi'ne yani kentin batı yakasına dikkat çekmektedir (Şekil 5.29). Buna göre, 90 hektarlık bir alana yayılan Altıntabak Mahallesi'nde ilk iskan üniteleri 1944-45'te oluşmaya başlamış, 1959'a kadar alan birbirini dik kesen düzenli yapı bloklarıyla çevrelenmiş, 1950-60'larda alanın kuzeyinde ve 1963'te de kuzeybatısında gecekondular ortaya çıkmış, devlet demiryolu memurları için bu alanda 1957'de başlayan kooperatif evleri 1958'de tamamlanmış, aynı yıl memurlar için yapılan blokların batısında Şirin Evler Kooperatifi adıyla yeni bir iskan alanı açılmış, 1959'da askeri tesislerin (Dikimevi) batısında 67 evler, 1961-62'de 94 evler ve 1964'te diğer kooperatif evleri inşa edilmiştir (İller Bankası 1965, s. 34).

Şekil 5.29. Altıntabak Mahallesi'nin yönetici merkeze göre konumu.

1960-70 zaman aralığında kent, modernleşme pratiğinin deney alanı olarak 1950 öncesinden daha farklı bir kavrayışa yönelmiştir. Öyle ki, erken Cumhuriyet modernizmi başlangıçta, ulus-devletin otoritesi altında güçlü bir görsel kültürünü barındırmaktaydı. 1950'lerden itibaren ise çözülmeye ilişkin ilk ipuçları belki de kamu binalarının kente angaje olma biçimlerinden gelmektedir. Sivas'ta modernizmin katılığı/tutukluğunun çözülmeye ilişkin örnekleme yapılacak olursa, şu iddiada bulunulabilir. Numune Hastanesi, Kızılırmak İlkokulu ya da okullar bölgesinde inşa edilen diğer okul binaları gibi yapıların yakın çevresiyle birlikte ele alınarak bir kamu binasını kentsel peyzaja dahil eden tasarım kavrayışıyla örgülenme tavrı belirgin bir yumuşama hattı olarak gösterilebilir. Yine Rasathane gibi taşra teşkilatlarının bir kamu yapısı olarak kentin batı yakasında ortaya çıkması ve yine yakın çevresini dönüştürmesi ise modernizmin Sivas ölçeğinde çözümlüşünün ardından gelecek olan kabullenme evresinin bir başka somut örneğidir. Öyle ki bu süreçte tren garı ve Çimento Fabrikası arasındaki aks, özellikle yerleşke niteliğindeki kamu yapılarının konumlanacağı omurga olarak karşımıza çıkmaktadır. 1958'de rasathanenin yanısıra 1966'da Karayolları Bölge Müdürlüğü, 1967'de Toprak-Su Bölge Müdürlüğü ve 1976'da DSİ Bölge Müdürlüğü de istasyon hizmet binaları, Cer Atölyesi ve Dikimevi gibi fabrikalarla modernite koşullarının yaratıldığı tam da bu omurgaya nakledilmiştir. Bu kamusal alanların yakın çevrelerinde iskan hareketinin artmasıyla birlikte gecekondular ölçeğinde ya da kooperatifler aracılığıyla konut yoğunluğu ve dokusu güçlenmiştir. Böylelikle de kent morfolojisi güneye ve batıya doğru genişleyerek kentsel alandaki geleneksel-modern ikilemini belirginleştirmiştir (Şekil 5.30).

Şekil 5.30. 1960'larda yürürlükte olan imar planı (İller Bankası, 1965).

Tam da bu aşamada çok hiyerarşik bir düzenlemeyle sırayla yönetici merkez, ticaret bölgesi, okullar bölgesi ve sanayi bölgesine bir mercek tutulursa modernizmin kabullenilişine ait izlekler ortaya çıkmıştır (bkz. Ek.1-10). Bu süreçte en dikkat çeken izlek, yönetici merkezin değişimidir. Uzun süre modernizme direnen merkez, belediye binasının inşasıyla katı modernizmi değil ama eleştirel modernizmi deneyimlemiştir.

Sivas Belediyesi tarafından 1963'te açılan bir yarışma ile elde edilen Sivas Belediye Sitesi, hem belediye hizmetlerinin yerine getirilmesini sağlamak hem de hızlı şehirleşmeye maruz kalan kentin ihtiyaçlarını karşılayacak bir sosyal merkeze kavuşturmak amacıyla tasarlanmıştır (Anonim 1963, s. 3). Burada ilginç olan, yarışma şartnamesinde kentin ortaçağdan 1960'lara kadarki tarihsel geçmişine atıfta bulunulup geçmiş ile bugünün gereksinimlerinin biraraya getirilmesine yapılan vurgudur:

Selçuklular zamanından beri kalıntıları bugüne kadar gelen kale cami, Çifte Minare, Şifahye ve Buruciye medreseleri gibi sosyal tesislerin yer aldığı bu alan Osmanlılar zamanında Hükümet binası ve bugün lise olarak kullanılan Sivas Erkek Lisesi binaları ile devamlı bir tarihi oluş göstermiştir.

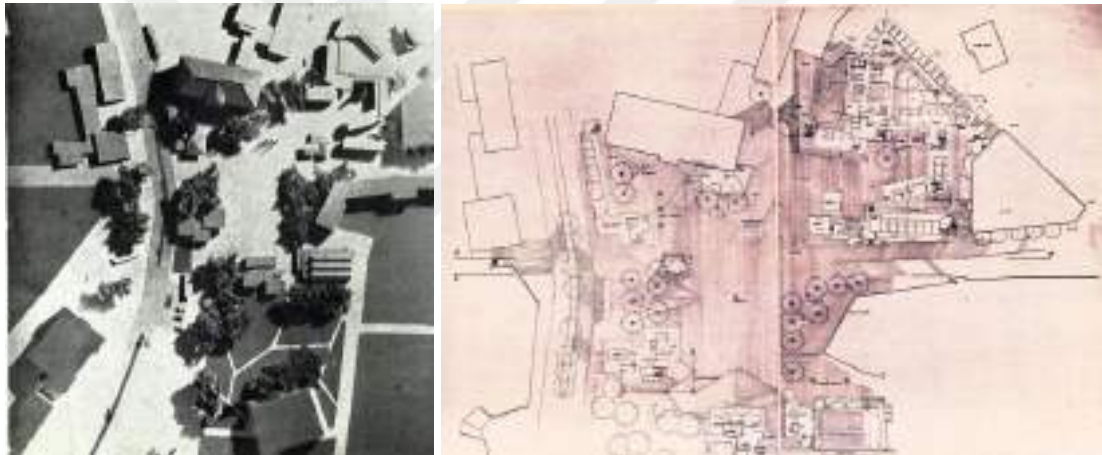
Bu tarihi şehir parçasının bugünün insanına ve ihtiyaçlarına cevap verecek bir sosyal merkezin niteliklerine kavuşturmak için şartnamede zikredilen tesislerin fonksiyonlarından ileri gelen özelliklere en iyi cevap verecek bir mekân ve şehir alanı anlayışının gerektirdiği bir düzene göre yerleştirilmesi ve planlanması gerekmektedir (Anonim 1963, s. 4).

Yukarıdaki alıntı, açıkça, yeni yapılacak olan belediye binası ve sosyal tesislerinin içinde bulunduğu bağlamı anlaması ve onu gözardı etmeyen bir tasarım kavrayışı sunması gerektiğini anlatmaktadır. Bu eğilim, savaş sonrası dönemde modernizme getirilen eleştirilerin yan sonuçlarından biri olup modern mimarinin bölgeselci tutumlara açıldığı sürece denk gelmektedir. Yarışmada ortaçağ ve geç Osmanlı dönemindeki fiziksel örüntüye aykırı olmayan bir yandan da çağdaş gereksinimlere cevap veren bir yapı organizasyonu beklenmektedir. Aynı zamanda bu, tasarım kararlarında üst ölçekten gelen davranış biçimlerinin arandığını başka bir deyişle kentsel ölçekte bir tasarım kavrayışının geliştirilip bunun belediye hizmet binasına angaje edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Jüri raporuna göre,

Süratle şehirleşen Sivas'ta nisbeten uzak bir gelecekte, motorlu taşıt sayısının süratle artması ve trafik probleminin ortaya çıkması mukadder olduğundan yayanın ihtiyacından doğan bugünkü güzergahların, motorlu taşıtların gerektireceği yarının güzergahlarına cevap vermeyeceği bir gerçek olduğundan bugünden düzenlenecek bir nazım planı çalışması ile bu yolların tanzimi zorunlu görülmektedir. Ancak, böyle bir çalışma dahi bu merkezin olması gereken özelliklerine göre bir tanzimi yapılmadan başarılı olamaz. Binaenaleyh, motorlu taşıtların, yol ve otopark olarak bu merkezi işgal etmelerini, bir daha değiştirilmesi çok güç olacak trafik arterlerinin bu alanı yapı adaları halinde parçalara ayırmasını önliyecek tedbirleri bugünden düşünmek, tanzimini ve planlamayı bu esas üzerine oturtmak sosyal merkezi gerçekleştirmenin ön şartıdır. Bu sebeple, yarışma şartnamesinde, Hükümet meydanı ve Belediye arsasının bir bütün halinde tanzimini, Belediye arsası ve park arasında yeniden tanzim edilecek meydan vasıtasıyla bir devamlılığın temini yollarının araştırılması gerektiği ve mevcut trafik güzergahlarının burada yapılacak yerleştirme esaslarına göre değiştirilebileceği zikredilmiştir. Böylece bugünün ihtiyaçlarına cevap vermek üzere yeniden inşaa edilmiş ve etrafındaki binalarla gelişmesini

tamamlamakta olan İstasyon Caddesini muhafaza etmekle beraber istikametini kaydırmak, tashih etmek gibi nisbeten küçük müdahale imkanları açık bırakılmıştır (Anonim 1963, s. 4).

Yarışma alanı, İstiklal Mahkemesi olarak kullanılan Halis Bey'in konağının bulunduğu arsadır ve Hükümet Konağı'nın güneydoğusunda olan bu konağın, 1939'da açılan Sivas Halkevi Projesi için yıkıldığı ve 1960'lara kadar tamamlanamayan inşaatı sebebiyle alanın atıl durumda kaldığı söylenebilir; ki bu alan, aynı zamanda Hükümet Meydanı ile Atatürk Caddesi'nin kesişiminde kentin önemli bir bölgesini tutmaktadır. Hükümet Konağı'nın hemen doğusundan Kepenek Caddesi meydana bağlanmaktadır. Yukarıdaki jüri raporundan anlaşıldığına göre, bu arsa ile meydana yer alan park alanı arasında bir bütünlük aranmakta ve kentin prestijli arteri İstasyon Caddesi'ni koruyarak araç trafiğinin düzenlenmesi beklenmektedir. Açılan yarışma sonucunda Y. Müh. Mimar Yaprak Ataman tarafından hazırlanan proje birincilik ödülünü kazanmıştır (Şekil 5.31).

Şekil 5.31. Y. Müh. Mimar Yaprak Ataman tarafından hazırlanan ve birincilik ödülü kazanan proje (Anonim, 1963).

Yaprak Ataman tarafından hazırlanan proje, ilk etapta Kepenek Caddesi'nin meydana olan bağlantısını kesmektedir; ikinci etapta proje, meydanın kavşak niteliğini ortadan kaldırarak tarihi dokunun içine kadar uzanan bütüncül bir kavrayış geliştirerek geniş açıklıklı bir yaya bölgesi önermektedir. Dolayısıyla meydanla tek bağlantısı yaya geçişleri olarak önerilen Kepenek Caddesi'nin kapatılması gibi Atatürk Caddesi aksından gelen araç trafiğinin de meydanla bağlantısı kesilmiştir. İstasyon Caddesi ise herhangi bir kesintiye uğratılmadan kuzeye doğru yönelmektedir. Aslında bu kentsel düzenleme analitik etüdlere yer alan mevzi imar planında da önerilmektedir (Şekil 5.32).

Şekil 5.32. Analitik Etüdlere mevzi imar planı (İller Bankası, 1965).

Yeniden belediye sitesi mimari proje yarışmasında birincilik ödülü alan projeye dönülecek olursa, Kepenek Caddesi ve Atatürk Caddesi'nin meydanla olan bağlantısını araç trafiği açısından kesen ve meydanı bir kavşak olmaktan çıkaran projede Hükümet Konağı ve medreselerin etrafını sarmalayan yeni yapı kütleleri önerilmektedir. Araç trafiğinden arındırılarak yayalaştırılan geniş alanın batısından İstasyon Caddesi, kuzeydeki Rahmi Günay Caddesi'ne doğru yol alırken meydanın doğusuna belediye hizmet binası eklenmiştir. Jüri raporuna göre,

Gaye olarak, Belediye arsası ile tarihi anıtlar parkı arasında Hükümet meydanı vasıtasıyla tesisi arzulanan mekân devamlılığına çözmek üzere, bu projede, mahalli özelliğe cevap veren mütevazı ve ölçülü tertiplerle sağlanan bütünlük, tarihi yapılarla ahenkli ve dengeli bir çevre yaratabilme endişesi başarılı görülmüştür. Ayrıca, muhtelif sosyal tesislerin yaşayışları ve özellikleri ile bağdaşan dış mekân bölümlerinin yaratılması, şehir alanının tertibinde ağaç ve yeşillik unsurunun kullanılmasına tanınan değer, tarihi anıtlar parkı tarafından bu alanı ölçülü olarak sınırlayan fakat parkı kapamayan isabetli

yerleştirmeler, iktisadî gerekçe ile muhafaza edilen hükümet binasının ağır tesirini bilhassa İstasyon Caddesinden gelişe göre hafifletici tertipler, alanın batı yönünde münasip kütle tertipleri, tarihi Sivas Lisesinin kuzey bahçesindeki tanzimlerle kıymetlendirilmesine çalışılması Belediye arsasının bu alanın bir parçası olacak ve yaşayışına katılacak şekilde ele alınışı, Belediye binasının büyük ölçü ve gösterişten uzak anlamdaki çözümlü, karşı elemanlarının yerleştirilmesinde mahalli özelliklere uygun, pasaj karakterinden farklı, ferah ve rantabl teklifler getirilişi hususlarda bu mekân anlayışının isabetli tezahürleri olarak tasvip görmüş, İstasyon Caddesinin muhafazası ve Belediye sokağı üzerinden Cumhuriyet Caddesine bağlantı teklifleri şehrin inkişafını baltalamıyacak ve nazım plânını etkilemeyecek çözümler olarak mütalea edilmiştir.

Bu üstün özelliklerin yanı sıra, Hükümet binasının istasyonu caddesi tarafındaki çarşı gurubunun bu binaya aşırı derecede yaklaşması, Belediye arsasının güney batı-kuzey doğu yönünde çok kademeli kullanılmak suretiyle istifade imkânının arttırılmasına gidilmiyerek bu arsanın tek kademe halinde ele alınması sebebiyle Ali Ağa camii tarafında bir setin çıkmasının önlenememiş oluşu gibi giderilmesi mümkün bazı aksaklıklara rağmen bu proje diğer özelliklerinin yanı sıra iktisadi karakteri ve inşaat kolaylıkları bakımından da rapor umumi açıklamasında belirtilen esaslara en iyi cevap veren ve dereceye girmiş üç projeden üstün görülerek İTTİFAKLA BİRİNCİ MÜKÂFATA lâyık ve kabili tatbik bulunmuştur (Anonim 1963, s. 9).

Şekil 5.33. Sivas Belediye Hizmet Binasının inşası sonrasında Hükümet Meydanı (Önemlibiçak arşivi, 2018).

Çok parçalı kütleleriyle çeşitli mekânsal kademelenme ve avlu ilişkileri oluşturacak şekilde tasarlanan belediye hizmet binası, çeşitli değişikliklerle uygulanırken, projenin kentsel tasarıma yönelik kararları hayata geçememiştir (Şekil 5.33). Meydan, bir kavşak olarak kalırken sadece Kepenek Caddesi meydana kapatılmıştır. Benzer şekilde Hükümet Konağı'nın ve medreselerle tanımlanan tarihi parkın içerisinde önerilen sosyal donatılar da inşa edilmemiştir. Belediye hizmet binasının kütleleri bile çeşitli değişikliklerle uygulanmıştır (Şekil 5.34). Bina yatay yönde yayılan planimetrik kurgusu ve düşey yönde zemin katın üst katlara göre daha yüksek şekilde ölçülendirilmesi aracılığıyla hem tanımlı kentsel boşluklar oluşturmakta hem de topoğrafik alanı tanımlayan arkad düzeneğini meydana getirmektedir. Yapı kütlelerinin arterlerle oluşturduğu avlusal bağıntılar, binanın çevresel imajının yıllarca korunmasında etkili olmuştur.

Şekil 5.34. Sivas Belediye Hizmet Binası (Sivas Belediyesi, 2018; yazar arşivi, 2018).

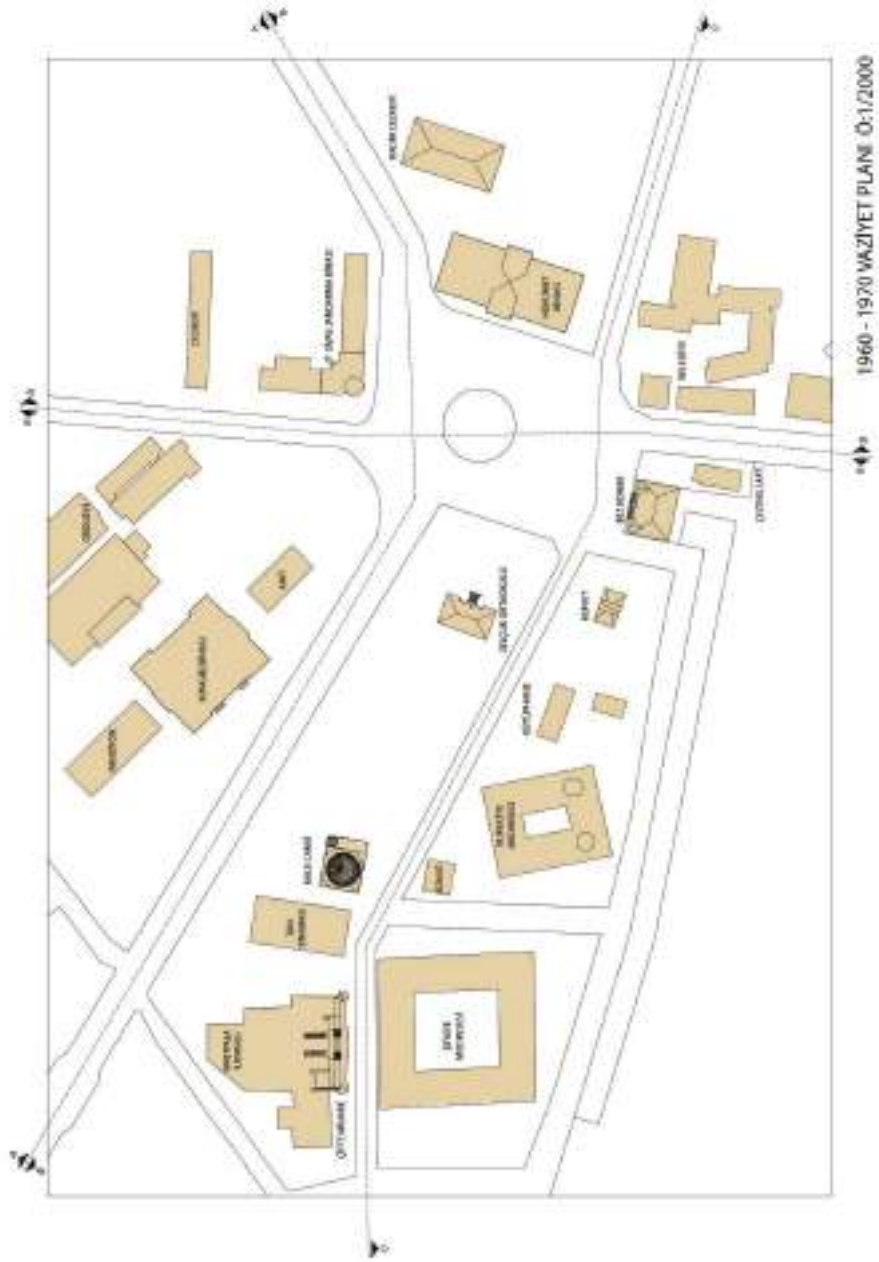
Yönetici merkez, bu dönemde kentteki tüm arterlerin ulaştığı bir kavşak haline gelmiş ve meydan, bir toplanma alanına dönüşmüştür. Bu süreçte Atatürk Caddesi ve Bankalar Caddesi aksları da işhanları ve apartmanlarla gelişirken, konut-ofis- mağaza-sinema gibi çoklu işlevlerden oluşan karmaşık programlı bina tipleri, meydan ile ticaret bölgesinin kesişim yüzüne nakledilmiştir (Şekil 5.35-5.36-5.37-5.38-5.39).

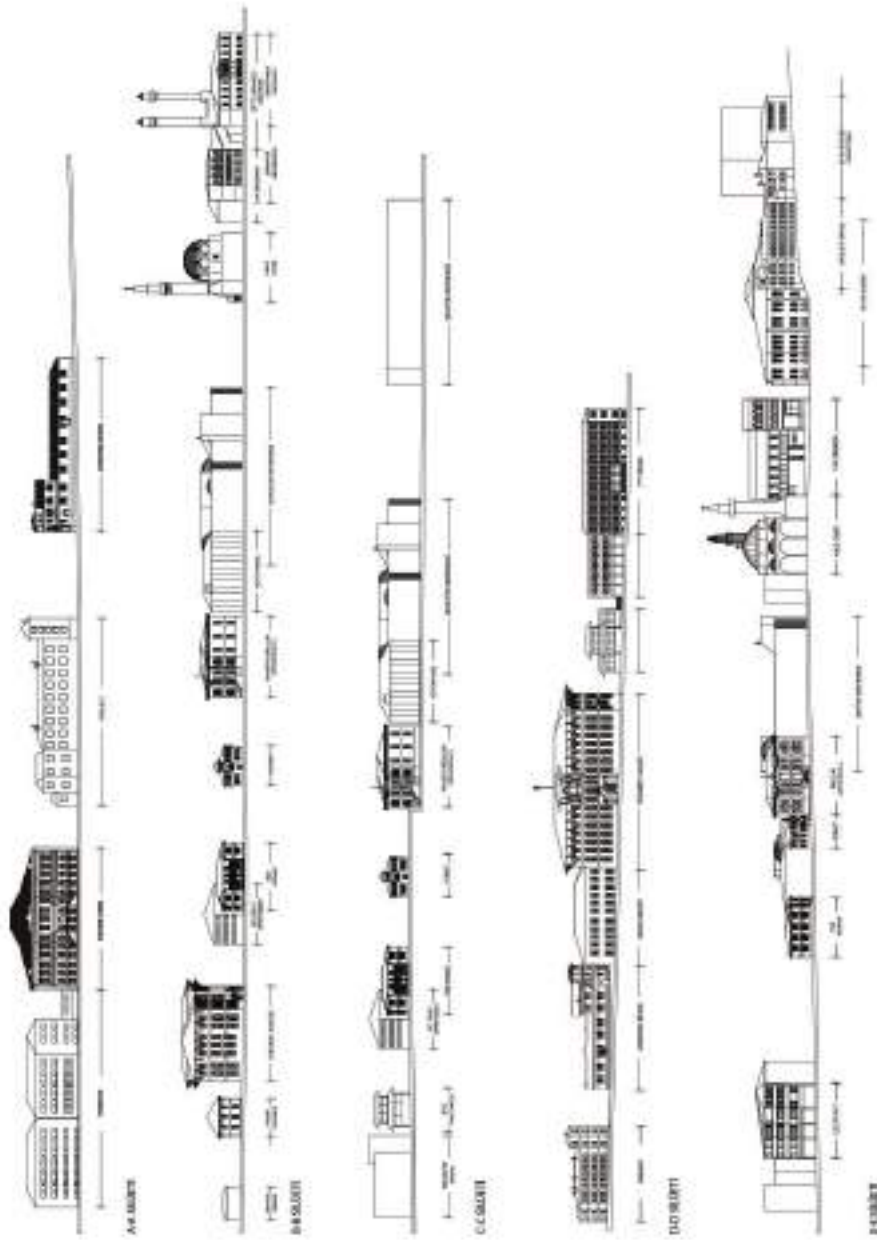
Şekil 5.35. 1960-70'lerde yönetici merkez (Önemlibıçak arşivi, 2018).

Şekil 5.36. 1960-70’lerde Atatürk Caddesi ve Bankalar Caddesi aksı (Önemlibiçak arşivi, 2018).

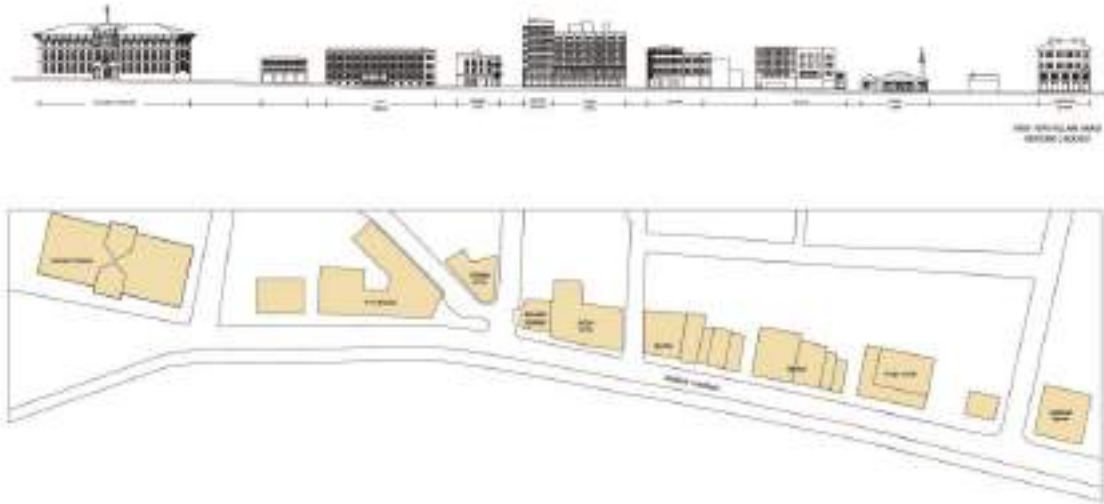

Şekil 5.37. 1960-1970 zaman aralığında yönetici merkeze restitüf bir yaklaşım.

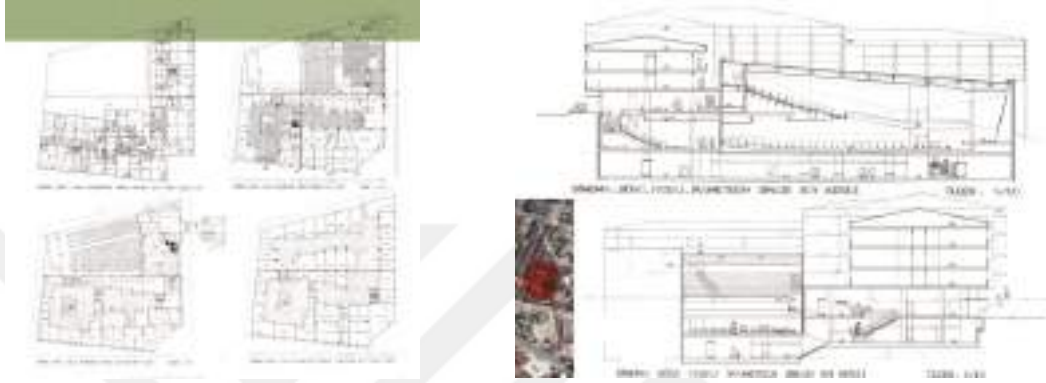
1960 - 1970 ŞİLOETLER

Şekil 5.38. 1960-1970 zaman aralığında yönetici merkezin restitüf bir görünümü.

Şekil 5.39. 1950-1970 zaman aralığında Atatürk Caddesi'nin restitüf bir görünümü.

Yönetici merkez ile ticaret bölgesinin kesişim hattına eklenen karma işlevli bu tarz yapıların ilk örneği, Arı Sitesi'dir. 1968'de inşa edilen Arı Sitesi'nin mimari programı sinema, büro, pasaj ve konuttan oluşmaktadır. Bu mimari düzenek özellikle 1960-1970 aralığında Ankara'da konut+işyeri olarak kurgulanan binaların altındaki sinema programlarıyla tipolojik olarak benzerlik göstermektedir. Arı Sitesi'nin apartman kısmına kentin ortaçağ çekirdeğine bakan yönünden ve Sırer Caddesi'nden girilmekte olup pasaj ve büro kısmına ise Sırer Caddesi üzerinden ulaşılmaktadır. Sırer Caddesi'nden girilen pasaj arazideki kot farkından dolayı merdiven boşluklarıyla düzenlenerek hem alt katta yer alan dükkanlara erişim sağlanmış hem de kentin ortaçağ çekirdeği yönüne bakan sokağa da ulaşım olanağı verilmiştir. Sinema ise zemin kat ve 1. bodrum kat düzeyinde çözümlenmiş olup girişi ortaçağ çekirdeği yönündeki sokak üzerinde bulunmaktadır. Ancak uygulama esnasında sinema kısmı yapılmamıştır. 2. bodrum kat ve zemin kat yüzeyi dörtgen biçimde tasarlanan yapının büro ve konut kısmı, alt kat yüzeylerinden koparak ayrılmakta ve L biçimli bir kütleye dönüşmektedir. L biçimli kütlelerin Sırer Caddesi üzerinde kalan güney ucu büro olarak kullanılmaktayken, L biçimli kütlelerin güney ucunun bir kısmı ve kuzey hattı konut olarak işlevlendirilmiştir (Şekil 5.40).

Şekil 5.40. Yönetici merkeze eklenen karma fonksiyonlu ilk blok, Arı Sitesi (konut-ofis-sinema-dükkan) (Sivas Belediyesi, 2018; yazar arşivi, 2018).

Yönetici merkezdeki karma fonksiyonlu bu tarz yapıların ikinci örneği ise Taç Sitesi'dir ve 1973'te inşa edilmiştir. Pasaj, ofis binası ve konut olarak tasarlanan yapı, kentin sıkışık bir alanında konumlandığından biçimlenmesi de yapıyı çevreye uygun şekilde gerçekleştirilmiştir. Pasaj kısmı açılı bir kütle tasavvuru ile organize edilmiştir ve geniş koridor aksı biçimsel ve boyutsal değişkenliğe sahip dükkanlarla çevrelenerek bu sirkülasyon, Atatürk Caddesi ve medreselerin yer aldığı parkı birbirine bağlamaktadır. Yüksek gabarili bir ölçek sunan pasaj kısmının üzerinde konut ve ofis blokları iki ayrı kule olarak yükselmektedir. Bu açılı kütle yerleşimine sahip pasaj kısmının tarihi park (Gazi Osman Paşa Caddesi) üzerinden girilen aksında apartman girişi bulunmaktadır. Ofis kısımlarına geçiş ise Atatürk Caddesi yönünden yapılmaktadır (Şekil 5.41).

Şekil 5.41. Yönetici merkeze eklenilen karma fonksiyonlu diğer blok, Taç Sitesi (Sivas Belediyesi, 2018; yazar arşivi, 2018).

1960-1970 zaman aralığında yönetici merkeze modernizmin katı/tutucu yüzü ulaşamamış, onun yerine eleştiri kültürünün yönlendirdiği modernist dil sirayet etmiştir. Örneğin, Arı Sitesi ve Taç Sitesi gibi karma işlevli yapı tipolojileri, kentin önemli arterlerini birbirine bağlayan kapalı mekânsal düzenlemeler sunarken bir yandan da modern mimarlığın yeni biçimsel örgülerini kente angaje etmektedir. Tek yapı ölçeğinden uzak bir kavrayışla ele alınan ve kentsel tasarım ölçeğinde etüt edilen belediye hizmet binası ise döneminin kamu yapıları arasındaki kentsel mekâna nakledilme biçimini örneklemektedir. Öyle ki yönetici merkezden akan bu uzantı, İstasyon Caddesi aksında önce sigortalar kurumu yönetim binası (işçi sigortaları şube binası) ve sonra işçi sigortaları hastanesinin küçük bir yerleşke olarak ikamesiyle devam etmiştir. Bu süreç, İstasyon Caddesi'ni ikiye bölüntüleyen Pünzürük Deresi'nin ıslah edilmesi ve daha önce demiryolu lojmanları tarafından oluşturulan ikincil arterler gibi İstasyon Caddesi aksının orta hattında Sigorta Sokak ikincil arterinin oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Yukarı Kale yönüne doğru uzanan Sigorta Sokak, bir lojman ve yönetim binası ile tanımlanmıştır (Şekil 5.42).

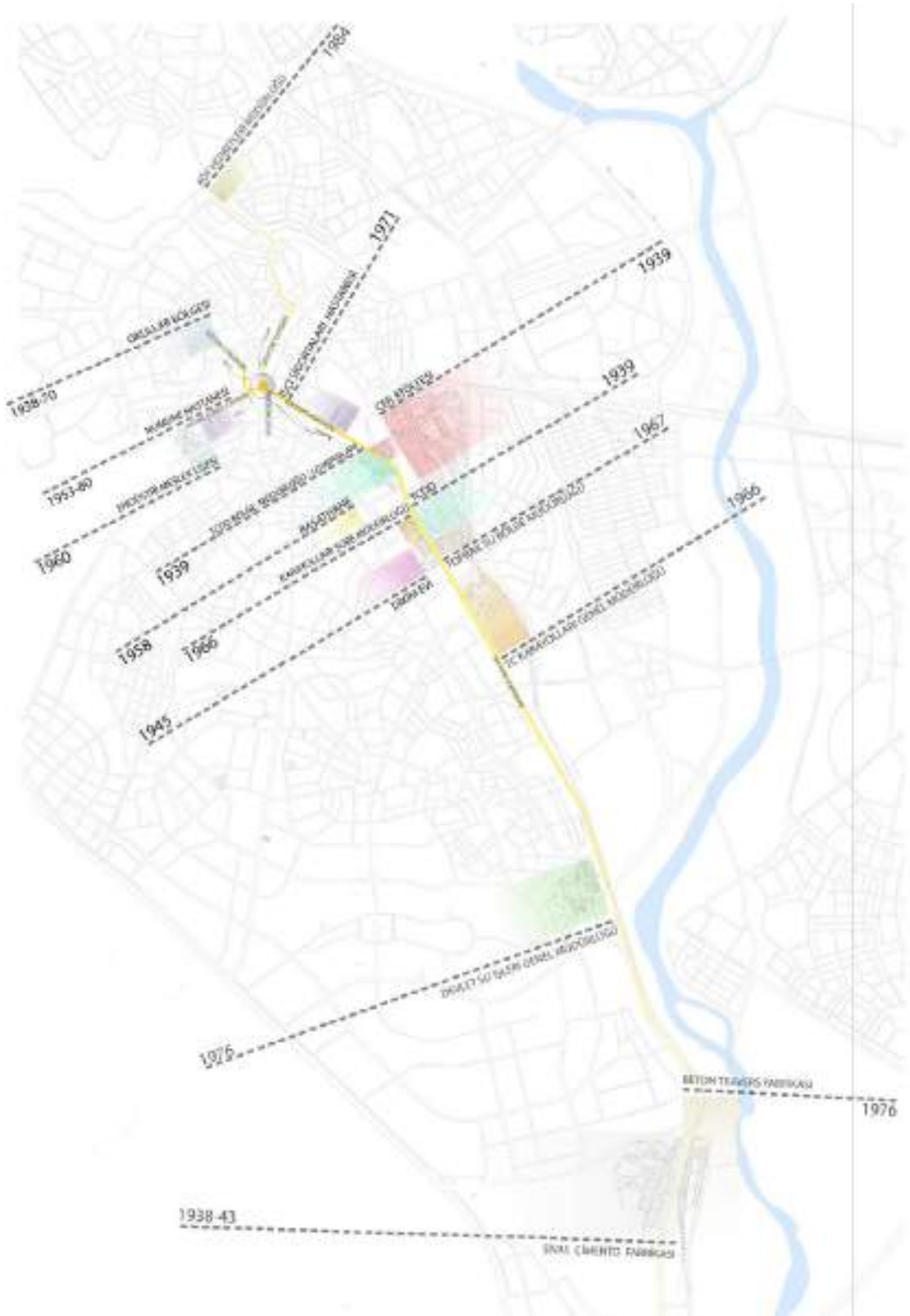
Şekil 5.42. İstasyon Caddesi'nde sigortalar kurumu ve hastanesinin konumu.

Numune Hastanesi ve belediye hizmet binasından sonra kentsel mekânda bir yerleşke şeklinde konumlanan bu alan, kentin batıya açılan arteri üzerindedir. Yönetici merkezde belirginleşen kamusal düzenek, bir sağlık yapısı ile İstasyon Caddesi aksına yerleşmiştir. Hem işçi sigortaları şube binası hem de işçi sigortaları hastanesi prizmatik gövdeleri ve cephe örgüleri açısından döneminin karakterini yansıtmaktadır. 1965'te inşa edilen sigorta kurumu binası, özellikle kasetli cephe düzeni açısından özgün bir örnektir ve yapıyla aynı bahçe içerisinde konumlanan lojman binası da yine tuğla malzemeden örülmüş kasetli cephe düzeneği ile dikkat çekmektedir. Hatta bu tuğla örgü düzeni 1970'lerde İstasyon Caddesi üzerinde inşa edilecek olan çok katlı apartmanların cephe düzenlerinde de görülecektir. 1971'de tamamlanan İşçi Sigortaları Hastanesi ise 4 bloktan oluşmaktadır. Dikdörtgen kütlelerle organize edilen işlevsel-mekânsal düzenek, yalın cephelerle tamamlanmıştır (Şekil 5.43). 23.390 m²'lik bir alanı kaplayan hastane, bir süre devlet hastanesi olarak hizmet vermiştir ve Numune Hastanesi ile devlet hastanesinin birleştirilmesiyle yapı bloğu, bugün Numune Hastanesi'nin ek binası olarak işlev görmeye devam etmektedir.

Şekil 5.43. İşçi Sigortaları Şube Binası, Lojmanı ve İşçi Sigortaları Hastanesi (Sivas Belediyesi, 2018; yazar arşivi, 2018).

Böylece 1960-70 zaman aralığında kamu yapılarının, kentsel alana kapsamlı müdahaleyle yerleşerek inşa edildikleri söylenebilir. Küçük bir yerleşke ölçeğindeki bu girişimler, kamusal örüntünün, özellikle prestijli akslarda daha güçlü şekilde görünmesini sağlamış ve kentsel ölçeğin bu yerleşkeler üzerinden tanımlanmasına yol açmıştır. Özellikle tren garı, istasyon hizmet binaları ve Cer Atelyesi eşiği geçildikten sonra batıya doğru kentin gelişimini sağlayan, bu tarz kamusal yerleşkeler ve etraflarındaki konut alanları olmuştur (Şekil 5.44).

Şekil 5.44. İstasyon Caddesi aksından Sivas-Ankara çevreyolu arterine uzanım.

Bilindiği gibi İstasyon Caddesi'nin batı ucu demiryolu lojmanları tarafından tutulmuştu. Bu hat, tren garı ve istasyon binalarına bağlanırken alanın güneyinde Cer Atelyesi'nin konumlanmasıyla bir sanayi bölgesi teşkil edilmişti. Aslında tam da bu eşik, kentin bu batı yakasıyla doğusu arasındaki sınırı belirginleştiren modern mimarlığın diri bir örneğiyle aşılmaktadır. Demiryol-İş Sendika binası olarak kullanılan ve 1971'de inşa edilen yapı, bu eşikte sadece yerleşke niteliğindeki kamu yapılarının varlığını değil aynı zamanda 1960-70'ler modernizminin kentsel ve mimari ölçekteki imajlarının da yerini işaretlemektedir (Şekil 5.45). Bina, iri kütlesi ve yalın cephe örgüsüyle 60'lar modernizminin rasyonel bir örneğidir. Şekil 5.45'te binaya bitişik olarak görülen yapı ise Emek Sinemasıdır ve 1994-95'te yıkılmıştır.

Şekil 5.45. Demiryol-İş Sendika binası (yazar arşivi, 2018).

4 Eylül Stadyumunun karayolları lojmanlarının keşistiği cadde hattından başlayan Barbaros Bulvarı bir yandan İstasyon Caddesi aksıyla bağlanırken, bir yandan da Sivas-Ankara çevreyolunu meydana getirmektedir. Barbaros Bulvarı'nın kuzey hattında konumlanan stadyum ve Dikimevi, bu alana 1940'larda eklenmiş ve etrafında kısmi bir gecekondulaşma ölçeği oluşturmuştur. Aslında demiryolu yerleşkesi ve Dikimevi ile konsolide olan bu alan, 1960'lar boyunca inşa edilen Karayolları Bölge Müdürlüğü'ne ait yapılarla kamusal omurgasını güçlendirmiştir. Stadyumun batısındaki alana karayolu bölge müdürlüğü çalışanları için lojmanlar inşa edilirken, daha ileride Barbaros Bulvarı'nın güney hattında hizmet binaları konumlandırılmıştır. Stadyumun hemen batısına yerleşen lojmanlar ise, kuzeybatısındaki Dikimevi ve yine 1960'larda Dikimevi'nin güneyine/karayolu lojmanlarının batısına inşa edilecek olan subay evleri ile birlikte güçlü bir kamusal mekanizma meydana getirmiştir (Şekil 5.46-5.47).

Şekil 5.46. Stadyumun batısında karayolu lojmanlarından subayevleri ve Dikimevi arazisine bakış (yazar arşivi, 2018).

Şekil 5.47. Karayolu Bölge Müdürlüğü çalışanları için inşa edilen lojmanlar (Sivas Karayolları arşivi, 2018; yazar arşivi, 2018).

Karayolları 16. Bölge Müdürlüğü'nün hizmet binaları ise Barbaros Bulvarı'nın güney hattına yerleşmiştir. Ana yerleşkede 2 adet ambar, 2 adet atölye, misafirhane ve bölge müdürlüğü hizmet binaları konumlanmakta iken ana caddenin karşısında 4 Eylül Stadyumu'nun karşısında yer alan yerleşke kampüsünde ise bakım onarım mühendisliği binası ve lojman binalarıyla yine bir misafirhane binası bulunmaktadır. Yerleşkenin odak yapısı, yönetim binası olup bina, özellikle cephe karakteri açısından belirgin bir mimari dile sahiptir. 1966 yılına tarihlenen yapı, üç katlı ve L biçimli bir kütle ile organize edilmiştir. Betonarme olarak inşa edilen yapıya 1985'te eklenen yeni kütleyle yapı formu dikdörtgene tamamlanmıştır. Yerleşkenin diğer yapıları ise karayollarının bakım-onarım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine yönelik teknik birimlerdir ve işlevsel gereksinimlerine uygun olarak biçimlendirilmiştir (Şekil 5.48).

Şekil 5.48. Karayolları 16. Bölge Müdürlüğü hizmet binaları (Sivas Karayolları arşivi, 2018; yazar arşivi, 2018).

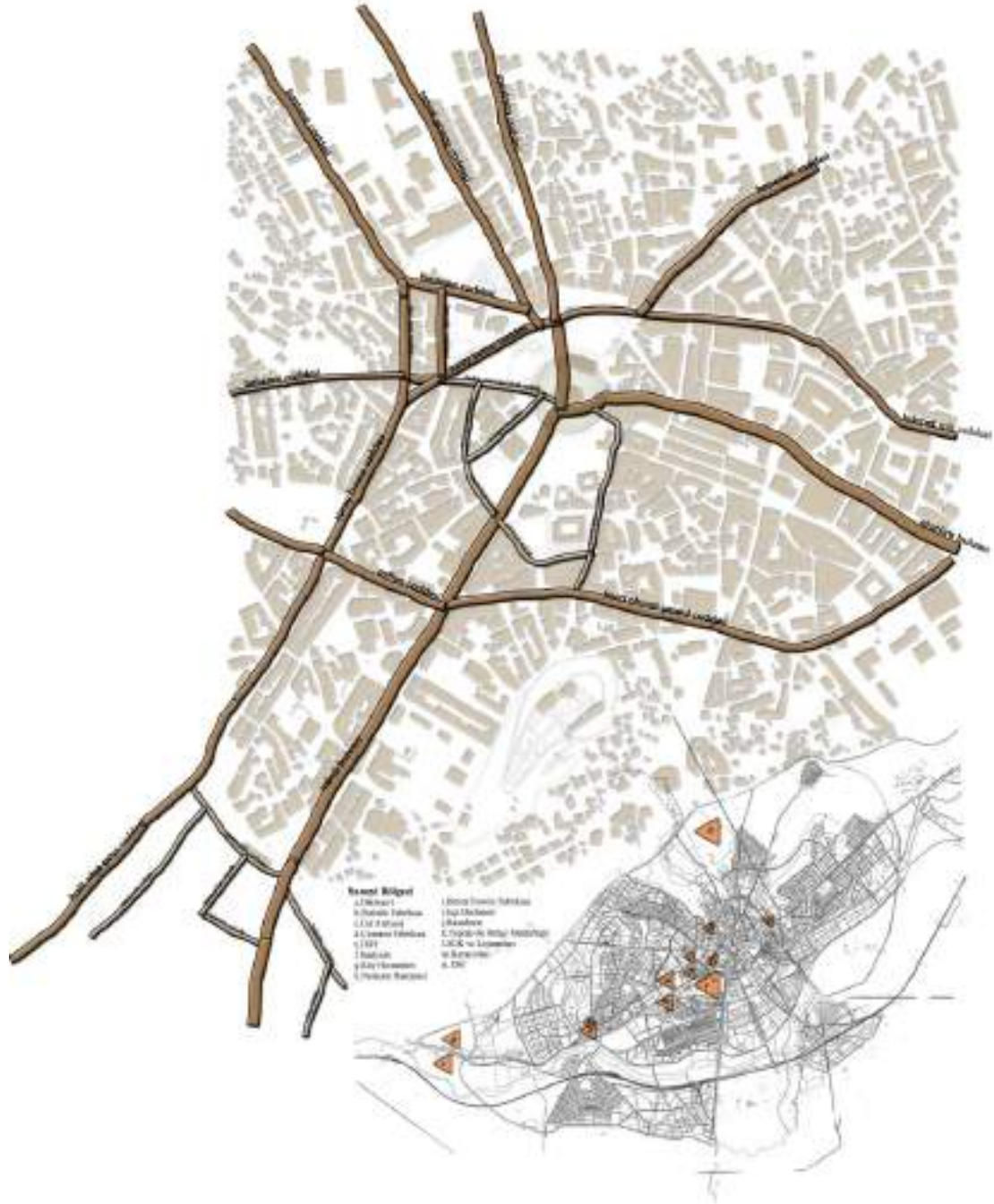
Karayolları yerleşkesinin Barbaros Bulvarı aksının kuzey ve güney hattına yerleşerek tanımladığı kamusal omurga, subay evlerinin tam karşısında konumlanan Toprak-Su Bölge Müdürlüğü binası ile tamamlanmıştır. Konumlandığı alan itibariyle Toprak-Su Bölge Müdürlüğü, doğu yönünden devlet demiryolu yerleşkesiyle çevrelenmiştir. 1967’de inşa edilen hizmet binası ve arka bahçesinde oluşturduğu teknik birimlerle yine küçük bir kamusal yerleşke görünümünde olan yapı, bir süre Köy Hizmetleri Müdürlüğü olarak kullanılmıştır. Bugün İl Milli Eğitim Müdürlüğü binası olarak hizmet veren yapı, kütle ve cephe örgüsü açısından 1960’ların mimari dilini yansıtmaktadır. Binada en dikkat çeken özellik, Barbaros Bulvarı arterini ana kütleyle bağlamak amacıyla inşa edilen kolonadlı ve saçaklı köprü sistemidir (Şekil 5.49).

Şekil 5.49. Toprak-Su Bölge Müdürlüğü binası (Sivas Milli Eğitim Müdürlüğü arşivi, 2018; yazar arşivi, 2018).

Yönetici merkezden çıkıp İstasyon Caddesi aksından Sivas-Ankara çevreyoluna uzanan bu kamusal omurga, 1960-1970 zaman aralığında kentsel gelişimin yönünü belirginleştirmiştir. 1950 öncesinde kentin batı yakasındaki bu bölge, fabrikalar ve etrafındaki küçük ölçekli konut dokusuyla tanımlanırken, 1960'larda Barbaros Bulvarı'nı meydana getiren bu arter kamu binalarının yerleşke şeklindeki organizasyonlarıyla konsolide olmuştur. Kentsel gelişimin yönü artık bir taşra teşkilatının yönetim binası ve aynı bahçe içerisindeki teknik-sosyal donatılarının konumlandırılmasıyla tetiklenen bir müdahale biçimine dönüşmüştür. Bu dönemde İstasyon Caddesi'ne alternatif arterler, arterleri besleyen genellikle kamu yapıları, kamu yapıları etrafındaki lojmanlar ve kooperatifler aracılığıyla elde edilen konut düzenekleri öne çıkmaktadır. Yani 1960'ların ortasında yönetici merkezde belediye binası ve sosyal merkez için açılan yarışmayla gündeme gelen kentsel ölçeğin içselleştirilip mekânsal düzleme yansıtılması durumu, İstasyon Caddesi üzerinden Sivas-Ankara çevreyolu bağlantısı olan Barbaros Bulvarı'nın kamusal omurga olarak ortaya çıkmasıyla zirvesine ulaşmıştır; çünkü 1930'ların modernizm kavrayışı kentin batı yakasını yeniliklerin merkezi olarak belirlemişti ve kentin tüm geleneksel bölgelerine modern imajlar batı yakasındaki yeni işlevler ve yeni tipolojilerle sızmıştı (Şekil 5.50).

1950-1970' SIVAS
 *ARTERLER ve KAMU KURULUŞLARI

Şekil 5.50. 1950-1970 zaman aralığında kentte arterler ve yerleşke şeklinde konumlanan kamu binaları.

1960'lerden itibaren kentin batı yakasında yerleşke niteliğindeki kamu binalarıyla var olan güçlü kentsel strüktür, bir yönüyle modernleşme pratiğinin artık içselleştirilmiş olduğunun göstergesidir. Hatta bu omurga 1980'lere kadar yine yerleşke niteliğindeki kamu yapılarının taşra teşkilatlarıyla donatılmaya da devam edecektir. Başlangıçta tren garı-cer atelyesi aksından Çimento Fabrikası'na kadar boşluk olan Barbaros Bulvarı, 1976'da DSİ 19. Bölge Müdürlüğü'nün hizmet binası, teknik birimleri ve lojmanlardan oluşan düzeninin kurulmasıyla kentin batı yakasındaki kamusal omurga olarak kendini bir kere daha tekrarlayacaktır (Şekil 5.51).

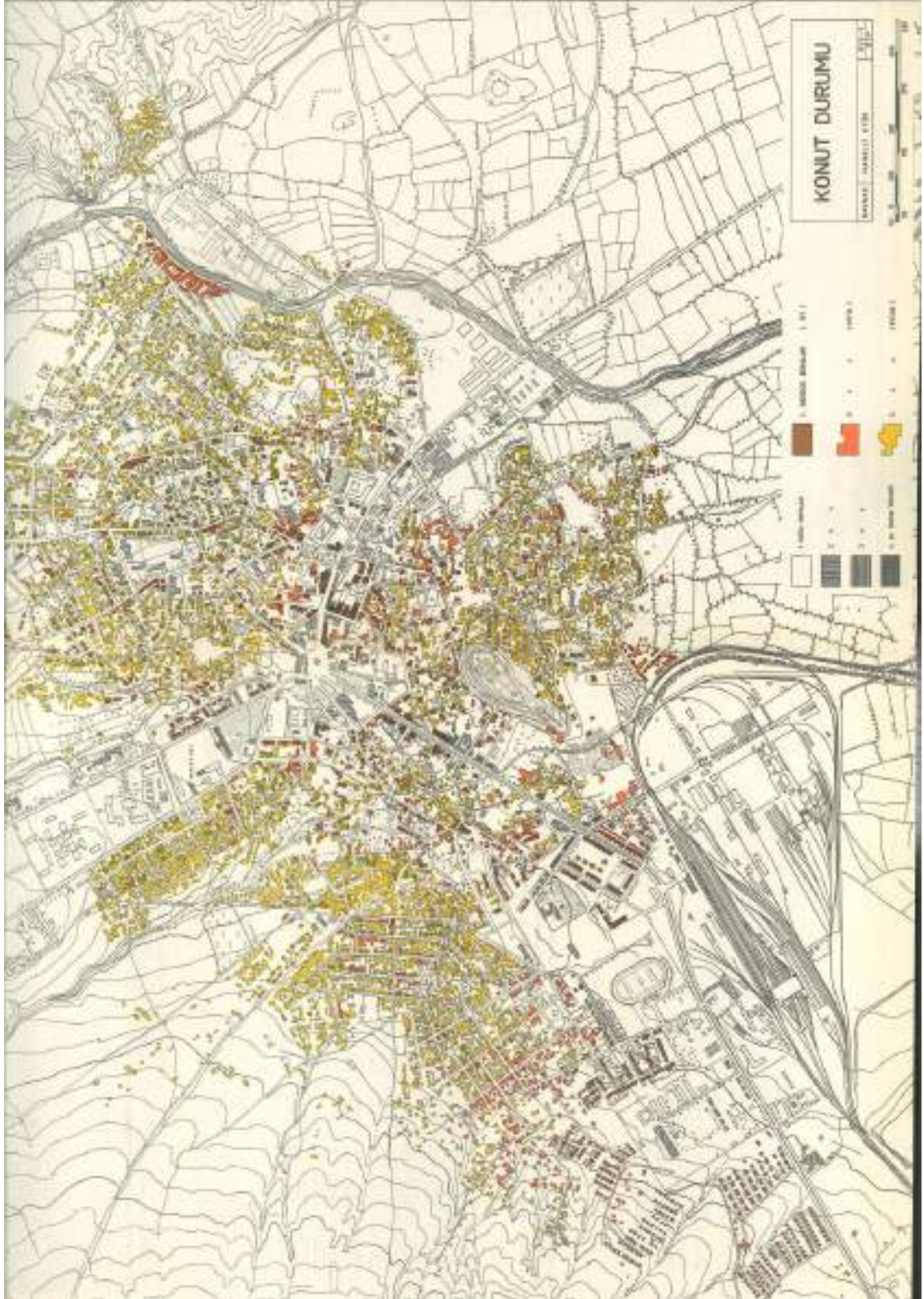
Şekil 5.51. DSİ 19. Bölge Müdürlüğü yerleşkesi (yazar arşivi, 2018).

Öte yandan 1970'lerden sonra kentin Barbaros Bulvarı adıyla anılan bu belirgin arterinden uzaklaşan kamu binaları da bulunmaktadır. Özellikle bir taşra teşkilatı olan köy hizmetleri binası, kamu binalarının kentsel alanda merkezden uzaklaşan ve etrafında yeni bir odak noktası yaratan ikinci kamusal etkinliktir. Yukarı Tekke olarak bilinen kentsel alanın yakınında kavaklıklardan oluşan bir mezarlık alanının olduğu bilinmektedir (Üredi 2006, s. 230). Eğrikavak mezarlığı olarak bilinen bu alan, bir taşra teşkilatı olarak köy hizmetlerine tahsis edilerek mezarlık ortadan kaldırılmış ve alan, küçük bir kampüs niteliğine bürünmüştür. Hizmet binası, misafirhane, yemekhane, atölyeler, ofis mekanları, bakım-onarım atölyeleri, hangar, trafik ve bilgi işaretleri atölyesi, işçi eğitim birimi ve saha amirliği gibi çok parçalı bir kümelenme gösteren bileşenler erken dönemin köy hizmetleri taşra teşkilatını tanımlamaktadır (Şekil 5.52). Özellikle atölye ve hangar gibi geniş açıklıklı yapılarda döneminin sanayi yapılarında görülen pencere düzeneği ve çatı pencereleri ile prizmatik gövdeler son derece rasyonel bir dili işaretlemektedir. Alanın doğusunda konumlanan ve bir platform üzerinde yükselen yemekhane ve misafirhane yapısı ise katlar arasındaki ayrımı vurgulayan geniş açıklıklı betonarme saçağı ile öne çıkmaktadır.

Şekil 5.52. Köy Hizmetleri yerleşkesi (yazar arşivi, 2018).

Ankara merkezli kamu kurumlarının taşra teşkilatları Sivas'ta 1960-1970 aralığında özellikle kentin batı yakasına yerleşerek kamusal bir süreklilik yaratmış ve oluşturdukları omurgada kamu yerleşkelerinin dışında kalan alanlar, konut dokusu ile sarmalanmıştır. Bu süreç, özellikle konut kooperatiflerinin etkinliğinin arttığı bir döneme denk gelmekle birlikte bir yandan da alandaki iskan faaliyeti, gecekonduların oluşumuna yol açmıştır. 1965'te yapılan analitik etüdlere göre son 10 yılda inşa edilen ev sayısı 5932, ticarethane ve dükkanlar 400, umumi müesseseler 60 adet olup o dönemde mevcut ev sayısı 17.753'tür (İller Bankası 1965, s. 64). Şekil 5.53'ten anlaşıldığı kadarıyla kentteki konut stoku oldukça geniş bir alana yayılmıştır ve bunların iyi olarak kategorize edilenleri, kentin batı yakası ile İstasyon Caddesi, Atatürk Caddesi, Bankalar Caddesi ve Rahmi Günay Caddesi aksında konumlanırken fena olarak kategorize edilenlerinin, kentin geleneksel dokusu içerisinde özellikle Yukarı Kale etrafında ve İstasyon Caddesi'nin ardalanında kaldıkları görülmektedir. Etüdlere göre gecekondularda ise acelecilik, detaysızlık hakimdir ve iyi kaliteli binalardan artmış malzeme ile yapılmışlardır; öte yandan yüksek gelirli aileler apartman dairelerinde yaşamaktadır (İller Bankası 1965, s. 68).

Şekil 5.53. Analitik Etüdler'e göre konut durumu (İller Bankası, 1965).

Analitik Etüdler (1965, s 76)'e göre kentin batı yakasındaki iskan, gecekondulaşma ile biçimlenirken bir yandan da bu alanda az sayıda da olsa kooperatifleşme yoluyla edinilen bir konut stoku da ortaya çıkmıştır (bkz. Ek. 11-14). Gecekonduların en büyük özelliği, bina ruhsatsız olsa da arsasının satın alınarak

yapılmış olmasıdır (İller Bankası 1965, s. 80). Çimento ve demiryolu işçilerinin aralarında kurmuş oldukları kooperatiflerle konut inşasının teşvik edilmesi ise gecekondü bölgelerinin ıslah edilmesi için alınan önlemlerden biridir; aynı rapor, kentte henüz toplu konut ünitesi fikrine alışılmamış olduğunu ve bunun, apartmanların kat ve daire sayısını kısıtladığını öne sürmektedir (İller Bankası 1965, s. 82-83). Bu durum, kentin batı yakasındaki kooperatif bölgelerinin ortaya çıkmasını sağlayacak, 1970’lerden sonra yoğunlaşarak eksenini diğer fabrikalardaki işçi ve memur kooperatiflerine kadar genişletecektir.

Doğusan Alexander (2013) tarafından hazırlanan “Bir Modernleşme Pratiği Olarak Kooperatifçilik ve Bahçeli Konut Yerleşimleri” başlıklı doktora tezi aracılığıyla Sivas’ta saptanan kooperatifler şunlardır:

Yıl	Kooperatif Adı
1943	Sivas Yenişehir Yapı Kooperatifi
1954	Sivas DDY İşçileri Yapı Kooperatifi
1954	Sivas Ev ve Dükkan Yapı Kooperatifi
1954	Sivas Sümer Yapı Kooperatifi
1954	Sivas 2 No’lu Sümer Yapı Kooperatifi
1954	Sivas DDY Cer Atelyesi Memurları Yapı Kooperatifi
1955	Sivas DDY Cer Atelyesi Sigortalı İşçiler Yapı Kooperatifi
1955	Sivas Doğramacılar, Döveciler Dernekleri Yapı Kooperatifi
1955	Sivas DDY İşçileri Şirinevler Yapı Kooperatifi
1955	Sivas DDY Lokomotif Deposu ve Yol Atelyesi İşçileri Yapı Kooperatifi
1956	Sivas Erkek Sanat Enstitüsü Öğretmenleri, Memur ve Ustaları Yapı Kooperatifi

Şekil 5.54. 1960 öncesinde Sivas’ta yapı kooperatifleri (Doğusan Alexander, 2013).

Şekil 5.54’te görüleceği gibi 1960 öncesinde yapı kooperatiflerinin çoğu demiryolu işçi ve memurları tarafından oluşturulmuştur. Kentte 1960’lardan 1980’lere kadar tespit edilen kooperatifler ise aşağıdaki gibidir:

Yıl	Kooperatif Adı	Apartman
1970	DDY Memurları Erdiç Yapı Kooperatifi	Öçten Apartmanı
1977	SSK Genel Müdürlüğü Şirinyurt Yapı Kooperatifi	Oba Sitesi
1975	Sivas Küçük Esnaf Yapı Kooperatifi	Üzümkaya Apartmanı
1976	S.S. Yalçınay Konut Sigortalıları Yapı Kooperatifi	Yalçınay Apartman Blokları
1982	S.S. Güneş Konut Yapı Kooperatifi	Güneşevler
1970	SSK Genel Müdürlüğü Güvenevler Yapı Kooperatifi	Güven Apartman Blokları
1971	Sivas S.S. İşkeçler Yapı Kooperatifi	İşık Apartman Blokları
1968	MM DDY İşçileri Sendikası Sigortalı İşçiler Yapı Kooperatifi	Yıldız Blokları
1969	SSK Genel Müdürlüğü MMS Sigortalı Yapı Kooperatifi	Sivas Apartmanı
1979	SSK Genel Müdürlüğü S.S. Uygun İşçi Yapı Kooperatifi	Türk-İş Blokları
1971	SSK Genel Müdürlüğü Saadet Yapı Kooperatifi	Saadet Apartman Blokları
1975	SSK Genel Müdürlüğü Harb-İş Yapı Kooperatifi	Zafer Apartman Blokları
1975	SSK Genel Müdürlüğü Dikim-İş Yapı Kooperatifi	Bahar Apartmanı
1975	SSK Genel Müdürlüğü Altnevler Yapı Kooperatifi	Altnevler
1976	Teknik Yapı Kooperatifi	Murat Apartmanı
1970	S.S. Refahevler Yapı Kooperatifi	Refah Apartman Blokları

Şekil 5.55. 1960-1980 aralığında Sivas’ta yapı kooperatifleri.

Şekil 5.55'te gösterilen yapı kooperatifleri arasından spesifik olanları örneklenince olursa Yıldız Blokları bu kategoride en önemli örnek olarak kabul edilebilir. 1968'de inşa edilen bloklar, özellikle konumu açısından manidardır. Tren garının karşı hattındaki, yani demiryolu yerleşkesinin kuzeyindeki kentsel mekân parçasını tutan apartman blokları, 4 Eylül Stadyumu ile demiryolu lojmanları arasında kalan alanda inşa edilmişlerdir; bloklar, aynı zamanda kentin batı yakasıyla doğusu arasında sınırı belirginleştiren Demiryol-İş Sendika binası ile aynı parselde konumlanmaktadır. 7 adet bağımsız bloktan oluşan Yıldız Blokları, ayrıca, Stadyum Sokak, 4 Eylül Ortaokulu ve TCDD 4. İşletme Bölge Müdürlüğü binası ile çevrelenmiştir ve bloklar, kentteki ilk toplu konut örüntüsü olma özelliği taşımaktadır (Şekil 5.56).

Şekil 5.56. Yıldız Blokları (Sivas Belediyesi, 2018; yazar arşivi, 2018).

Yıldız Blokları kentin batı yakasında, demiryolu yerleşkesinin kuzeyinde demiryolu işçilerinin oluşturduğu kooperatif aracılığıyla gerçekleştirilen ilk toplu konut denemesidir. Demiryolu yerleşkesi, böylece, 1960'larda bile kente halen modernlikler nakletmeyi sürdürmektedir. Gerçi kentin batı yakasındaki bu alanda ilk modern apartman Stadyum Sokak'ta inşa edilmiş olsa da Yıldız Blokları konumu, sunduğu toplu konut çözümü ve konut tipolojisi açısından 1960-1970 zaman aralığının konut sorununa kooperatifler eliyle üretilen bir çözümdür. Öte yandan Stadyum Sokak'ta

konumlanan Stad Apartmanı, İstasyon Caddesi aksı haricinde modern apartman pratiğinin sergilendiği ilk akstır; üstelik bu aks, ana arter olmayıp ikincil bir bağlantı yoludur. Ancak konumu, onu önemli kılmaktadır; şöyle ki, sadece demiryolu yerleşkesinin kuzey hattında yer alması ya da stadyum-4 Eylül Ortaokulu gibi yapılarla birlikte var olması değil, tüm bu faktörlerle birlikte Stad Apartmanı, Halil Rıfat Paşa Caddesi'ne olan yakınlığı, bu aks üzerinde yer alan rasathane gibi kamu yapılarıyla bağlantısı gibi yakın çevre ilişkileri açısından da önem taşımaktadır. Mimari açıdan bakılacak olursa da kentin batı yakasındaki bu ilk modern apartman 1962'de inşa edilmiştir ve herhangi bir kooperatif bağlantısı bulunmamaktadır (Şekil 5.57).

Şekil 5.57. Stad Apartmanı (Sivas Belediyesi, 2018; yazar arşivi, 2018).

1970'lerin sonuna gelindiğinde kentte tek yapı ölçeğindeki apartmanların yaygınlaştığı görülmektedir. Diğer yandan bu sürecin en önemli yeni tanışıklığı, kooperatifler ve toplu konut çözümleridir. Kooperatifler aracılığıyla edinilen konutlar, 1970'ten sonra giderek artmış ve bunların çoğu, Halil Rıfat Paşa Caddesi aksı boyunca yerleşmiştir. Elbette 1970'ten sonra artan bu çözüm biçimi, kentin geleneksel dokusu içerisine girmiştir. Ancak özellikle kentin batı yakasında fabrikalar ve kamu yapıları çevresinde toplu konut çözümleri artmıştır. Bu sürecin konut tipolojisiyle ilgili olarak söylenmesi gereken son cümlesi ise çoklu blokların bitişik şekilde inşa edilmiş olduğudur. Üstelik bu tutum sadece Altıntabak Mahallesi'nde değil 1970'lerle beraber geleneksel konut dokusunun en yoğun olduğu Akdeğirmen Mahallesi'nde de sınırlı sayıda birkaç örnekle ortaya çıkmaya başlamıştır (Şekil 5.58).

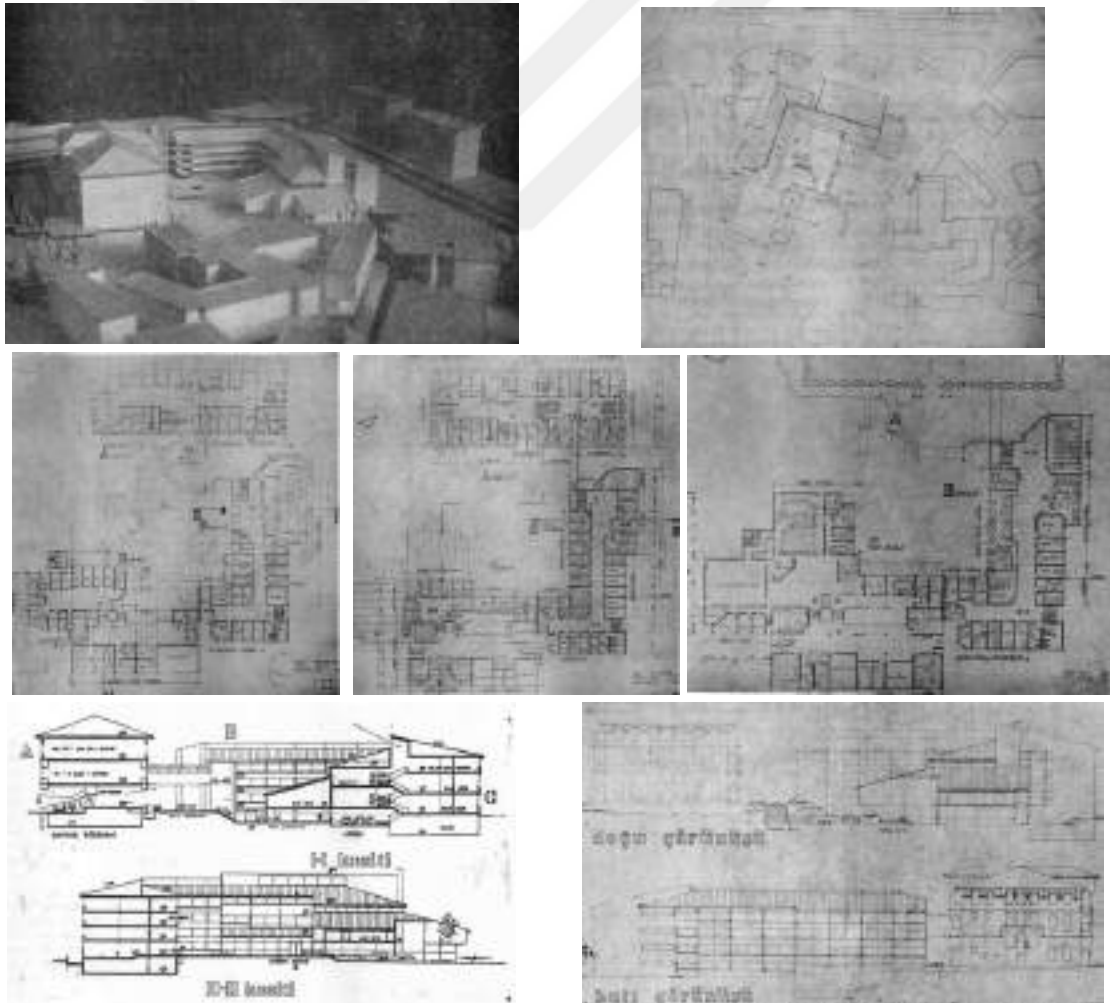
Şekil 5.58. Halil Rıfat Paşa Caddesi'nde Güvenevler ve Akdeğirmen Mahallesi'nde İşikevler (yazar arşivi, 2018).

Ancak asıl yoğunluk, Altıntabak Mahallesi'ndedir ve 1975'le birlikte bu kooperatif konutları kentsel mekânın büyük bir parçasını tutacak şekilde yerleşmeye devam etmişlerdir. Örneğin, Dikimevi'nin yakın çevresinde Halil Rıfat Paşa Caddesi'nde önce çoklu blokların bitişik şekilde inşa edilen ilk örneği olan Güvenevler daha sonra ise Zafer Blokları, Bahar Apartmanı ve Murat Apartmanı gibi bir parseli tutan konutlar çoğalırken, aynı alanın daha batısında 1975'lerde Altınevler adıyla anılan ve sokak dokusu oluşturacak şekilde yerleştirilen az katlı-bahçeli müstakil konut grupları kente nakledilmiştir (Şekil 5.59).

Şekil 5.59. Dikimevi'nin kuzeyinde Zafer Blokları, Bahar Apartmanı ve Murat Apartmanı ile daha batıda Altınevler (yazar arşivi, 2018).

1970'ten başlayarak artan kooperatifleşme sonucunda kentsel gelişme, çok katlı apartman ve toplu konut uygulamalarıyla yönlendirilmiştir. Özellikle kentin seyrek alanlarında, yani Altıntabak Mahallesi gibi fabrikaların kurulumunun tetiklediği yeni yerleşim alanlarında ortaya çıkan bu tarz uygulamalar 1980'lere kadar çeşitlenerek artmıştır. Öte yandan aynı tarihlerde kentin daha sıkışık alanları, örneğin yönetici merkez gibi, daha dar kapsamlı ancak kamusal örüntüsü güçlü projelerle konsolide edilmiştir. Bu sürecin tasarım etkinliği içeri bağlamında katmadeğeri yüksek binalarından biri, Sivas Hükümet Konağı'dır. Valiliğe bağlı çeşitli müdürlük birimleri ve adliye binası gereksinimlerinden yola çıkılarak mevcut Hükümet Konağı'nın kuzeydoğu yönündeki alanda yeni bir ek yapı için bir mimari proje yarışması açılmıştır. Bayındırlık Bakanlığı tarafından açılan yarışmanın birincilik ödülünü, Affan Yatman, Uğur Yüksel, Nesrin Erdem ve Ahsen Mocan'ın hazırladığı proje kazanmıştır (Şekil 5.60).

Şekil 5.60. Affan Yatman ve ekibi tarafından hazırlanan ve birincilik ödülü kazanarak uygulanan Sivas Hükümet Konağı projesi (Anonim, 1973).

Jüri raporuna göre Affan Yatman ve ekibinin hazırladığı proje, kentsel çevre ilişkileri, simgesel niteliğin belirtilmesi, mevcut Hükümet Konağı'nın bütünlüğüne sadık kalması, birimlerin fonksiyon çözümleri, yeni kütledeki düşey ve yatay sirkülasyon çözümleri açısından olumlu bulunmuştur (Anonim 1973, s. 51). Bina uzun yıllar kente hizmet ettikten sonra kademeli olarak 2014 ve 2015'te yıkılmış, alan günümüzde yeni bir meydan olarak düzenlenmiştir (Şekil 5.61).

Şekil 5.61. Sivas Hükümet Konağı (Sivas Belediyesi, 2019).

Böylece 1970'ler boyunca bir yandan kooperatifleşme yoluyla özellikle seyrek dokulu kentsel alanlarda toplu konut uygulamaları artarken bir yandan da kentin geleneksel topoğrafyasında modernist estetik sıkışık alanlara girerek birikmeye devam etmiştir. Bu uygulamalardan bir diğeri Belediye Çarşısı'dır (Şekil 5.62).

Şekil 5.62. İstanbul Bankası, Site Pastanesi ve 1970'lerin sonlarında Belediye Başkanı Süleyman Çanka döneminde inşa edilen Belediye Çarşısı temel atma töreni, inşa edilirken ve günümüzdeki görünümü (sivasresimleri, 2018; yazar arşivi, 2018).

1977-1984 yılları arasında belediye başkanlığı yapan Süleyman Çanka zamanında inşa edilen Belediye Çarşısı, kentsel bellekte yer edinmiş İstanbul Bankası ve Site Pastanesi gibi önemli anı mekanlarının bulunduğu alana nakledilmiştir. Sivas Belediye binasının güneyine konumlanan ve yeraltına inşa edilen bu kapalı çarşı, lineer bir şekilde kümelenmiş dükkanlardan meydana gelmektedir. Yapıya Hükümet Meydanı ve Hikmet Işık Caddesi üzerinden girilebildiği gibi aynı zamanda çarşıya, PTT binası ile Belediye binası arasında kalan dar sokaktan ulaşılmaktadır.

Özetle; Erken Cumhuriyet döneminin kültürel haritasında modernizm imgeselliği, otoriter/resmi ideolojik örüntülerin temsil araçlarını kullanım biçimiyle doğrudan ilintilidir. Tez boyunca modernlik kurgusunun kentsel örüntüye sızışı ve geleneksel kent morfolojisinin çözümlenişine ilişkin dönemsel analizler yapıldı. Modernizmin görünürlüğü, imgesel araçların pratik olarak işlevselliği ve etkinliğine bağlıdır. 1930-1950 aralığında rasyonel işlerlik şemsiyesiyle modern imgelerin saçaklandığı kentsel alanda resmi ideolojik çatkının düşünsel kurgusuna ve merkez-periferi bağıntılarına sıkça değinilmeye çalışıldı. Aslında erken Cumhuriyet modernizminin imgesel yönelimleri, toplumsal temsiliyetleri, bu ve benzeri yayınlar aracılığıyla pekişmiştir. İmgesel bir içerikle güçlü kulaçlar atan modernizm, toplumsal kanıksamanın ardından içselleştirilmiş bir duyumsamaya merteye atarken yaşamsal dizgelerde modern imajların resmedilmeye çalışıldığı bu türden propagandalar önemli bir işlerliğe sahiptir.

5.3. Bölüm Sonucu

Erken Cumhuriyet döneminde Sivas'a devlet ideolojisinin temsili araçları olarak giren modern mimari imajlar ve modern hayat, 1950-1960 aralığında yavaş yavaş çözülmeye başlamış ve modernite koşulları, yerel düzlemde toplum tarafından içselleştirilmiş bir düzeneğe doğru yol almaya başlamıştır. Geleneksel dokunun çözülmeye/aşınmaya başladığı 1950-1960 zaman aralığı, aynı zamanda kamu binalarının etkinliğinde kentsel mekâna angaje edilen modernist estetik için tavan noktasıdır. Öyle ki, 1930-1950 aralığından farklı olarak 1950'den sonra inşa edilen kamu binalarında mekânsal ölçeğin -kentsel ölçeği yadsımadan- daha duyarlı şekilde kurgulandığı/ele alındığı gözlemlenmektedir. Örneğin; 1930-50 aralığında inşa edilen PTT binası, İş Bankası binası gibi kamu binaları, anıtsal içerikleriyle daha katı ve geometrik bir tekil yapı öznelliğinde tasarım kurgusuna sahipken, 1950-60'dan

başlayarak bu katı modernist tavır yumuşamıştır. 1950'lerde inşa edilen Numune Hastanesi ve Kızılırmak İlkokulu gibi kamu binaları bu noktada örnek verilebilir ki, binalarda kentsel ölçek, bina/bahçe/yakın çevre peyzajı gibi tasarım girdileriyle bütünlük bir düzende ele alınmıştır. Benzer şekilde okullar bölgesinde konumlanan Atatürk Lisesi, Ziya Gökalp İlkokulu, Kız Meslek Lisesi ve Fevzipaşa İlkokulu'nun tanımladığı alanda da bina ve yakın çevre ilişkisinin peyzaj örüntüleri yine kentsel ölçekte bir kavrayışın ürünüdür. Öte yandan 1950'den sonra kentsel gelişme arterleri ve kentsel yoğunluk düzenekleri değerlendirilecek olursa; özellikle sanayileşmeye bağlı olarak nüfusu artan şehir, Hükümet Meydanı, Demiryolu Yerleşkesi ve Çimento Fabrikası ekseninde lineer bir doğrultuda kentsel gelişme göstermiştir. Hükümet Meydanı ve yakın çevresi de inşa edilen yeni yapılarla kamusal örgüsü güçlendirilen bir kesişim alanı olarak mekânsal aktivitesini pekiştirmiştir. Yine 1950-1960 yılları arasında, yerel ve merkezi yönetimler tarafından da desteklenen kamulaştırma ve imar faaliyetleriyle meydanın çehresi, yapı düzenekleri bağlamında değişmiştir. Tam da bu eksende Hükümet Konağı ile belirginleşen yönetici merkez, 1960'larda bazı değişikliklere maruz kalmıştır. Yönetici merkezin en çok değişen kentsel yüzü, medreselerle tanımlanan ortaçağ çekirdeği ve Hükümet Meydanı-Atatürk Caddesi'nin kesişim alanıdır. Bu dönemde eski PTT binası yıkılmış ve boşalttığı alan 1950'lerde Astsubay Orduevi ve halk kütüphanesi tarafından doldurulmuştur. Kısaca yönetici merkez, bu dönemde kentteki tüm arterlerin ulaştığı bir kavşak haline gelmiş ve meydan, bir toplanma alanına dönüşmüştür. Atatürk Caddesi ve Bankalar Caddesi aksları ise işhanları ve apartmanlarla gelişirken, konut-ofis-mağaza-sinema gibi çoklu işlevlerden oluşan karmaşık programlı yapı tipleri, meydan ile ticaret bölgesinin kesişim yüzüne nakledilmiştir. Biçimsel olarak dönüşüme uğrayan ticaret bölgesi, yeni kamu yapıları ve modern apartmanlarla güçlü bir kentsel mekân olarak ortaya çıkmıştır.

1960-70 zaman aralığında ise kent, modernleşme pratiğinin deney alanı olarak 1950 öncesinden daha farklı bir kavrayış hattına yönelmiştir. Herşeyden önce kentin batı yakasında ortaya çıkan dönüşümler dikkat çekicidir. Tren garı ve Çimento Fabrikası arasındaki aks, özellikle yerleşke niteliğindeki kamu yapılarının konumlanacağı omurga olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960'lardan itibaren kentin batı yakasında yerleşke niteliğindeki kamu binalarıyla var olan güçlü kentsel strüktür, bir yönüyle modernleşme pratiğinin artık içselleştirilmiş olduğunun göstergesidir. Hatta bu omurga 1980'lere kadar yine yerleşke niteliğindeki kamu binalarının taşra teşkilatlarıyla donatılmaya da devam edecektir. Özellikle bu bölgedeki kentsel iletkenlik modernizmin

Sivas ölçeğinde çözülüşünün ardından gelecek olan kabullenme evresinin somut örneğidir. Kamu binalarının var ettiği izleğe değinilecek olursa; 1958'de yapılan Rasathanenin yanısıra 1966'da Karayolları Bölge Müdürlüğü, 1967'de Toprak-Su Bölge Müdürlüğü ve 1976'da DSİ Bölge Müdürlüğü de istasyon hizmet binaları, Cer Atelyesi ve Dikimevi gibi fabrikalarla modernite koşullarının yaratıldığı tam da bu omurgaya nakledilmiştir. Bu kamusal etkinlik sayesinde yakın çevrelerde iskan hareketleri artmış olup; özellikle gecekondu ölçeği ve kooperatifler aracılığıyla konut yoğunluğu artmış ve kent morfolojisi güneye ve batıya doğru genişlemiş bunun sonucunda kentsel alanda geleneksel-modern ikilemi belirginleşmiştir. Nihayetinde Ankara merkezli kamu kurumlarının taşra teşkilatları, Sivas'ta 1960-1970 aralığında özellikle kentin batı yakasına yerleşerek kamusal bir süreklilik sağlanmış bu sayede kamu yerleşkelerinin dışında kalan alanlar, konut dokusu ile sarmalanmıştır. Aslında 1960'ların ortasında yönetici merkezde belediye binası ve sosyal merkez için açılan mimari proje yarışması, kentsel ölçeğin içselleştirilerek mekânsal düzleme yansımına ışık tutmuş, böylelikle de İstasyon Caddesi üzerinden Sivas-Ankara çevreyolu bağlantısı olan Barbaros Bulvarı'nın kamusal omurga olarak ortaya çıkması sağlanmıştır. Çünkü 1930'ların modernizm kavrayışıyla birlikte yeniliklerin merkezi olan kentin batı yakası, kentin tüm geleneksel bölgelerine yeni kentsel/mimari işlevler ve yeni tipolojilerin modern imajlarla sızması noktasında önemli bir işleve sahiptir.

Diğer taraftan vurgulanması gereken önemli bir bulgu da şudur. 1960-1970 zaman aralığında yönetici merkeze modernizmin rasyonel katılımı yerine eleştiri kültürünün yönlendirdiği modernist bir mimari dil girebilmiştir. Örnek vermek gerekirse; kentin önemli arterlerini birbirine bağlayan Arı Sitesi ve Taç Sitesi gibi karma işlevli yapı tipolojileri, modern mimarlığın yeni biçimsel örgülerini kente angaje etmiştir. Tek yapı ölçeği yerine daha kompleks bir kentsel içerik sunan belediye hizmet binası ise kent meydanında eklemisel mekânsal organizasyonu itibarıyla kamu yapılarının kentsel mekâna dahil olma noktasında farklı bir biçimsel içerik taşımaktadır. Öyle ki yönetici merkezden akan bu uzantı, İstasyon Caddesi aksında önce sigortalar kurumu yönetim binası (işçi sigortaları şube binası) ve sonrasında da işçi sigortaları hastanesine eklenen işlevsel tipolojilerle tıpkı belediye hizmet binasında olduğu gibi daha bütünleşik (küçük bir yerleşke niteliği) bir kompleks içeriğinin kentsel mekâna entegrasyonu noktasında işlerliğe sahiptir. Kentsel bağlamı da yeniden biçimlendiren bu mekânsal organizasyon sonrasında İstasyon Caddesi'ni ikiye bölüntüleyen Pünzürük Deresi'nin ıslah edilmesi ve daha önce demiryolu lojmanları tarafından oluşturulan

ikincil arterler gibi İstasyon Caddesi aksının orta hattında Sigorta Sokak ikincil arterinin oluşmasıyla sonuçlanmıştır.

1970'lerin sonuna gelindiğinde ise artık kentte tek yapı ölçeğinde eklenen apartmanların yaygınlığı dikkat çeker. Diğer yandan ivme kazanan bu yapısal etkinlik sayesinde kooperatifler ve toplu konut çözümleri gibi yeni konut tipolojilerinin tasarım etkinliği hızlanmıştır. 1970'ten sonra giderek artış gösteren kooperatiflerin çoğunun, o dönemin kentsel katmanı içerisinde Halil Rıfat Paşa Caddesi aksı boyunca yerleştirilmesi ise İstasyon Caddesine alternatif kentsel kurgunun geliştirilme çabası olarak görülebilir. Elbette 1970'ten sonra artan bu kentsel aktiviteler ve onun var ettiği çözüm biçimi, kentin geleneksel dokusuyla olan teması ve kentsel değişimi de zorunlu kılmıştır. Özellikle kentin batı yakasında fabrikalar ve kamu yapıları çevresinde artan toplu konut çözümlerinde çoklu blokların bitişik şekilde inşa edildiği görülmektedir. Kentsel mekân örüntüsü içerisinde bu tutum sadece Altıntabak Mahallesi'yle sınırlı kalmamış 1970'lerle beraber geleneksel konut dokusunun en yoğun olduğu Akdeğirmen Mahallesi'nde de sınırlı sayıda olsa da ki birkaç uygulama yapılmıştır.

Özetle, erken Cumhuriyet döneminde modernizm, güçlü bir görsel kültürü barındırdığı için içerik olarak daha imgesel anlamları içeren “modern mimari” ancak ve ancak 1950'lerden sonra daha farklı bir temsiliyetle sahneye çıkmış ve toplumsal bağlamda daha gerçekçi bir güç haline gelmiştir. Öyle ki, 1930'lardan 1970'lere varıncaya kadar yıkım ve yeniden yapım süreciyle oluşan modern dizgelerin sahnelendiği alanda modernleşme ikliminin var ettiği dayanaklara rağmen bu yapılar kentsel arayüzlerin oluşmasında belirleyici olmuştur. Selçuklu kent merkezi olarak katmanlaşan medreselerin çerçevelediği alanda bu merkezi saran kentsel dokunun geleneksel karakteri modernizm üzerinden başka bir içeriğe dönüşse de modernizmin içine nüfuz eden ve sonrasında keskin bir hatla fiziksel değişim örüntüsüne direnen bu yapılar adeta baskın bir mekânsal kimlikle alanı biçimlendirmiştir. Özellikle meydanda Atatürk Caddesi'nin başlangıcında kamusal yapıların dönemsel üslupları baskın bir işlevle ortaya çıksa da mimari biçimleniş alanın formuna uygun olarak kentsel ölçekte değişime uğramıştır. Bu, Atatürk Caddesi'nde dönemsel olarak mimari dizgelerin eklenme biçimini ve yönelimini etkilemiştir. 1930'lu yılların başlarında daha melez bir kentsel doku varken, 1960'lara gelindiğinde özellikle rasyonel mimarlığın keskin işlevsel yönelimi meydanın çehresini etkilemiş bu dönemde belediye binasının yapılmasıyla başlayan süreç 1970'lerin ortalarına doğru meydanın kentsel örüntüsü içerisinde Hükümet Konağı gibi kütleli ve anıtsal içerikle artık modern dizgelerin

kesinleştirdiği bir hat oluşturmuştur. Atatürk Caddesi'nin meydanla kesişiminde yer alan PTT Binası ve Belediye Nikah Salonu gibi günümüze kadar ulaşmış yapıların tanımladığı alan, aslında 1940'lı yıllardan başlayarak 1980'lere kadar modern dizgelerin üslupsal içeriklerindeki değişimle birlikte mimarlık ortamında modern temsiliyetin kent çehresinde diri kalmasını sağlamıştır. Kısacası bu dönemde, modern dizgelerin alegorik bir temsiliyetle içselleştirilmesi/kabullenışı ve daha esnek bir zeminde sembolleşen mimari ve kentsel kurmacası söz konusudur (Tablo 5.1).

Tablo 5.1. Bölüm sonucuna ilişkin bir değerlendirme.

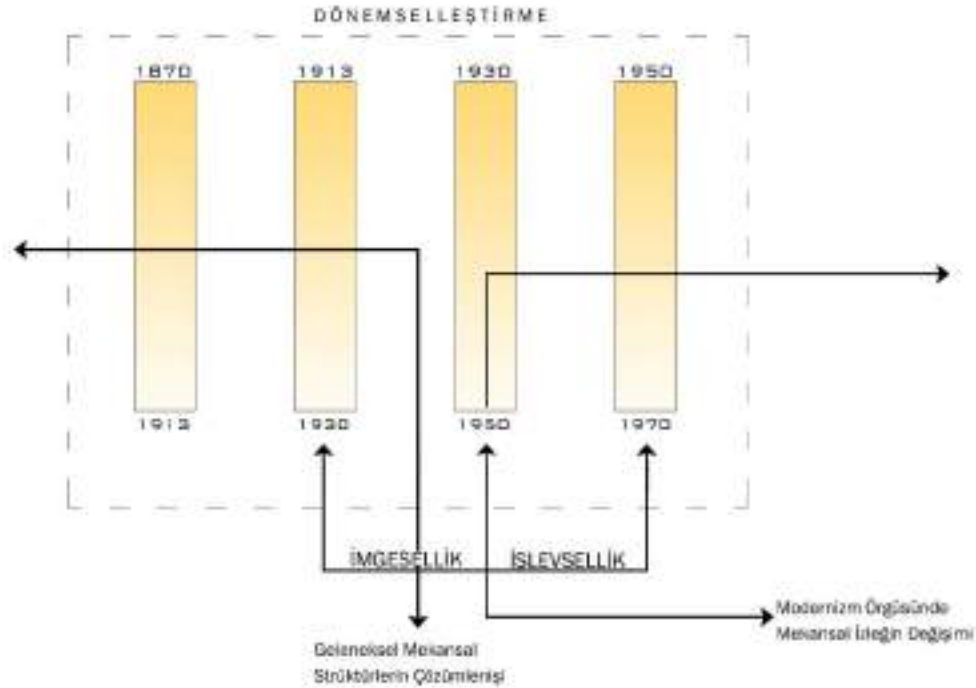
Dönemsel/Mekânsal Ayrışma: 1950-1970 zaman aralığı	
Morfolojik Eklemlenme:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Geleneksel doku hızlı şekilde çözülmeye başlamıştır. 2. Kamu yapıları, tekil ölçek yerine etrafını da gözetken bir yaklaşımla inşa edilmeye başlanmıştır. Böylece modernist estetik, büyük kentsel parçalar halinde ve planlı bir yapı çevre oluşturacak şekilde kentsel mekâna eklemlenmiştir. 3. DDY yerleşkesinin doğusuna uzanan İstasyon Caddesi, apartmanlarla örüntülenirken caddenin sürekliliğinde DDY yerleşkesinin batısına doğru Barbaros Bulvarı güçlü bir arter olarak ortaya çıkmıştır. 4. Barbaros Bulvarı boyunca Ankara merkezli kamu kurumlarının taşra teşkilatları, büyük kentsel parçalar (yerleşkeler) halinde konumlanmıştır. 5. 1950 öncesinde sanayi bölgesi olarak işaretlenen kentin batı yakası, Barbaros Bulvarı'nın kamu yapılarıyla pekiştirilmesi sonucunda kentsel gelişimin yeni rotasını belirlemiştir. 6. İstasyon Caddesi ve Barbaros Bulvarı aksına paralel olarak gelişen kuzey yönde yeni bir arter (Halil Rıfat Paşa Caddesi-Saraybosna Caddesi aksı) ortaya çıkmıştır. 7. Yerleşke biçiminde eklemlenen parçalarla büyüyen kentin batı yakasında ortaya çıkan ilk gecekondu ölçeğine ek olarak, memur ve işçiler için inşa edilmiş konut kooperatifleri belirlemiştir. 8. Tekil ölçekte kamu yapılarının eklemlendiği Hükümet Meydanı ise 1960'lardan sonra kentin batı yakasından daha farklı bir gelişim göstermiştir. 9. Bir yarışma ile elde edilen Belediye Hizmet binası, alanda bulunan Selçuklu ve Osmanlı yapılarına ve bunlar arasındaki bağıntılara referans veren bir tarzda tasarlanarak inşa edilmiştir. 10. Hükümet Meydanı ve Atatürk Caddesi aksında konut-ofis-pasaj-sinema gibi karma programlı ve iri kütleli yapılar ortaya çıkmıştır.
Üslup Değişimi:	<p>1950 öncesinin kübik mimarlığı, önce anıtsal klasisizmle tanımlanan ve daha sonra Tan Sineması'nda olduğu gibi yerel referansları da bünyesine katan II. Milli Mimarlık döneminin baskın imajlarına evrilmiştir. 1950'den sonra ise anıtsal klasisizm bir süre daha devam etmiş ve Numune Hastanesi gibi prestijli yapılarda ortaya çıkmıştır. 1950'lerden itibaren inşa edilen diğer tüm yapılarda ise strüktürel bir dışavurumun hakim olduğu yeni bir üslup belirlemiştir. 1950'ye kadar modern mimarlık, çoğunlukla tekil ölçekte kentsel mekâna sızmıştır. 1950 sonrasında kentsel mekânda modernizmin tekil ölçeği yerini çoklu birimler halinde planlanan ve bir yerleşke biçiminde inşa edilen yapısal organizasyonlara bırakmıştır. Böylece modernizmin kentsel mekandaki katı/diri yüzü, yumuşamaya başlamıştır. Bu durum, ülkenin değişen sosyo-kültürel iklimiyle de paralellikler göstermektedir. Örneğin, 1950 sonrasında demiryolları, ağırlığını kaybetmiş ve karayollarının geliştirilmesi önemsenmiştir. Buna bağlı olarak kurulan Karayolları Genel Müdürlüğü gibi organizasyonlar, taşra kentlerine nakledilirken bir yerleşke biçiminde konumlanmışlardır. Kentsel mekâna</p>

	büyük parçalar halinde eklenen bu organizasyonlar, döneminin mimari dilini yansıtan imajlara sahiptir. Ayrıca yine 1950 sonrası dönemde modern mimarlığa yöneltilen eleştirel süreçler, bölgeselci yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bir yarışmayla elde edilen Belediye Hizmet Binası gibi yapılar, yerel referansları gözeterek bir dille inşa edilerek değişen dünya görüşünün güncel üslubunu örneklemektedir.	
Anlamsal Analiz:	“Alegorik Düzenek/Birlikteliğin Çözümlemesi/Kabullenmesi”	Ana tema, modernleşme pratiği ekseninde dayatılan modern mimarlığın benimsenmesini kapsar. Giderek daha fazla çözünen geleneksel doku, arterler, kamu yerleşkeleri ve konut kooperatifi etkinlikleriyle modernleşmenin kabullenme sürecine geçer.
Yeni Yapı Tipleri:	<ol style="list-style-type: none"> 1.Kütüphane 2.Yalçın Sineması 3.Belediye Eski Nikah Salonu 4.Akgül Otel 5.Sümerbank Mağazası 6.Topaloğulları İşhanı 7.Numune Hastanesi 8.Kızılırmak Mektebi 9.Anadolu Selçuk İlkokulu 10. Atatürk Kapalı Spor Salonu 11.Dört Eylül Ortaokulu 12.İşçi Sigortaları Hastanesi 13.Sigortalar Kurumu ve lojmanı 	<ol style="list-style-type: none"> 14.Rasathane 15.Belediye binası 16. Toprak-Su Bölge Müdürlüğü 17.Karayolları Bölge Müdürlüğü ve lojmanları 18.Demiryol-İş Sendikası 19. DSİ Bölge Müdürlüğü ve lojmanları 20.Arı Sitesi 21.Taç Sitesi 22.Yeni Hükümet Konağı 23.Belediye Çarşısı 24. Köy Hizmetleri

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

6.1. Değerlendirme

Bu bölümde, çalışmanın niteliği, konunun ele alınış biçimi ve elde edilen bulguların ve öne çıkan temaların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Öncelikle tez bulgularının kavramsal içeriğinin tasnifinde kavramsal bir metodoloji geliştirilmeye çalışılmış olup, bu doğrultuda “modernite olgusu”, “modernizm”, “mekânsal örgünün sürekliliği”, “anıtsal mimari dil ve üslupsal geçirgenliğin tarihselliği”, “yere özgü kentsel/mekânsal uzantılar”, “merkez-periferi bağlamı ve kentsel etkileşimler”, “yeni kentsel müdahaleler ve geleneksel kent morfolojisine etkisi” gibi anahtar kavramları kapsayan içerikler üzerinden okumalar yapılmaya çalışılmıştır. Bu bir yönüyle Sivas kentinin yaklaşık 100 (yüz) yıllık bir süreçte değişimine/dönüşümüne ilişkin anlamsal ve morfolojik bir sorgulama/ayıklamadır ki, burada fiziksel ayrıştırmanın temel çatkısı, doğrudan “modernizm eksenli” bir okuma pratiğiyle ilintilidir. Modernizm bağıntılı mekânsal katmanlaşmanın yere özgü biçimlenişi, aynı zamanda kentsel düzeneğin süreçle nasıl etkilendiği sorusuna cevap aralamak anlamına gelmektedir ki, tezde, bu değişim/dönüşüm tarihyografik olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda Türk modernleşme pratiğini ve modernizme dayalı toplumsal üretim kaynaklarını tarihsel tasniflendirmelerle ele alan öncül çalışmalar referans alınarak Sivas kenti için de benzer bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Temelde modernizm örgüsünün erken Cumhuriyet döneminden itibaren Anadolu kentlerine kadar yayılan imgesel bağıntıları ve geleneksel kent formuna müdahaleci eksenleri, merkez-periferi ilişkilerinde tanımlı bir ölçek sunduğundan, tezin kavramsal metodolojisinin strüktürünü dönemselleştirmeler oluşturmuştur (Şekil 6.1).

Şekil 6.1. 1870-1970 aralığında geleneksel/modern izleğinde mekânsal bileşenlerin imgesellik ve işlevsellik bağlamında dönemsel ayrıştırılması.

6.1.1. Araştırmanın Niteliği: Kavramsallaştırma Teorisi ve Modernite Olgusundan Modernizme Sivas Kentinde Mekânsal Örgünün Biçimlenişi ve Ayrıştırılması

Yukarıda bahsedildiği gibi tez çalışması Sivas'ta görülen modernleşme güzergahının ayrıştırıcı aşamalarını tasnif eden bir içerikle yol almıştır. Bu sebeple tez güzergahında dönemselleştirme aşamaları, aynı zamanda, mekânsal/kentsel bulguların her döneme ait öznel bir ayrıştırmaya tabi tutulması anlamına da gelmektedir. Şekil 6.1'de 1870-1970 aralığında geleneksel/modern izleğinde mekânsal bileşenlerin imgesel ve işlevsellik bağlamında dönemsel ayrıştırılması, kavramsal bir içerikle dizgelenmiştir. Bu dizgeleniş, geleneksel mekânsal strüktürün çözümlenişi ve modernizm olgusunun Sivas kentinde yer edişindeki diyalogla ilintilidir. Modernite olgusunun geleneksel kent morfolojisinin değişimine yol veren ilk dönemeci olan 1870-1913 tarihsel aralığında kentsel biçimleniş, modernleşmenin var ettiği “yeni” kentsel düzenekleri barındırmaktadır. Modernizmin hazırlayıcı artefaktlarının sahnelenmeye başladığı 1913-1930 aralığı ise geleneksel kent formuna dahil olan yeni mekânsal kurguların modernleşme sürekliliğine katkı sağladığı bir dönemektir. Öte yandan erken Cumhuriyet döneminin fikrî inşasının kentsel ölçeğe yansıdığı süreçte “yeni”nin imgeselliği, kentsel düzlemde iyiden iyiye kendini hissettirmeye başlamıştır. Geleneksel

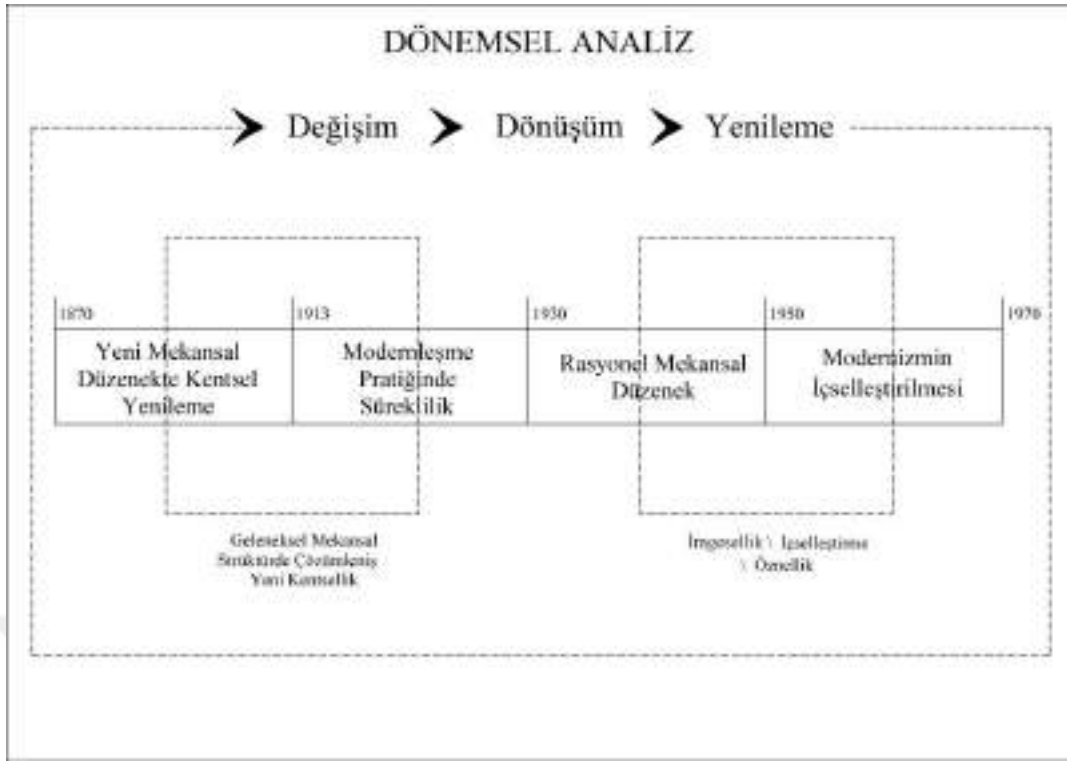
mekânsal strüktürün iyiden iyiye çözümlenmeye başladığı süreçte yeni/eski karşıtlığı, idari otoritenin etkinliği, mimari üslupsal değişim gibi ayrıştırıcı faktörler göze çarpmaktadır. Öyle ki, tez kurgusunda 1930-1950 aralığının rasyonel ve geometrik düzeneğinin hazırlayıcısı olarak yorumlanan dönem, modernizme sırt veren mekânsal kurmacanın somut ve maddi kanıtlarını içermektedir. Kentsel ölçekte geleneksel mekân örgüsü, diri modernist üretim karşısında mekânsal bağıntılarını yıkım/yeniden inşa pratiğinin arakesitinde kaybetmeye başlamıştır. Diğer taraftan, zamansal-mekânsal dönüşümde “imgesellik” olgusu, modernizmin kentsel içerikte kendine yer açarken kullandığı mekânsal düzenekleri ve arka planındaki ideolojinin keskin hattından başlayarak başka bir duruma dönüşen taraflarını da içermektedir. Yine işlevsellik ise imgeselliğin aktarımıyla başlayan, karşılığını bulan, sonrasında belirgin bir kabullenişle sürekliliğe evrilen veya bu sürekliliğin dışında kalan mekânsallığın kaynaklarını içermektedir. Daha açık ifadeyle, Sivas kentinde 1930’lar modernizminin en karakteristik kentsel izleği, Gar binasının yapımıyla başlayan sürece tekabül eder ki, DDY yerleşkesiyle devam eden süreç bu imgeselliğin kentsel kurguda pekiştirilmesine katkı sağlamıştır. Kısaca, Cumhuriyet ideolojisinin otoriter modernizme dayalı yapılandırmasıyla ilintili olarak ve merkez-periferi bağlantısıyla Sivas kent ölçeğinde kendini hissettiren DDY yerleşkesi ve Cer Atölyesi süreçte başat kentsel öğelerdir. Mekânsal donatıları, modernizm örgüsüne katkıları bağlamında kent çeperinde özellikle 1940’lı yıllarda yeni bir kamusal bağlamının örüntülenmesinde de işlevsel bir içeriğe sahip bu kentsel girdiler, modernizmin sahici bir tahayyülle canlanmasına da katkı sağlamışlardır. Bu rota, 1950’lerin sonrasında ise 1930’lar modernizmi içerisinde iaze (muhafaza edilen) edilen katı rasyonel donatıların yavaş yavaş eridiği bir sürece evrilmiştir.

Şekil 6.1’de de görüldüğü gibi, 1950-1970 aralığında modernizmin imgeselliğiyle başlayan mekânsal izleğin artık değişimi söz konusudur ki, her ne kadar modernizmin işlevsel strüktürü devam etse de 1930’ların rasyonel modernizm içeriğindeki mekânsal üretim çözülmeye başlamıştır. Bu, aynı zamanda, mimari bağlamda geçirgen bir modernizm örüntüsünün oluştuğuna da işarettir. 1950-1970 aralığının kentsel anatomisinde bu geçirgenlik, Cumhuriyet döneminin var ettiği modernizm dinamiklerinin içiçeliğini hissettiren strüktürün daha esnek bir hale dönüştüğü anlamına da gelmektedir. Özellikle 1960-1970 aralığında modernizm temeliyle filizlenen mimaride görülen katı geometrik imajların yerine kentsel ölçeği kavrayan bir anlayış gelişmiştir. Öyle ki, 1950-1970 aralığında modern dizgelerin

sahnelendiği kentsel/mimari üretim çeşitliliği, modern dizgelerin alegorik bir temsiliyetle içselleştirilmesi/kabullenışı bağlamında kavramsal olarak yorumlanmış ve bu noktada ortaya çıkan mimari/kentsel kurmaca deşelenerek, mimari yapıtlar üzerinden modernizm olgusunun rasyonel izleğindeki çözümleniş, anlamsal ve morfolojik olarak analiz edilmiştir.

6.1.2. Sivas kentinde 1870-1970 Aralığında Kentsel Bulguların Dönemsel Tasnifi: Anlamsal-Morfolojik Analiz

1870-1970 aralığında Sivas kentinde mekânsal örgünün biçimlenişi, modernite olgusundan modernizme kuramsal bir çerçeveye, dönemselleştirmelere bağlı olarak, analiz edildiğinde mimari/kentsel bulgular, imgesel içerikleri, üslupsal değışim, modernleşme pratiğindeki süreklilikler gibi ölçütler bağlamında Sivas'a özgü bağlamsal bir içeriğın olduğu görülmektedir. Tabi ki, burada şunun altını çizmek gerekmektedir; mekânsal katmanların kentsel ölçekteki biçimlenişi, sadece mimari dil veya üslupsal nitelikler üzerinden analiz edildiğinde bütünsel anlama ilişkin noksanlıklar kalmaktadır. Bu sebeple modernleşme pratiğiyle şekillenen inşa kültürünün toplumsal değışim/dönüşümü besleyen diğerk donatılarla ilişkilendirilerek yorumlanması gerekmektedir. Modernleşme pratiğinin kentsel ölçekte var ettiği değışim/dönüşümün temel dayanağı, elbette, kentte “yeni”nin var olma biçimi ya da düzeneğiyle doğrudan ilişkilidir. Öyle ki, kent morfolojisinin değışkenliğine yön veren mekânsal uzantılar, değışim sürecinin kaynakları ve onunla bağıntılı sonuç ürün bağlamında etüt edildiğinde anlamsal bir kurgu da içermektedir. Daha açık ifadeyle, kentsel yenilemelerle birlikte geleneksel kent formunun değışimi, çözümleniş, eklemlenme gibi fiziksel örüntüler üzerinden değılendirildiğinde morfolojik değışkenlik, aynı zamanda yeni anlamsal dizgeleri de barındırmaktadır. Diğerk taraftan mimari/kentsel değışimin kaynakları tasnif edildiğinde bazı bulgular, sadece morfolojik bir kapsam sunsa da genel olarak anlamsal ve morfolojik bulguların içiçe geçtiği mekânsal pratikler vardır. Yukarıda bahsedilen dönemselleştirmeler ışığında bu kentsel bulguların kentsel morfolojiye eklemlenme biçimi, her dönemin kentsel örgüsü içerisinde işlevselliği oranında öne çıkan mekânsal öğeler aşağıda değılendirilmiştir (Şekil 6.2).

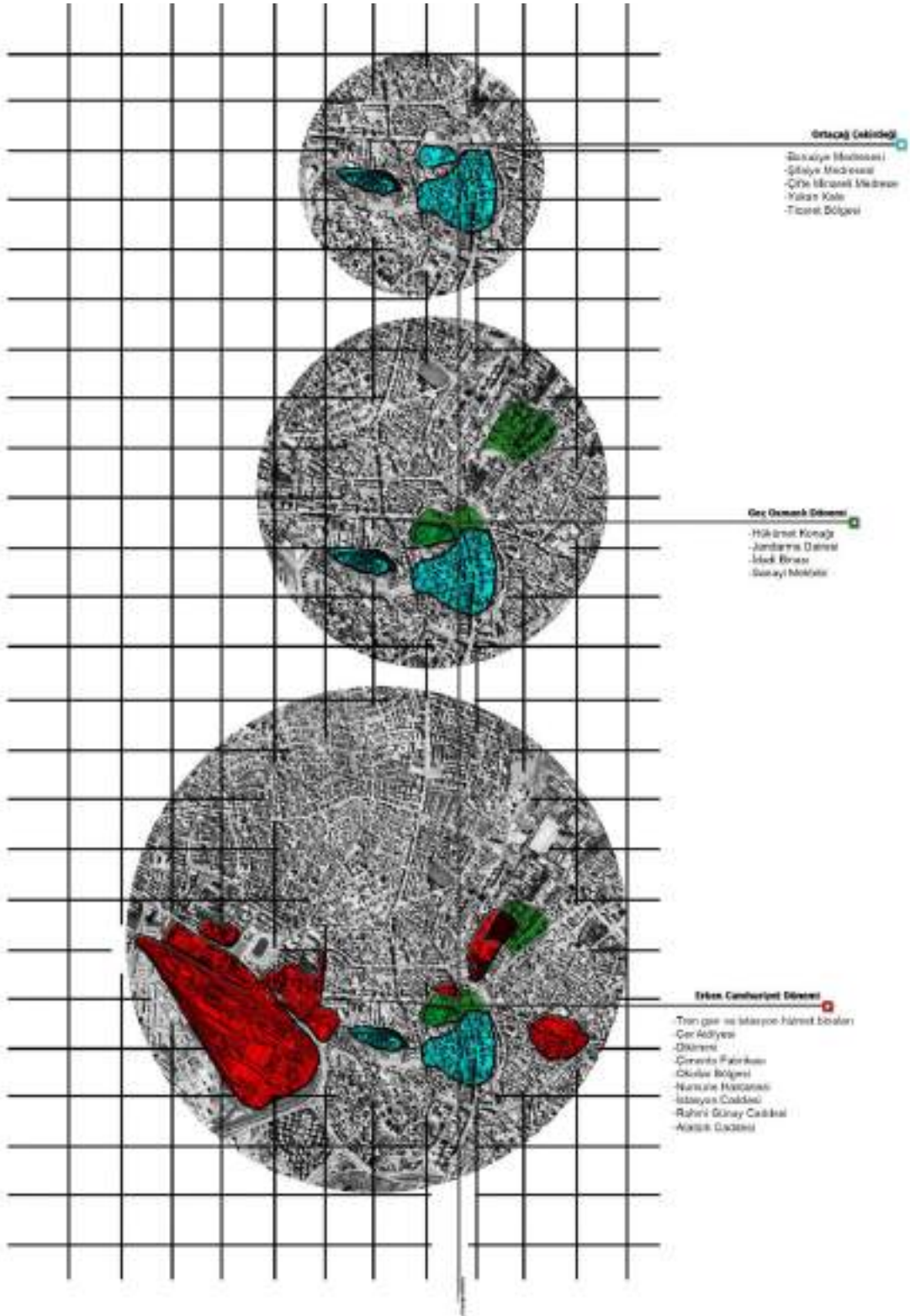

Şekil 6.2. 1870-1970 aralığında modernleşme/modernizm pratiği bağlamında mekânsal düzeneklerin içeriğine ilişkin bir analiz.

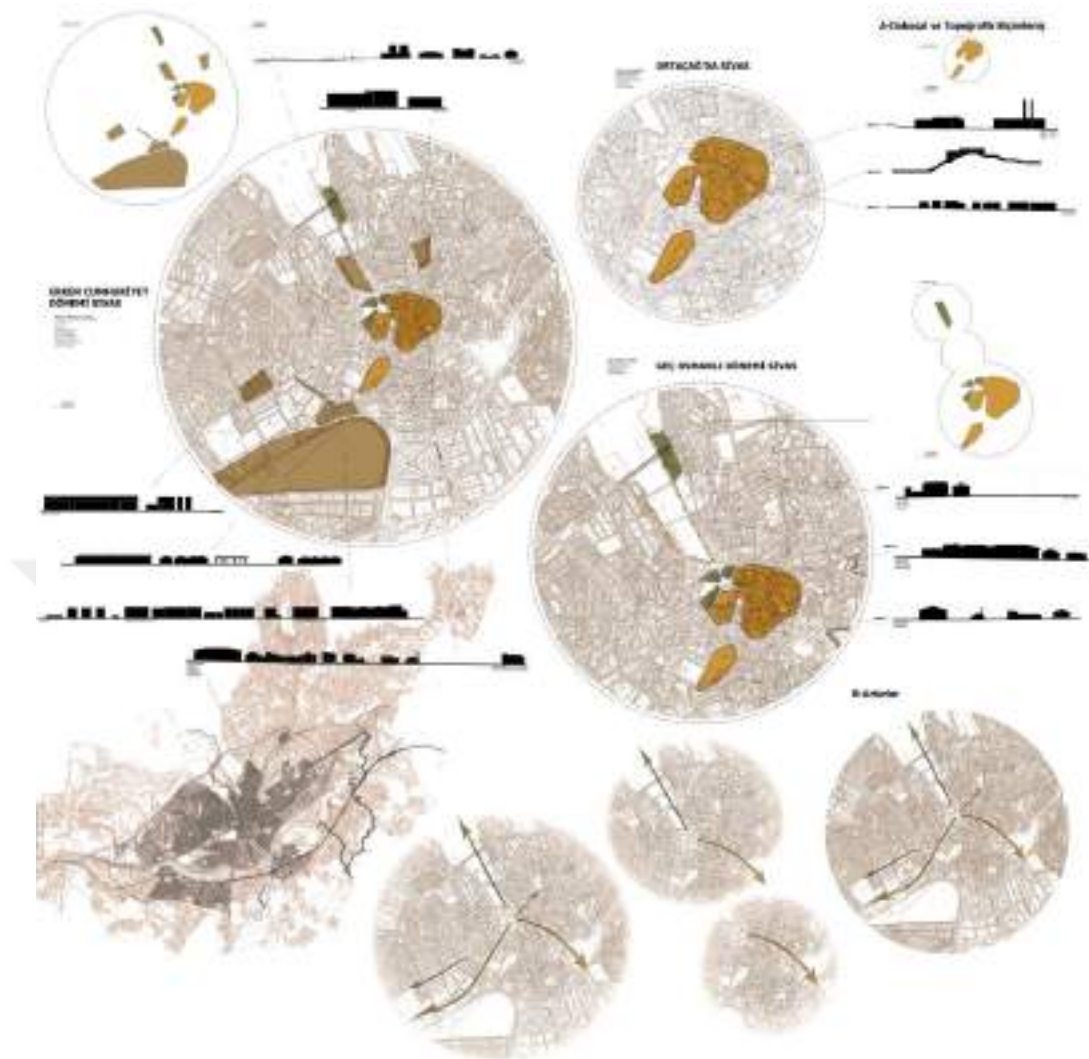
Şekil 6.2’de dönemsel ayrıştırmaların belirlenmesinde etkili olan düzenekler verilmiş olup dönemsel ayrıştırmada, her döneme özgü ölçütler yorumlanmaya çalışılmıştır. 1870-1913 aralığında geleneksel mekânsal strüktürün çözümlenişi, “yeni mekânsal düzenekler” ile “modernleşme pratiğindeki süreklilik” arakesitinde ortaya çıkan bulguları barındırmaktadır. Dönem, morfolojik olarak analiz edildiğinde, ilk başta yeni kamu yapıları aracılığıyla kentsel ölçeğe yansıyan mekânsal düzenek göze çarpmaktadır. Tabii ki, modernleşme pratiğinin anlamsal içeriğini tamamlayan bir düzenekle kurgulanan bu rota, başkentten başlayan reformist uygulamaların sonucudur. Birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Sivas kenti ölçeğinde de bu reformist uygulamaların işlevsel ayağını, kentsel/mimari pratikler oluşturmaktadır. Merkezi otoritenin kamusal görünürlüğünün yansıması olarak değerlendirilebilecek örneklerin başında gelen Hükümet Konağı binası, dönem için kentsel ölçekte önemli bir mekânsal girdidir. Bu mekânsal girdinin temel dayanağı, doğrudan merkez-periferi ilişkisinin modernleşme pratiğine dayalı üretimsel hattıyla ilişkilendirilebilir ki, kentsel merkeziliğin değişkenliği, kentsel merkezilikte yeni mimari imgeler gibi kentsel katmanlaşmayı biçimlendiren bu morfolojik düzenekler, güçlü imajları da içermektedir.

Dönem açısından morfolojik eklemlenme, kentsel düzenekte baskın işlevsellikler de gözönünde bulundurularak üç ana eksenle toparlanabilmektedir. Bunların en başında yönetici merkezin yenilenmesi gelmektedir. Kentsel alanda yeni mekânsal organizasyonlarla ortaya çıkan düzenekler, modernleşme kurmacasının işlevselliği açısından sorgulandığında şu saptamalar yapılabilmektedir. Sivas kentinde ortaçağdan itibaren irrasyonel bir mekânsal düzeneğin bileşenleri olarak medrese, cami, han vb. gibi prestijli yapılar aracılığıyla kurulan güçlü mekânsal katmanlaşma, modernleşme rotasında rasyonel kentsel düzeneklerin sahneye çıkışıyla kentsel kurguda başka bir bağlama taşınmıştır. Bu noktada Hükümet Konağı'yla birlikte modernleşme pratiğinin kamusal görünürlüğüne paye olan Jandarma binası, İdadi binası gibi yapılar mekânsal düzenekleri ve üslupları itibarıyla yeni toplumsal düzeneğin habercisi olmuştur. Öyle ki, yapıların mekânsal düzeneğini pekiştiren meydan düzenlemesi de kamusal alanın fiziksel dönüşümünde önemli bir eşittir. Mekânsal ölçekleri dikkate alındığında modernleşmenin öncül mekânsal pratikleri olan bu binalar, sonrasında, kentsel saçaklanmayı etkilemiş ve hatta güçlü topoğrafik kesit dönüşümler, bu altlık üzerinden şekillenmiştir (Şekil 6.3).

Morfolojik eklenmede ikinci keskin eksen, eğitim merkezinin oluşmasıdır. Kentsel morfolojinin değişkenliğiyle birlikte yenilenen idari merkezin kuzeyinde yer alan okullar bölgesi, yine yeni bir kentsel alan tanımlanmış dahası, alternatif bir merkezcik ortaya çıkmıştır. Ticaret bölgesinin yeni hanlar ile tekil ölçekte kısmi dönüşüme uğraması da morfolojik eklemlenmede üçüncü ekseni göstermektedir. Kentsel merkezin güneyinde geleneksel çarşı sisteminin yavaş yavaş deforme olması sonucunda hanlarla çerçevelenen yeni ticaret noktaları ortaya çıkmış, bu mekânsal aktivite de Cumhuriyet döneminde kent merkezini sarmalayan Bankalar Caddesi'nin mekânsal omurgasına doğrudan katkı sağlamıştır. Tabi burada şu da belirtilmelidir ki, geleneksel ticaret bölgesinde mekânsal katmanlaşmanın işlevsel örüntüsü dönemde yine devam etmiş ancak biçimsel ve topoğrafik bir dönüşüm gerçekleşmiştir (Şekil 6.4).

Şekil 6.3. Sivas kentinde ortaçağ çekirdeğinin Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemindeki morfolojik eklemelerle değişimi.

Şekil 6.4. Sivas kentinde ortaçağ çekirdeğinin Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet döneminde morfolojik biçimlenişinde topoğrafik mekânsal uzantılar.

Sivas kentinde 1913-1930 aralığında kentsel morfolojiyi baskın bir örgüyle etkileyen kentsel düzeneklerde yine merkez-periferi ilişkisi önemli bir ayrıçtır ki, mekânsal pratikler, tamamıyla, başkent İstanbul'dan taşraya sızan reform uygulamalarının sonucudur. Yerel otoritenin, merkezi refere eden temsiliyetlerle uyguladığı mekânsal dönüşümler, süreç açısından önemli bir dönemeçtir. Dönemde morfolojik eklemlenmenin en karakteristik nüvesi, yönetici merkezde harap yapıların yıkılarak kentsel alanda geniş açıklıklı bir mekânsal düzeneğin elde edilmesidir.

Yukarıda mimari/kentsel değişimin kaynakları tasnif edildiğinde bazı bulguların anlamsal ve morfolojik olarak içiçe geçen pratikleri ihtiva ettiğinden bahsedilmişti. Bu dönem için de yine benzer bir durum bulunmaktadır. Yıkım/yeniden inşa pratiğindeki keskin mekânsal örgülenme biçimi, sadece morfolojik eklemlenmenin bileşeni olarak yorumlanmamış aynı zamanda anlamsal bağlamın da çerçevesi bu çatki içerisinde

değerlendirilmiştir. Bu sebeple pratik olarak kamusal-anıtsal temsilin görünürlüğünü artırmak üzere harabe yapıların yıkılmasını ve geniş açık alanların elde edilmesini içeren inşai kültür, “Yıkımın Kararlılığı/İnşanın Arzusu” kavramsal başlığıyla ele alınmış ve kentsel müdahaleler anlamsal olarak analiz edilmiştir. Öyle ki süreçte, Vali Muammer Bey’in kentsel mekânın yeniden tanzimi noktasında etkin bir aktör olduğu görülmektedir. 1913-1917’de kentsel merkez odaklı olarak başlatılan yıkım/yeniden inşa pratiğinde Selçuklu dönemi eserlerinin önünü kapatan harabe binalar yıkılmış, yollara taş döşenmiş, Hükümet Konağı’nın yakın çevresine kamusal meydan örüntüsünü güçlendiren kentsel donatılar dahil edilmiştir. Alanın ortasına havuz yapılmış ayrıca Hükümet Konağı’nın etrafı bahçe şeklinde düzenlenerek kentsel açık alanda kamusal prestij güçlendirilmiştir.

Kentsel morfolojinin değişim/dönüşümünde meydan çepri, hem işlevsellik hem de rasyonel mekânsal organizasyon bağıntılarıyla modernizm örüntüsünün saçaklanmasında öncül bir kentsel sahnedir. 1930’larda tren garına açılacak en kısa aks olan İstasyon Caddesi’nin mekânsal işlevini pekiştirmesiyle birlikte kentsel omurganın kalbi haline gelen meydan, caddeyle birlikte 1930’lardan sonra kentin geleneksel topoğrafyasını değiştiren başat öge haline gelmiştir. Öte yandan 1870-1913 aralığında kentsel alanda yeni bina tipolojilerindeki mimari üslup da göze çarpmaktadır. Sivas kent çeperinde tarihselci bir üslupla inşa edilmiş binalarda neo-klasik mimari dilin işlerliği, kentsel katmanın şekillenmesinde de etkili olmuş ve dönemde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. İlk olarak, Sanayi Mektebi, Öğretmen Okulu gibi batılılaşma reformlarının etkisiyle yapılan ve çoğunlukla payitaht İstanbul’un doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olduğu okul binalarında görülen neo-klasik üslup, Sivas ölçeğinde azımsanmayacak sayıda örnekte karşımıza çıkmaktadır. Yine kentsel mekânsal organizasyonu daha çok eğitim binaları aracılığıyla pekişen Kabakyazısı bölgesinde de tıpkı yönetici merkezde olduğu gibi baskın mimari üslup, neo-klasik üsluptur. Başka bir açıdan ise kentsel düzenekte yerel mimari öğelerden beslenen anıtsallık olgusu bulunmaktadır ki, bu da doğrudan, yerel konut düzenindeki mekânsal organizasyonlara bağlı olarak şekillenen kütle biçimlenişi ve ölçekle ilintilidir. Sivas’ta barınma kültürünün 19. yüzyıldaki mekânsal kimliği değerlendirildiğinde merkezi mekân olgusunun belirginleştirilmesi, çok katlılık, ölçek olarak irileşme, sokak-konut ilişkisinin değişmesi, planimetrik kuruluşları aynı olmasa da bitişik olarak inşa edilen konut düzeniği, giriş cephesinin benzer şemalarla düzenlenmesi gibi düzenekler dikkat çekmektedir.

1870'lerden itibaren modernleşme pratiğiyle birlikte ortaya çıkan “yeni kentsel bağlam”, 1930 aralığında modernizm dizgelerinin kentsel mekâna saçaklanmasında altlık teşkil etmiştir. Şekil 6.2’de verilen dönemsal ayrıştırma kurgusu, 1930-1950 aralığı açısından değerlendirilirse, modernizm bağıntılı rasyonel mekânsal düzeneklerin otoriter bir yapılanmayla sağlandığı görülür ki, süreçte, “imgesellik”, modernizmin temel başvuru kaynağı olarak içselleştirilmeye de çalışılmıştır. Daha açık ifadeyle, karakteristik ve imgesel bağıntılarıyla nüfuz eden radikal modernleşme sonucu şehrin geleneksel formu çözülmeye başlamış dahası, kentsel strüktürde eski/yeni mekânsal dizgeler iyiden iyiye ayrıştırılmıştır. Özellikle kentsel yapılanmadaki öncül örnekler, ulus-devlet aracılığıyla modernleşme pratiğinin kentsel mekana yansıtıldığı imgesel bağıntıları içermekte olup, fabrikalar ve donatıları bu noktada programları gereğince özel bir işlevsellik sunmaktadır.

Bu bağlamda Sivas’ta 1930-1950 aralığında modernizm pratiğinin mekânsal içeriğine ilişkin okuma pratiğinin ilk sayfasında Devlet Demiryolu yerleşkesi (DDY) yerleşkesi yer almaktadır. Yapısal örüntüsü tren garı ve istasyon hizmet binalarından oluşan DDY yerleşkesi, modernizm iletkenliğinin başat kentsel odağı olarak ortaya çıkan bir altyapı projesidir. Dönemde, DDY yerleşkesinin mekânsal uzantıları ve kentsel düzeyde mekânsal etkileşim ağı değerlendirildiğinde, morfolojik eklemlenme düzeneğine ilişkin şu saptamalar yapılmıştır. Öncelikle 1930’larda demiryolu ağının gelmesi, tren garı ve istasyon hizmet binalarının faaliyete geçmesiyle kentin batı yakasında modernizm örgüsünün çerçevelediği tanımlı bir kentsel alan ortaya çıkmıştır. Tren garı ve Hükümet Konağı’nı birbirine bağlamak üzere 1930’larda İstasyon Caddesi’nin açılması ise rasyonel kentsel düzenek kurgusu açısından önemli bir kentsel gelişmedir. İstasyon Caddesi, mekânsal strüktürüyle, Sivas ölçeğinde, modernizmin sürekliliğinde temel bir dinamik olmuştur. Öyle ki, kamu binaları ve modern apartmanlar gibi dizgelerle rasyonel izleğini pekiştiren cadde, aksiyel kurgusuyla Cumhuriyet dönemi için kentin sosyo-kültürel ve mimari ekseninin belirlendiği mekana dönüşmüştür. Kent meydanının mekânsal işlevini örgütleyen cadde, aynı zamanda kamusal bir aks vazifesi de görmüş, 1950’lere kadar kent meydanı hem bir kesişim hem de toplanma alanına dönüşmüştür.

İstasyon caddesi, DDY yerleşkesi gibi kentsel gelişmeyi üst noktada örgüleyen morfolojik düzenekler, modernizmin araçsallaştırıldığı yeni morfolojik eklemlenmelere de payanda olmuştur. 1930-1940 aralığında kamusal görünürlükte varlığını iyiden iyiye hissettiren DDY yerleşkesinin ardından 1939’larda Cer Atölyesi’nin kurulması ise

sadece DDY yerleşkesinin mekânsal katmanını güçlendiren morfolojik eklemlenme olarak kalmamış, aynı zamanda, sonrasında kentin batı yakasında kurulacak diğer sanayi ve kamu yerleşkeleriyle birlikte kentsel gelişmenin rotasına doğrudan katkı sağlamıştır. 1940'lara gelindiğinde kentin batı yakasında oluşan sanayi bölgesi, okunaklı bir morfolojik eklemlenmedir. Öyle ki, Çimento Fabrikası ve Askeri Dikimevi'nin faaliyete geçmesiyle birlikte artan istihdamı karşılamak için kırsaldan kente göç artmış ve kentsel morfoloji, yeni bir mekânsal altlıkla şekillenmeye başlamıştır. 1950'lere gelindiğinde fabrikaların etrafında ilk gecekondu ölçeğinin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Öte yandan 1930'lardan 1950'lere kadar meydan panoramasına dahil olan yeni yapılar, modern dizgelerdeki değişime göre yıkıma uğramış ve yerine birtakım yapılar yapılmıştır. 1930'lu yılların başlarında daha çok melez bir kentsel doku görünürlüğü söz konusuken 1960'lara gelindiğinde, artık rasyonel mimarlığın çerçevelediği ve modernizm imgelerinin açık seçik okunduğu bir kentsellik çehresi ortaya çıkmıştır. Bu arada dönemde mimari üslubun temel dinamikleri değerlendirildiğinde, DDY yerleşkesindeki anıtsal ve sivil yapılardaki tavrın bir süreklilikle uygulandığı görülmektedir.

Sonuçta, 1930-1950 aralığındaki mekânsal katmanlaşmanın temel girdisi, modernizmin araçsallaştırıldığı kentsel müdahalelerdir. Kentsel ölçekte mekânsal örgütlenmenin sac ayağını “yeni/eski”, “modern/yemel” karşıtlığında belirginleşen bir düzlem belirlemektedir. Öyle ki, süreçte kent fizyonomisini doğrudan etkileyen yıkımın kararlılığı ve yeninin cazibesinin yarattığı ikilem, aynı zamanda dönemde bir karmaşayı ve tedirginliği de beraberinde getirmiştir. Modernizm projesinden beslenerek mimari ve kentsel ölçekte ayrıştırıcı ve bir o kadar da tanımlı fragmanlar, sadece geleneksel dokudan kütle düzeneğindeki kopuşları içermemektedir. Nitekim, kentsel alanda açık alanların kamusal görünürlüğü besleyecek şekilde tasarım sorunu olarak ele alınışı, modernizm projesinin toplumsal bir içerikle ideal mekânsal ortamları tanımlama arzusunun da sonucudur.

Yukarıda 1930-1950 aralığında ortaya çıkan mekânsal örüntülerin kavramsal bağlamının modernizm çatkısı ve Cumhuriyet ideolojisinin otoriter düzeneğiyle doğrudan ilişkili olduğu sıkça vurgulanmıştı. Bu noktada anlamsal olarak sahici bir tahayyülle canlandırılan mimari/kentsel kültürün imgesel bağıntıları da bu düzeneğin, bir o kadar keskin ve net bir çerçeveye zerk edilmesini sağlamıştır. 1950-1970 aralığında ise artık modernizm bağlamında farklı bir içeriğin ortaya çıktığı görülmektedir. Şekil 6.2'de verilen dönemsal ayrıştırma kurgusu dönem açısından

değerlendirilecek olursa, otoriter bir yapılanmayla var edilmeye çalışılan modernizmin rasyonel mekânsal düzeneği, 1950'lerden sonra daha geçirgen bir kurguya dönüşmüş, dahası, yeni düzenekte erken Cumhuriyet döneminin var ettiği modernizm dinamikleri ve toplumsal modernleşmenin besleyici unsurları, daha esnek bir katılımıla şekillendirilmeye başlamıştır.

Daha açık bir ifadeyle, 1950'lere kadar olan süreçte Sivas'ta devlet ideolojisinin temsili araçları olarak kentsel düzeneği şekillendiren modern mimari imajlar ve modern hayat, 1950-1960 aralığında yerel düzlemde toplum tarafından içselleştirilmiş bir düzeneğe doğru yol almaya başlamıştır. Burada içselleştirme kavramıyla kastedilen, otoriter bir kurguda dizayn edilen üst ölçekli modernite projesinin alt ölçeğe de indirgenen toplumsal işlerliğine yönelik bir kanıksama boyutudur. Modernizmin yarattığı toplumsal aidiyet ve sembolik izleklerdeki dönüşüm de gözönüne alınarak "Alegorik Düzenek/Birlikteliğin Çözümüne" olarak yorumlanan dönem, anlamsal olarak analiz edildiğinde süreçte, modern mimarlığın benimsenmesi önemli bir noktadır. Öyle ki, geleneksel dokunun neredeyse tamamen aşındırıldığı kentsel düzenekte yeni arterler, kamu yerleşkeleri ve konut kooperatifi etkinlikleriyle artık modernleşmenin içselleştirildiği bir kentsel düzenek yer etmiştir. Bu sebeple dönemin morfolojik eklemlenmede ilk temel girdisi, geleneksel dokunun çözümlenmesi ve ardından ortaya çıkan inşai pratiklerdir.

Geleneksel dokunun çözülmeye/aşınmaya başladığı 1950-1960 zaman aralığında kentsel mekâna angaje edilen kamu binaları aynı zamanda modernist estetik için tavan noktasıdır. Öte yandan, kentsel mekânda 1950'lere kadar sadece binanın kütleli organizasyonu var olan kamu binalarının, 1950'lerden sonra, vaziyet planı itibarıyla daha büyük ölçekte organize olan ve çevresiyle daha duyarlı mekânsal ilişkiler içerisinde kurgulandığı/ele alındığı görülmektedir. Kamu yerleşkeleri aracılığıyla kentsel alanda tanımlı bir morfolojik eklemlenme süreci, devamında kent merkezinin mekânsal fizyonomisini de etkilemiştir. Öyle ki, 1950-1960 yılları arasında Hükümet Meydanı ve yakın çevresi, kamulaştırma ve imar faaliyetleriyle kamusal örgüsü güçlendirilen bir kentsel alana dönüşmüş olup meydan, kesişim alanı olarak mekânsal aktivitesini pekiştirmiştir. Hükümet Konağı her ne kadar odak yapı konumunu devam ettirse de yeni yapı tipolojilerinin meydan çeperine eklemlenmesiyle yönetici merkez, özellikle 1960'larda bazı değişikliklere maruz kalmıştır. Dönemde kentteki tüm arterlerin ulaştığı bir kavşak haline dönüşen meydana kentsel arayüzlerin yıkım-yeniden inşa pratiği ekseninde değiştiği gözlemlenmiştir.

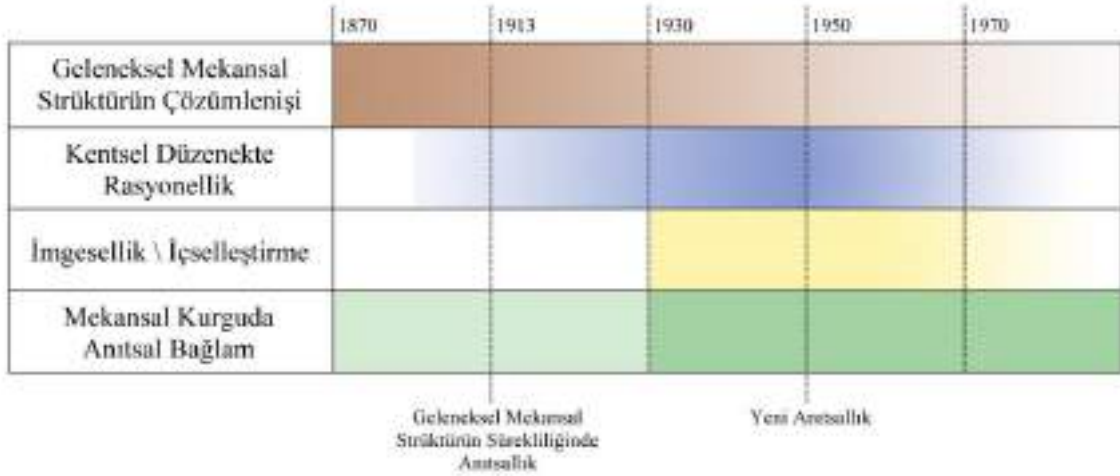
1960'ların ortasında yönetici merkezde kamusal örgülenmeyi güçlendiren önemli bir pratik, belediye binası ve sosyal merkez için açılan mimari proje yarışmasıdır. Belediye binasının yapımıyla birlikte kamusal odak prestijini güçlendiren meydan, modernizmin içselleştirmesinde, kentsel ölçeği itibariyle, öncül bir mekânsal konuma bürünmüştür. Özellikle meydanadaki kentsel gelişmeler öncelikle İstasyon Caddesi'ndeki mekânsal örüntüyü etkilemiş, morfolojik olarak DDY yerleşkesinin doğusuna uzanan İstasyon Caddesi, daha çok apartmanlar aracılığıyla modernizm dizgelerini pekiştirirken kentsel arayüzler dolgusunu bu tasarım kurgusu doğrultusunda tamamlamıştır. Dahası, caddenin sürekliliğinde DDY yerleşkesinin batısına doğru Sivas-Ankara çevreyolu bağlantısı olan Barbaros Bulvarı, güçlü bir arter olarak ortaya çıkmıştır. Böylelikle 1930'ların modernizm kavrayışıyla birlikte kentsel sahnede 1950 öncesinde sanayi bölgesi olarak işaretlenen ve daha çok yeniliklerin merkezi olan kentin batı yakası, Barbaros Bulvar arterinin eklenmesiyle modernizm örüntüsünü güçlendirmiş, kentsel gelişimin yeni rotası haline gelmiştir.

Barbaros Bulvarı boyunca Ankara merkezli kamu kurumlarının taşra teşkilatları, büyük kentsel parçalar (yerleşkeler) halinde konumlanmıştır. Özellikle 1960'lardan itibaren yerleşke niteliğindeki kamu binalarıyla güçlenen kentsel strüktür, 1980'lere kadar yerleşke niteliğindeki kamu binalarının taşra teşkilatlarıyla donatılmaya devam etmiştir. Morfolojik olarak ele alındığında yerleşke biçiminde eklenen parçalarla büyüyen kentin batı yakasında ortaya çıkan ilk gecekondu ölçeğine ek olarak, memur ve işçiler için inşa edilmiş konut kooperatifleri de belirlemiştir. Özellikle 1970'ten sonra artan bu kentsel aktiviteler, konut yoğunluğunu etkilemiş ve kent morfolojisi güney-batı yönünde genişlemiştir. Böylelikle de kentin geleneksel dokusuyla zorunlu bir temas ortaya çıkmış ve kentsel dönüşüm sürecinde geleneksel-modern ikilemi belirginleşmiştir. Diğer taraftan kentin batı yakasında fabrikalar ve kamu yapıları çevresinde artan toplu konut çözümlerinde daha çok çoklu blokların bitişik şekilde inşa edildiği görülmektedir. Kentsel ölçekte konut uygulamalarının tipolojik-morfolojik bağlamı bütünsel olarak değerlendirildiğinde, 1970'lerin sonuna doğru kentte tek yapı ölçeğinde eklenen apartmanların yaygınlığı dikkat çekmektedir.

Sivas'ta 1950-1970 aralığındaki mimari/kentsel pratiklerin genel strüktürüne ilişkin yapılan değerlendirmeler toparlanacak olursa, herşeyden önce modernizm ekseninde depolanan imgesel bağıntıların kentsel ve mimari düzlemde artık daha farklı bir şekilde sahnelendiği görülmektedir. Süreç, 1970'lerden sonrası da gözönüne alındığında modernleşme pratiğinden modernizme evrilen hatta artık kentsel düzeyde

bir olgunluk evresine erişildiğinin de ipuçlarını barındırmaktadır. Öyle ki, modernleşme pratiğiyle 1870'lerden başlayan ve yaklaşık yüz yıllık bir zaman diliminde oluşan mekân sözlüğü, bize bu son dönemecin “modern mimarlık” üretimi açısından bir benimsenme ortamı olduğunu göstermektedir. 1950-70 aralığında modernizm örgüsünün mimari/kentsel bağlamda var ettiği en okunaklı cevaplar kısa yoldan sıralanacak olursa; geleneksel dokunun çözümlenişi, yeni kentsel arterler, kamu yerleşkeleri ve konut kooperatifi etkinlikleriyle başlayan apartmanlaşma, kentsel izleğin örüntüsündeki mekânsal lekelerdir denebilmektedir.

Yukarıda morfolojik eklemlenmede baskın karakteristik unsurlara ilişkin analizler ve bu mekânsal lekelerin kentsel örgüyü biçimsel olarak nasıl etkilediği değerlendirilmiştir. Morfolojik eklemlenmenin mekânsal içeriği aslında üç kollu bir düzlemde okunabilmektedir. Bunlar, geleneksel mekânsal örgüyle modernizm örgüsünün teması ve geleneksel örgünün çözümlenişi, modernizm örgüsünün sürekliliğinde yeni mekânsal biçimlenişler/ilaveler, kentsel altlıkla yerleşim alanı olmayan alanların modernizm uzantılı biçimlenişleri/imar etkinliği olarak sıralanabilmektedir. Kentsel içerikte modernizm kaynaklı inşai pratikler ise kamusal etkinlikler ve yeni konut tipolojisine bağlı mekânsal üretimlerdir. Yine dönemde, modern dizgelerin alegorik bir temsiliyetle içselleştirilmesi/kabullenmesi ve daha esnek bir zeminde sembolleşen mimari ve kentsel üretim döneminin mekânsal izleğini tarifleme açısından önemlidir. Yine modernizmin kentsel mekânda biriktirdiği dokunun zamanla tasniflere uğraması, her ne kadar modernizm örüntüsünün işlevliliğini zedelemese de aşamalı olarak farklı bağıntıları göstermektedir. Öyle ki, 1930'lu yılların başlarında geleneksel morfolojiyle içiçe olan ve okunaklılığı net bir içerik sunmayan melez bir kentsel doku söz konusuysa 1960'lara gelindiğinde ise artık rasyonel mimarlığın üretim ağındaki keskin işlevsellikle modernizm örüntüsü güçlenmiştir (Şekil 6.5).

Şekil 6.5. 1870'ten 1970'lere Sivas'ta modernlik izleğine yönelik bir anlatım.

6.2. Sonuç

Anadolu kentlerinde modernleşme sürecini kentsel/mimari düzlemde değerlendirdiğimizde geleneksel kent morfolojisine eklenen mekânsal uzantıların mereolojik (parça-bütün) ilişkisi, genel olarak iki artefakt üzerinden tanımlanabilmektedir. Bunlardan ilki, modernite projesinin “yeni/yenilik” üzerinden tanımlamaya çalıştığı kentsel içerik, diğeri ise bu içeriğin geleneksel kent strüktürüyle olan temasıdır. Dolayısıyla bu dönemde çoğu kentte yeni gelişen yönetim işlevleri, baskın mekânsal öğeler aracılığıyla tanımlanmış ve genel olarak merkez-periferi ilişkisi, mimari üretim eksenini doğrudan etkilemiş ve başkentten Anadolu'ya saçaklanan örneklerde benzer kurgular ortaya çıkmıştır. Yeni mekânsal öğelerin kentsel izleğe dahil olma sürecinde biçimsel örgünün arka planındaki bu ortak temanın yanısıra ikinci bir durum ise yeni mekânsal öğelerin eski kent dokusuyla kurduğu mekânsal diyalogdur ki, bu aynı zamanda yeni hizmetlerin eski kent dokusuyla bütünleştiği geleneksel merkezlerin çıkması anlamına da gelmektedir. İşte tam da bu noktada modernite projesinin bütünsel anlamının var ettiği düzenekler tipik/karakteristik kentsel örgüleri ortaya çıkarsa da geleneksel mekân strüktürünün ayrıştırılması/çözümleşi açısından her kentte mekânsal dinamikler, farklı refleksi barındırmaktadır ki, bunun neticesinde bağlamsal olarak farklı içerikler ortaya çıkmıştır.

Sivas ölçeğinde geleneksel kent morfolojisinin 1870'li yıllardan başlayarak 1970'lere varıncaya kadar olan süreçteki çözümleşi modernleşme formunun genel strüktürü üzerinden analiz eden bu tez çalışmasında, ayrıca kavramsal dizgelerle bir okuma da gerçekleştirmiştir. Bu okuma pratiği sadece modernleşme pratiğinin

1930'lara kadar taşıdığı mekânsal uzantılar üzerinden yapılmamış aynı zamanda, erken Cumhuriyet dönemiyle birlikte modernite projesini başka bir eksene taşıyan modernizm örüntüsünün nasıl bir altlık üzerinden ilerlediğini de tartışmıştır. Ayrıca modernizm strüktürünün mimari/kentsel uzantıları hem modernizmin genel çerçevesi bağlamında etüt edilmiş hem de geleneksel kent morfolojisinin çözümlenmesi, mekânsal yer değiştirmeler, topoğrafik mekânsal uzantılarla olan temaslar açısından tarihsel bir arakesitte değerlendirmiştir. Tabii ki, toplumsal ve mekânsal bağlamda ölçek ve katman ne olursa olsun, söz konusu eşzamanlı karşıtlıklar ve etkileşimlerin belli bir sistematik kurguyla ele alındığı aşıkardır. Ancak topyekün bir genelleme, Anadolu kentlerinde yere özgü koşulları örtmek anlamına da gelmektedir. Bu anlamda çalışma, bu durumdan özellikle kaçınmış ve kalıplaşmış bir model üzerinden okuma pratiği yapmak yerine modernizm örüntüsünün içeriğindeki kurguları içeren bir bakış açısıyla Sivas kenti ölçeğinde yerin mekânsal örüntüsü esas alınarak kavramsal dizgelerle bir okumaya yönelmiştir. Sürecin Sivas bağlamında öznel mekânsal koşulları değerlendirildiğinde özellikle geleneksel kent formunun çözümlenişinde ortaya çıkan refleksler ve yeni kentsel mekânsal içeriğinin güçlü tarihsel-mekânsal katmanlarla kurduğu mekânsal diyaloglar farklı bir içerik sunmaktadır. Yine 1913-1930 aralığında kentsel formun yenilenmesinde, yıkım/yeniden inşa pratiğinde ve modernleşme izleğinin kentsel katmana dahil oluş sürecinde Vali Muammer Bey gibi aktörlerin çabaları, etkinliği öznel bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Modernizm örgüsünün erken Cumhuriyet döneminden itibaren Anadolu kentlerine kadar yayılan imgesel bağıntıları ve geleneksel kent formuna müdahaleci eksenleri, merkez-periferi ilişkilerini çözümlene noktasında önemli ipuçlarını barındırdığından Sivas özelinde de modernizmin sahici tahayyülünde, imgesel içeriğiyle öne çıkan DDY yerleşkesi üzerinden bu ilişki düzeneği sorgulanmıştır. Cumhuriyet idealinin temsili mekân stratejisinde, merkezin modernlik temalarına referans veren başat donatılardan olan DDY yerleşkesinin modernizm örgüsü ve mekânsal katmanlaşması üzerinden rasyonel mimarlığın uzantıları, kamusal ve sivil mimarlık özelinde deşifre edilmiştir. Genel çerçeveye modernizmin süreçteki mekânsal anatomisi, modernizmin kentsel ölçekteki imgeselliği ve kamusal örüntüsüyle sarmalanan bir süreklilik hedefiyle strükture olmuştur. Bu süreklilikte modern bir fiziksel çevre ve yaşama kültürü üretimi için uygun koşulların oluşturulması hedefi temel bir eksendir ki, bu tavrın önünü kesmeye dönük her türlü önlemleri alma idealiyle örgülenen modernizmin üst ölçekteki gayesi ise toplumsal içselleştirme meselesi

olmuştur. 1930'ların başında baskın otoriter bir düzeneğin kamusal örüntüleri olarak ortaya çıkan mekânsal stratejiler, giderek içselleştirilerek yansımalarını bulmuştur. Erken Cumhuriyet döneminin ideolojik kaynaklarıyla sistematize olan kentsel/mimari biçimleniş, modern konut olgusunun kentsel sahnede yaygınlaşmasında arka planda besleyici bir konumdadır. Elbette bu, sadece konut tipolojisinin mekânsal organizasyonuna katkı sağlamamıştır. Aynı zamanda, modernizm örüntüsünün 1930-1950 aralığındaki strüktürünü teşkil eden diğer kentsel-mimari imajlar ve modern hayatın temel unsurları da yine doğrudan devlet ideolojisinin kaynaklarından beslenmiştir. Bu baskın mekânsal strateji, kentsel ölçekte tesirini apaçık bir şekilde göstermiştir. Öyle ki, süreçte geleneksel mekân örgüsü, diri modernist üretim karşısında mekânsal bağıntılarını yıkım/yeniden inşa pratiğinin arakesitinde kaybetmiş bir taraftan yıkımla diğer taraftan yenilemeyle şekillenen kentsel ortamda rasyonel mimari düzenekler aracılığıyla kentsel form yeniden biçimlendirilmiş, dahası, geleneksel kent formunun ayrıştırıldığı yeni bir kentsel düzenek ortaya çıkmıştır. 1950'li yılların sonundan itibaren ise bu mekânsal kurgunun strüktürü, kentte ciddi bir ivme kazanan sanayileşmeye bağlı artan nüfusla ilintili olarak yeni kentsel odakların ortaya çıkmasıyla değişmiştir. Kentsel ölçekte Sivas bağlamında bu girdinin sonucu daha açık tarifile şöyle değerlendirilebilir. Cumhuriyet döneminde güçlü bir görsel kültürü barındıran modernizm, imgeselliğini "modern mimari" imajlar aracılığıyla pekiştirmiş ve 1950'lerden 1970'lere kadar olan aralıkta ise toplumsal bağlamda daha kanıksanmış ve bu tahayyülde temsiliyet alanı genişlemiş olan modernizm, daha gerçekçi bir güç haline dönüşmüştür. Öte yandan Sivas kenti ölçeğinde modernizm örüntüsüyle kompozite edilen mekânsal bağlama ilişkin şu saptamanın altını çizmek gerekmektedir. Modernizmin kentsel mekânda biriktirdiği mekânsal kurgu, her ne kadar zamanla tasniflere uğrasa da Cumhuriyet ideolojisi ile örtüşen her türlü modern faaliyetin gerçekleştirildiği bir içerik, kentsel sahnede, dönemsel anomaliler içerse de 1970'lere kadar etkinliğini bir şekilde muhafaza etmiştir. Burada farklılık, daha çok kentsel morfolojiyi biçimlendiren mekânsal organizmanın strüktürüyle ilintilidir. Şöyle ki, 1930'lu yılların başlarında modernizm örüntüsü, geleneksel morfolojiye yavaş yavaş nüfuz ettiğinden dolayı kentsel ölçekte daha çok melez bir dokusal görünüm söz konusuyken 1960'lara gelindiğinde ise artık rasyonel mimarlığın üretim ağındaki keskin işlevsellikle örüntülenen kentsel içerik modernizm bağlamında daha okunaklı bir içeriğe kavuşmuştur. Daha net ifadeyle dönem, modernlik kültürüne ilişkin girdilerin görünür kılındığı bir sürece dönüşmüştür. Özellikle kent meydanı bu noktada görünürlüğün

kalbidir ki, bu kentsel mekânı ısrarlı bir şekilde modern mimari pratiklerle donatma gayreti sonuçlarını vermiştir.

Sonuç olarak; 1870-1970 aralığında Sivas kentinde mekânsal örgünün biçimlenişini modernite olgusundan modernizme kuramsal bir çerçeveye ve dönemselleştirmelere bağlı olarak analiz eden bu tez çalışması, mimari/kentsel dökümü, imgesel içerikleri, üslupsal değişim, kentsel ve mimari donatılarda değişkenlik/süreklilik gibi anahtar kavramlar üzerinden analiz etmiştir. Kavramsal içeriğin tasnifinde ise “modernite olgusu”, “modernizm”, “mekânsal örgünün sürekliliği”, “anıtsal mimari dil ve üslupsal geçirgenliğin tarihselliği”, “yere özgü kentsel/mekânsal uzantılar”, “merkez-periferi bağlamı ve kentsel etkileşimler”, “yeni kentsel müdahaleler ve geleneksel kent morfolojisine etkisi” gibi dizgeler belirleyici olmuştur. Dolayısıyla Sivas kentinin yaklaşık 100 (yüz) yıllık bir süreçte değişimine/dönüşümüne ilişkin anlamsal ve morfolojik bağıntıları sorgulayan çalışmanın ana teması, “modernizm eksenli” bir okuma pratiği olarak görülebilmektedir. Bu, aynı zamanda, modernizm bağıntılı mekânsal katmanlaşmanın yere özgü biçimlenişine kapı aralamak anlamına da gelmektedir. Bu noktada Sivas kenti ölçeğinde daha öncesinde deşelenmemiş bir konuyu tartışmaya alan bu tez, kentsel düzeneğin değişim ve dönüşümünü historiyoğrafik olarak sorgulamıştır.

Çalışmanın güncel ve ileriye dönük mesajları değerlendirildiğinde; Anadolu kentlerinde modernizm örüntüsünün mimari devingenliği ve yerel mimari/kentsel etkileşim boyutunun karşılaştırmalı olarak değerlendirecek çalışmalar, konuyla ilgili tartışmalı meselelere açıklık getirecektir. Bu yönelimde kentsel ölçek itibarıyla birbirine yakın büyüklükteki kentlere yönelik bir okuma pratiği yapılabileceği gibi, yine Ankara'nın modernizm imgeselliğinden hareketle bu bağıntıların özellikle tarihsel mekân katmanı güçlü bir kentteki tesir alanı ile daha esnek mekânsal örgülerin bulunduğu bir kent modeli karşılaştırılarak, yerelliğin modernizm örüntüsünü bloke eden ya da farklılaştıran katmanları analiz edilerek karşılaştırmalı okumalar yapılabilir. Kısaca Anadolu kentlerinde modernizm dağarcığını sadece kentsel hafızadaki işlerliği üzerinden analiz etmek yerine kontrapuntal (tek düze olmayan) bir ilişki düzeneğiyle okumak gerekmektedir. Özellikle mimari bağlamda modernizm örüntüsünün işlerliğinin Ankara modeli üzerinden kavranan bir sistematik kurguyla ilintili olduğu görüşünün hakim olduğu gözönüne alındığında farklı bulgular üzerinden değerlendirilmeler yapma zorunluluğu vardır. Bu bağlamda Türk modernleşme pratiğini ve modernizme dayalı toplumsal üretim kaynaklarını ele alan öncül çalışmalar, referans alınarak idealize

edilen düşüncelerin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir ki, bunun yerine yere özgü biçimlenişe ilişkin kurgular üzerinden yapılacak güncel çalışmaların yeni bir bakış açısı sağlayabileceği umulmaktadır. Bu bağlamda, Sivas'ta görülen modernleşme güzergahının ayrıştırıcı aşamalarını tasnif eden ve modernizm sürecinde mimari/kentsel ortamı şekillendiren bağıntıları kavramsal bir yönelimle ele alan bu çalışmanın bundan sonra yapılacak araştırmalar için en azından kavramsal yaklaşımıyla bir başvuru kaynağı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Adorno, T. W., 2017, *Minima Moralia*. (Çev. O. Koçak, A. Doğukan). (Dokuzuncu Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ağraz, G., 2018, Sivas Silo Binası, *Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları XIV, Poster Sunuşları Özet Kitapçığı* (27-29 Nisan 2018), Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, s. 36.
- Akın, G., 2010, 20. Yüzyıl Başında İstanbul: Toplumsal ve Mekansal Farklılaşma. İ. Yada Akpınar (Ed.), *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve Kent, 1910-2010* içinde (s. 20-30). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Akpınar, İ. Y., 2010, Modern imgelerin günlük yaşamda mekansallaşması: Prost'un yeni kamusalıkları. İ. Yada Akpınar (Ed.), *Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve Kent, 1910-2010* içinde (s. 68-80). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Akpolat, M. S., 2007, Tanzimat sonrasında sivas'taki imar etkinlikleri ve taşhan. *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri Cilt III* (21-25 Mayıs 2007), Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, s. 1-10.
- Akyürek, G., 2011, *Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek Tanzimat Döneminde Mimarlık, Bilgi ve İktidar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aktüre, S., 1981, *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- Anonim, 1935, *Sivas Bülteni*. Sivas: Kamil Kitab ve Basımevi.
- Anonim, 1939, Sivas Halkevi Projesi Müsabakası. *Arkitekt*, 3-4, 65-68.
- Anonim, 1944, Sivas Çimento Fabrikası. *Arkitekt*, 9-10, 195-197.
- Anonim, 1963, Sivas Belediye Sitesi Mimari Proje Yarışması Neticeleri. *Mimarlık Dergisi*, 2, 3-12.
- Anonim, 1973, Sivas Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması. *Arkitekt*, 1, 46-53.
- Anonim, 2014, Devletin Metruk Binası. <http://www.sivasirade.com/mobilHaberDetay.aspx?id=3278> (erişim tarihi: 14.12.2019).
- Anonim, 2015, Sivas Şehir Albümü Objektife Yansıyan Yüz Yıl. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 27.
- Anonim, 2018, Sivas, Yıl: 1959 Dergi Eki. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 34.

- Altuncuoğlu, N., 2009, *Modern Kayseri'nin Mimarlarından Vali Ahmet Muammer Bey (1874-1928)*. Kayseri: Kayseri Valiliği Yayınları.
- Aritan, Ö., 2008, Modernleşme ve Cumhuriyet'in Kamusal Mekan Modelleri. *Mimarlık Dergisi*, 342, 49-55.
- Aritan, Ö., 2009, Sümerbank yerleşkeleri: Cumhuriyet modernleşmesinin ideolojik varyasyonlarına ilişkin mekansal bir okuma. A. Cengizkan (Ed.). *Fabrika'da Barınmak Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de İşçi Konutları: Yaşam, Mekan ve Kent* içinde (s. 177-213). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Aslanoğlu, İ., 1984. Birinci ve İkinci Milli Mimarlık Akımları Üzerine Düşünceler. Mimaride Türk Milli Üslubu Semineri (11-12 Haziran 1984), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, s. 41-51.
- Aslanoğlu, İ., 2001, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.
- Aydın, M., 2015, *Sivas'ta Ayan Aileleri 1740-1850*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayını.
- Batuman, B., 2017, Mekan, kimlik ve sosyal çatışma: Cumhuriyet'in kamusal mekanı olarak Kızılay Meydanı. G. A. Sargın (Ed.), *Ankara'nın Kamusal Yüzleri Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler* içinde (s. 41-76). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Batur, A., 1998, 1925-50 döneminde Türkiye Mimarlığı. Y. Sey (Ed.). *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde (s. 209-234). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Bayındırlık Bakanlığı, 1936. Sivas Şehri İmar Planı Raporu. *Bayındırlık Bakanlığı Bayındırlık İşleri Dergisi Eki*, 5.
- Bayram, G., Uluşans, G., 2009, Sivas gar yerleşkesinin endüstriyel miras olarak korunması ve değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri* (27-30 Ekim 2008), Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, s. 237-258.
- Benevolo, L., 1981, *Modern Mimarlığın Tarihi Birinci Cilt: Sanayi Devrimi* (Çev. A. Tokatlı). İstanbul: Çevre Yayınları.
- Benjamin, W., 2012, *Pasajlar*. (Çev. A. Cemal). (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berkes, N., 2002, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (Yay. Haz. A. Kuyaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berman, M., 2017, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. (Çev. Ü. Altuğ ve B. Peker). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Blessing, P. D., 2012, Reframing the Lands of Rum: Architecture and Style in Eastern Anatolia, 1240-1320, Yayımlanmamış Doktora Tezi, ABD: Princeton University.

- Bilget, N. B., 1993, Sivas Evleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bilgin, İ., 1999, Modernleşme. Y. Sey (Ed.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* içinde (s. 247-361). İstanbul: Tepe Mimarlık Kültürü Merkezi.
- Bir Zamanlar Sivas. <https://www.facebook.com/sivasbirzamanlarsivasphotos> (erişim tarihi: 11.09.18).
- Bozdoğan, S., Kasaba, R., 1999, Giriş. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Eds.) (İkinci Basım), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde (s. 1-11). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bozdoğan, S., 1999, Türk mimari kültüründe modernizm: genel bir bakış. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Eds.) (İkinci Basım), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde (s. 118-135). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bozdoğan, S., 2008, *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bulut, M., 2006, Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Cengizkan, A., 2009a, Sonuç yerine...işçi konutlarında barınma: yaşam, kültür ve kentleşme. A. Cengizkan (Ed.). *Fabrika'da Barınmak Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de İşçi Konutları: Yaşam, Mekan ve Kent* içinde (s.255-272). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Cengizkan, A., 2009b, İstanbul Silahtarağa elektrik santrali yerleşme ve konut yaşam çevreleri. A. Cengizkan (Ed.). *Fabrika'da Barınmak Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de İşçi Konutları: Yaşam, Mekan ve Kent* içinde (s.15-43). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Cengizkan, A., 2009c, “ağa yerleşmek” dizisi için genel  ns z. A. Cengizkan (Ed.). *Fabrika'da Barınmak Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de İşçi Konutları: Yaşam, Mekan ve Kent* içinde (s. 7-13). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Cengizkan, A., 2017, Kurgu, tasarım ve kullanım: Cumhuriyet dönemi kamusal mekanları için bir çalışma programı. G. A. Sargın (Ed.), *Ankara'nın Kamusal Yüzleri Başkent  zerine Mekan-Politik Tezler* içinde (s. 215-243). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cerasi, M. M., 1999, *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygurluğu ve Mimarisi* (ev. A. Ataöv). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ceylan, B., 2003, SSCB 1917-1950. Mimarlık ve Politika Dosyası, *Yol Mimarlık Kültür Dergisi*, 2, 16-26.
- Ceylan, O., 1988, *Sur ve Kaleleri ile Tarihte Sivas*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

- Connerton, P., 2014, *Modernite Nasıl Unutturur*. (2. Baskı). (Çev. K. Kelebekoğlu). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çadircı, M., 2011, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*. (Der. T. Ercoşkun). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Çağdaş, H., 2009, Bir Fotoğrafın Anatomisi-V. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 13, 72-73.
- Çelik, Z., 2012, *İmparatorluk, Mimari ve Kent Osmanlı-Fransız Karşılaşmaları (1830-1914)* (Çev. Z. Kılıç). İstanbul: SALT/Garanti Kültür A.Ş.
- Çetinkaya, B. A., 2007, Sivas'ta bir meşrutiyet aydını Ziya Bey ve Kütüphanesi. *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri Cilt I* (21-25 Mayıs 2007), Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, s. 647-656.
- Demirel, Ö., 2006a, Osmanlı Dönemi Sivas Ahi Zaviyeleri. *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri* içinde (s. 94-102). Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını.
- Demirel, Ö., 2006b, Kuruluşundan Günümüze Çeşitli Yönleriyle Bir Osmanlı Mahallesi: Sivas küçük Minare Mahallesi. *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri* içinde (s. 22-36). Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını.
- Demirel, Ö., 2006c, Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler. *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri* içinde (s. 37-65). Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını.
- Demirel, Ö., 2006d, 19. Yüzyıl Osmanlı Şehir Ekonomisi (Sivas Örneği). *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri* içinde (s. 103-121). Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını.
- Demirel, Ö., 2006e, 1876-1909 Yıllarında Sivas'ta Eğitim. *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri* içinde (s. 160-167). Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını.
- Denizli, H., 1990, *Sivas Tarihi ve Anıtları*. Sivas: Özbelsan A.Ş. Yayınları.
- Doğan, Ç. E., 2009, Nazilli Basma Fabrikası Yerleşimi: Tarihçe ve Yaşantı. A. Cengizkan (Ed.). *Fabrika'da Barınmak Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de İşçi Konutları: Yaşam, Mekan ve Kent* içinde (s.77-109). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Doğusan Alexander, G. N., 2013, Bir Modernleşme Pratiği Olarak Kooperatifçilik ve Bahçeli Konut Yerleşimleri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Dostoğlu, S., 1984, Sunuş: Modern Mimarlığın Ötesi. *Mimarlık Dergisi*, 204, 17-21.
- Duman, S., 2013, *Modern Türkiye'nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği*. Ankara: Berikan Yayınevi.

- Duymaz, A. Ş., 2007, Osmanlı modernleşmesinde sivas'ta bir eğitim kurumu: sivas idadisi. *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri Cilt III* (21-25 Mayıs 2007), Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, s. 123-129.
- Eldem, S. H., 1984, Son 120 sene içinde Türk mimarisinde millilik ve rejyonelizm araştırmaları. *Mimaride Türk Milli Üslubu Semineri* (11-12 Haziran 1984), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, s.53-59.
- Faroqhi, S., 2007, *Orta Halli Osmanlılar/17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evler* (Çev. H. Çalışkan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Foucault, M., 2016, *Bilginin Arkeolojisi* (Üçüncü Basım). Çev. V. Urhan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Frampton, K., 1992, *Modern Architecture A Critical History* (Third Edition). London: Thames and Hudson Ltd.
- Gay, P., 2017, *Modernizm Sapkınlığın Cazibesi Baudelaire'den Beckett'e ve Ötesine*. (Çev. S. Erduman). İstanbul: Everest Yayınları.
- Georgeon, F., 1999, Keçi Kılından Kalpağa: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yüzyılında Ankara'nın Gelişimi. P. Dumont ve F. Georgeon (Eds.), *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri* içinde (s. 99-114). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Giddens, A., 2012, *Modernliğin Sonuçları*. (5. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giedion, S., 2008, *Space, Time and Architecture* (Fifth Edition). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Gökbel, A., 2004, *İnanç Tarihi Açısından Sivas*. İstanbul: Kitabevi Yayını.
- Gökbel, A., 2005, Geçmişten Günümüze Sivas'ta Misyonerlik Faaliyetleri. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, Bahar 2005, 82-87.
- Gökçe, T., 2007, 1831 nüfus sayım sonuçlarına göre sivas sancağının demografik yapısı. *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri Cilt I* (21-25 Mayıs 2007), Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, s. 221-257.
- Göle, N., 1999, Modernleşme bağlamında İslami kimlik arayışı. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Eds.) (İkinci Basım), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde (s. 70-81). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gregotti, V., 2015, *Mimarlığın İçinde*. (Çev.: A. Erol). İstanbul: Janus Yayıncılık.

- Gülalp, H., 1999, Türkiye’de modernleşme politikaları ve İslamcı siyaset. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Eds.) (İkinci Basım), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde (s. 43-53). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gülenaz, N., 2016, Son dönem osmanlı istanbul’unda ticaret yapıları: hanlar, pasajlar. G. Çelik (Ed.), *Geç Osmanlı Döneminde Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları* içinde (s. 75-89). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gültekin, N. T., 2010, *19. Yüzyılda Anadolu Kenti ve Konut Dokusu Ayaş ve Beypazarı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Günaydın, A. N., 2012, Şair, Müderris, Mebus Kazancızade Emin Edip Efendi (1857-1919). *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 18, 80-88.
- Harvey, D., 2012, *Postmodernliğin Durumu*. (Çev. S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hersek, C. M., 2006, Sivas. A. Y. Ocak, A. U. Peker ve K. Bilici (Eds.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı Cilt 2* içinde (s. 273-277). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Heynen, H., 2011, *Mimarlık ve Modernite Bir Eleştiri*. (Çev. N. Bahçekapılı ve R. Ögdül). İstanbul: Versus Kitap.
- İller Bankası, 1965, *Sivas Analitik Etüdüleri*. Sivas: İller Bankası Belediyeler İmar Planlama Müdürlüğü.
- Jeanniere, A., 1994, Modernite Nedir? M. Küçük (Ed.) (İkinci Basım), *Modernite Versus Postmodernite* içinde (s. 15-25). Ankara: Vadi Yayınları.
- Jencks, C., 1987, *Modern Movements In Architecture* (Second Edition). London/England: Penguin Books
- Kahraman, S. A., Dağlı, Y., 2010, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 3. Cilt 1. Kitap. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaplan, H., 2009, Cumhuriyet döneminin ikinci büyük yatırımı: sivas çimento fabrikası. *Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri* (27-30 Ekim 2008), Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, s. 365-378.
- Kasaba, R., 1999, Eski ile yeni arasında kemalizm ve modernizm. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Eds.) (İkinci Basım), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde (s. 12-28). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Keyder, Ç., 1999, 1990’larda Türkiye’de modernleşmenin doğrultusu. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Eds.) (İkinci Basım), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde (s. 29-42). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Kılınç, K., 2017, Öncü halk sağlığı projelerinin kamusal mekanı olarak Sıhhiye. G. A. Sargın (Ed.), *Ankara'nın Kamusal Yüzleri Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler* içinde (s. 119-156). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koolhaas, R., 1997, *Delirious New York A Retroactive Manifesto for Manhattan*. New York: Oxford University Press.
- Korkmaz, T., 2001, Mimari Stiller; Kant Mimarlığı, Morfoloji – Tipoloji – Özerklik. *XXI Mimarlık ve Kent Dergisi*, 10, 140-142.
- Kuban, D., 1984, Çağdaş kültürde ulusal üslup nedir? Ne değildir? Mimaride Türk Milli Üslubu Semineri (11-12 Haziran 1984), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, s.7-13.
- Kuban, D., 1995, Türk ev geleneği üzerine gözlemler. *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler* içinde (s. 225-240). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kuban, D., 2008, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kuzucu, K., 2006, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şehircilik, Mimari ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler Bağlamında Sivas Kongresi Binasının Tarihçesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 37-38, 103-125.
- Kuzucu, K., 2007, Osmanlı modernleşme sürecinde iki sivas valisinin raporlarının karşılaştırılması ve vilayetin kentsel dönüşümüne etkisi. *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri Cilt I* (21-25 Mayıs 2007), Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, s. 335-351.
- Kuzucu, K., 2013, Bir Osmanlı Entelektüelinin 1892 Tarihli Sivas İzlenimleri ve Düşündürdükleri. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 20, 66-75.
- Latour, B., 2008, *Biz Hiç Modern Olmadık*. (Çev. İ. Uysal). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Lefebvre, H., 2014, *Mekanın Üretimi* (3. Baskı). Çev. I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mert, T., 2009a, Sivas Rüşdiyesi. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 13, 4-8.
- Mert, T., 2009b, Sivas İdadisi ve Sivas Sultanisi'nden Sivas Lisesi'ne. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 14, 46-53.
- Mert, T., 2010, Sivas'ın İlk Kız Ortaokulu Sivas İnas Rüşdiyesi. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 15, 80-85.
- Mert, T., 2012, Sivas Öğretmen Okulları. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 17, 9-17.

- Mert, T., 2013, Yokluklar İçinde İnşa Edilen Saray Sivas Hükümet Konağı'nın Yapılış Serencamı. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 21, 63-71.
- Ortaylı, İ., 2000, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Önemlibıçak Arşivi, 2018, Erdoğan Önemlibıçak kişisel arşiv.
- Özgüven, Y., Doyduk, S., 2005, Selçuklu izleri üzerinden sivas kentsel gelişiminin okunması. *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri* (29 Eylül-1 Ekim 2005), Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, s. 490-500.
- Özgüven, B., 2016, Son dönem osmanlı imparatorluğunda meslek öğrenimi: sanayi mektebi binaları. G. Çelik (Ed.), *Geç Osmanlı Döneminde Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları* içinde (s. 45-59). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parmaksız, E. İ., 2007, Modernleşme sürecinde Osmanlı imparatorluğunda askeri rüştiyeler ve sivas askeri rüştiyesi örneği. *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri Cilt III* (21-25 Mayıs 2007), Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, s. 93-122.
- Rossi, A., 2006, *Şehrin Mimarisi*. Çev. N. Gürbilek. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Saner, M., Severcan, Y. C., 2009, Fabrikada zorunlu sorumlu olarak barınmak: Ankara Maltepe elektrik ve havagazı fabrikası konutları. A. Cengizkan (Ed.), *Fabrika'da Barınmak Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de İşçi Konutları: Yaşam, Mekan ve Kent* içinde (s. 45-75). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sakaoğlu, N., 2006, Sivas İl Konağını Yaptıran Valiler Selçuklu Sarayından İl Konağına Bir Yapının Öyküsü. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 5, 24-30.
- Sargın, G. A., 2017, Kamu, kent ve polityka. G. A. Sargın (Ed.), *Ankara'nın Kamusal Yüzleri Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler* içinde (s. 9-40). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarıtepe, S., 2007, Sivas'ta kültürel ortam ve ziya bey kütüphanesi. *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri Cilt III* (21-25 Mayıs 2007), Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, s. 233-249.
- Say, S. K., 2016, Belgeler ışığında 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı türk mimarlığında teknik içerikli tartışmalar. G. Çelik (Ed.), *Geç Osmanlı Döneminde Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları* içinde (s. 161-189). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Schivelbusch, W., 2014, *Uzak Akrabalar Faşizm, Nasyonalsosyalizm, New Deal 1933-1939*. (Çev: M. Metin). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Schulz, C. N., 1968, *Intentions in Architecture*. Cambridge, Massachusettes: The M.I.T. Press.
- Sivas Belediyesi, 2016, Kızılırmak ve Çevresi Fikir Proje Yarışması, Ziya İmren Architect.
- Sivas Belediyesi, 2018, Sivas Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü Arşivi.
- Sivas Belediyesi, 2019. [http:// http://sivas.bel.tr/icerik/41/13/belediye-tarihi.aspx](http://sivas.bel.tr/icerik/41/13/belediye-tarihi.aspx) (erişim tarihi: 22.08.19).
- Sivas Dikimevi Veda Slayt. <https://www.izlesene.com/video/sivas-dikimevi-veda-slayt/431975> (erişim tarihi: 05.05.19).
- Sivas-Eski Fotoğraflar. <http://wowturkey.com/forumviewtopic.php?p=6734571#6734571> (erişim tarihi: 20.09.18).
- Sivas Karayolları, 2018. Sivas Karayolları 16. Bölge Müdürlüğü Arşivi.
- Sivas KTVKK. Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu.
- Sivas Milli Eğitim Müdürlüğü arşivi, 2018. Sivas İl Milli Eğitim Müdürlüğü.
- Sivas Resimleri. <http://www.sivas.li> (erişim tarihi: 25.08.18).
- Sözen, M., 1973, Türklerde Anıt. *Mimarlık Dergisi*, 117, 7-20.
- Sözen, M., 1984, Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi ve Mimarları. Mimaride Türk Milli Üslubu Semineri (11-12 Haziran 1984), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, s. 35-39.
- Summerson, J., 2005, *Mimarlığın Klasik Dili*. Çev. T. Saner. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Şener, T., 2015, Afyon Sokağı. A. Duran (Ed.), *Şehir Yazıları* içinde (s. 419-433). Sivas: Sivas Vilayet Kitaplığı.
- Tanju, B., 1999, 1908-1946 Türkiye Mimarlığının Kavramsal Çerçevesi. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Tanyeli, U., 1996, Klasik dönem Osmanlı metropolünde konutun “reel” tarihi: bir standart saptama denemesi. Z. Ahunbay, D. Mazlum, K. Eyüpgiller (Eds.), *Prof. Doğan Kuban’a Armağan* içinde (s. 57-71). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Tanyeli, U., 1999, Başlangıcından modernleşmeye Osmanlı çağı. Y. Sey (Ed.), *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme* içinde (s. 135-245). İstanbul: Tepe Mimarlık Kültürü Merkezi.
- TCDD Arşiv, 2018, TCDD İşletmesi Genel Müdürlüğü 4. Bölge Emlak ve İnşaat Müdürlüğü Arşivi.

- Tekeli, İ., 1998, Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması. Y. Sey (Ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde (s. 1-24). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, İ., 1999a, 19. yüzyılda İstanbul metropol alanının dönüşümü. P. Dumont ve F. Georgeon (Eds.), *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri* içinde (s. 19-30). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ., 1999b, Bir modernleşme projesi olarak Türkiye’de kent planlaması. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Eds.) (İkinci Basım), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde (s. 136-152). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ., 2007, Türkiye’de mimarlığın gelişiminin toplumsal bağlamı. R. Holod, A. Evin ve S. Özkan (Eds.), *Modern Türk Mimarlığı 1900-1980* içinde (s.15-36). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayını.
- Tekeli, İ., 2009, *Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Törnük, M., 2005, Tarihi Jandarma Binası. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, Bahar 2005, 78-79.
- Turgut, H., 1995, Normative Values and Their Cultural Roots in the Traditional Turkish House. *Traditional Dwellings and Settlements Review*, 6 (2), 65-74.
- Tuztaşı, U., 2009, Koruma ve Tarihsel Açından İdealleş[-tiril-]miş “Türk Evi”nin Arkeolojisi: Osmanlı Evi’nin Fragmanları ve Tipolojik Elemanları. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Tuztaşı, U., Civelek, Y., 2011, Yüksek Kültürden Halk Kültürüne: Batı Mimarlığında “Ulusal Anıt” Düşüncesi ve Vernaküler Mimarinin İdealleştirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (18), 274-289.
- Tuztaşı, U., Koç, P., 2018, Geleneksel Sivas evlerinin mekânsal ve tipolojik özelliklerinin değerlendirilmesi. H. Babacan, T. Soldatović, N. Delobegović (Eds.), *Mimarlık, Planlama ve Tasarım’da Akademik Araştırmalar* içinde (s. 69-96). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Tüdemsaş Arşivi, 2018, Tüdemsaş Bakım Onarım Dairesi Başkanlığı, Sivas.
- Tüdemsaş Müzesi, 2018, Tüdemsaş Genel Müdürlüğü, Sivas.
- Uysal, M., 2004, Tarihi Merkezlerde Ticaret Mekanlarının Değişim/Dönüşüm Analiz Yaklaşımı; Konya, Kayseri, Sivas Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Üçer, M., 2005, Çevre Kültür ve Sanat Evi. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, Bahar 2005, 72-77.

- Üçer, M., Mahiroğulları, M., 2005, Yeni Belgeler Işığında Misyonerlerin Sivas'ta Kurduğu Amerikan Hastanesi. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, Güz 2005, 68-72.
- Üçer, M., 2007, Sivas'ın Ünlü Valilerinden Ahmed İzzet Paşa (1813-1893). *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 9, 74-83.
- Üçer, M., 2012, I. İzzeddin Keykavus ve Darüssıhhası. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 17, 54-69.
- Üredi, K., 2005, Eskiden Sivas'ta Kale Vardı. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, Bahar 2005, 28-33.
- Üredi, K., 2006, *Bir Şehrin Beş Hali*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Üredi, K., 2007, Bir Ortaçağ Çarşısı Kepçeli. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 7, 87-91.
- Üredi, K., 2009, Sivas'a Vurulan Bir Cumhuriyet Mührü İstasyon Caddesi. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 14, 34-39.
- Üredi, K., 2011, Selçuklu'dan Günümüze Şehrin Nabzının Attığı Hanlar. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, 16, 73-77.
- Üredi, K., 2016, Sivas'ımı Sıtkınan Sevdim. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Wolper, E. S., 1995, The Politics of Patronage: Political Change and The Construction of Dervish Lodges in Sivas. *Muqarnas*, XII, 39-47.
- Yasak, İ., 2005, Sivas'ın Kaybolan Yüzü Surlar, Kapılar ve Kaleler. *Hayat Ağacı Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, Bahar 2005, 22-27.
- Yasak, İ., 2015, Şehir Defteri. Sivas: Be Yayınları.
- Yavaş, A., 2010, Anadolu Selçuklu Banilerinin Politik Yaşamlarıyla Mimari Faaliyetleri Arasındaki İlişkiler. *TÜBAR*, XXVIII, 409-417.
- Yerasimos, S., 1999, Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine. P. Dumont ve F. Georgeon (Eds.), *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri* içinde (s. 1-18). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yönel, Y., 2009, *Eski Fotoğraflar ile Sivas'ın Bilinmeyen Yüzü*. Sivas: Zirve Yayıncılık.
- Zeybekoğlu, S., 2009, Erken cumhuriyet döneminde sanayi komplekslerinin mekansal analizi: Nazilli, Kayseri, Bursa, Eskişehir. A. Cengizkan (Ed.). *Fabrika'da Barınmak Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de İşçi Konutları: Yaşam, Mekan ve Kent* içinde (s.215-253). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Zürcher, E. J., 2002, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev. Y. S. Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

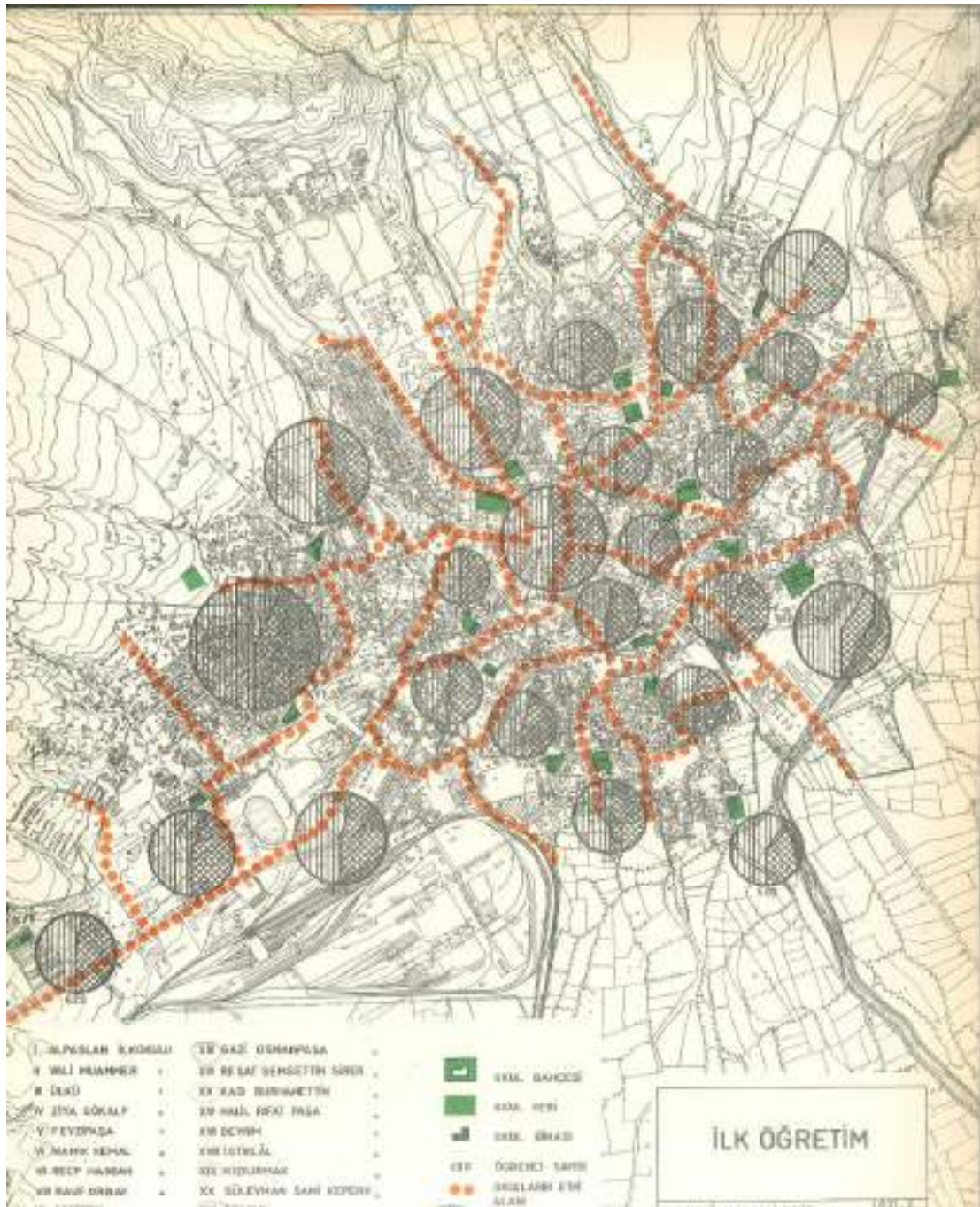
EK-1. Analitik Etüdler'e göre yönetici merkezin durumu (İller Bankası, 1965).

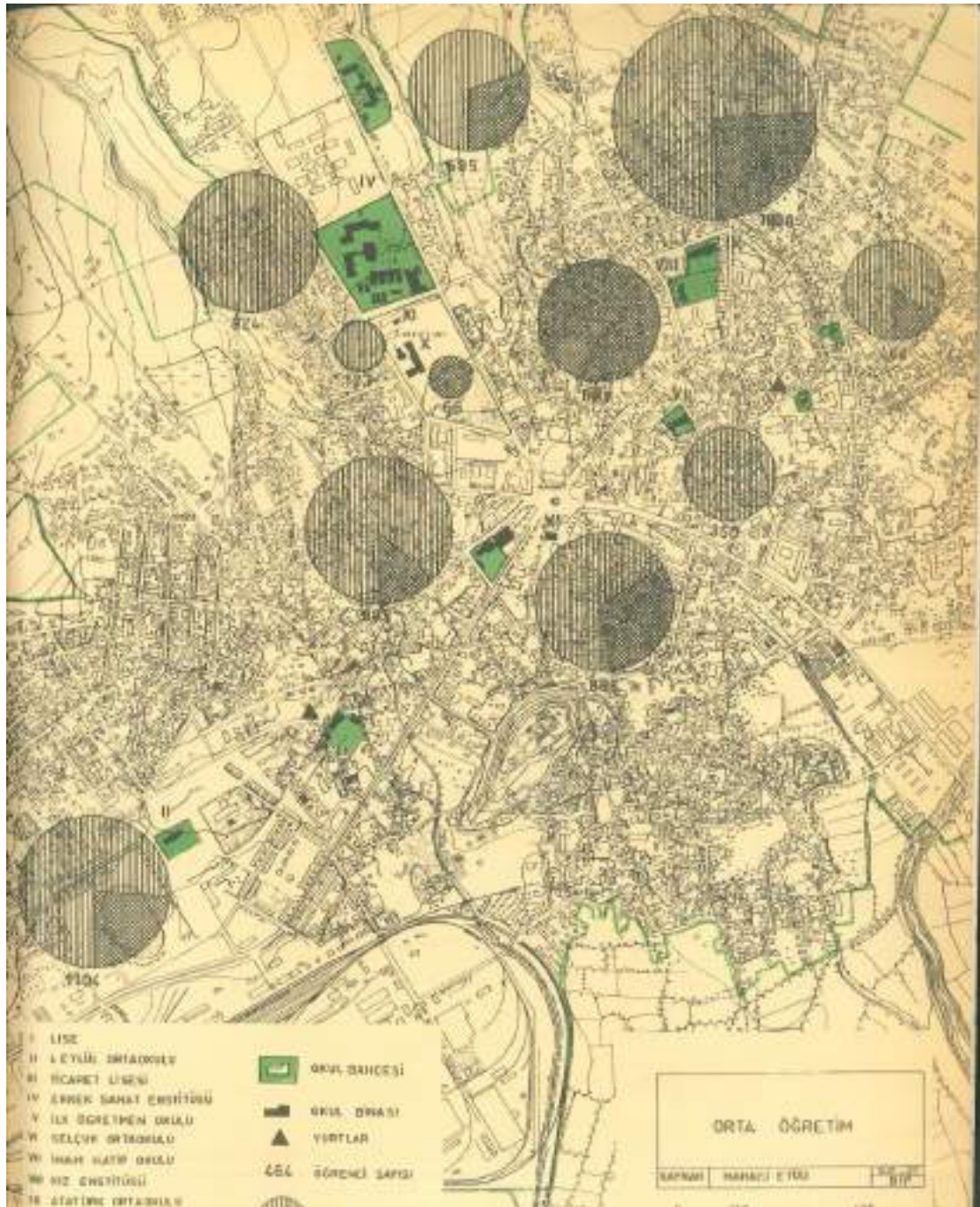
EK-2. Analitik Etüdler'e göre ticaret merkezinin durumu (İller Bankası, 1965).

EK-3. Analitik Etüdler'e göre ilköğretim kurumları (İller Bankası, 1965).

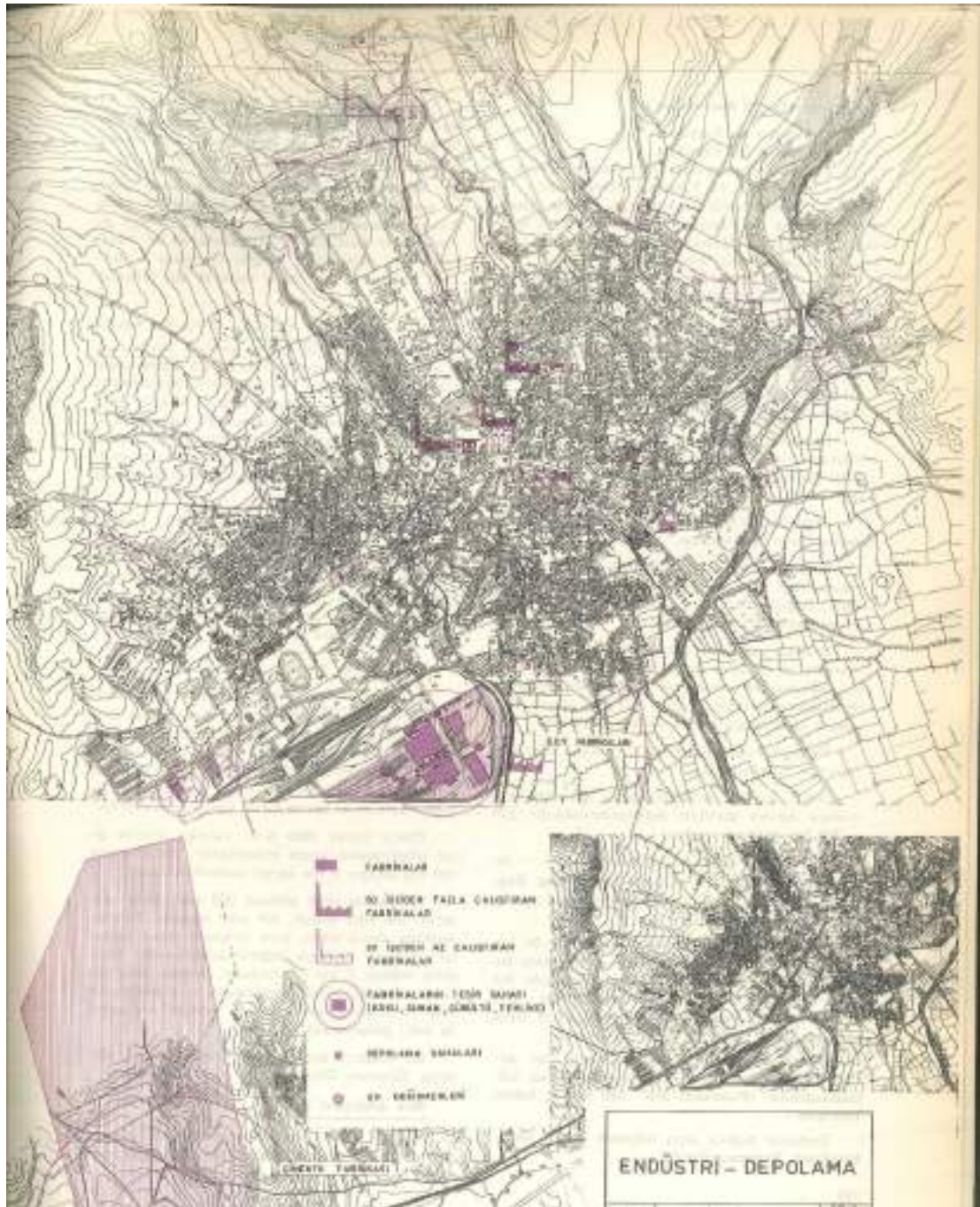
EK-4. Analitik Etüdler'e göre ortaöğretim kurumları (İller Bankası, 1965).

EK-5. Analitik Etüdler'e göre yeşil alanlar (İller Bankası, 1965).

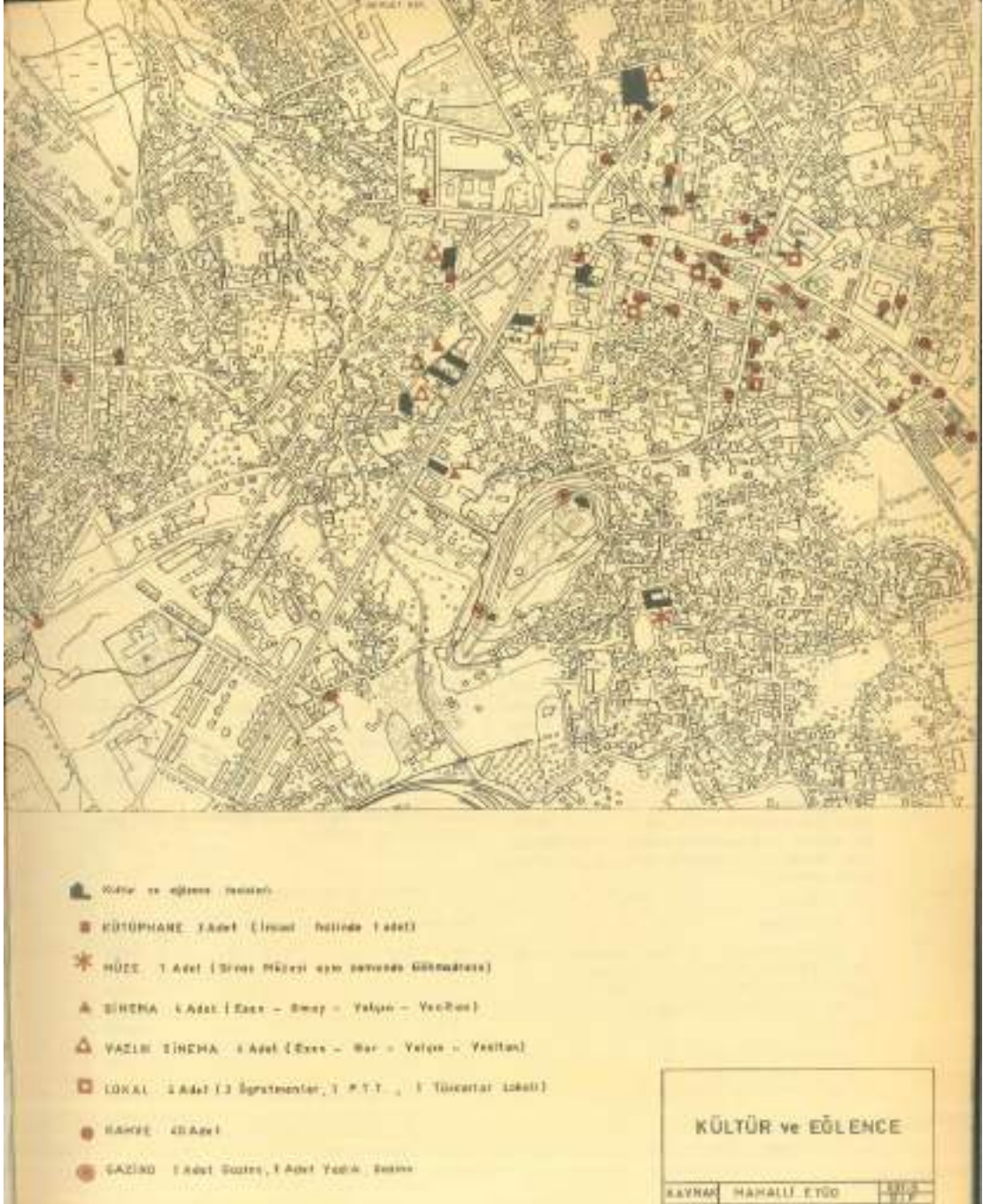
EK-6. Analitik Etüdler'e göre endüstri bölgeleri (İller Bankası, 1965).

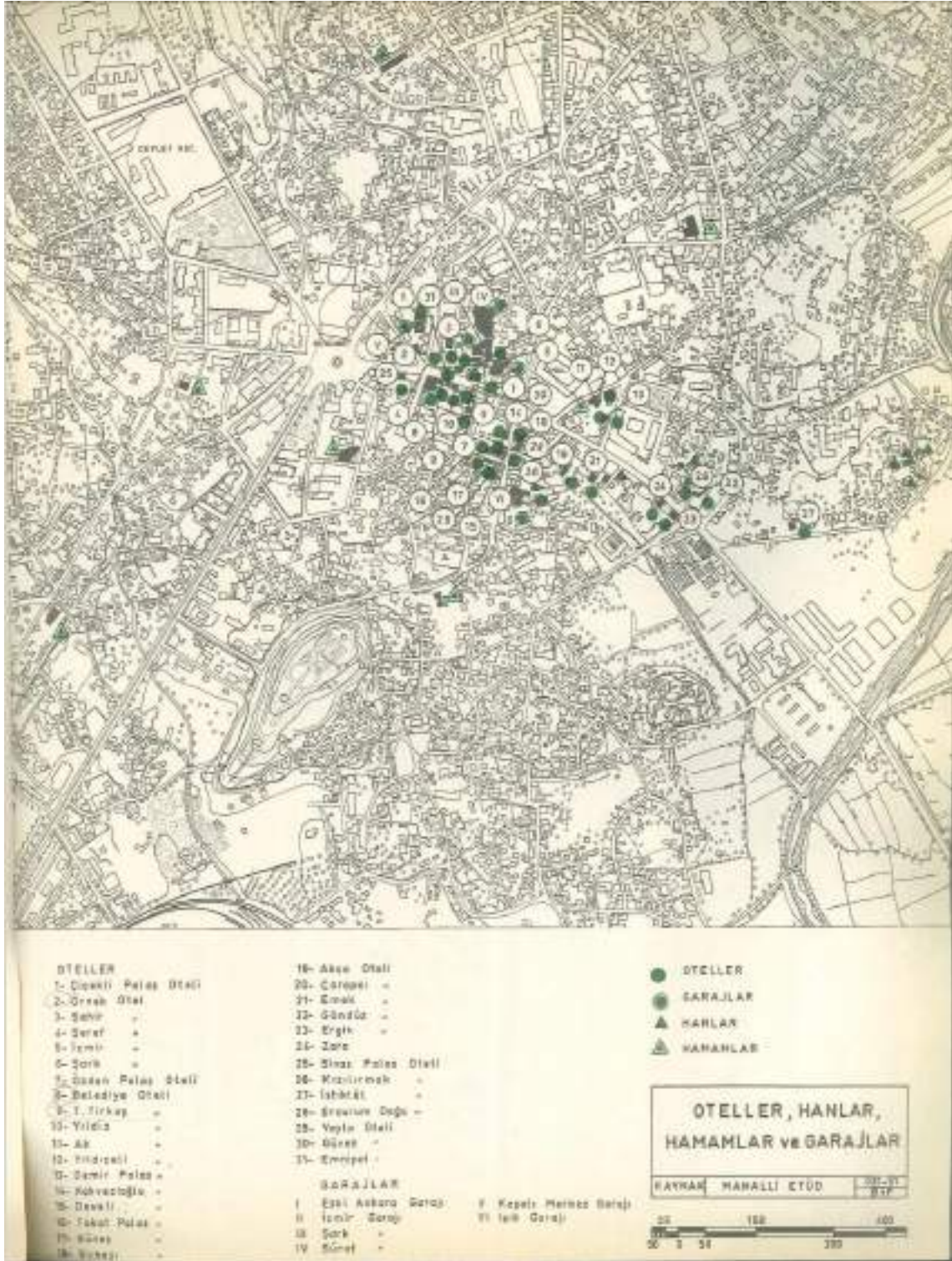
EK-7. Analitik Etüdlere göre sağlık kurumları (İller Bankası, 1965).

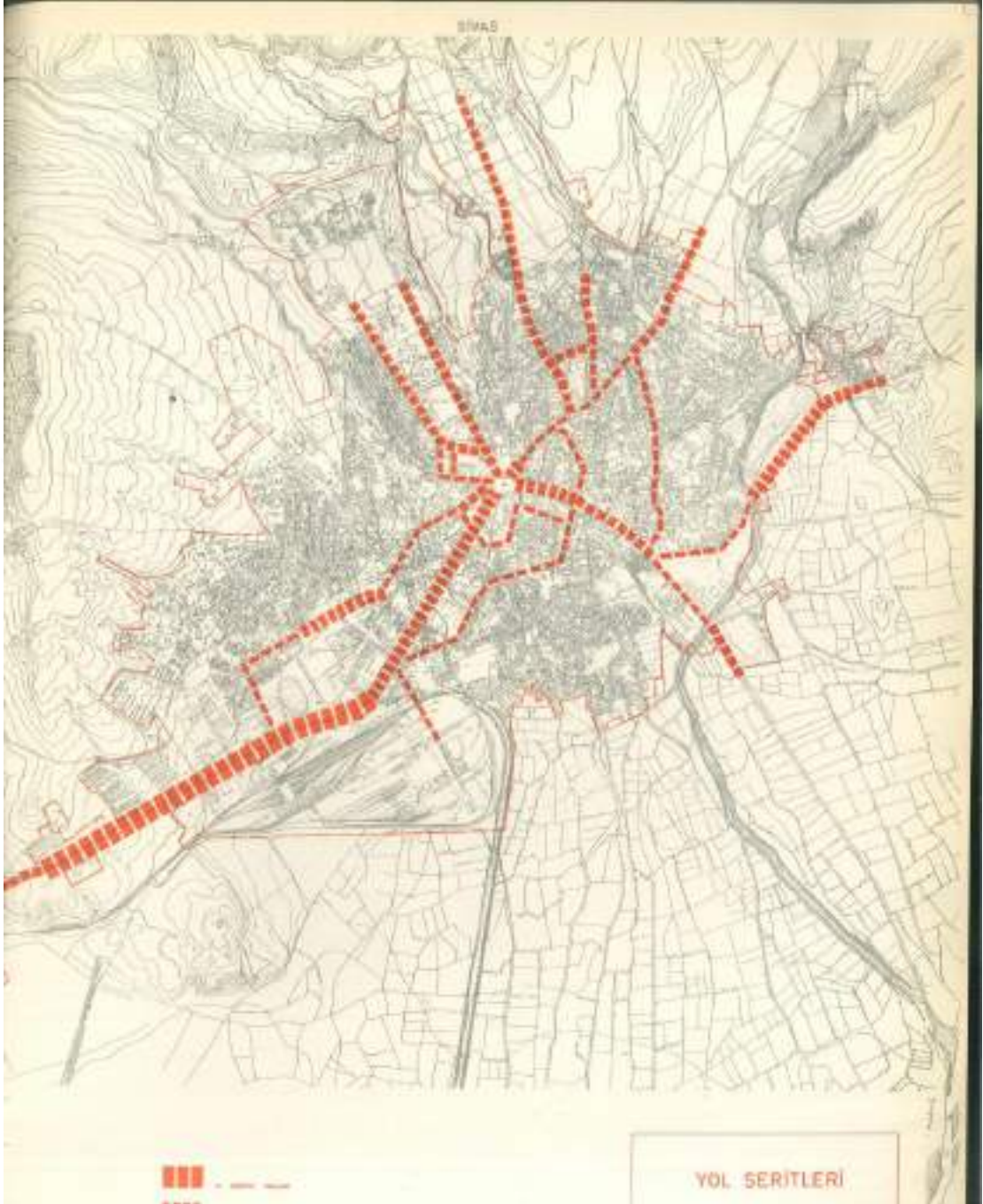
EK-8. Analitik Etüdlere göre kültür-eğlence alanları (İller Bankası, 1965).

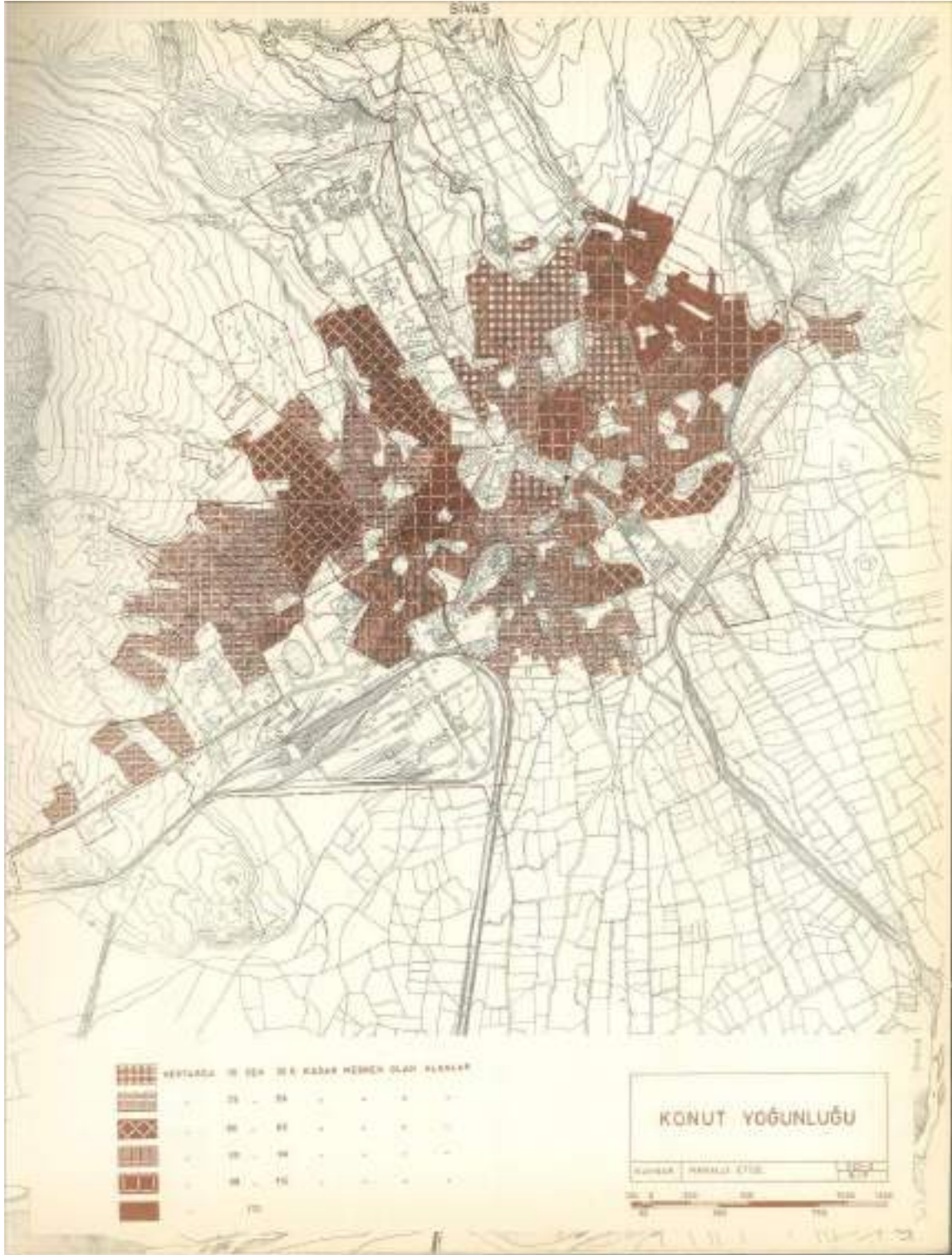
EK-9. Analitik Etüdlere göre otel ve diğer servis donatıları (İller Bankası, 1965).

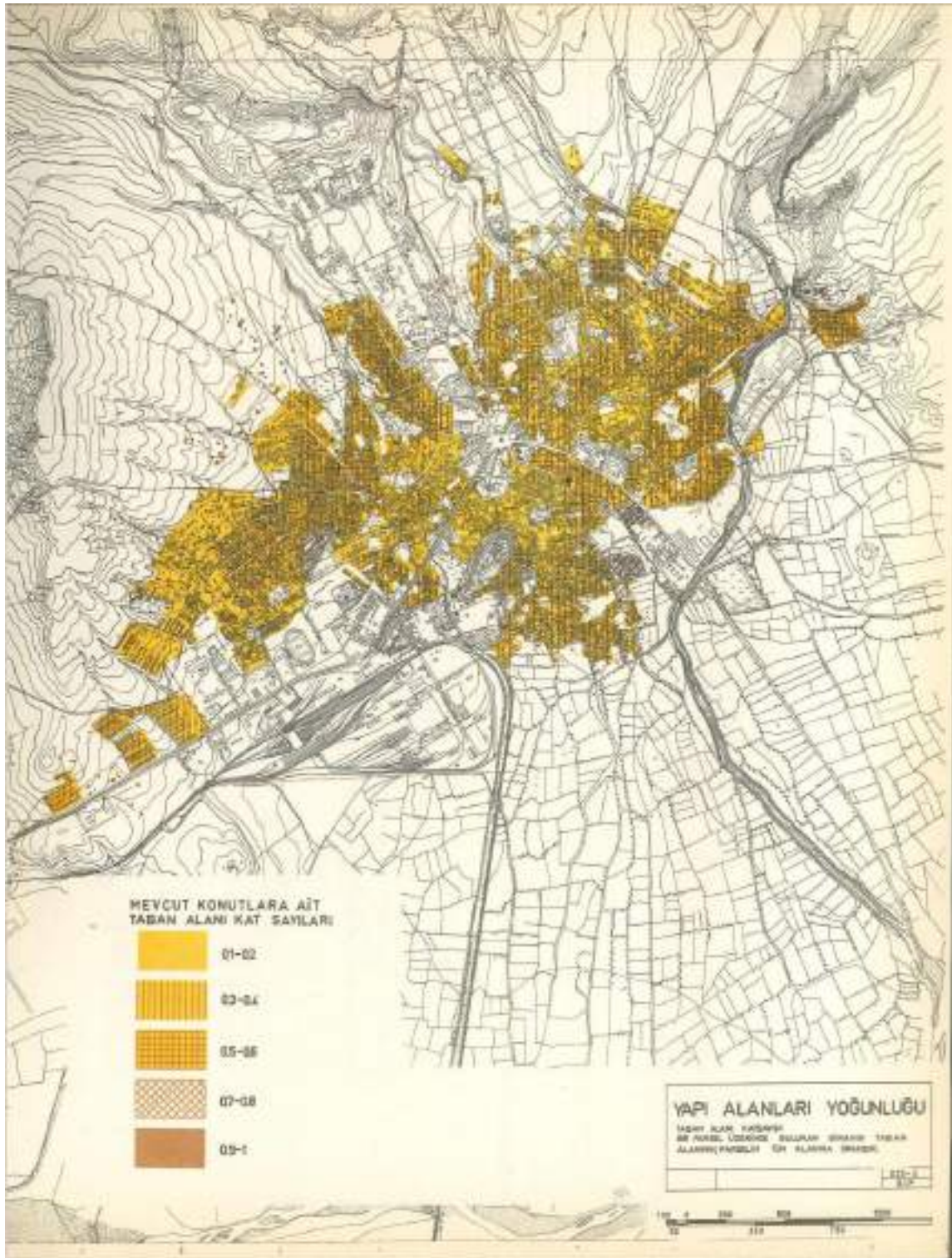
EK-10. Analitik Etüdüler'e göre ana arterler (İller Bankası, 1965).

EK-11. Analitik Etüdler'e göre konut yoğunluğu (İller Bankası, 1965).

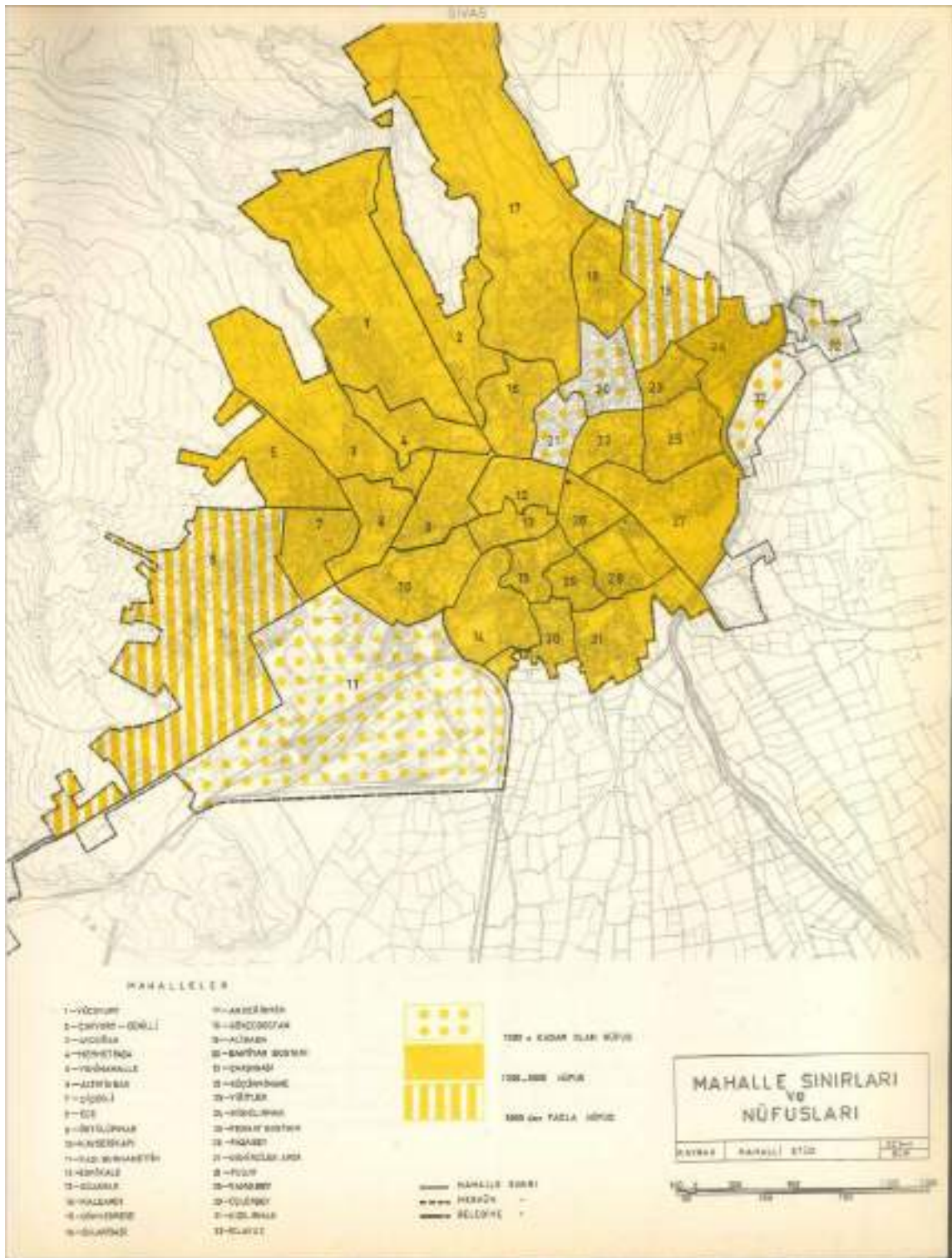
EK-12. Analitik Etüdler'e göre yapı alanları yoğunluğu (İller Bankası, 1965).

EK-13. Analitik Etüdler'e göre gecekondü bölgeleri (İller Bankası, 1965).

EK-14. Analitik Etüdler'e göre mahalle sınırları (İller Bankası, 1965).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Pınar Koç
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Yeri ve Tarihi : Kayseri/ 06.01.1985
Telefon : 05376234907
Faks : -
e-mail : pinarkoc85@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Adı, İlçe, İl	Bitirme Yılı
Lise	: Nuh Mehmet Baldöktü Anadolu Lisesi, Melikgazi/Kayseri	2003
Üniversite	: Selçuk Üniversitesi, Selçuklu/Konya	2008
Yüksek Lisans	: Erciyes Üniversitesi, Talas/Kayseri	2012
Doktora	: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Meram/Konya	2020

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
-	-	-

UZMANLIK ALANI

YABANCI DİLLER

İngilizce (ileri seviyede)

BELİRTMEK İSTEDİĞİNİZ DİĞER ÖZELLİKLER

YAYINLAR

KOÇ, P., (2020). Modernliğin Kentsel Kurmacası Olarak Sivas Rahmi Günay Caddesi: Kentsel-Mimari Üretim Üzerinden Bir Okuma. *Tasarım+Kuram Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16 (29), 98-116. ISSN: 1302-2636. ([Endeksler: ULAKBİM](#)). DOI: 10.14744/tasarimkuram.2020.70188

KOÇ, P., (2019). Modernlik Pratiğinde Sivas Devlet Demiryolları Yerleşkesi: Mimari ve Kentsel Ölçekte Bir Değerlendirme, *Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Yeni Ufuklar içinde* ss. 549-591 (Ed.: L. G. Kaya), Ankara: Gece Kitaplığı. ISBN: 978-605-80229-6-6

KOÇ, P., (2019). Modernizmin İmgeliğinde Bir Sanayi Yerleşkesi: Sivas Cer Atölyesi, *Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Yeni Ufuklar içinde* ss. 595-617 (Ed.: L. G. Kaya), Ankara: Gece Kitaplığı. ISBN: 978-605-80229-6-6